

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**KENTSEL MÜDAHALELERİN KAMUSAL
ALANA ETKİSİ: KÂĞITHANE ÖRNEĞİ**

Seher KALENDER ÇETİNKAYA

2502110049

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Enes KABAKCI

İSTANBUL-2021

ÖZ

KENTSEL MÜDAHALELERİN KAMUSAL ALANA ETKİSİ: KÂĞITHANE ÖRNEĞİ

Seher KALENDER ÇETİNKAYA

Kamusal alan, zamanla değişen ve dönüşen bir kavramdır. Kamusal alanın bu canlı yapısı farklı birçok disiplinin ilgisini çekmekte ve kavram hakkında çok sayıda çalışma yapılmaktadır. Bu nedenle kamusal alan hakkındaki bir çalışma yapabilmek için disiplinlerarası bir bakış açısı önem arz etmektedir. Ayrıca iyi bir analiz için tarihsel süreçte kavramın yaşadığı dönüşüm irdelenmelidir. Bu çalışmada kamusal alan, sosyoloji ve planlama-mimarlık disiplinlerinin kesişiminde bir yaklaşım ile ele alınmıştır. Sosyolojik perspektif ile toplumsal ilişkilerde yaşanan dönüşüm, planlama yaklaşımıyla ise mekânda gerçekleşen dönüşüm bir arada incelenmiştir. Tarihsel bir okuma yapabilmek için ise kentsel müdahalelerin kamusal alana etkisi Kâğıthane ilçesi örneğinde ele alınmıştır. Kamusal alanın tarihsel süreçte geçirdiği değişimi tartışabilmek için ise “kentsel müdahale” kavramı seferber edilmiştir. Kentsel müdahale, bu çalışmada devlet eliyle ve planlama yoluyla uygulanan kentsel müdahalelerle sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde kamusal alanla ilgili J. Habermas, H. Arendt ve R. Sennett’in yaklaşımlarına yer verilerek bu kavram toplumsal ilişkiler ve mekân çerçevesinde ele alınmıştır. İkinci bölümde öncelikle kentsel müdahale kavramı açıklanmış sonrasında ise kentsel müdahalelerin kamusal alana yani toplumsal ilişkilere ve mekâna etkileri tartışılmıştır. Üçüncü bölümde ise Kâğıthane’de 18. yüzyıl modernleşme, ve Cumhuriyet sonrası sanayileşme ve küreselleşme süreçlerinde uygulanan kentsel müdahalelerin kamusal alana etkisi tarihsel belge incelemeleri ve 2016-2018 yılları arasında yapılan saha araştırması ile irdelenmiştir. Böylelikle Kâğıthane’de üç farklı dönemde gerçekleşen kentsel müdahalelerin mekânda ve toplumsal ilişkilerde yani kamusal alanda yarattığı dönüşüm tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kâğıthane, kamusal alan, kentsel müdahale, kentsel ayrışma, mikro ayrışma, soylulaştırma, süper soylulaştırma, çeşitlilik, dışlama, yalıtım, ayrış(tır)an kamusal alan.

ABSTRACT

THE EFFECT OF THE URBAN INTERVENTIONS TO PUBLIC SPACE: KÂĞITHANE CASE

Seher KALENDER ÇETİNKAYA

Different meanings have been attributed to the concept of public space by different disciplines. This situation arises from the fact that the concept of public space has a living structure that transforms over time. Therefore, a study about the public space should include an interdisciplinary perspective and the transformation of this concept in the historical process should be examined in a study. In this study, the concept of public space is evaluated with an approach which is at the intersection of sociology and planning-architecture disciplines. With the sociological approach, the transformation in social relations; with the planning approach, the transformation in the space have been evaluated together, without separating them from each other.

In order to discuss the change in the concept of public space in the historical process, the concept of urban intervention was used as a second concept. The concept of urban intervention, which can have very different meanings similar to the concept of public space, has been limited in this study by restricting it to urban interventions made by the state through planning.

In the first chapter of the study, approaches towards the concept of public space are included, and it is stated that the public space will be examined with sub-headings social relations and space. In the second chapter, firstly the concept of urban intervention is explained, and then the effect of urban interventions on the public space, its effect on social relations and its effect on space are discussed with different sub-headings. In the third chapter, a field study was made with an interdisciplinary approach and the subject was examined. In the third chapter, the urban interventions experienced by the Kâğıthane district of Istanbul, which constitutes the field, from the 18th century to the present are introduced. Afterwards, the spaces and social relations

created by these interventions in Kâğıthane were discussed together. In the conclusion, the data obtained from the field study were discussed.

Keywords: Kâğıthane, public space, micro-segregation, urban segregation, gentrification, super-gentrification, diversity, exclusion, insulation.

ÖNSÖZ

Farklı disiplinlerin farklı bakış açılarıyla ele aldığı kamusal alan kavramı, bu tez çalışmasında disiplinlerarası bir yaklaşıma konu olmuştur. Konu, sosyoloji ya da planlama gibi tek bir disipline ait teoriler ile tartışılmamış, her iki disiplinin kesişiminde değerlendirilmiştir. Bu tartışmayı yapabilmek için kullanılan ikincil kavram ise kentsel müdahale olmuştur. Bu çalışmada amaç, kentsel müdahalelerin kamusal alan üzerindeki etkileri ve bu etkiler bağlamında kamusal alan kavramının dönüşümünü incelemektir. Kamusal alan ve kentsel müdahale gibi derin araştırmalara konu olmuş iki kavramı sosyoloji ve planlama disiplinlerinin kesişiminde tartışmak bizi oldukça zorlamıştır. Bu zorluğu aşabilmek için disiplinlerarası bir yaklaşımla saha çalışmaları yapan *Prince's Foundation for Building Community*'nin çalışmaları incelenmiştir. İngiltere'de bir sene boyunca yürütülen bu araştırmayı TÜBİTAK (2214-A Doktora Sırası Yurtdışı Araştırma Bursu) desteklemiştir.

Çalışma sahası olarak, İstanbul'un üç farklı zamanda üç farklı kentsel müdahale geçiren Kâğıthane ilçesi seçilmiştir. 18. yüzyılda yaşanan modernleşme, Cumhuriyet sonrası sanayileşme ve 1980 sonrası başlayan küreselleşme süreçleri ile Kâğıthane'de kentsel müdahaleler gerçekleşmiştir. Söz konusu kentsel müdahaleler doğrultusunda mekânlar ve toplumsal ilişkiler disiplinlerarası bir yaklaşımla tartışılmıştır.

Farklı iki disiplin arasında, üzerine zengin tartışmaların yürütüldüğü bir konuyu ele almak hayli zordu. Bu süreçte her zorlukta bana destek olan ve yüreklendiren doktora tez danışmanım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Enes Kabakcı'ya teşekkür ve minneti borç bilirim. Yol göstericiliği ve her konudaki desteği ile akademisyen olma yolunda bana önemli katkılar sağlamıştır.

Tez çalışmamın hazırlanması sürecinde çalışmanın ilerleyişini takip eden ve bu aşamalarda rehberliği ile karşılaştığım zorlukları kolayca aşmamı sağlayan, tez izleme komitemde yer alan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Betül Duman Bay'a teşekkürü bir borç bilirim. Yine aynı şekilde tez izleme komitemde yer alan ve İstanbul Üniversitesi

Sosyoloji Bölümü Başkanı saygıdeğer Prof. Dr. İsmail Coşkun’a en başından bugüne bana verdiği destek için teşekkür ederim.

Londra’da araştırma yapabilmem için beni davet eden ve yürüttüğüm çalışmalarım süresince beni yönlendiren *Prince’s School of Traditional Arts Enstitüsü* Müdürü Sayın Dr. Khalid Azzam’a şükran borçluyum.

Saha çalışmam boyunca yönlendirmeleri ve sınırsız kaynak desteği, öneri ve yorumları için Kâğıthane Belediyesi Basın Danışmanı ve araştırmacı yazar Sayın Hüseyin İrmak’a şükranlarımı sunarım. Akademik hayata atılma konusunda beni teşvik eden, yalnızca akademik çalışmalarına değil yaşama dair her türlü görüş ve tavsiyeleri ile yol gösteren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Sadettin Ökten’in destekleri için çok teşekkür ederim. Çalıştığım konuya dair ilk fikrî tartışmaları onunla yaptığım, katkılarını hiçbir zaman unutmayacağım Mimar Nevzat Sayın’a şükran duyarım.

Yalnızca bu çalışma süresinde değil, hayat yolcuğum boyunca ellerimden tutan, beni destekleyen her koşulda arkamda duran sevgili annem, babam ve kardeşlerime hep yanımda oldukları için duacıyım.

Birlikte bir yol yürümeye karar verdiğimiz, hayatın hem acısını hem mutluluğunu paylaşmaya söz verdiğimiz, doktora tez çalışmalarımızı da aynı süreçlerde tamamlayarak bu yolculuğun zorluklarının da üstesinden birlikte gelmeyi başardığımız sevgili eşim M. Buhari Çetinkaya’ya bana verdiği destek ve gösterdiği sabır için ne kadar teşekkür etsem azdır. Bu çalışmanın tamamlanmasından çok kısa bir süre önce dünyaya gelen, hayatımıza getirdiği mutluluk ve huzur ile bizi neşelendiren, bu çalışma dâhil her bir şeyin önüne geçen, bir tanecik kızımız Buse Feraye hayata dair bakış açımızı değiştirmiş ve bu çalışma sürecini çok daha keyifli kılmıştır.

İstanbul – 2021

Seher KALENDER ÇETİNKAYA

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
HARİTALAR LİSTESİ.....	xiv
PLANLAR LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMUSAL ALAN KAVRAMINA YAKLAŞIMLAR

1.1. KAMUSAL ALAN KAVRAMINA YAKLAŞIMLAR	17
1.1.1. Jürgen Habermas'ın Kamusal Alan Yaklaşımı.....	20
1.1.2. Hannah Arendt'in Kamusal Alan Yaklaşımı	27
1.1.3. Richard Sennett'in Kamusal Alan Yaklaşımı	32

İKİNCİ BÖLÜM

KENTSEL MÜDAHALENİN TARİHÇESİ VE KAMUSAL ALANA ETKİSİ

2.1. KENTSEL MÜDAHALENİN TARİHÇESİ VE KAMUSAL ALANA ETKİSİ	47
2.1.1. Devlet Eliyle Kentsel Müdahale.....	47
2.1.2. Kentsel Müdahalelerin Mekânsal Etkileri	60
2.1.2.1. Mekânsal Ayrışma ve Soylulaştırma.....	60
2.1.2.2. Mikro Ayrışma	71
2.1.2.2.3. Süper Soylulaştırma	75

2.1.3. Kentsel Müdahalelerin Toplumsal Etkileri	79
2.1.3.1. Çeşitlilik	79
2.1.3.2. Dışlama.....	86
2.1.3.3. Yalıtım.....	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÂĞITHANE’DE YAŞANAN KENTSEL MÜDAHALELER VE KAMUSAL ALANIN DÖNÜŞÜMÜ

3.1. KÂĞITHANE’DE YAŞANAN KENTSEL MÜDAHALELER VE KAMUSAL ALANIN DÖNÜŞÜMÜ	93
3.1.1. Araştırma Tasarımı.....	93
3.1.2. Kâğıthane’de Gerçekleşen Kentsel Müdahaleler	99
3.1.3. Kâğıthane’deki Kentsel Müdahalelerin Kamusal Alana Etkisi.....	119
3.1.3.1. 18. Yüzyıl Modernleşme Sürecinde Kâğıthane’de Uygulanan Kentsel Müdahalelerin Kamusal Alana Etkisi.....	119
3.1.3.1.1. Sadabad Parkı ve Kamusal Alanın Dönüşümü.....	119
3.1.3.2. Cumhuriyet Sonrası Sanayileşme Sürecinde Kâğıthane’de Yaşanan Kentsel Müdahalelerin Kamusal Alana Etkisi	129
3.1.3.2.1. Sanayileşme Sürecinde Kentsel Müdahaleler: Kâğıthane Göç ile Tanışıyor.....	129
3.1.3.2.2. Gecekondü Mahallesi ve Yeni Aktörler: Mafya mı Baba mı?	136
3.1.3.2.3. Gecekondü Mahallesinde Sosyal Hayat	142
3.1.3.2.4. Futbol Kulüpleri	149
3.1.3.2.5. Sinemalar	153
3.1.3.2.6. Kahvehaneler.....	156
3.1.3.2.7. Gecekondü Mahallesinde Dışlama: Aşağı Mahalle, Yukarı Mahalle ..	161
3.1.3.2.8. Kahvehaneler Ayrışıyor.....	165
3.1.3.2.9. Belediye Meclisi	171
3.1.3.2.10. Hemşehri Dernekleri	177
3.1.3.2.11. Halk Meclisleri	184
3.1.3.2.12. Yerel Gazeteler	189
3.1.3.3. Küreselleşme ve Kâğıthane	197
3.1.3.3.1. Küreselleşme Sürecinde Kâğıthane’deki Kentsel Müdahaleler	197

3.1.3.3.1.1. Parsel Bazında Dönüşüm.....	204
3.1.3.3.1.2. Sanayi Bölgelerinin Dönüşümü.....	206
3.1.3.3.1.3. Ada Bazlı Dönüşüm	211
3.1.3.3.1.4. Yeniden Lale Devri	218
3.1.3.3.1.5. Yeni Aktörler.....	220
3.1.3.3.2. Kentsel Müdahalelerin Kâğıthane’de Yarattığı Yeni Mekânlar ve Toplumsal İlişkiler	224
3.1.3.3.2.1. Kapalı Siteler: Ötekisiz ve Ötede Yaşamlar.....	224
3.1.3.3.2.2. Rezidans ve Foldhome: Konsept ve Narsist Yaşamlar.....	237
3.1.3.3.2.3. Kampüs-Ofis: Bir Kurgu İçinde Yaşamak	253
3.1.3.3.2.4. Spor Salonları: Kamusal Alanı Pazarlamak	260
3.1.3.3.2.5. Bir Kamusal Alan Olarak Otopark.....	263
3.1.3.3.3. Ayrış(tır)an Kamusal Alanlar.....	268
3.1.3.3.3.1. Alışveriş Alanları: Benimki-Ötekininki	271
3.1.3.3.3.2. 6. Cadde: Kapalı ve Yapay Sokak.....	276
3.1.3.3.3.3. Sadabad Parkı’nda Karşılaşmamak	280
SONUÇ	291
KAYNAKÇA	301
EK 1: Katılımcı Tablosu.....	319
EK 2: Mülakat Soruları	324
ÖZGEÇMİŞ	326

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Kâğıthane’de bir gecekondu	165
Fotoğraf 2: Gecekondu mahallesinde futbol maçı	172
Fotoğraf 3: Kâğıthane’nin Sesi gazetesi 24 Aralık 1963	179
Fotoğraf 4: Kâğıthane Belediyesi Meclis Toplantısı	208
Fotoğraf 5: 21 Ocak 1964 tarihli Kâğıthane’nin Sesi gazetesi	213
Fotoğraf 6: Kâğıthane’de kapalı site genel görünümü	251
Fotoğraf 7: Nef 11 rezidans	267
Fotoğraf 8: Foldhome	273
Fotoğraf 9: Foldhome odası	280
Fotoğraf 10: Ofis Vadisi	281
Fotoğraf 11: Kampüs-Ofis	288
Fotoğraf 12: 6. Cadde	305
Fotoğraf 13: Sadabad Parkı	309
Fotoğraf 14: Sadabad Park görünümü	321

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Saha Araştırması Tablosu	118
Tablo 2: İmar Ruhsat Tablosu	132

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Sadabad Sarayı

144

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Saha Araştırması Yürütülen Yerler	120
Harita 2: Kâğıthane Sanayi Bölgeleri Haritası	131

PLANLAR LİSTESİ

Plan 1: Prost Planı	127
Plan 2: Kâğıthane İmar Planı	131

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e. : Aynı eser

ANAP : Anavatan Partisi

Bkz. : Bakınız

Bld. : Belediye

Bşk. : Başkan

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

RP : Refah Partisi

SHP : Sosyaldemokrat Halkçı Parti

Vb. : Ve benzeri

Vd. : Ve devamı/diğerleri

GİRİŞ

Kamusal alan kavramı farklı zaman ve mekânlarda farklı anlamlar taşımaktadır. Bu durum, kavramın mesnetsiz bir zeminde tartışılmasından kaynaklanmamaktadır. Aksine kamusal alan kavramı çok geniş bir perspektiften ele alınmıştır. Ancak kamusal alan canlı bir organizma gibi gelişmekte ve dönüşmektedir. Toplumsal ilişkiler, siyaset, mekân, kültür ve ekonomi kamusal alan tartışmalarının içerisinde yer almıştır. Bu tartışmalara belirli bir çerçevede bakabilmek için tartışmaların hepsinin bir arada yer alabildiği kent ile ilişkilendirmek yöntemsel olarak kolaylık sağlayacaktır. Ekonomik, politik, sosyal ve mekânsal kaygılar barındıran kentsel müdahaleler toplumda ani ve radikal dönüşümlere sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla her müdahale yine aynı çerçevede tartışılan kamusal alan kavramını doğrudan etkilemekte ve dönüştürmektedir. Bu çalışma kamusal alan kavramının toplumumuzda edindiği anlamları araştırmayı hedeflemektedir. Çalışmayı metodolojik olarak sınırlandırmak ve tarihsel bir perspektifle konuyu ele alabilmek amacıyla İstanbul-Kâğıthane ilçesinde gerçekleşen kentsel müdahale süreçleri tespit edilmiştir. Modernleşme, sanayileşme ve küreselleşme kaygısı ile farklı zamansal dilimlerde gerçekleşen kentsel müdahalelerin kamusal alan kavramını nasıl dönüştürdüğü araştırılmıştır.

Çalışmada bir yerleşme alanı olarak kente uygulanan müdahalelerin kamusal alan üzerindeki etkisine odaklanılmaktadır. Kentsel müdahalelerin kamusal alanı nasıl dönüştürdüğü ise İstanbul'un Kâğıthane ilçesi ölçeğinde yürütülen saha araştırmasından elde edilen verilerle analiz edilecektir.. Kamusal alana küçük ve büyük ölçekli müdahale süreçlerinin aktörleri ve araçları küresel, ulusal, yerel ve kentsel parametrelerde değişkenlik göstermektedir. Bu durum, kavramın disiplinlerarası ve geniş kapsamlı tartışma zeminine referans sağlamaktadır. Çalışmanın sınırlılıkları ve temel araştırma sorusu çerçevesinde kentsel müdahale sürecinin önemli bir aktörü olan devletin planlama yolu ile gerçekleştirdiği müdahalelere yer verilecektir.

Kamusal alana yapılan müdahaleler ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel birçok amacı bünyesinde barındırmaktadır. Müdahale sonrası kentin fiziksel ve mekânsal yapısında, gündelik hayatın sıradan alışkanlıklarında değişimlere ve dönüşümler ortaya çıkmaktadır. Bu dönüşümlere ve kamusal alana etki eden kentsel müdahalelerin aktörleri ve uygulayıcıları çoğunlukla merkezî ve yerel yöneticiler, yatırımcılar ve mülk sahipleridirler.¹ Merkezî ve yerel yönetimlerin devlet eliyle uygulamış olduğu planlı müdahaleler, yapı ve ölçek bazında radikal dönüşümleri etkilemektedir.² Kamusal alan kavramı sosyoloji, siyaset bilimi, şehir planlama gibi farklı disiplinlerin teorik tartışma alanı olmuştur. Disiplinlerarası bir kavram olan kamusal alan tartışmalarına ve ilgili diğer birçok çalışmaya da referans olan Charles T. Goodsell³ ve James Brodin'in⁴ sınıflandırmaları, bu çalışmanın da kavramsal ve kuramsal sınırlarını çizmektedir.

Goodsell ve Brodin'in çalışmaları hem metodolojisi hem de konuyu ele alış şekilleriyle benzerlik göstermektedir. Brodin ve Goodsell için kamusal alan çalışmalarının merkezindeki tartışmalardan ilki, kamusal alanın zamanla dönüşüm geçirmesidir. İkincisi ise kamusal alanın sınırlarının ne olduğudur. Goodsell, zaman ve mekân sürekliliğini vurgulayarak, yöntemsel olarak kamusal alan tartışmalarının değişen zaman ve değişen mekânda hayat bulan kamusal varoluş biçimleri üzerinden yapıldığını göstermektedir. Brodin de benzer şekilde kamusal alan tartışmalarını metaforik ve temel anlamıyla mekânı ya da sosyal ilişkileri inceleyen çalışmalar olarak sınıflandırmış ancak bu çalışmaların birbirinden ayrılamayacağını söyleyip ortak noktalarına işaret etmiştir.

Her iki düşünür de kamusal alan çalışmalarını önce sınıflandırılmış sonrasında bu sınıfların taşıdığı ortak noktaları belirterek çalışmaların kapsayıcı ve zengin bir

¹ David Harvey, "The Political Economy of Public Space", **The Politics of Public Space**, Ed. Neil Smith, Setha Low, New York, London, Routledge, 2006, s. 21.

² Murat Şentürk, **Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul**, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 30-107.

³ Charles T. Goodsell, "The Concept of Public Space and its Democratic Manifestations", **American Review of Public Administration**, vol. 33 no 4, 2003, s. 361-383.

⁴ James Brodin, "Public Space: Exploration of a Concept", **California Politics and Policy** "Policy Perspectives" sayısı, 2007, s. 47-65.

çerçevede yapılması gerektiğine işaret etmişlerdir. Çalışmaların ikisinde de J. Habermas ve H. Arendt'in yaklaşımları merkeze alınarak tartışılmıştır. Goodsell ve Brodin'in ortaya koyduğu yaklaşım, kavramın tarihsel sürecine dikkat çekerken aynı zamanda da mekân ve sosyal ilişkilerle birlikte analiz edilmesinin önemini vurgulamaktadır. Söz konusu vurgudan hareketle Habermas ve Arendt'in kavramsal yaklaşımları ile birlikte Richard Sennett'in disiplinlerarası yaklaşımı da planlama ve sosyoloji arasında ortak bir dil oluşturmaya çalışan bu araştırmaya çok katkı sağlamıştır.

Modern düşünce geleneğinin ve kamusal alan tartışmalarının 20. yüzyıldaki önemli isimlerinden biri olarak kabul edilen Jürgen Habermas, 1950'lerde Frankfurt Okulu bünyesinde Aydınlanma düşüncesi üzerine yazılar yazmış, sonrasında tüketim toplumu ve liberal piyasa kapitalizmi eleştirileri yapmıştır. Kamusal alan tartışmalarını da bu çalışmalar üzerine kurmuştur. Habermas, kavramın kendi toplumunda edindiği anlamlar üzerine düşünmüş ve kamusal alanın tarihsel dönüşümünü incelemiştir. Antik dünyada ve feodal toplumda gerçek bir kamusal alanın varlığına inanmayan Habermas'a göre bu dönemlerde kamusal alan iktidarın etkisi altındadır. Feodal dönemin iktidarını elinde tutan feodal beyler, dinî liderler ya da şövalyeler bir araya geldiklerinde halkı temsil etmemekte aksine halka egemen olduklarını göstermektedir. Habermas'a göre feodal dönemde ancak temsili bir kamudan bahsedilebilir.⁵

Habermas, 18. yüzyılda burjuva sınıfı tarafından oluşturulan özel alan ile siyasal alan arasında kalan özgür tartışmaların yapılabildiği edebî alanı, ideal kamusal alan olarak görmektedir. Burjuva sınıfı tarafından oluşturulan kamusal alan, kamu erkinin karşısında bir duruş sergilemektedir. Bu karşı duruş öncelikle ekonomik alanda gerçekleşmiştir. Habermas'a göre kamusal erke karşı bir eleştiri alanı, burjuva kamusunda oluşmuştur. Feodal ve Antik dönemden farklı olarak bu siyasal kamu, devlete savunma ve adalet dağıtma görevi yerine mal dolaşımının güvenliğinin sağlanması görevini yüklemiştir. Bu anlamda burjuva kamusu yerleşik düzene karşı bir duruş içerisindedir. Habermas, 18. yüzyıl başlarında oluşan siyasal kamuyu

⁵ Jürgen Habermas, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 57-62.

betimlerken bireysel çıkarların düşünülmediği, toplumsal çıkarların her şeyin önünde olduğu bir ideal alandan bahsetmektedir. Marx'ın "siyasal özgürleşmeyi insani özgürleşmeyle özleştirmek o zamanlar bu denli kolaydır"⁶ cümlesiyle de bu görüşünü desteklemektedir.

Oluşan alternatif ticari ve siyasi ortam, sosyal ve kültürel hayatı da etkilemiştir. Sarayda soylularının düzenlediği edebî kamunun kaynağı olarak görebileceğimiz salon toplantıları, şehrin farklı yerlerine taşınmıştır. Bu toplantılar kimi zaman bir otelin salonunda, kimi zaman bir tiyatrodan ve çoğunlukla ise şehrin dört bir yanında açılan kahvehanelerde yapılır hale gelmiştir. Katılımcılar ise yalnızca aristokratlar değildir. "Hümanist-aristokrat toplumun, burjuva entelektüelleriyle buluşmalarında giriştikleri ahabapça münazaraları çok geçmeden kamusal eleştiriye dönüştüren varisleri çökmekte olan saray kamusalının kalıntılarıyla, oluşmakta olan burjuva kamusalının ön biçimleri arasındaki köprüyü kurarlar."⁷ 18. yüzyıl şehri farklı toplumsal grupların bir aradalığının mekânıdır.

Londra ve Paris başta olmak üzere şehirleri saran kahvehaneler, Avrupa'da özgür eleştirinin mekânı hâline gelmiştir. Gazete ve dergileri kahvehanelerde okumak ve tartışmak günlük hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu durum o kadar yaygınlaşmıştır ki gün içerisinde aynı kahvede birkaç kez benzer toplantılar yapılmaktadır. "Hükûmet, kahvehane sohbetlerinin taşıdığı tehlikeleri hedef alan beyannameler ilan etmek zorunda hissetmişti kendini; kahvehaneler siyasal huzursuzlukların kuluçka mekânları olarak görülüyorlardı."⁸

Burjuva sınıfının oluşturduğu bu edebî kamu, devlet ve toplum arasında esnek bir çizgi gibidir. Edebî kamuyu bu denli özgür kılan ise burjuva sınıfının bireysel çıkarlarını toplum çıkarlarının gerisinde tutabilmesidir. Devlet ise toplumsal çıkarları korumak adına yasalar çıkarmakla yükümlüdür. Ancak, zamanla burjuva sınıfı kendi çıkarlarını toplum çıkarlarının önüne koymuştur. Devlet ise bu çıkarlar doğrultusunda yasa düzenler hâle getirilmiştir. Çıkar mücadelesinin siyasal alana aktarılmasıyla

⁶ Aktaran Habermas, A.e., s. 137.

⁷ A.e., s. 97.

⁸ A.e., s.137.

devlet toplumsal alana müdahaleye, burjuva ise kamusal alanı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye başlamıştır. Habermas'ın kamusal alanın yapısal dönüşümü olarak adlandırdığı bu süreçte edebî kamuyu oluşturan dergi ve gazeteler günlük çıkarlar doğrultusunda yayın yapmaya başlamıştır.⁹

Habermas, kamusal alan kavramını geniş bir çerçevede tarihsel ve toplumsal gerçekliği birlikte tartışmaktadır. Kamusal alanı ekonomi, siyaset, sosyo-kültürel hayat, şehir ve mekânlar gibi birçok alt başlıkla birlikte düşünmektedir. Habermas, kamusal alanın oluşum sürecini; ekonomiyle, devlet ve toplum ilişkisiyle, özel-kamu arasındaki sınır tartışmalarıyla ele almaktadır. Siyasetle toplumu nasıl dönüştürdüğünü ise sosyo-kültürel hayatla ve fiziksel karşılığı şehir ve mekân ile ilişkilendirilerek tartışmaktadır.

Habermas ile birlikte aynı yüzyılın düşünürleri arasında yer alan Hannah Arendt, kamusal alan kavramını Habermas'tan farklı bir yaklaşımla ele almıştır. Frankfurt Okulu'nda Heidegger ile felsefe üzerine çalışmalara yapan Arendt, her ne kadar kendisi felsefeden uzak durarak kamusal alan kavramını tartıştığını öne sürmüş olsa da varoluşsal bir yaklaşım ile konuyu ele almıştır. *İnsanlık Durumu* adlı eserinde insanın yalnız başına var olamayacağını ancak toplumla birlikte yaşayabileceğini söylemektedir. “İnsan yaşamının devamını sağlayan etkinliklerin ve koşulların neler olması gerektiğine yönelik çalışmalar yapmıştır.”¹⁰ Arendt, insanın hayatını devam ettirebilmek için yapmakla yükümlü olduğu zorunluluklardan (karnını doyurmak için emek harcamak, iş yapma vd.) sıyrılarak, kendini söz ve eylem ile ifade ettiği ölçüde yaşamını anlamlı kıldığını ifade etmektedir. “Çoğul halde bulunan insanlar, yani bu dünyada yaşadıkları ve hareket ettikleri ölçüde insanlar, yalnızca birbirleriyle konuşabiliyor oldukları için ve (o şeyi) birbirleri ve kendileri için anlamlı hale getirebiliyor oldukları içindir ki anlamlılığı tecrübe ederler.”¹¹

⁹ A.e., s. 117-127.

¹⁰ Nazım Onat, **Kamusal Alan ve Sınırları Hannah Arendt ve Jürgen Habermas'ın Yaklaşımları**, İstanbul, Uluslararası Akım Tanıtım Yayıncılık, 2013, s. 27.

¹¹ Hannah Arendt, **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 13.

Arendt, yaşamı anlamlı kılan bu bir arada olma hâlinin kamusal alanda gerçekleştiğini söylemektedir. Söz ve eylem ile bu alanda kendini ifade eden insan özgürdür. Her birey kendi değerlerini bu alanda özgürce ifade edebilmektedir. Başkalarının değerlerinden faydalanan, farklılıklar ile yüzleşmeyi öğrenmekte ve kendini yeniden sorgulayarak bir kimlik inşa edebilmektedir. Kamusal alanda bireyler fikirlerini özgürce ifade ederken bir başkasının değerleri ile düzeyli bir sınır oluşturmayı öğrenmek zorunda kalır. Bu anlamda kamusal alan Arendt için siyasetin alanıdır.¹²

Diyalektik bir yaklaşımla konuyu ele alan Arendt, kamusal alanın karşısına özel alanı koymaktadır. Kamusal alan, farklılıkların ve bilginin paylaşım alanı iken özel alan gizlilik barındırmaktadır. Özel alan, başkaları ile paylaşılmayan söze ve eyleme dönüşemeyen şeylerin diğer bir ifade ile mahrem duyguların alanıdır. Özel alan, kamusal alana taşınamayacak aşk ve acı gibi duyguların yaşanabilmesi için var olmalıdır. “Arendt, yaptığı kavramsal çözümleme çerçevesinde özel alanı, kamu alanına çıktığı zaman kendine has özelliğini yitirecek duyguların alanı olarak görmenin yanında, bireyin hayatını ve türün devamını sağlayan, emek ve iş gibi etkinliklerin alanı olarak da görür.”¹³

Kişisel yaşam ihtiyaçlarını gidermek için çabalayan insan, Arendt için çalışan hayvandır. Hayatını devam ettirmek için üreten ve tüketen insan, emek etkinliği süresince kendi bedeninin tutsağıdır. Bu tutsaklık süresince insan kendini anlamlı kılan kamusal alandan uzaklaşır. Arendt, emek ile tüketimi ilişkilendirmiş, tüketimi karşılamak için eser üretme sürecini ise iş olarak tanımlamıştır. İş, Arendt’e göre özel alana ait bir kavram olmakla birlikte yapısal olarak zorunluluk barındırmaktadır.¹⁴

Habermas’ın aksine emek ve işi kamusal alana dâhil etmeyen Arendt, ideal kamusal alanı ise Habermas’ın burjuva kamusal alanında değil Antik dönem Yunan şehrinde aramaktadır. Antik Yunan şehri Arendt’e göre özel ve kamusal alan ayrımının

¹² A.e., s. 92-104.

¹³ Zafer Yılmaz, **Hannah Arendt’te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan**, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009, s. 45.

¹⁴ Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 57-65.

doğduğu yerdir. Zorunlu insani ihtiyaçların karşılandığı haneler Arendt için Antik Yunan şehrinin özel alanını oluşturmaktadır. Ticaret ve ekonomik kaygıların hanelerde gerçekleştiğini söyleyen Arendt, kamusal alanı tüm zorunluluklardan ve şiddetten arındırır,¹⁵

Antik Yunan şehrinde yurttaşların bir araya gelerek özgürce fikirlerini söz ve eylem ile ifade ettikleri agoralar, Arendt için ideal kamusal alandır. Her yurttaş, kimse tarafından temsil edilmeden hiçbir aracı karaktere ihtiyaç duymadan kendini ifade edebilmektedir. Bu yaklaşım biçimiyle Arendt, kamusal alan ile siyaseti örtüştürmektedir. Gerçek katılımcı demokrasinin de böyle bir kamusal alanda oluşacağını söyleyen Arendt, Antik Yunan agorasının farklılıkları bir arada tuttuğunu savunmaktadır. Yurttaşların yalnızca mülk sahibi özgür erkeklerden oluştuğunu görmezden gelerek, agorada başkalarının varlığı, söylemleri ve eylemleri sayesinde bireylerin kendi kimliklerini oluşturduklarını anlatmaktadır. Antik dönem kamusal alanı, Arendt için aynı zamanda ölümsüzlüğün alanıdır. Çünkü, kamusal alan yalnızca bir zaman dilimine ait bir kavram değildir. Gelecek nesillere aktarılan tüm değerler, kamusal alanda gerçekleşmektedir. Sözün ve eylemin kalıcılığı kamusal alan sayesinde olacaktır. Bu yaklaşımıyla Arendt, mekânı kamusal alanın merkezine koymaktadır. Kamusal alan şehirde, bir mekânda oluşmakta ve o mekân üzerinden kendini sürdürmekte hatta ölümsüzleşmektedir.¹⁶

Özel ve kamusal alan ayrımı ile Arendt, modern dünya eleştirisinde bulunarak bu iki alan arasındaki sınırın zayıfladığını ifade etmektedir. Bu zayıflığın nedeni ise özel alanda kalması gereken zorunlu insani ihtiyaçların kamusal alanda yer almasıdır. Arendt, zorunlu insani ihtiyaçlardan bahsederken daha çok ticari ve ekonomik kaygıları dile getirmektedir. Ekonomik ve ticari kaygıların yer aldığı kamusal alanda, söz ve eylemler kimlikleri temsil etmek yerine akla dayalı çıkarların mekânı hâline gelecektir. Üretim ve tüketim meselelerinin kamusal alana girmesiyle ölümsüz olan

¹⁵ Onat, **Kamusal Alan ve Sınırları Hannah Arendt ve Jürgen Habermas'ın Yaklaşımları**, s. 105.

¹⁶ Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 92-104.

gelecek nesillere aktarılan ortak değerlerin yerini maddi varlıklar alacaktır. Bu ise Arendt'e göre kamusal alanın yok olması demektir.¹⁷

İdeal kamusal alan biçimlerini farklı zaman dilimleri ve topluluklarda tanımlamış olsalar da Arendt ve Habermas'ın ortak yaklaşım biçimlerini görmezden gelmek mümkün değildir. Her iki düşünür de kamusal alanı tarihsel bir analizle ele almışlardır. Söze ya da eyleme dayandırılmış olsa da “kamusal alan teorik bir kavram değil, sözler ve eylemlerle görünürlük kazanmış bir yer; aktörlerin kendi gerçek varlıklarına kavuşarak kamusal yargılamaya açıldıkları bir alanın ta kendisidir.”¹⁸ Habermas için bu, burjuva kahvehaneleri ve tiyatroları iken Arendt için Yunan kenti agorasıdır. Her iki düşünür de kamusal alanı –ete kemiğe büründürmek üzere– mekânlar üzerinden ele almışlar; bu arada dönemin toplumsal yapısını, ekonomik ve ticari kaygılarını, kültürel farklılıklarını da kamusal alan kavramı bağlamında tartışmışlardır.¹⁹

Richard Sennett'in kamusal alan yaklaşımı ise Habermas ve Arendt'in çalışmaları ile bu yaklaşımlara yapılan eleştirileri kapsayan oldukça geniş bir perspektife sahiptir. İdeal bir kamusal alan tanımlamak yerine Antik Yunan'dan günümüze kamusal alan kavramının dönüşümünü ele alan Sennett, kamusal alanı ne yalnızca Antik dönem agorasında ne de burjuva kahvehaneleri ve tiyatrolarında görmektedir. Sennett için kamusal alan, kendinden başkasıyla karşılaştığın ve bu karşılaşmalarda kendini ve toplumu inşa ettiğin her yerdir. Farklılıklara açık bir kamusal alan tarif eden Sennett'e göre Antik dönem mekân kurgusunda insanların nasıl yaşadıkları görülebilmekte, duygu ve düşünceleri ve nelere inandıkları mekân üzerinden okunabilmektedir. İnsanların iç dünyaları ve dış dünya arasında bir ayrım yoktur. Sokakta şahit olunan herhangi bir acıya insanlar rahatlıkla tepki verebilmekte, duygularını dışa vurabilmektedir. Bu durum hiçbir zaman zaaf olarak görülmemektedir. İçerde veya dışarda karşılaşılan her olay bireyin dünya ile uyumunu

¹⁷ A.e.

¹⁸ Eric Dacheux, **Kamusal Alan**, Çev. Hüseyin Köse, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012, s. 21.

¹⁹ A.e.

geliştiren bir etkidir. Bu dönem kenti, Sennett için insana dengeli olmayı öğreten kamusal alanlara sahiptir.²⁰

Sennett, Antik dönem kamusal alanının çözülmesine Hristiyan din algısının sebep olduğunu söylemektedir. Sennett için Hristiyan bir mümin bu dünyada huzuru arayan gezgin gibidir. Vaat edilen huzuru ise ancak kendi içine dönerek bulabilmektedir. Bu inanış şehirlere yansımış, inananlar içe kapanmış ve kendileriyle baş başa kalabilecekleri kiliseler inşa etmişlerdir. Kiliseye sığınan insan kendini dışardaki dünyanın bütün kargaşasından kötülüklerinden koruyabileceğine inanmaktadır. Antik dünyada kentin bir parçası olarak dengeli olmayı öğrenen insan, Hristiyanlıkla birlikte kendini kentten soyutlayarak özel alanına çekilmiştir.²¹

Sennett, Hristiyanlığın etkisinin zayıfladığı Aydınlanma dönemi sonrasında, burjuva kamusunun oluşum sürecini, Habermas ile benzer şekilde, Londra ve Paris'te yaşanan dönüşümler üzerinden okumaktadır. 1750'li yıllarda Paris ve Londra'da yaşanan dönüşümü anlatırken şehri yabancılar ile karşılaşma ihtimali taşıyan bir mekân olarak tanımlamıştır. Şehirde aristokrasinin hâkimiyetinden sıyrılarak dönüşen parklar, gezinti yerleri, kahvehaneler, tiyatrolar, barlar, pazarlar ile canlı bir kamusal alan tarif etmiştir. Aydınlanmanın en parlak olduğu yıllarda özel ve kamusal alan arasında muazzam bir denge olduğunu söyleyen Sennett, bu dengeyi yabancıların birbirleriyle karşılaştıklarında takındıkları rollere bağlamıştır.²²

Sennett, kamusal alanda yabancılar arasında kurulan ilişkiyi rol ve oyun üzerinden anlatmaktadır. Bir tiyatro oyuncusu sahnede kendi kişiliğinden bağımsız bir biçimde bir duygu ve düşünceyi ifade etmekte ve seyirciye bunu anlatabilmektedir. Dünyayı bir tiyatro sahnesi olarak gören Sennett, sahne ve sokak arasında ilişki kurmaktadır. Ona göre kamusal alan, yabancıların statülerinden sıyrılarak birbirleri ile iletişime geçebildiği ve bu süreçte kendi varoluşlarını tamamlamaya çaba gösterdikleri yerdir. Burjuva kamusunda yabancılar arasında ilişkiyi sağlayan rol, modern dünyada

²⁰ Richard Sennett, **Gözün Vicdanı**, Çev. Süha Sertabiboğlu, Can Kurultay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 19-35.

²¹ A.e.

²² Richard Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010, s. 62-67.

bireylerin takındığı tavırdan farklıdır. Burjuva kamusunda rol samimiyet barındırmaktadır. Sennett'e göre modern dünya, yabancılar arasında kurulan bu ilişki biçimini yok etmiştir.²³ Amerikalı sosyolog, modern dönemde kamusal alanın zayıflamasına sebep olan etkenleri sosyal, ekonomik ve kültürel alanda gerçekleşen dönüşümlerle birlikte analiz etmektedir. Sosyal bilimci, bu sürecin ekonomik alanında yaşanan dönüşümleri, kapitalizm eleştirisini merkeze alarak değerlendirmektedir.²⁴

Sennett, Descartesçı bir akılla yeni bir dünya hayal eden ve bu dünyada sınırsız genişleyebilen bir ekonomi ve yaşam arzulayan modern insanın aslında yalıtılmış bir dünya yarattığını ve kendini kalabalıklar içinde nasıl yalnızlaştırdığını göstermektedir. Bu aklın yarattığı mekânı *nötr mekân* olarak tanımlamaktadır.²⁵ Nötr mekân ekonomik rekabet oyununun sürekli oynandığı bir satranç tahtasına benzeten Sennett'e göre, modern kentler ise hiç bitmeyen bir oyunun oynandığı satranç tahtası gibi planlanmaktadır. Hareket özgürlüğü sunan uçsuz bucaksız yollar içerisinde akıp giderken hiçbir yere değmeyen ve ilişki kuramayan modern insan, bu nötr mekânların yalnızlaştırılmış aktörleridir. Ancak, bu aktörlerin rol yapabilme kabiliyetleri âdeta ellerinden alınmış gibidir. Çünkü, modern aktör yalıtılmışlık duygusuyla sarılmıştır. Bu duygu çevreyle ilişkiyi kesen, hareket özgürlüğü adına etrafa karşı duyarsızlaştıran, geçirgen duvarlar içinde yalnızlaştıran modern kentin eseridir.²⁶

Sennett, Einstein'ın izafiyet teorisinin âdeta modern kentte vücut bulduğunu söyleyerek modern insanın kamusal mekânlarda nasıl yalnız kaldıklarını anlatmaktadır. Açık ofislerde, cam binalarda, tasarlanmış büyük meydanlarda, hızla akıp giden caddelerde modern insan kalabalıklar içindedir. Bu kalabalık, modern insanın ancak duyarsızlaşarak içinde var olabildiği bir topluluktur. Modern insan şeffaf duvarlar arkasında görülebilen ancak dokunulamayan, duyulamayan, hissedilemeyen başkalarıyla birlikte yaşamak zorundadır.²⁷

²³ A.e., s. 48-59.

²⁴ A.e., s. 176-253.

²⁵ Sennett, **Gözün Vicdanı**, s. 65.

²⁶ A.e., s. 60.

²⁷ A.e., s. 122-129

Sennett, çalışmalarında kamusal alana yüklenen anlamları analiz ederken çoğunlukla farklı dönemlerin önemli kentlerinden (New York, Londra, Paris, vd.) örnekler vermekte; bu bağlamda kamusal alanın ne olduğunu, neye tekabül ettiğini anlatmaktadır. Kamusal alan, Richard Sennett'in disiplinlerarası yaklaşımında da görüldüğü gibi, yalnızca siyaset felsefesinin ya da sosyolojinin konusu olmamış kent plancılarının ve mimarların da ilgi alanına girmiştir. Plancılar ve mimarlar tarafından yapılan araştırmaların bir bölümünde çeşitli formlara indirgenen kamusal alan sokaklar, meydanlar, parklar, çarşı ve pazarlar gibi mekanların tasarım süreçleri üzerinden ele alınmaktadır. Bu çalışmalar, ideal bir park ve meydan yaratmak için hangi fiziksel şartların tasarlanması gerektiğinden bahseden metinlerdir. Ancak modernitenin dayatmacı planlama anlayışı artık planlama yaklaşımlarında etkisini kaybederek yerini kamusal alan ve fiziksel mekân tartışmalarının da ötesine geçen bir anlayışa bırakmıştır.²⁸

Kamusal alan kavramını ortaya koyan, kavramla birlikte anılan düşünürlerin ve farklı disiplinlerin yaklaşımlarını bir öz olarak anlatmaya çalıştıktan sonra bu noktada tez kapsamında kamusal alan kavramını nasıl ele alacağımızı söylemek çalışmanın anlaşılması için yerinde olacaktır. Kamusal alanın net ve tek bir tanım yapılamayacak kadar derin ve farklı bileşenlere sahip olduğu gerçeği göz önüne alınmış ve kavramın tarihsel süreçte yaşanan ekonomik, politik, kültürel değişimlerin etkisinde nasıl dönüştüğü araştırılmıştır. Canlı bir yapıya sahip kamusal alanın hem şehirlerin bir parçası olduğu hem de toplumsal ilişkileri barındırdığı gerçeği çalışmanın temel yaklaşımlarından bir diğeridir. Bu bakış açısıyla kamusal alanın kentsel mekânda ve toplumsal ilişkiler bileşiminde edindiği anlamları irdeleyebilmek için disiplinlerarası bir yaklaşımla konu ele alınmıştır. Planlama ve sosyoloji disiplinlerinin kesişiminde kamusal alan kavramının dönüşümü araştırılmıştır.

Bu bağlamda, ülkemizde son yıllarda yapılan akademik çalışmalara bakıldığında birçoğunun söz konusu disiplinlerarası bakış açısını yansıtmadığı söylenebilir. Türkçe literatürde kamusal alan ve kent bağlamında yürütülen tartışmaların ve araştırmaların

²⁸ İlhan Tekeli, **Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009, s. 106-151.

orijinal dilden çeviri ve/veya felsefe, siyaset, sosyoloji ve iletişim eksenli araştırma sahalarının parçası olduğu görülmektedir. Söz konusu değerlendirmeler çerçevesinde ve bu tez çalışmasının amacı doğrultusunda, özel olarak kamusal alan ve kent alanında yürütülen çalışmaların genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bu çalışma, Kâğıthane saha araştırmasına dayanarak elde edilmiş verilerle kentsel müdahalelerin kamusal alanı nasıl etkilediğini araştırmayı ve tartışmayı hedeflemektedir, kuramsal ya da felsefi bir araştırma amacı taşımamaktadır. Bu nedenle de kent ve kamusal alan odaklı çalışmalara öncelikle başvurulmuştur. İlgili çalışmaların genel bir değerlendirmesi, bu tez çalışmasının alana katkısını daha da belirginleştirecektir.

2000-2018 yılları arasında kamusal alan konusunda Türkiye’de yapılan akademik çalışmaları YÖK tez tarama merkezinde incelediğimizde otuz yedi doktora tezinin olduğu görülmüştür. Söz konusu tezlerin beşi kamusal alanı kentsel mekân bağlamında değerlendirmiştir, on biri kamusal alanı medya ile ilişkili olarak incelerken geri kalan yirmi bir çalışma Habermas ve Arendt gibi Batı literatüründe önemli bir yer tutan düşünürlerin kamusal alan yaklaşımlarını inceleme amacı taşımaktadır. Mevcut çalışmalar üç grupta incelendiğinde birinci grupta kamusal alan ve kent, ikinci grupta kamusal alan ve medya, üçüncü grupta da kamusal alan ve Batı literatürü bağlamında bir tasnif ortaya çıkmaktadır.

Birinci grupta yer alan *kamusal alan ve kent* bağlamında yapılan çalışmalar şunlardır; kentsel artık mekânlara yeni tasarım önerileri getirilerek kamusal alanın ortak kullanıma kazandırılması,²⁹ sürdürülebilir kamusal alan tasarımları için toplumsal katılımı hedefleyen bir kentsel geliştirme modeli,³⁰ alışveriş merkezlerinin “kamusalılığı”,³¹ Taksim Meydanı’nın nasıl simgesel bir temsil niteliği kazandığı, yaşanan sosyal, ekonomik ve politik etkenler ile kamusalılık hâlinin nasıl aşıldığı,³²

²⁹ Ela A. Aral, “**Kentte Kamusal Alan İçin Bir Değer ve Potansiyel Olarak Artık Mekân**”, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2003.

³⁰ Z. Füsun Otaner, “**Uygulanabilir ve Sürdürülebilir Kentsel Geliştirme İçin Kamusal Alanların Kullanımı ve Türkiye İçin Bir Çerçeve Önerisi**”, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2003.

³¹ Özlem T. Erten, “**Kamusal Alanın Özelleştirilmesini Sorgulamak: Alışveriş Merkezlerinin Kamusalılığı**”, yayımlanmamış doktora tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, 2011.

³² Birge Yıldırım, “**Kamusal Alanın Üretimi: Taksim Meydanı**”, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2014.

kent ve kültürel farklılıklardan hareketle ve betimleyici bir saha araştırması eşliğinde, örneklem özelinde (Adana-Nusayriler) kamusal ve özel alan uyumluluğu tartışılmıştır.³³ Söz konusu doktora tezlerinin ikisi mimarlık, biri sosyoloji ve diğer ikisi de şehircilik anabilim dallarında yürütülmüştür. İkinci grupta yer alan *kamusal alan ve medya* çalışmalarında da televizyon ve sosyal medya gibi aygıtların ‘kamusal alan imkânları’ irdelenmiştir.³⁴ Üçüncü grupta *kamusal alan ve Batı literatürü* çalışmalarında ise Jürgen Habermas’ın kamusal alan/özel alan problematiği ile ilgili görüşleri³⁵ ve Hannah Arendt’in özel alan-kamusal alan ayrımı ve kuramsal boyutu incelenmiştir.³⁶

Kamusal alan ve kent ilişkisini birlikte ele alan söz konusu tezler, belirli bir disiplin çerçevesinde konuyu daha ziyade tek bir boyuta odaklanarak değerlendiren çalışmalardır. Disiplinlerarası bir bakışı merkeze almayan bu çalışmalar, kamusal alanı çoğunlukla mekân boyutu ile analiz etmektedir. Planlama alanında yapılan çalışmalar da yine kamusal alanın mekân boyutuna odaklanarak toplumsal ilişkileri önemli ölçüde ihmal etmektedir. Bu tez, kamusal alanı yalnızca sosyoloji ya da yalnızca planlama perspektifiyle değerlendiren çalışmaların sınırlılığı karşısında, sosyoloji ve planlama arasında ortak bir dil kurma çabasının ifadesidir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi kamusal alan çalışmalarının kapsayıcı ve zengin bir perspektifle yapılabilmesi için zaman ve mekân sürekliliği ile kamusal alan kavramının geçirmiş olduğu dönüşüm; tarihsel bir yaklaşımla sunulmalı, toplumsal ve fiziksel bağlamda ele alınmalıdır. Kamusal alan kavramının ekonomik, kültürel, politik, sosyal, mekânsal girdileri vardır ve bu girdilerin değişmesiyle kavramın taşıdığı anlam dönüşmektedir. Böylece farklı zaman dilimlerinde farklı toplumlarda kamusal alan, farklı anlamlara sahip olabilmektedir.

³³ İnan Keser, “**Kentsel Dinamikler ve Kamusal Alan Farklılaşması: Adana Nusayrileri**”, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

³⁴ Gülsüm Hekimoğlu, “**Televizyonda Kamusal Dayanışma Ağları: Bir Kamusal Alan İmkânı Olarak Televizyon**”, yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

³⁵ Yükselbaba, Ülker, “**Habermas’da Kamusal Alan/Özel Alan Ayrımı**”, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

³⁶ Zafer Yılmaz, “**Hannah Arendt’te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan**”, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Kamusal alan kavramını politik, ekonomik, kültürel ve mekânsal bağlamda açarak okuyabilmek için her bir bağlamın derinliği düşünüldüğünde uygun bir metodolojik yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Kamusal alan kavramını tüm bu boyutlarıyla birlikte ele alabilmek oldukça sistematik bir çalışma gerektirmektedir. Kamusal alan çalışmalarına bakıldığında kavramın politik, ekonomik, kültürel ve mekânsal ilişkiler bağlamında değiştiği ve kentsel müdahale süreçlerinden hareketle araştırıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada, Kâğıthane ilçesi odağında kentsel müdahalelerin kamusal alana etkileri araştırılacaktır. Araştırma sürecinde, 2016-2018 yılları arasında gerçekleştirilen saha araştırmasında derinlemesine mülâkat tekniğikullanılmıştır. Araştırmaya katılanlar, Kâğıthane’de kentsel müdahale süreçlerinde rol alan aktörlerdir. Saha çalışması aynı zamanda kentsel müdahaleler sonrasında yeni oluşan yaşam bölgelerinde nasıl bir kamusal alan yaratıldığını anlamak amacıyla bölge sakinleriyle gerçekleştirilen derinlemesine mülâkatları da kapsamaktadır. Araştırma sahası olarak Kâğıthane’nin seçilme nedeni ise bu bölgede modernleşme, sanayileşme ve küreselleşme gibi mekâna ve toplumsal ilişkilere etki eden süreçlerin deneyimlenmiş olmasıdır.

Özellikle modernleşme ile başlayan, sanayileşme ile devam eden ve 2000’li yıllardan itibaren de küreselleşme ile derinden hissedilen kentsel müdahaleler İstanbul’da ekonomik, politik, kültürel ve mekânsal dönüşümlere neden olmaktadır. İstanbul’da bahsettiğimiz bu kırılma süreçlerini erken dönemlerde tecrübe eden ilçelerden biri Kâğıthane’dir. Modern anlamda ilk kentsel müdahalenin 18. yüzyılda görüldüğü Kâğıthane, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet Türkiye’sine geçiş döneminden günümüze kadar büyük ölçekli bir dönüşüm geçirmiştir.³⁷ Çok uzun yıllar küçük bir yerleşim alanının bulunduğu bölge, sanayileşme sonrasında aldığı göç ile İstanbul’un nüfusu yüksek ilçelerinden biri hâline gelmiştir.³⁸ Günümüzde ise sanayi bölgelerinin kentsel dönüşüme açılması kararları doğrultusunda sanayi yapılarının yerinde hızla yükselen yeni yaşam merkezleri görülmektedir. Kamusal alanın kentsel

³⁷ Erol Tümertekin, **İstanbul İnsan ve Mekân**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 55-64.

³⁸ A.e.

müdahaleler sonucu nasıl dönüştüğünü anlamayı hedefleyen çalışmada farklı zaman dilimlerinde sert müdahaleler yaşamış Kâğıthane bölgesi uygun bulunmuştur.

Kâğıthane’de, 18. yüzyılda III. Ahmed döneminde 28 Ahmed Çelebi’nin Paris seyahati gözlemleri sonrası Sadabad Mesire alanının yapılmasıyla başlayan modern kentsel müdahale süreci, Cumhuriyet döneminde Henri Prost tarafından yapılan plan (1937) aracılığıyla Haliç ve çevresinin sanayiye açılması şeklinde devam etmiştir. Bölgede sanayileşmenin ve 1950’lilerde kırdan kente yaşanan iç göçlerin etkisiyle gecekondü tipi konut yapısı hızlanarak plansız büyüme ortaya çıkmıştır. 1990’lı yıllarda gecekondular apartmanlara dönüşürken 2000’li yıllarla birlikte Kâğıthane, inşaat sektörünün yeni ve prestijli konut projelerinin alanı olmaya başlamıştır. Bu süreçte kurulan yeni yaşam alanlarında da tıpkı gecekondulaşma sürecinde olduğu gibi yeni bir sosyal hayat oluşmuştur. Yeni tip konut alanlarının gelişimi ile kapalı siteler ve korunaklı rezidanslarda *özelleşmiş* seçili kamusal mekânlar ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu özelleşmiş kamusal alanlar, kentin bütününden kopuk yeni bir kamusallaşma biçimine işaret etmektedir.³⁹

Bu çalışmada hedeflenen, yaşanan kentsel müdahalelerin, yukarıda politik, ekonomik, kültürel ve mekânsal alt başlıkları ile tanımladığımız kamusal alanı nasıl dönüştürdüğünü tespit etmektir. Bu bağlamda tezin amacı; Kâğıthane ilçesindeki kentsel müdahalelerin kamusal alanı nasıl dönüştürdüğünü sosyoloji ve planlama perspektifi ile analiz etmektir. Öncelikle Kâğıthane ilçesinde yaşanan kentsel müdahaleler araştırılmış, bu müdahaleler sonrasında eski gecekondü bçlgkapalı sitelerde, rezidanslarda ve alışveriş merkezlerinde yeniden var edilen kamusal alanların neler olduğu tespit edilmiştir.

Söz konusu tespitler çerçevesinde, niteliksel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması kullanılmıştır. Derinlemesine mülakat ve arşiv (imar planları, yerel gazete) incelemesi tekniklerinden yararlanılarak elde edilen veriler analiz edilmiştir. Ekim 2016-Haziran 2018 yılları arasında gerçekleştirilen saha araştırmasında kırk görüşmeci ile yüz yüze derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Katılımcı profili ise

³⁹ Şentürk, **Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul**, s. 272- 471.

Çalışmanın amacı çerçevesinde Kâğıthane’de rezidans, ofis, site ve mahalle gibi farklı yapı tiplerinde ikamet eden ve çalışan kişiler ile kentsel müdahale süreçlerinde rol alan belediye yöneticileri, plancılar ve yatırımcılar olarak belirlenmiştir. Saha alışmaları aynı zamanda kentsel müdahaleler sonrasında yeni oluşan yaşam bölgelerinde nasıl bir kamusal alan yaratıldığını anlamak amacıyla bölge sakinleriyle gerçekleştirilen derinlemesine mülâkatları kapsamaktadır.

Kentsel müdahalelerin kamusal alana etkisini analiz etmeye çalışan bu tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm’de, çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan “kamusal alan” kavramı J. Habermas, H. Arendt ve R. Sennett’in yaklaşımları bağlamında tarihsel bir çerçevede değerlendirilmiştir. İkinci Bölüm’de, devlet eliyle gerçekleştirilen kentsel müdahaleler; mekânsal ayrış(tır)ma, soylulaştırma, çeşitlilik, dışlama ve yalıtım kavramları ile mekânsal ve sosyal bağlamda ele alınmıştır. Üçüncü Bölüm’de ise çalışmanın araştırma tasarımına yer verilmiş ve Kâğıthane’deki müdahale süreçleri ile saha araştırmasından elde edilen veriler analiz edilmiştir. Sonuç Bölümün’de de çalışmanın literatüre kavramsal ve metodolojik katkıları değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMUSAL ALAN KAVRAMINA YAKLAŞIMLAR

1.1. KAMUSAL ALAN KAVRAMINA YAKLAŞIMLAR

“Kamusal alan bir kurum değil, tüm aktörlere açık olan potansiyel bir alandır, tarih-dışı bir veri değil, gelişme içindeki toplumsal bir yapıdır.”¹ Bu nedenle kamusal alan farklı toplumlarda ya da farklı zaman ve mekânlarda başka anlamlar yüklenmiştir. Kamusal alanın gündelik hayattaki karşılığının dönüşmesi ile birlikte kavram farklı biçimlerde tanımlanmış ve tartışılmıştır. Kamusal alan kavramının bu dinamik hâlini düşünürlerin yaklaşımları üzerinden irdeleyebileceğimiz gibi farklı zaman ve toplumlarda edindiği anlamlar üzerinden de tartışmak mümkündür. Ancak kamusal alanı net bir tanım yaparak ele almak konuyu sınırlı bir çerçevede tartışmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı kamusal alanın değişen toplumsal koşullar ile birlikte dönüşümünü incelemektir.

Her ne kadar kamusal alan terimi Habermas tarafından 20. yüzyılda ortaya konulmuş olsa da literatürde kavrama dair ilk tanımlar Antik Yunan’daki karşılığı üzerinden yapılmaktadır. “Antik Yunan şehrinde hayat iki alana ayrılmıştır. Yunan şehir devletinde, özgür vatandaşların ortak kullandığı (koine) polis’in alanı, tek tek şahıslara ait olan (idia) *oikos*’un alanından kesin olarak ayrılmıştır.”² *Oikos* özel alana, *koine* ise kamusal alana karşılık gelmektedir. Özgür bireyler günümüzde pazar yerine karşılık gelebilecek agorada, mahkemelerin ve siyasi görüşlerin tartışıldığı *lexiste* ya da savaş oyunlarının oynandığı *praxiste* toplanmaktadır.³ Özel alana (*oikos*) karşılık gelen ev ise ekonomik ihtiyaçların karşılandığı, emek gücünün sarf edildiği hayata dair zorunlulukların gerçekleştiği yerdir.⁴

Kamusal ve özel kelimelerinin Roma dönemindeki taşıdığı anlamlara bakacak olursak Antik Yunan’dan farklı kullanım şekillerine sahip olduğunu görebiliriz. 15.

¹ Eric Dacheux, **Kamusal Alan**, Çev. Hüseyin Köse, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012, s. 21.

² Jürgen Habermas, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 60.

³ A.e.

⁴ Hannah Arendt, **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 49-50.

yüzyılda Malory'nin metinlerinde İmparator Lucyos'tan "Roma'nın kamusal iyiliğini (publyje wele) sağlayan diktatör"⁵ şeklinde bahsedilirken yaklaşık yüz yıl sonrasında kamusal "genel gözleme açık ve ortada olan"⁶ şeklinde bir anlam daha kazanmıştır. Roma'da bir dönem özel sözcüğü önceleri ayrıcalıklı kişi anlamında kullanılmış, zamanla kamusal ve özel sözcüklerinin günümüzdeki kullanımına yakın anlamlar kazanmıştır.⁷ "Kamusal sözcüğü herkesin denetimine açık olan anlamına gelirken, özel sözcüğü kişinin ailesi ve arkadaşları ile sınırlı mahfuz bir yaşam bölgesi anlamındaydı."⁸

Günümüzde de Antik Yunan'daki karşılığı üzerinden temellendirilen kamusal ve özel alan kavramları, Batı düşünce tarihinde geçirmiş olduğu siyasi ve toplumsal dönüşümlerle farklı tanımlamaların ve tartışmaların parçası olmaktadır. Bu çalışmada özel ve kamusal alan ayırımına yönelik bir tartışma ve analiz amaçlanmadığı için öznel olarak kamusal alan kavramının literatürdeki modern yaklaşımlarına tarihsel çerçevede yer verilecektir. Özellikle 17-18. yüzyıllarda İngiltere'de ve Fransa'da kamu sözcüğünün dönüşümü, 20. yüzyıldaki kamusal alan tanımlamalarını anlamlandırmada yol gösterici olabilmektedir.

Kamusal alanın İngiltere'de geçirdiği dönüşümü sözlüklerdeki açıklamalar üzerinden gözlemlemek mümkündür. İngiltere'de bilinen en eski sözlüklerden biri Elisha Coles'un 1676 yılında basılan sözlüğüdür. Bu sözlükte kamu ile ilişkili olan "*Publick Faith*"⁹ sözcük grubunun anlamına yer verilmiş ve tanımı "parlamentonun savaşı sürdürmek için aldığı (artırdığı) para"¹⁰ şeklinde yapılmıştır. 17. yüzyılda kamuya yüklenen anlam "toplumun ortak çıkarları ile bir tutulmaktadır."¹¹ İngiltere'de 18. yüzyılda hazırlanan sözlüklerde "*Publick Faith*" yer almazken "*Publick; insanlara*

⁵ Richard Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev: Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010 s. 32.

⁶ A.e.

⁷ A.e.

⁸ A.e.

⁹ Peter Parker, **An English Dictionary, 1676 Elisha Coles (Lexicographer)**, London, 1685.

¹⁰ A.e.

¹¹ Richard Sennett, A.e., s. 32.

ait olan, ortak, apaçık”¹² olarak açıklanmıştır. Aynı dönemde sözlüklere The Publick kelimesinin eklendiği görülürken anlamı “*insanların tamamı*”¹³ şeklinde verilmiştir.

Kamu sözcüğü en köklü dönüşümü Fransa’da yaşamıştır. Eric Auerbach’a göre 17. yüzyıl Fransası’nda kamu, tiyatro izleyen elit bir seyirci topluluğuna verilen isimdir.¹⁴ Kamu kelimesin anlamı zamanla farklılaşmış Rönesans Fransası’nda politik bir topluluğu ifade ederken sonraları “sosyalliğin özel bir bölgesi” olarak kullanılmıştır.¹⁵

Görüldüğü üzere farklı toplumlarda farklı anlamlar taşıyan kamusal alan, aynı toplum içerisinde zamanla farklı anlamlar da kazanmıştır. Bu devingen durum kamusal alan hakkında yapılan çalışmaları zenginleştirmiş ancak iyi bir metodolojik yaklaşım geliştirme ihtiyacı doğurmuştur. Kavramın yüklendiği anlamların farklı disiplinlerin ilgi alanına girmesi sebebiyle konu hakkında farklı bakış açısına sahip çok sayıda çalışma da yapılmıştır. Bu çalışmaların bazılarında kamusal alan şehrin bir parçası olarak görülmüş, bazısında siyasi bir alan olarak tanımlanmış, kimilerinde ise iletişimin alanı olarak yorumlanmıştır. Bu karmaşayı çözümlemek isteyen teorisyenlerden bazıları kavramı “*public space*” ve “*public sphere*” ayrımı yaparak tartışmayı önermişlerdir. Public space karşılaşmaların yaşandığı mekâna işaret ederken, public sphere soyut bir iletişim alanı olarak görülmüştür. Bazı çalışmalarda ise kamusal alanın tekil ve çoğul iki anlam taşıdığı savunulmuş, çoğul olanda görünebilir bir topluluk olan kamuya –yollar, meydanlar, alanlar, anıtlar gibi topluluk alanı anlamına gelen yerler– atıf yapılırken; tekil olanda ise kamusal tartışmalarının yapıldığı ve kamuoyunun biçimlendiği somut alanlardan ayrılamayan politik kamusal alana gönderme yapılmıştır.¹⁶

Tezin kavramsal çerçevesini oluşturan kamusal alan; düşünsel ve felsefi derinliğinden hareketle disiplinlerarası bir yaklaşımla ve sosyolojik bir perspektifle ele alınmıştır. Öncelikle 20. yüzyılın ikinci yarısında kamusal alan kavramını kuramsal

¹² Nathan Bailey, *An Universal English Dictionary*, London, T. Osborne, 1761.

¹³ A. e.

¹⁴ E. Auerbach, *Das Französische Publikum des 17. Jahrhunderts*, Münih, 1933, s. 5.

¹⁵ A. e.

¹⁶ Oliver Mongin, “Métamorphose de l’espace public”, *Esprit*, sayı 11, 2012, s. 78- 87.

tartışmalarla ortaya koyan Jürgen Habermas ve kamusal alan çalışmalarında en sık referans verilen isimlerden biri olarak kabul edilen Hannah Arendt'in yaklaşımı incelenmiştir. Sonrasında ise kavramı daha ziyade kentsel yaşam bağlamında ve disiplinlerarası bir metodoloji ile tarihsel bir analize tabi tutan Richard Sennett'in kamusal alan yaklaşımı değerlendirilmiştir.

1.1.1. Jürgen Habermas'ın Kamusal Alan Yaklaşımı

Jürgen Habermas (1929-), 20. yüzyılın en etkili sosyal kuramcıları arasında kabul edilmektedir. İkinci kuşak neo-Marksist Frankfurt Okulu mensubu olan Habermas'ın, toplumsal analizlerinin ve kuramsal çalışmalarının temeli eleştirel kurama dayanmaktadır. Frankfurt Okulu bünyesinde Aydınlanma düşüncesi üzerine yazılar yazan, zaman içerisinde de tüketim toplumu, liberal piyasa kapitalizmi eleştirileri yapan Habermas, kamusal alan tartışmalarını da bu çalışmalar üzerine kurmuştur. Habermas'ın ilk kitabı *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü (Strukturwandel der Öffentlichkeit)* 1962 yılında Almanca yayımlandı.¹⁷ Türkçeye de orijinal dilindeki on yedinci baskısından çevrilen eser, kavram üstüne ilk ve en kapsamlı kuram çalışması olarak kabul edilmektedir.¹⁸ Bu nedenle kamusal alan kavramına dair temel tartışmalar genel olarak Habermas'ın kuramı çerçevesinde yürütülmektedir.

Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* adlı eserinde kavram üzerine salt kuramsal bir tartışma yapmayı tercih etmemiş, tarihsel olaylar ve toplumsal dönüşümle birlikte kavramın yapısal farklılaşmasına odaklanmıştır. Kitapta bulunan tarihsel referanslar kavramı tarihsel ve toplumsal gerçekliğe bağlayan bir tartışmaya dönüştürmüştür. Diğer taraftan bu tarihsel referans fazlalığı, Habermas'a kamusal alan kavramını derinlik ve değişkenlik içinde anlama imkânı vermektedir. Diğer bir ifade ile Habermas, kavramı gerçeklik üstü yahut gerçeklik dışı bir kavram olarak değil de tarihsel ve toplumsal gerçekliğin içine gömülmüş bir kavram olarak ele almaktadır. Öte yandan kitabın çok fazla tarihsel olay ve durumla örülü olması bir kuramsal

¹⁷ Brayn S. Turner, Ed., "Jürgen Habermas", **Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2020, s. 394.

¹⁸ Meral Özbek, "Giriş: Kamusal Alanın Sınırları", (Ed. M. Özbek), **Kamusal Alan** içinde, İstanbul, Hil Yayıncılık, 2004, s. 19.

dağınıklığa da yol açmaktadır. Bu nedenle kitapta argümantatif ve açık seçik ortaya konulmuş bir kuram bulmak oldukça meşakkatli bir sürece dönüşmektedir. Ancak, her hâlükârda Habermas'ın düşünme ve yazma tarzı, bize tarihsel bir iz sürme ve kavramın değişimini takip etme imkânı vermektedir.¹⁹

Habermas, kamusal alan kavramını tartışmaya Antik Yunan'da teşhis ettiği hâliyle ele almaya başlamaktadır. Buna göre Habermas ilk olarak, Antik Yunan toplumsal ve siyasal bütünü'nün çerçevesini çıkarmaya ve kamusal alan kavramının bu bütünde işgal ettiği yeri tespit etmeye çalışmaktadır. Habermas'a göre Antik Yunan toplumsal ve siyasal hayatı esasen ikili bir ayrım üstüne oturmaktadır. Bunlardan ilki ev yahut *oikia* denilen ve kendi iç yasa ve ekonomisine sahip olan, özel alan olarak nitelendirilebilecek alandır. Diğerisi ise siyasal olan yahut *polis* denilen ve kamusal alan olarak nitelendirebileceğimiz alana işaret etmektedir. Bu iki alan birbirinden ayrılmış ve tamamen farklı yasalara bağlanmıştır. Örneğin özel alan yahut *oikia*'daki yasalarla kamusal alan yahut *polis*'in yasaları birbirinden kesin bir şekilde ayrılmıştır. Özel alanın yasaları bir çeşit mutlaklık ve kendi içinde tanrısallık ifade eder; diğer bir ifade ile *oikia*'nın reisi evin tanrısı yahut yasa-koyucusu mesabesinde.²⁰

Bu temel iki yapıdan oluşan bütünü'nün sosyal ve siyasal tarafını ifade etmek üzere Habermas, kamusal alanı tartışmaya başlar. İlk ortaya çıkışı itibarı ile kamusal alan kavramı siyasal, toplumsal ve devlete ilişkin olanı ifade etmektedir. Böylelikle kamusal alan, özel alandan mutlak ayrı ve bambaşka yasalara tabi olan bambaşka bir alan olarak kendini göstermektedir. Kamusal alan, bu hâliyle başkalarıyla beraber var olmanın ve bu varoluş biçiminin yasalarına ve bu yasaların doğalarına ilişkin bir alan olarak düşünülmektedir. Özel alanda aile reisinin mutlak yasa koyabilme imkânının aksine, kamusal alanda yasalar bir toplumsallık ve siyasallık içinde konulabilmektedir. Bu durumda, özel alanın yasaları daha tekil ve tekçi bir yasa koyma sürecine, kamusal alanın yasaları ise daha çoklu ve çoğulcu bir yasa koyma sürecine işaret etmektedir. Bu şekilde de kamusal alanın yasaları daha uzlaşımsal olarak görülebilir, bu durum

¹⁹ Onat, **Kamusal Alan ve Sınırları**, Hannah Arendt ve Jürgen Habermas'ın Yaklaşımları, s. 61-66.

²⁰ Habermas, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, s. 57-62.

kamusal alanın yasalarını daha değişken yasalar olarak düşünmemize imkân vermektedir.²¹

Oikia ile *polis* arasında yahut özel alan ile kamusal arasındaki bu mutlak ayrımın ima ettiği birtakım durumlara işaret etmek gerekmektedir: *Oikia* ile *polis* arasındaki ayrım bir Antik Yunan hür bireyin birbirinden tamamen ayrılabilir iki temel yaşam ve varoluş biçimine sahip olması durumunu ima etmektedir. Buna göre birey, özel alanda başka yasalar üzerinden bir varoluşa sahip iken kamusal alanda başka yasalar üzerinden bambaşka bir varoluşa sahip olmaktadır. Bu nedenle kamusal alan, bireyin kendi gerçekliğini ve varoluşunu içinden geldiği gibi ve kayıtsız bir şekilde ifade edebileceği alan değildir. Bilakis kamusal alan içinde birey, başkalarıyla beraber konulmuş yasalara tabidir. Bu nedenle Antik Yunan bireyi, iki farklı var olma biçimine sahiptir.²²

Buradan hareketle çok daha önemli bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Buna göre, bireyin kamusal alanda var olması, kendinin dışına çıkma durumu yahut bir başkalıkla yüzleşme durumu olarak düşünülebilir. Ancak bu başkalık, başkalarıyla beraber konulmuş pragmatik başkalığa işaret etmektedir. Kendinden çıkarak başkaları için de var olma durumu, *polis* içindeki ilişkiyi teknik bir ilişki tarzına dönüştürmektedir. Diğer bir deyişle, birey kendini başkalarıyla beraber konulmuş yasalar üzerinden var etmeye çalıştığında kendisi gibi var olmaktan çıkıp kendisini “olması beklenen kişi” yapmak zorundadır. Aksi halde kendi yasalarını kamusal alana dayatmaya çalışacaktır ve dışlanmakla cezalandırılacaktır. O halde, Antik Yunan bireyi, kamusal alanda bir çeşit hesap ve ekonomi içinde var olabilir ki bunu kamusal alanı domine eden pragmatik bir ilişki tarzı olarak düşünebiliriz. Diğer bir ifade ile kamusal alanın bireyi aşan ve neredeyse anonimliğe varan yasaları, her bireyi kendinden başka türlü olmaya zorlamaktadır. Bu durum, kamusal alanda hüküm süren pragmatizmi ve işlevselliği anlamamıza imkân verir.²³

²¹ Nancy Fraser, **Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy**, Duke University Press, no 25/26, 1990, s. 56-80.

²² Dacheux, **Kamusal Alan**, s. 16.

²³ Uğur Kömeçoğlu, **Kimlik, Mekân ve Gündelik Hayat**, İstanbul, Ufuk Yayınları, 2012, s. 29-39.

Habermas'ın tartışmaya çalıştığı ilk kamusal alan tecrübesi olması bakımından Antik Yunan kamusalılığı, bir dışsallık ve kurumsallığa işaret eder ve bu kurumsallık içerisinde kendi kamusal faydasının peşinde koşan birey, bir çeşit teknik kullanmak zorundadır. Bu teknik çoğunlukla retoriktir. Bu durumda, kamusal alan, bir haliyle, kurumsallığın hüküm sürdüğü bir genel yasalar alanıdır ve birey bu yasaları retorik metodu üzerinden manipüle ederek kendi faydasının peşinde koşmaktadır. Özetle Habermas bu analizinde Antik Yunan kamusal alanını, başkalarıyla karşılaşma alanı olsa dahi, bu karşılaşmanın birtakım genel yasalar üzerinden yürümesinden ve bu karşılaşmanın bir teknik üstünden vaki olmasından dolayı, Antik Yunan kamusal alanının yeteri kadar çoğulcu ve özgür bir alan olmadığını düşünür.²⁴

Bu durumun önemli bir sebebi de Antik Yunan'daki toplumsal ve siyasal bütünün ikili yapısıdır. Bütünün temel iki yönünü özel alan (*oikia*) ve kamusal alan (*polis*) teşkil ederler; şayet özel alan kendiliğın ve özgürlüğün alanı ise kamusal alan, toplumsallığın, siyasetin ve kanunların alanıdır. Başka bir anlatımla, özel alan ile siyasal alan arasında üçüncü bir alan bulunmamaktadır ve kamusallıkla ilgili her şey aynı zamanda siyasaldır. Bu durum, Antik Yunan'da siyasallığın dışında bir toplumsallıktan bahsedilemeyeceğini, *polis*'in aynı zamanda toplumsal, siyasal ve yasal olana da işaret ettiğini göstermektedir. Şu hâlde kamusal alanda bireyin kendisi gibi var olma imkânı yoktur, kendi faydası için bu alanın yasalarını manipüle etme imkânına sahip olsa da bu alanda hiçbir zaman kendi olarak var olma imkânı bulamayacaktır.²⁵

Habermas, Yunan felsefesindeki kamusal ve özel alan mülâhazalarının birikimi ile 18. yüzyılda burjuva (*bourgeois-ie*)²⁶ sınıfı tarafından oluşturulan özel alan ile siyasal alan arasına dikkat çekmektedir. Özel ve siyasal alan arasında kalan, özgür tartışmaların yapılabildiği edebî alanı ideal kamusal alan olarak görmektedir. Başlangıçta Kantçı bir yaklaşımla kamusal alan kavramını ele alan Habermas, iktidarın

²⁴ Habermas, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, s. 80-85.

²⁵ **A.e.**, s. 93-97.

²⁶ Burjuva (*bourgeois-ie*), Batı'da ticaretin ve 12-13. yüzyıllarda kentin yayıldığı bir bağlamda ortaya çıkan bir kavram. 16. yüzyılda şehirli özgür insanlar topluluğunu anlatmak için kullanılmıştır. Bugünkü yaygın kullanımı ile burjuva/zi kapitalist toplumlarda üretim araçlarına sahip olan kişileri tanımlamaktadır. Kavram hakkında detaylı bilgi için bkz.: (Marshall, 2004; Sombart, 2017; Valade, 2011).

müdahale edemediği ve devlet ve kurumlarının özgürce eleştirilebildiği söze dayalı bir kamusal alandan bahsetmektedir.²⁷

Burjuva sınıfının oluşturduğu bu edebî kamu (şehrin farklı mekânlarında – tiyatro, otel, kahvehane vb.– yapılan toplantılar) devlet ve toplum arasında esnek bir çizgi gibidir. Edebî kamuyu bu denli özgür kılan ise burjuva sınıfının bireysel çıkarlarını toplum çıkarlarının gerisinde tutabilmesidir. Devlet ise toplumsal çıkarları korumak adına yasalar çıkarmakla yükümlüdür. Ancak zamanla burjuva sınıfı kendi çıkarlarını toplum çıkarlarının önüne koymuştur. Devlet ise bu çıkarlar doğrultusunda yasa düzenler hale getirilmiştir. Çıkar mücadelesinin siyasal alana aktarılmasıyla devlet toplumsal alana müdahaleye, burjuva ise kamusal alanı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye başlamıştır. Habermas'ın kamusal alanın yapısal dönüşümü olarak adlandırdığı bu süreçte edebî kamuyu oluşturan dergi ve gazeteler günlük çıkarlar doğrultusunda yayın yapmaya başlamıştır. Bu yayınlar kimi zaman devlet yanlısı, kimi zaman da piyasayı yönlendirecek haberlerden oluşmaktadır. Şehrin dört bir yanında kahvehanelerden yayılan bu haberler artık tarafsız eleştiri olmaktan çıkmış, sonunda bireysel çıkarları ya da devletin toplum üzerindeki kontrolünü güçlendiren propagandalara dönüşmüştür.²⁸

Aslında Habermas'ın bir tarihsellik içerisinde düşünmeye çalıştığı kamusal alan kavramını vardırıma çalıştığı yer de tam olarak bu noktadır. Onun burjuva kamusalılığı dediği şey, tam olarak bu bahsedilen noktaya ilişkindir. Diğer bir ifade ile Habermas, burjuva kamusalılığında ayrı bir gerçeklik ve ayrı bir varoluş görmektedir. Buna göre burjuva kamusalılığı yahut burjuva kamusal alanı, özel ve siyasal alanın dışında kendi var olma tarzına sahip apayrı bir alan olarak kendini göstermektedir. Siyasal alandan tam olarak ayrılabilirdikten sonra kamusal alan kavramı, ayrı bir alan olmak imkânını elde edebilmekte ve kendi başına bir gerçeklik olarak tanınma hakkını kazanmış olmaktadır. Zira diğer durumda, kamusal alan, siyasal olanın yahut devletle ilgili olanın ancak bir görünüşü olmaktan öteye geçememektedir. Halbuki, burjuva

²⁷ Eric Dacheux, **Kamusal Alan**, s. 20-25.

²⁸ Habermas, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, s. 127-133.

kamusallığında Habermas, bir tür kendine has varoluş keşfetmekte ve buna da kamusal alan demektedir.²⁹

Şu hâlde, kamusal alan bir üçüncü alan olarak kendini göstermekte ve özel alan ile siyasal alan arasına konumlanmaktadır. Kamusal alan, Antik Yunan'daki temel iki alan arasındaki bir tampon alana dönüşmekte ve siyasal alan ile özel alan arasında bir tür aracı hâline gelmektedir. Bu haliyle hem özel alanın hem siyasal alanın niteliklerini taşımakta ve özel alana ait niteliklerinden ötürü burjuva kamusal alanı, bireylerin kendilerini mümkün olduğunca, oldukları şekilde göstermelerine imkân tanımakta ve daha çoğulcu ve özgür bir varoluş alanına işaret etmektedir. Elbette diğer yönüyle yahut siyasal nitelikleri temelinde de burjuva kamusal alanı, genel anonim yasaların bir şekilde hüküm sürebildiği ve bireylerin karşılaşmalarını düzenleyen yasaların var olmasına imkân tanımaktadır. Bu durumda, bu üçüncü alana yahut burjuva kamusal alanına özel alan ve siyasal alan arasındaki tarafsız alan olarak bakabiliriz.³⁰

Bu şekilde bir tarafsız alanın varlığı, bir haliyle otoritenin yahut yasa koyma gücünün bölünmesine de işaret etmektedir. Antik Yunan'daki toplumsal ve siyasal birliği hem toplumsalı hem siyasalı birlikte bağlayacak tek yasaya işaret etmektedir. Halbuki, Habermas'ın bahsettiği bu yeni kamusalılıkta siyasal yasa ile toplumsal yasa arasında oldukça önemli bir mesafe açılmıştır. Bu mesafede, toplumsal olan kendine has yasalara sahip olabilecektir ve ancak bu şekilde gerçek anlamda toplumsal olandan bahsedebilecektir. Aksi halde, toplumsal olan dahi siyasal olan tarafından kurulduğu için toplumsal olanın ayrı bir özerk varlığından bahsetmek pek de mümkün olmayacaktır. Aslında Antik Yunan kamusallığında gördüğümüz şey de tam olarak bu idi: siyasal olanın dışında bir toplumsal olandan bahsedememe durumu ve siyasal olanın yıkılması ile toplumsal olanın da tamamen yıkılması.³¹

Burjuva kamusallığı ayrıca, siyasal olanın dışında ayrı ve özerk bir toplumsal alana işaret eder ve bu siyasal alan yıkılsa dahi toplumsal alan bir şekilde var olmaya

²⁹ A.e., s. 40-60.

³⁰ A.e., s. 99-110.

³¹ Zafer Yılmaz, "Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımının Tarihsel Temelleri "Antik Yunan", KKEFD, sayı 14, s. 359-371.

devam eder. Toplumsal olana bu imkânı, burjuva kamusalılığının özel ve siyasal alan arasındaki tarafsızlığı imkân veriyor da denebilir.

Yukarıda genel tartışma referanslarını aktarmaya çalıştığımız Habermas'ın kamusal alan kavramı, geniş bir çerçevede tarihsel ve toplumsal gerçekliğiyle değerlendirilmektedir. Habermas, kamusal alanın oluşum sürecini ekonomiyle devlet ve toplum ilişkisiyle özel-kamu arasındaki sınır tartışmalarıyla siyasetle ilişkilendirerek ele almaktadır. Toplumun bu ilişkilerle nasıl dönüştüğünü tartışan Habermas, sosyo-kültürel hayatla ve onun fiziksel karşılığı olan şehir ve mekânla ilişkilendirmektedir.

Habermas'ın özel alan ile siyasal alan arasında bir üçüncü alan olarak önerdiği kamusal alan, oldukça önemli bir düşünsel zemine işaret etse de son tahlilde aşırı bir soyutlamadan ibarettir. Diğer bir ifade ile bu kamusal alan fikri, kavramsal kalmakta ve bir gerçekliğin izafi bölümlerinden birine dönüşmektedir. Habermas, kamusal alanın bir mekânı yokmuş gibi yahut meseleyi bu temel mekân fikrini bir ölçüde göz ardı ederek tartışmaktadır. Ayrıca, burjuva kamusalılığından bahsederken Habermas, kahvehaneler vb. mekânlara işaret etmekte ancak mekân ile ilişkisini zayıf bırakmaktadır.³²

Kamusal alan kavramını kent ve mekân odaklı, disiplinlerarası bir bakışla ele almayı hedefleyen bu tez için Habermas'ın mekânsız kamusal alanı kusurludur. Bu nedenle Habermas'ın mekânsız diğer bir ifadeyle soyut kamusal alan fikrini bir mekâna yerleştirmek için kuramsal imkân aramak gerekmektedir. Habermas'ta neredeyse düşünsel ve teorik bir kategoriye indirgenmiş olan kamusal alan kavramına bir yer/mekân tayin edebilmek için Arendt'in kamusal alan fikrine başvurmak gerekmektedir.

³² David West, **Kıta Avrupası Felsefesine Giriş**, Çev. Ahmet Cevizci, İstanbul, Paradigma Yayınları, 1998, s. 80-100

1.1.2. Hannah Arendt'in Kamusal Alan Yaklaşımı

Hannah Arendt (1906-1975), döneminin öncü siyaset felsefecileri arasında kabul edilen bir kuramcıdır. Arendt'in en etkili felsefî çalışması olarak görülen *İnsanlık Durumu* (*The Human Condition*) 1958 yılında yayımlanmıştır. Bu kitabında siyasi bakış açısını da yansıtan bir çerçevede kamusal alanın nasıl anlamlı hale geleceğini tartışmıştır.³³ Arendt'in kamusal alan kavramsallaştırması da tıpkı Habermas'ınki gibi, Antik Yunan sosyal ve siyasal hayatından başlayarak özel (oikia) alan ve kamusal (polis) alan olarak ikiye ayrılmıştır.

Arendt için özel alan bireylerin kişisel ihtiyaçlarının ve gizliliğin alanı, kamusal alan ise başkalarına görünme, politika ve özgürlüğün alanıdır. İhtiyaçlar ve zorunluluk üstüne kurulu olan özel alan, yasalara tabidir; ancak bireyin özgürlüğünden kamusal alanda bahsedilebilir ve bu alan içerisinde bir insani tamamlanış söz konusu olabilir. İnsani varoluşun tamamlanması için de bireyin özel alanın gizliğinden kamusal alanın görünürlüğüne çıkması gerekmektedir. Bu durumda, kamusal alan başkaları ile beraber kurduğumuz bir gerçekliğe işaret etmektedir ve insani tamamlanma için bu gerçeklik içinde bir yer edinmek gerekiyor gibidir; elbette durum özel alanın kapalılığı ve hayvaniliğin aşılması şeklinde de anlaşılabilir. Arendt, polis ve oikia'yı şu şekilde ifade etmiştir:

*“O nedenle hanedeki doğal topluluk zorunluluğun eseri idi ve bu doğal toplulukta yerine getirilen bütün etkinliklere zorunluluk hâkimdi. Oysa polis alanı özgürlük sahasıydı ve eğer bu iki alan (hane ve polis) arasında bir ilişkiden söz edilecekse doğal olarak şöyle bir ilişki olacaktı: polisin özgürlüğünün koşulu hanede yaşam zorunluluklarına hâkim olmaktan geçer.”*³⁴

Arendt, her iki alanı da anlamlı ve değerli bulmaktadır. Kamusal alandaki özgürlüğe ulaşmak için özel alandaki zorunluluklara hâkim olmayı yahut onları bir ölçüde aşmayı önermekte ancak buradaki hâkim olma durumu, çok açık bir biçimde, özel alandaki zorunluluğun yok edilmesi anlamına gelmemektedir. Arendt'in ifade

³³ Brayn, T. Turner Ed., “Hannah Arendt”, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2020, s. 73.

³⁴ Arendt, *İnsanlık Durumu*, s. 50.

ettiği gibi özel alandaki zorunluluk, kamusal alandaki özgürlüğün koşuluna dönüşmekte ve bu haliyle şayet özel alandaki zorunluluk ortadan kaldırılırsa kamusal alandaki özgürlük de ortadan kalkacaktır. Bu şekilde; özel alan ve kamusal alan birbirini var eden, birbirini koşullayan ve birbirinden kesinlikle kopamayacak iki temel alan olarak kendilerini göstermektedirler. Bu alanlardan birinin kaybı, diğerinin de yok edilmesine yahut gerçek varlığının deforme edilmesine sebep olacaktır.³⁵

Arendt, Antik Yunan'daki bu ikili ayrımı oldukça anlamlı, değerli ve hakiki bulmaktadır. Onun için anlamlı bir kamusal alan fikrinden bahsedebilecekseniz bu, Antik Yunan'daki kamusalıktır. Arendt, bu kamusalılıkta bireylerin özgür bir biçimde görünür olma, toplumsal ve siyasal var olma imkânını bulmaktadır. Habermas'taki kamusal alanın tarihsellik içerisinde vardığı yer, burjuva kamusalılığıdır ve bu kamusalılık, Antik Yunan'daki *oikia* ve *polis* ikiliğinin arasına bir üçüncü olarak gelmektedir. Habermas'ta modern anlamda kamusal alan kavramı, özel ve siyasal alan arasındaki bir aracı alan gibi düşünülmüştür.³⁶

Bu manada, Arendt'in bakış açısına göre üçüncü alan bir özgürlük ve başkalarına görünürlük alanı olmaktan çok kamusal varoluşun ortadan kalkmasıyla sonuçlanan bir durumdur. Bu tür bir kamusal alanın kayıtsızlık ve tarafsızlığında bireyin politik ve kamusal öznelliği ortadan kalkmaktadır. Arendt bu durumu şu sözler ile dile getirmektedir:

“Toplumsal -ev idaresinin, onunla ilgili etkinliklerin, sorunların ve örgütsel araçların- hanenin ücretliğinden çıkarak kamu alanının parlak ışıkları altında yükselişi yalnızca özel ile siyasal olan arasında var olan eski sınır çizgisini bulanıklaştırmakla kalmadı; aynı zamanda bu iki terimin anlamını ve birey ile yurttaşın yaşamı açısından taşıdığı manayı da neredeyse bütün kabul edilebilirlik sınırlarının ötesinde değiştirdi.”³⁷

Buna göre Arendt, Habermas'ın kamusal alan kavramsallaştırmasına yani tarafsız alana toplumsal alan kavramı üstünden bakmakta ve bu toplumsal alanın özel

³⁵ Yılmaz, **Hannah Arendt'te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan**, s. 65-69.

³⁶ **A.e.**, s. 38-41.

³⁷ Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 59.

alanın ücretliliğinden ve gizliliğinden çıkmış bir türü olduğunu düşünmektedir. O halde, antikitede özel alana dâhil olan gündelik yaşamın zorunlulukları, özel alandan dışarı çıkıp bir çeşit kamusalılık kazanmışlardır. Ancak bu eski ve gerçek anlamda bir kamusalılık olarak görülmemektedir. Arendt, bu durumu toplumsallık olarak nitelemekte ve modern çağın yaşamakta olduğu bu gerçekliği, toplumsalın yükselişi olarak değerlendirmektedir. Arendt'in toplumsal kavramsallaştırması, özel alan tarafından işgal edilen kamusalılıktan farklı bir şey değildir. Özel alana ait zorunlulukları beraberinde taşıdığı için toplumsal alan, kamusalılıkta cereyan eden özgürlükten mahrum kalacaktır. Bu noktada ekonomi ve toplumsallığın kurucu parçalar olduğu ve aynı zamanda da antikitede ekonomi özel alana ait, evle ilgili olduğu anlamına gelmektedir.

Arendt için toplumsalın yükselişi, kamusalılığın düşüşü anlamına gelmektedir. Ancak, toplumsallığın özel alandan getirilen elemanlarla kurulmuş olması, toplumsalın yükselişinin bir taraftan özel alanın da düşüşü olduğu anlamına gelmektedir. Zira özel alanın zorunluluğu, gizliliği ve ekonomisi toplumsal tarafından işgal edilmiştir. Şu hâlde, Habermas'ın burjuva kamusalılığı olarak gördüğü ve üçüncü alan olarak düşündüğü kamusalılık, Arendt için neredeyse bütün farkların ortadan kalktığı bir tekliğe işaret etmektedir. Keza, Arendt'in kavramsallaştırdığı biçimiyle kamusal alan, farklılığın ortaya çıkmasını sağlayan bir yerdir.³⁸ Diğer bir ifadeyle, Habermas için modern kamusalılık, iki değişkenli antike varoluşunun genişlemesi ve üç değişkenli bir varoluşa geçmesi iken Arendt için modern toplumsallık iki değişkenli antike varoluşunun daralarak tek bir değişkene – toplumsallık– indirgenmesidir.³⁹

Arendt, eleştirel bir düşündürdür ve modern hayat biçiminin özel ve kamusal alanı tahrif ettiğini, ikisi arasındaki farkı ortadan kaldırdığını iddia etmektedir. Ona göre bu toplumsallık içinde kişiler eylemek yerine davranmaktadırlar ve onların her türlü davranışı istatistik biliminin konusuna dâhil edilmektedir. Bu insanın özgür ve amaçlı varoluşunun tamamen kitlesel bir hayvani (içgüdüsel) varoluş tarafın işgal edilmesi

³⁸ Fatmagül Berktaş, “Çoğulluk Yeryüzünün Yasasıdır”, (Ed. M. Özbek), **Kamusal Alan** içinde, İstanbul, Hil Yayıncılık, 2004, s. 552.

³⁹ Zeynep Çulha Zabcı, **Siyasal Alanda Kamusal Alan Sorunsalı: Habermas ve Arendt**, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, s. 20-25.

olarak düşünülür. Günümüz dünyasının bu gerçekliğine yönelik eleştirileri çok değerli olmakla birlikte Arendt'in bu eleştirilerini değerlendirmek bu çalışmanın hedef ve kapsamını aşmaktadır. Bu nedenle, tez bağlamında Arendt'in kavramsallaştırmasında, kamusal alan ve mekân arasındaki ilişkiye dair tartışmalar öncelenmektedir. Zira Arendt, kamusal alan ve mekân ilişkisine şu ifadelerle vurgu yapmaktadır:

*"Ve bir kamu alanının var ya da yok olmasına herhangi elle tutulur, dünyevi bir gerçekliğe bakar gibi aynı ilgisizlikle bakan bu psikolojik yorum, dünyanın, (bu kamu alanının) var olması için uygun bir mekân sağlanmaması hâlinde hiçbir etkinliğin mükemmel olamayacağı gerçeğinden bakıldığında oldukça kuşkulu görünmektedir. Hiçbir eğitim ya da yaratıcılık ve istidat, ona insani mükemmellik için uygun bir mekân sağlayan kamu alanının oluşturucu/kurucu unsurlarının yerini alamaz."*⁴⁰

Bu durumda kamusal alan, olmuş-bitmiş yahut zaten tamamlanmış bireylerin birbirlerine göründükleri ve beraber bulundukları bir alan değildir. Bunun yerine kamusal alan, insanın tamamlanması ve mükemmelliği için zorunlu bir alandır. Başka bir ifadeyle, önce tamamlanıp sonra insanlara görünmeyiz, bilakis ancak insanlara görünerek tamamlanabiliriz. İşte bu görünme imkânını kamusal alan kavramını ifade etmekte ve bu alanların en gerçeği, ancak gerçek bir mekândır. O halde, tıpkı kamusal alanın insani varoluşumuzun özüne bağlanması gibi mekân da kamusal alana aynı özelliklerle bağlanmaktadır.⁴¹

Görüldüğü üzere tek bir kamusal alan kavramından ziyade tarihsel şartlara bağlı olarak ortaya çıkmış farklı kamusal alan fikirlerinden bahsedilebilir. Habermas'ın kavramı ulaştırdığı tarihsel anlamda özgür tartışmaların yapılabildiği ve şehirlerin enformasyon merkezine dönüşen kahvehaneleri, kamusal alanın mekânı olarak görmektedir. Ancak Habermas, mekân ve kamusal alan ilişkisi üzerine derin bir tartışma yapmamıştır. Habermas'ın kamusal alan konusundaki bu yaklaşımı çokça

⁴⁰ Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 73.

⁴¹ **A.e.**, s. 80-95.

eleştirilmiştir. Bu eleştirilere karşılık, idealize ettiği burjuva kamusunun çözülüşünü eserlerinde tartışmaya devam etmektedir.⁴²

Bu noktada, kamusal alan yaklaşımlarının sınıflandırılması üzerine çalışan Charles T. Goodsell ve James Brodin'in eserleri; Habermas ve Arendt'in literatürdeki konumları ile tartışma dinamikleri hususlarında yardımcı bir perspektif sunacaktır. Goodsell, kamusal alan hakkında görüş ifade edenleri *demokratik filozoflar*, *şehir plancılar* ve kamusal mimari hakkında analiz yapan *siyaset bilimciler* olarak üçe ayırmıştır.⁴³ Brodin ise kamusal alanın metaforik (*metaphorical*) ve kavram temel (*literal*) anlamları ile iki bağlamda tartışmaktadır.⁴⁴ Brodin'e göre temel anlamıyla tartışılan kamusal alan mekânın potansiyelleri ile ilgilenmektedir. Metaforik anlamda kamusal alan ise insanların birbiriyle iletişim içerisinde olduğu fiziksel olmayan bir alanı tanımlamaktadır.⁴⁵ Temel anlamıyla kamusal alan Brodin'e göre toplumu bir araya getirecek, karşılaşmalar yaşatacak fiziksel bir mekândır. Her iki sınıflandırma çalışmasında da sıkça yer verilen isimler Habermas ve Arendt olmuştur.

Goodsell, Arendt ve Habermas'ı demokratik filozoflar sınıfında konumlandırmaktadır. Söz konusu sınıflandırma temelde; herkesi içine alan, karşılaşmalar üreten demokratik bir altyapı olarak kamusal alan fikrinden kaynaklanmaktadır. Arendt'in bakış açısını iki açıdan ele alınmıştır. Birincisi Arendt'in "görünümün mekânı" yaklaşımıdır ki bu yaklaşımla Arendt, Goodsell'e göre kamusal konularda bireysel eylem, söylem ve girişimlerin önemini ifade etmektedir. İkincisi "ortak dünya" tanımıdır. Bu tanımla Goodsell bireyselliklerin kamusal alandan ayrılması şeklinde yorumlamıştır. Habermas'ın yaklaşımında ise kamusal alan devlet ve toplum arasında duran eleştirel bir araçtır.⁴⁶

Brodin için her ikisinin de temel kaygısı kamusal alanın zayıflaması üzerinedir. Arendt'in tartıştığı kamusal alan, başkaları tarafından görülen eylemin alanıdır yani görünümün alanıdır ve bu durumu tiyatro performansı örneği ile açıklamaktadır.

⁴² Onat, **Kamusal Alan ve Sınırları Hannah Arendt ve Jürgen Habermas'ın Yaklaşımları**, s.

43; Goodsell, "The Concept of Public Space as its Democratic Manifestations" s. 361-383.

44 Brodin, "Public Space: Exploration of a Concept", s. 47- 65.

⁴⁵ A.e., s. 48.

⁴⁶ Goodsell, "The Concept of Public Space as its Democratic Manifestations", s. 362-364.

Tiyatroda performans kısadır ve yalnız gerçekleştiği o anda vardır. Diğer bir ifade ile Arendt'in kamusal alanında görüntünün kendisi görüntünün gerçekleştiği mekânın önüne geçmiştir.⁴⁷ Bu bağlamda tarif edilen kamusal alan, mekândan bağımsız eylemi işaret etmektedir yani kamusal alana metaforik bir anlam yüklenmiştir. Habermas'ın kamusal alanı ise, kamunun görüşünün form bulduğu, devlet ve kamu arasında arabuluculuk yapan, politik süreçler hakkında halkın eleştiri yapmasına olanak sağlayan alandır.⁴⁸ Habermas'ın tarif ettiği kamusal alan, eleştirinin hayat bulduğu edebî, söze dayalı bir alandır. Brodin'e göre Habermas bu yaklaşımı ile iletişimin mekândan kuvvetli olduğu metaforik bir kamusal alan tarifi yapmaktadır.

Brodin her ne kadar kamusal alan çalışmalarını temel ve metoforik anlamıyla yapılmış tartışmalar olarak ikiye ayırsa da çalışmasında vurguladığı nokta bu iki kamusal alan tanımının aslında birbirinden ayrılamayacağıdır. Arendt'in kamusal alanı her ne kadar eylemin gücünü gösterse de Arendt böyle bir kamusal alanın Yunan agorasında hayat bulduğunu söylemiştir. Benzer şekilde Habermas'ın iletişime dayalı kamusal alan tanımı ise 18. yüzyıl kafelerinde hayat bulmuştur.

Bu noktada kamusal alanı, tarihsel gerçekliğin içinde var olan, insanın öteki ile karşılaştığı ve bu karşılaşmalar süresince insani varoluşunu tamamlamaya çabaladığı ortak mekân olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır. Bu noktadan hareketle kamusal alanı benzer bir bakış açısıyla ele alan Richard Sennett'in yaklaşımını detaylı bir biçimde incelememiz kaçınılmazdır.

1.1.3. Richard Sennett'in Kamusal Alan Yaklaşımı

Richard Sennett'in (1943-) yaklaşımı bu çalışma için önemli bir yer teşkil etmektedir. Sosyoloji profesörü olan Sennett'in başlıca araştırma alanları; kapitalizmde değişen çalışmanın doğası ve bunun etkileri, kentsel alanın değişimi ve kentin düzenlenmesidir.⁴⁹ Amerikalı sosyoloğun en etkili çalışmaları arasında kabul edilen *Kamusal İnsanın Çöküşü* (The Fall of Public Men) isimli eseri 1974 yılında yayımlanmıştır. Kent ve kentsel alanlar, Sennett'in kamusal alan yaklaşımında önemli

⁴⁷ A.e., s. 51.

⁴⁸ A.e., s. 4.

⁴⁹ Turner, "Richard Sennett", s. 795.

bir yere sahiptir. Sennett, tıpkı Habermas ve Arendt gibi kamusal alan kavramının tarihsel süreç içindeki dönüşümüne bakmaktadır. Sennett'in yaklaşımında Habermas ve Arendt'e doğrudan kuramsal bir karşı duruş gözlemlenmez. O, kendi yorumunu her iki düşünürün de yaklaşımlarını kapsayacak şekilde ortaya koyar. Gerek Antik Yunan *polis*i'nde gerek burjuva dönemi şehirlerinde kamusal alanın var olduğuna işaret etmektedir.

Kamusal alanın insani varoluşun özüne dâhil olması durumu özellikle Sennett'te oldukça güçlü bir biçimde görülmektedir. Söz konusu biçimleniş ise kamusal alanın tamamlanmış bireylerin karşılaştığı alan olmaktan fazla bir manaya sahip olması demektir. Kamusal alanda bireysel var olma biçiminden başka türlü bir varoluş durumu vardır ve bu haliyle bireysel varoluşu aşan bir öze işaret eder. Diğer bir ifade ile bireyler, kamusal alanda başka türlü var olurlar ve bu, özel alandaki var olmanın özünden farklı bir öze işaret eder. Bu öz, Sennett'in rol kavramıyla anlaşılabilir. Amerikalı sosyoloğun bahsettiği anlamda rol, bireyin kendi kapalı var oluşunun dışına çıkması ve başka bir düzlemde var olması olarak değerlendirilebilir ve bu haliyle kendine kapalı bireyin kendi dışına çıkabilme imkânına işaret eder. Bu durum, kendine kapalı bireyin kendini var etme ve kendini tanımlama imkânına ilişkindir. Bu nedenle de kamusal alana varoluşsal alan denir. Rol kavramı, bireyin kamusal alan içinde kendi kapalı ve hayvani varoluşundan çıkma imkânıyla ilişkilidir ve bundan ötürü kamusal alan birey için varoluşsal ve kurucu bir alandır. Diğer yandan, kendinin dışına çıkma imkânı birey için bir çeşit kendini var etme durumudur ki buna başkallığın tecrübesiyle insan 'olmak' diyebiliriz. Burada olmak bir eylemdir, süreç ve devinime işaret eder; bu şekilde eylem kamusal alan içinde bir başkallık imkânı olarak rol üzerinden ortaya çıkmaktadır.⁵⁰

Sennett'in kamusal alanı, bireyin kendini yeniden ve yeniden inşa ettiği mekân olarak gördüğü söylenebilir. İnsanın varoluş serüvenini anlayabilmek için ise toplumda öteki ile kurduğu ilişkilerin önemli olduğunu düşünmektedir. Öteki karşısında kendini yeniden inşa etmek ne demektir? Bu noktada, insanın öteki

⁵⁰ Richard Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010, s. 48-62.

karşısında tecrübe ettiği bir duygu olan aşk kavramını hatırlamak yerinde olacaktır. Aşk, öteki ile kurulan ilişkiyi anlamak için seçilen bir araçtır. Sennett de kamusal alanın dönüşümünü anlattığı *Kamusal İnsanın Çöküşü* adlı eserinin başında aşkın doğasında yaşanan evrim üzerinden insanın üstlendiği rollerin nasıl değiştiğini gözlemlemektedir. Sosyal bilimci, 19. yüzyıl ve sonrasında fiziksel aşkın evrimine bakmıştır. Aşk, 19. yüzyılda baştan çıkarma sözcükleri ile ifade edilirken, sonrasında ilişki sözcüğü ile anlatılır olmuştur. Sennett'e göre baştan çıkarma ifadesi arkasında toplumsal kuralları yıkmayı barındırmakta, bu eylemin içine birey dışında kişinin annesi, babası, çevresi yani toplum dâhil olmaktadır. İlişki ise yalnızca bireye indirgenmiştir, toplumu içine almayan bir alanda gerçekleşmektedir.⁵¹

Sosyal bilimci Richard Sennett'e göre, birey farklı yüzyıllarda öteki ile kurduğu ilişkilerde farklı roller üstlenmiştir. Öteki ile karşılaşmasında insan, farklı roller üstlenerek bir iletişim kurabilmekte ve bu şekilde “dengeli olmayı” öğrenmektedir. Sennett dengeli olma hâlini insanın yaşadığı şehirden öğrenebileceğini söyler. Bu hâlin Antik Yunan kentinde var olduğunu savunan Sennett için bu dönemde kamusal alanda insan, karşılaştığı durumlar karşısında duygularını özgürce ifade edebilmektedir⁵². Acı bir olay karşısında ağlayabilmekte, hoşlanmadığı bir durumu özgürce ifade edebilmektedir. “Hem zorluğa hem de farklılığa tanık olmanın değeri bireyin dünyaya açılarak yavaş yavaş uyumunu bulması ve dengesini nasıl koruyacağını öğrenmesinde görülür.”⁵³ Antik Yunan kamusal alanı insana dengeli olmayı öğreten bir okul gibidir. Sennett bu noktada Arendt ile benzer şekilde düşünmektedir. Antik dönem kamusal alanı kişilerin kendini tamamlama ihtiyacına cevap verebilmektedir.

Sennett, çalışmalarının birçoğuna Antik Yunan şehirden bahsederek başlasa da metinlerinin büyük bir kısmı 18. yüzyıl kenti ve kamusal alana yönelik yaptığı değerlendirmelerden oluşmaktadır. Sennett, bu dönemde Avrupa kentlerinde yaşanan dönüşümü önemsemektedir. 18. yüzyılda kamusal alanda yaşananları anlayabilmek için Habermas gibi tarihsel bir okuma yapmakta ve bu yüzyılın öncesinde ve sonrasında kamusal alanın ne ifade ettiğini, nasıl dönüştüğünü incelemektedir.

⁵¹ A.e., s. 21.

⁵² Sennett, *Gözün Vicdanı*, s. 20-30.

⁵³ A.e., s. 13-14.

Sennett, kamusal alan kavramını sistematik bir biçimde inceleyebilmek amacıyla “rol” kavramını araştırmasının merkezine koymuştur. Kamusal alan kavramının yaşadığı dönüşümü anlamak için toplumsal rollerdeki tarihsel değişimleri incelemektedir.⁵⁴

Sennett’in rol kavramını vardıracağı noktanın toplumsal roller olduğunu tahmin etmek elbette zor değildir ancak toplumsal rollerden bahsetmeden önce rolün bir tiyatro sahnesinde neyi ifade ettiğinin görülmesi istenmektedir. Rol, bir tiyatro oyununda oyuncunun kendi kişiliğini bir kenara bırakarak jest, mimik, tavır ve kostümler ile yarattığı başka bir karakterdir. Tiyatro seyircisi oyun sırasında gördüğü kişinin gerçek duygularını, düşüncelerini bilmez, ancak oyuncunun yarattığı kişinin zengin, fakir ya da küstah olup olmadığını kolayca anlayabilir. Bu süreçte oyuncu üstlendiği rol süresince kendini ve rol olanı kıyaslamakta, bulmakta aynı süreçte seyirciye de kendini sorgulama imkânı yaratmaktadır. Benzer şeyin sokakta da gerçekleştiğini düşünen Sennett, dünyayı bir tiyatro sahnesi olarak gören *theatrum mundi* savunucularına benzer bir tavırla sokak ve sahne arasında bir ilişki kurmak istemektedir.

Theatrum mundi, özellikle Rönesans döneminde öne çıkarılan bir düşünce biçimidir. Bu yaklaşıma göre dünya tanrının oyunlarını sergilediği bir tiyatro sahnesidir. Tiyatro sahnesini yücelten bu bakış açısı, ona bir misyon yüklemiştir. Tiyatro yazarı kendini tanrı ile özleştirirken, oyuncular sahnede kendi doğasını arayan kişilere dönüşmüşlerdir. Yazılan ve oynanan her bir rolde yazar ve oyuncu seyirciyi kendi doğasını keşif yolculuğuna çıkarmalıdır. Fiziksel olarak da dünya ve sahne birbirine benzetilmiş “*globe*” kelimesi her ikisi için de kullanılmıştır.⁵⁵ Sahne, tanrının oyunlarını sergilediği yeryüzüne benzetilerek kutsallaştırılmış, aynı zamanda günlük hayatın sıradanlıklarını gösteren bir yer olarak sokağın bir uzantısı şeklinde algılanmıştır. Sıradan hayatlarda yaşanan komedi ve trajedinin aynısı sahnede de gerçekleşmektedir. Gerçek hayatta hiçbir şeyi olmayan bir oyuncu sahnede bir krala dönüşebilmektedir. Sokaklarda da insanlar kendilerini saklamakta, olmadıkları

⁵⁴ Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, s. 59-60.

⁵⁵ Harriett B. Hawkins, “All The World’s Stage” Some Illustrations of The *Theatrum Mundi*, Shakespeare Quarterly, Washinton D.C., George Washington University, vol.17, no 2, 1966, s. 174-178.

kişilerin tavırlarını takınmaktadır. Başkası gibi davranan insanların dolaştığı sokakları yansıtan sahne, hayatın komedyasını resmetmekte, bir gün sonlanacak olan bu oyunun hem sokakta hem de sahnede devam etmesi ise hayatın trajedisini yansıtmaktadır.⁵⁶

Toplumsal ilişkileri bir tiyatro oyunu gibi yorumlamış ve sosyolojide dramaturjik bakış açısını geliştirmiş önemli isimlerden biri Erving Goffman'dır. Goffman, sahne ve günlük hayat arasında ilişki kurduğu eseri *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*'nda gündelik hayatta kişiler arasında gelişen ilişkiyi aktör ve seyirci arasındaki ilişkiye benzetir. Aktörün seyirciler üzerinde bıraktığı etkiyi verdiği izlenim olarak isimlendirirken, bunu bireylerin sarf ettikleri sözlerin belirlediğini savunmaktadır. Aktör bu sırada seyircisini aldatma peşindedir. Seyircinin aktörü algılamasını ise yaydığı izlenim olarak isimlendiren Goffman, bireyin yapmış olduğu eylemlerden seyircinin bir çıkarım yaptığını söylemektedir. Birey eylemleri sırasında rol yaparak seyircisinde bir izlenim bırakmaktadır.⁵⁷

Benzer bir yaklaşımla Amerikalı sosyolog Sennett de sokak ile sahne arasında bir bağ kurmaktadır. Sahnedeki oyuncunun kendi kişiliğini bir kenara koyarak oynadığı rol ile kamusal insanın ötekilerin önünde kendini ifade etme biçimini birbirine benzetmektedir. Sennett'e göre kişiler, bir rol eşliğinde kamusal alanda var olabilirler. Oyun ve rolü kamusal alanın merkezine koyan Sennett, 18. yüzyıl öncesi, başları ve ortasında Paris ve Londra'da tiyatro sahnelerinde yaşanan seyirci-oyuncu ilişkisini ve rol kavramını kamusal alan ile ilgili metinlerinin hemen hepsinde detaylı bir şekilde irdelemektedir. Sennett, özellikle Londra ve Paris'te yaşanan dönüşüme odaklanmaktadır. Sahne ve sokak arasındaki bu ilişkiyi incelemek için en uygun mekân büyük şehirdir. 18. yüzyılda Paris ve Londra, seyircisi ve oyuncusu bol bir sahne gibidir. Şehirlere göç edip gelen yabancı kendini kabul ettirmek için şehirde olanın aşına olduğu davranışları taklit ederek kendini kabul ettirmeye çabalamaktadır.⁵⁸

⁵⁶ A.e.

⁵⁷ Goffman, Erving, *The Presentation of Self in Every Day Life*, Edinbourg, University of Edinbourg Social Sciencies Research Centre, 1956, s. 10-18.

⁵⁸ Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, s. 60-61.

Sennett, dönemin tiyatrosunda yaşananları anlattıktan sonra, sahne ile sokak arasında ustaca ilişki kurmakta ve 18. yüzyılda sahne-izleyici ilişkisinin benzerinin şehirlerde de yaşandığını göstermektedir. 18. yüzyılda şehirde dolaşan birinin hangi mesleği yaptığı, hangi sınıftan olduğu anlaşılabilmektedir. Bu dönemde kıyafetler mesleklere, aile mensubiyetlerine göre işaretler taşımaktadır. Sıradan bir tüccarın karısının bir soylunun eşiyle aynı şeyleri giyebilmesi mümkün değildir. Bu durumu denetleyen yasalar vardır ancak şehirlerin sokaklarını yabancıların doldurması ile bu kurallar işlemez hale gelmiştir. Çünkü yeni gelenlerin mensup oldukları mesleklere ait herhangi bir giyim tarzı olmadığı gibi, eski meslekler de güncelliğini yitirmiştir. Zamanla kıyafetler üzerinden sınıfsal bir ayırım yapmak imkânsız hale gelmiştir.⁵⁹

18. yüzyıl şehir insanı, bir aktörün sahneye çıkarken yaptığı hazırlığın bir benzerini sokağa çıkmadan önce yapmaktadır. Sokak ise bu bedenlerin izlendiği bir sahneye dönüşmüştür. Şehirde bir aktör gibi davranan bedenlerin repliklerini söyledikleri yerler ise kahvehanelerdir. Kahvehaneler, şehirde olup biten her şeyden haberdar olunabilecek, gerçek enformasyon merkezlerine dönüşmüşlerdir. Tarihi olaylar, güncel konular, siyaset özgürce konuşulabilmektedir. Tüm sınıfsal ayrımların uzağında öteki ile bir araya gelerek özgürce fikir paylaşılabilmekte ve bu paylaşım süresince aslında insan kendini anlama imkânı bulmaktadır. Kendini tanıma ve anlama arzusunu, kendisini yalıtarak değil, ötekilerin arasında kamusal alanda karşılamaktadır.⁶⁰

18. yüzyılda sokakta, parklarda, kahvehanelerde bir araya gelebilen yabancılar oynadıkları roller sayesinde çekinmeden birbirleriyle konuşabilmektedirler. Amerikalı sosyolog Richard Sennett, bu yüzyılda özel ve kamusal alan arasında oluşan sınırı sahnedeki sokağa sızan rol yapma becerisine bağlamaktadır. Dönemin kamusal alanlarında bir araya gelen yabancılar, Sennett'in *flâneur* (kentteki gizemli yabancı, aylak kent gezgini) anlatısı ile birlikte düşünülmelidir. Sennett için *flâneur* kamusal ile özel arasındaki sınırın aşınmasının gözlemlenebileceği ilk karakterdir. İlgi çekici bir şekilde sokaklarda dolaşan *flâneur* kendisiyle bir iletişim kurmadan onu takip eden

⁵⁹ A.e.

⁶⁰ Sennett, *Gözün Vicdanı*, s. 180-182.

pasif izleyiciler yaratmaktadır. Sennett, modern mahremiyetin ilk tohumlarının şehirde sessizce ötekini izlemeyi öğreten bu karakter ile atıldığını söylemektedir.⁶¹

19. yüzyılda kamusal ve özel alan arasında yaşanan incelmenin sebeplerini büyük şehirlere bakarak okuyan Sennett, öncelikle sanayi kapitalizminin etkilerini göstermek istemektedir. Küçük yerleşim birimlerinden büyük şehirlere gelen göçmenler, şehir içinde var olan yerleşim kültürünü değiştirmişlerdir. Paris'te mevcut konutlar dolmuş, yeni göçler ile birlikte evler bölünüp göçmenlere kiralanmaya başlanmıştır. Bu talep şehirde yeni kentsel hareketlenmeleri de beraberinde getirmiştir. Şehrin merkezinden başlayarak çeperlerine doğru yürütülen inşaa faaliyetleri ile mahalleler yıkılmış, yeni yollar, yeni konutlar, alt yapı hizmetleri, demir yolları, kamusal binalar inşaa edilmiştir. Bu inşaat politikasının yarattığı ekonomik potansiyel, yatırımcıyı ve iş arayan yığınları Paris'e çekmektedir.⁶²

Şehirde var olan bu insan yığının tek talebi konut değildir. Arz talep ilişkisi şehirde yeni bir perakende satış kültürü (mağazalar) yaratmıştır. Sennett, alışveriş kültürünün değişmesiyle kamusal alanın da dönüştüğünü düşünmektedir. 18. yüzyılda sabit fiyatın olmadığı açık pazarlarda satıcı ve alıcı arasında malın fiyatını belirlemek için bir mücadele yaşanmaktadır. Her iki taraf da bütün becerilerini ortaya koyarak çeşitli sözler ve hareketler ile malın fiyatını istediği noktaya çekmek için emek sarf etmektedir. Pazarlık etmek ve ona ilişkin ritüeller bir kentte günlük tiyatronun aktörü olarak kamusal insanın alışıldık anlarıdır.⁶³ Pazarlarda para kaybetmek istemeyen kişi, oynanan bu kamusal oyunun bir parçası olmak zorundadır.

Karl Marx'ın meta fetişizmi olarak nitelendirdiği şey, perakende satışın yeni mekânı olan 19. yüzyıl mağazalarının üzerine inşaa edildiği temel prensiptir. Sennett, mallara beklenen ihtiyacı karşılamasının ötesinde özel anlamlar yüklendiğini düşünmektedir. Şehirde dolaşanlar amaçsızca girdikleri mağazalarda mallara uzun uzun bakmakta, bu süreçte onlara kişisel anlamlar yükleyerek onlarla duygusal bir ilişki kurmaktadır. Sabit fiyatları olan bu mallara göz gezdiren alıcı bu süre zarfında

⁶¹ A.e., 127.

⁶² A.e., s. 246-248.

⁶³ Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, s. 191.

kimseyle iletişim kurmak zorunda değildir. Satıcı ise malını kimseye beğendirmek zorunda olmadığı gibi malları öven sözler söyleyip bağırmamakta ve pazarlık yapmak gibi bir zahmete katlanmamaktadır. 18. yüzyılda ise malı satmak için sarf edilen sözler, pazarları bir festival alanına dönüştürmüştü. Sennett, alışveriş kültüründe yaşanan bu dönüşümün 19. yüzyılda kamusal alan anlayışının değiştiğinin bir işareti olarak görür. Ona göre söz konusu dönemde artık “kamusal alana çıkmak hem kişisel hem de pasif bir deneyimdir.”⁶⁴

Bu dönemde kentte hızla artan göçmen nüfusu ve kapitalist kültürün yarattığı mağazalara ilgi bulvarların inşası, kafelerin açılması, yeni konut tiplerinin ve yerleşimlerinin ortaya çıkması gibi farklı ölçeklerde kentsel müdahalelere neden olmuştur. Ayrıca, kentlerin üretim biçimlerinin köklü değişimler yaşadığı bu dönemde kamusal alan da dönüşmeye başlamıştır. Kişilik, bu yüzyılda kamusal alana girmiştir ancak bunun sebebini sanayi kapitalizminin etkileri üzerinden okumayı tercih etmeyen Sennett, “kamusal alanda kişilik kendini gösterdi, çünkü toplumun bütününde yeni bir seküler dünya görüşü oluştu”⁶⁵ diyerek inanç ve düşünce dünyasında yaşananları irdelemektedir. Aydınlanma ile Tanrı’ya duyulan inancın yerini doğa ve bilimsel ispatların aldığını ancak bu inancın kaybolmasının insanda var olan inanma ihtiyacını yok edemediğini söylemektedir. Sennett, sekülerizmi de “dünyayı anlamlandırma” bağlamında ele alarak dünyayı dinî referanslar yerine maddi referanslarla irtibatlandırmaktadır. Sennett, 18. ve 19. yüzyıllarda farklı iki sekülerizm biçiminden bahsetmektedir. Tanrının sırrını önce doğada arayan insan sonrasında kendinde aramaya başlamıştır. “Kendi yaşamı anlam yüklüdür artık, ama ortaya çıkarılmayı bekler.”⁶⁶

İnsanların 19. yüzyılda değişen duygularını, tecrübelerini ve kamusal alanda yaşanan dönüşümü Sennett edebî metinler (örneğin Balzac’ın kiler) aracılığıyla analiz ederken kamusal alana taşınan kişiliğin de önceki kişilik olmadığını vurgulamaktadır. Kişilikler kamusal alana taşınmıştır ancak doğrudan açık edilmemiştir. Başkası hakkında fikir yürütmek isteyen kişi bir oyun oynar gibi ipuçlarını takip ederek sonuca

⁶⁴ A.e., s. 194.

⁶⁵ Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, s. 233.

⁶⁶ A.e., s. 202.

ulaşılabilmektedir. Sokakta durum böyle iken sahnede ise her şey netleşmiştir. Tiyatro sahnelerini bir sahicilik merakı kaplamıştır. Sennett'e göre sahne ve sokak arasındaki ilişki bir önceki yüzyıla göre farklılaşmıştır, bunun sebebi ise kişiliğin kamusal alana taşınmasıdır. Bu şartlar, kamusal ve özel alan ilişkisini de değiştirmiştir.⁶⁷

Kamusal alanda kişiliklerinin iradeleri dışında ortaya çıkmasından korkarak yaşayan insanlar, özel alanlarını bir sığınak olarak görmektedirler. Özel alan saklanmadan var olunabilen korunaklı bölgelere dönüşmüş, kamusal alan ise pasif izleyiciler yaratmıştır. Şehir sokaklarını saran pasif izleyicilerin durumunu Sennett, yine tiyatrodaki yaşanan dönüşüm üzerinden anlatmaktadır. Bu dönüşümlerin de etkisiyle 18. yüzyıl kahvehanelerinde yapılan fikir tartışmaları sona ermiştir. Kamusal ifadenin zayıflaması, şehirde olup biten ya da politik eleştirilerin azalması burjuvanın da desteklediği bir durumdur. Özellikle işçilerin bir araya gelerek konuşmalarından çekinen burjuva, bu özgür konuşmaların zamanla eyleme dönüşebileceğinden korktukları için yeni yasalar çıkartmıştır. Sessizlik, çıkarılan yasalar, şehirdeki yeni düzenlemeler ve toplumda rollerin dönüşmesiyle artmıştır. Bir kahvehanede sessizce oturan kişi etraftan kendini yalıtıyor, tahayyül aleminde kendi özel alanını yaratabiliyordu. "Sessizlik, kamusal ve özel imgelerin üzerinde yer aldı"⁶⁸ derken Sennett, sessizliğin kamusal alanı tersyüz edebilecek bir güce sahip olduğunu ve kişinin çevresiyle olan ilişkisini koparıp kendine bakmaya yönlendiren dış etmenlerin neler olduğunu tartışmıştır.⁶⁹

Sennett, kişiliklerin kamusal alana girmesi ile kamusal alanın zayıfladığını ve mahrem bir toplumun üretildiğini düşünmektedir. 19. yüzyılda kamusal alana dâhil olan kişilik narsisizm ve yıkıcı *gemeinschaft*'in (cemaat) oluşmasına neden olurken, bu iki yapı üzerinde de mahrem toplum vücut bulmuştur. Sennett'in sözünü ettiği yıkıcı cemaat, modern şehrin meselesidir. Kişiliklerin öne çıkmasıyla şehirlerde de kolektif kişilik peşinde giden gruplar yıkıcı cemaati oluşturmuştur.⁷⁰

⁶⁷ A.e., s. 232.

⁶⁸ Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, s. 40.

⁶⁹ A.e.

⁷⁰ Sennett, **Gözün Vicdanı**, s. 40.

19. yüzyıl şehrinde kamusal alana çıkan kişilikler küçük detaylara saklanmakta aynı zamanda bu detaylar üzerinden çözümlenmektedir. İdeolojik söylemler etkisiz hale gelmiştir. Bir ideolojinin değil kişiliklerin peşinden giderek bir gruba dâhil olunur. Bu şekilde oluşan bir cemaatin amacı, bir eylem yaratmak değildir. Bu cemaati ayakta tutan temel duygu, kimlerin dışarıda kalacağını belirleme arzusudur. Dışarıda kalacaklar da kamusal alana taşan kişiliği tanımlayan detaylar üzerinden belirlenir. Sennett, mahrem bir toplum yaratan bu tür toplulukları yıkıcı cemaat olarak tanımlamaktadır.⁷¹

Yıkıcı cemaat bir mekân esasına dayanmadan da oluşabilmektedir. Ortak bir mekân paylaşmadan aynı duygu durumunun altında birleşen topluluk, Sennett'in bahsettiği toprak esasına dayanmadan oluşan yıkıcı cemaate iyi bir örnektir. Şehirlerde ortak bir mekânda oluşan yıkıcı cemaatler ise kalabalıklardan sıyrılma, bilinmeyenden kaçma içgüdüğü taşımaktadır. Modern şehir ne düşündüğü, nasıl hissettiği bilinmeyen meçhul yabancılar ile doludur. "Bu yabancılığı yok edebilmek için, insani deneyim ölçeğini mahremleştirmeye ve yerelleştirmeye çalışırsınız, yani yerelleştirdiği bölgeyi manevi bakımdan kutsal kılarırsınız."⁷²

Modern şehirde yaratılan, şehrin bütününden kopuk korunaklı bölgeler, her zaman bilinçli bir organizasyonun ürünü olmayabilir. Kişiliğin kamusal alana taşınmasından bu yana öğrenilen detaylar üzerinden kişilik okuma becerisi ile insanlar bir araya gelebilmektedir. Aynı fikir ve duyguda olduğuna inanan insanların yaratmış oldukları bu mahrem yaşam alanlarını paylaşanlar kardeşlik kurmak amacıyla bir aradadırlar. Ancak şehrin bütününde kardeşlik katledilmektedir. Bir mekânda oluşturulan bu tip yıkıcı cemaatler çoğunlukla içerisinde çatışma barındırmaktadır.

Sennett, yıkıcı cemaat örneklemelerinde New York ve Paris gibi metropollerde yaratılan homojen mahalleleri, sınıfsal ve işlevsel olarak ayrıştırılan bölgeleri analiz etmektedir. Bu analizlerinde Sennett, gündelik hayatta yaşanan sıradan karşılaşmaların azaldığına dikkat çekmektedir. Şehirde yaşanabilen sıradan karşılaşmalar, öteki ile aramıza çekeceğimiz sınırları ya da takacağımız maskeleri bize

⁷¹ Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, s. 309.

⁷² A.e., s. 379.

öğreten küçük anlardır. Gündelik hayatta oynanan bu küçük roller aracılığıyla kamusal alanda nasıl var olunacağı öğrenilmektedir. Öteki ile karşılaşmaların seyreltiği bir şehirde kamusal alandan bahsetmek zorlaşmaktadır.⁷³

Kamusal alanın zayıflaması mahrem bir toplum doğurmuştur. Sennett'e göre bu mahrem toplum, narsisizm ve yıkıcı cemaat üzerinde kendini inşa etmektedir. Kamusal alana kişiliklerin girmesi modern insanı 'ben kimim?' sorusunun peşine düşürmüştür. Yaşanan her deneyim, artık alınıp satılabilen bir şeye dönüşmüştür. Sokakta yürümek, bir kafede oturmak ya da gündelik hayata ait herhangi bir eylemi yaparken artık önemli olan tek şey o anda ne hissettiğimizdir. Bu hisler üzerinden bir kişilik yaratmaya çalışan modern insan, hiçbir şekilde kendini yeterince tatmin olmuş hissetmemekte ve yeni deneyimler peşine koşmaktadır. Yaşanan deneyimlerden bir 'star' kişilik yarattığına inananlar, bu star kişilikleri kamusal alana taşımaktadır. Kamusal alanda izlenmeye başlayan star kişilik ötekileri sessizleştirmekte, içlerine daha da çok dönmeye yönlendirmektedir. Kamusal alanda her daim yeni kişilik ipuçları bulmak zorunda bırakılan –şifre çözer– modern insan, kendi gibi olanlar ile kurduğu kapalı yaşam alanlarını bir sığınak olarak görmektedir. Yıkıcı cemaat kamusal alanı saran kişilik arayışından kaçış arzusu sonucu ortaya çıkmaktadır. Cemaat mensupları kendi gibi olduğuna emin olduğu kişilere sınırlarının ne olduğunu düşünmek zorunda kalmadan rahatça duygularını açabilmektedir. Yabancıya karşı birlikte duvar örmekte, aynı öfke ile kenetlenmektedir. Yıkıcı cemaatte paylaşılan duygular ile yaratılabilen tek eylem ise ötekinin tasfiyesidir.⁷⁴

Sennett, analizlerinde kamusal alanı öldüren şeyin insanların öteki ile ilişki kurmasını sonlandıran "yalıtım" hali olduğunu söylemektedir. İnsanı kendi içine döndüren ya da yıkıcı cemaatler yaratan şey, yalıtma ya da yalıtılma ihtiyacından kaynaklanır. Şehirlerde gerçekleşen kentsel müdahalelerle planlı veya plansız olarak yalıtılmış mekânlar üretilmektedir. Sennett, yalıtımı üç farklı şekilde tanımlamaktadır. *Birinci tip yalıtım* duvarlar örülerek gerçekleşen en bilinen yalıtım biçimidir. Kapalı siteler, gettolar, gökdelenler bu ilk tip yalıtıma örnek gösterilebilir. *İkinci tip yalıtım*

⁷³ A.e., s. 64-65.

⁷⁴ Sennett, **Gözün Vicdanı**, s. 147-160.

hız ile gerçekleşen soyutlanma halidir. Yalnızca araçlar düşünülerek planlanan şehirler, içinden hızla geçip gittiğimiz caddeler çevre ile bir bağ kurmayı engellemektedir. Hız kişilerin çevresiyle bir ilişki içerisinde olmasını engellemektedir. *Üçüncü tip yalıtım* ise hiçbir sınırın ve mahremiyetin olmadığı kalabalıklar içinde gerçekleşen yalıtım biçimidir. Sennett, bu tip yalıtım şekline açık ofisleri örnek gösterir. Birbirinin gözetimi altında çalışan insanların, içlerine dönerek var oldukları süre boyunca yaşadıkları yalıtımdır. Sennett, mimarlar tarafından tasarlanan bu üç mekân tipinin ölü kamusal alanlar yarattığını söylemektedir. Sennett’a göre “insanların kendilerine yabancı bir ortamda mahrum edildikleri şeyleri mahrem ilişkiler alanında aramalarının bir nedeni, hem de en somut nedenlerinden biri ölü kamusal alanlardır.”⁷⁵

Sennett’in araştırmalarında ve kamusal alan yaklaşımında kentler önemlidir; çünkü kentte olup biten her şey insanın kendini inşa ettiği kamusal alanı doğrudan etkilemekte ve onu dönüştürmektedir. Sennett’in kamusal alanı; bireyin kendini yeniden inşa ettiği, ötekiyle karşılaşma ve iletişim alanı, duygularını ifade edebildiği ve oyun-rol merkeziliğinde bir mekândır. Çalışmalarında 18. ve 19. yüzyılın kamusal alan tarzlarının ve alanlarının nasıl dönüştüğünü anlatan Sennett’in kamusal alan modeli; “kentsel toplumun kamusal mekânlarındaki sembolik gösteriyi ve medeni/kentli bireyin ifade ve temsil etme tarzını temel alır”.⁷⁶ Kentsel yaşam ve kamusal alan üzerine ufuk açıcı çalışmalarıyla önem kazanmış olan Sennett’e⁷⁷ göre ekonomik ve politik düzlemde yaşanan dalgalanmaların kentsel mekânda yarattığı dönüşüm, kamusal alanın evriminin gözlemlenebileceği kırılma anlarıdır.

Bu nedenle bahsedilen kırılmaların en sert biçimde yaşandığı, dünyanın önemli metropollerinde yer alan Londra, Paris ve New York, Sennett metinlerinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Sennett, bu şehirlerde yaşanan mekânsal ve toplumsal dönüşümlerin izlerini dönem romanlarında, tablolarında, oyun metinlerinde, şiirlerinde aramaktadır. Sennett, kamusal alanın dönüşümünü kentlerde yaşanan değişimler üzerinden okumaktadır. Sennett’e göre, kamusal alanda insan öteki ile

⁷⁵ Sennett, **Kamusal Alanın Çöküşü**, s. 31.

⁷⁶ Özbek, “Giriş: Kamusal Alanın Sınırları”, s. 45.

⁷⁷ A.e., s. 67.

iletişim kurabilmeli ve kamusal alan kişiye kendini anlama ve varoluşunu tamamlama imkânı vermelidir. Böyle bir kamusal alanı Sennett kentlerin sokaklarında, meydanlarında, kahvehanelerinde aramakta; bu mekânlarda oluşan ritüelleri önemsemektedir. Kamusal alanda oluşan ritüeller, Sennett için öteki ile ilişki kurabilmeyi sağlayan araçlardır ve insanın rol yapma becerisi ile ortaya çıkmaktadır. İnsanlar, kamusal mekânlarda oynadıkları roller ile toplumsallaşabilmektedir. Rol yapma süreci ise insana kendini tanıma ve kendi varoluşunu tamamlama imkânı sağlamaktadır.⁷⁸

Sennett, kamusal alan ve kent kavramlarını büyük ölçüde birbirine yerine geçecek şekilde özdeş bir çerçevede ele almaktadır. Kentin en nemlinin zelliiini kişisel farklılıkları ve değerleri gizlemeden başkalarıyla diğer bir ifadeyle öteki ile ilişki kurma firsatı veren bir kamusal alan olarak nitelendiren Sennett, 19. yüzyıldan itibaren kapitalizmin getirdii yeni yaşam tarzı ve kurumlarla kamusal alan kavramının da gerçek anlamını giderek yitirdiğini ifade etmektedir. Sennett’a göre toplumsallık yerini bireyselliğe bırakmış ve bireylerin kamu içindeki davranışları da değişmiştir. Değişen bu davranışları da rol, aktör, izleyici, tiyatro ve narsizm vb. olgularla betimleyen Sennett, özellikle 18. yüzyıldan günümüze kamusal alanın işlevini nasıl kaybettiğini ve bunun kentsel ve toplumsal süreçleri nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Kahvehaneler, salonlar, caddeler, meydanlar ve sokaklar gibi alanları içeren bir kamusal alan tasviri yapan Sennett, modern anlamdaki kamusal alanı “*görece çok çeşitli insanları içine alan, tanıdıklar ve yabancılarının oluşturduğu*”⁷⁹ bir anlam bağlamında değerlendirmektedir.

Kamusal alan ve dolayısıyla da kamusal insana dikkat çeken, kamusal alanın giderek değişmesiyle artık “l kamusal alan”a dönüştüğünden söz eden Sennett’e göre, “sonuçta, kamu yaşamı ile mahrem yaşam arasında bir karışıklık ortaya çıkıyor. İnsanlar, yalnızca kişisel olmayan anlamlama kodlarıyla üstesinden gelinebilecek kamusal sorunlara, kişisel duyguları açısından yaklaşıyorlar.”⁸⁰ Sennett’in ifadelerinden anlaşılacağı gibi, bireyler artık kendilerine –ve i dünyalarına–

⁷⁸ Sennett, **Kamusal Alanın kş**, s. 48-67.

⁷⁹ A.e., s. 33.

⁸⁰ A.e., s. 18.

odaklanmakta, ötekilerle/yabancılarla kamusal alanda pek karşılaşmamaktadırlar. Kamusal alanın ölü bir kamusal alan hâline gelmesini kent tasarımı üzerinden de değerlendiren Sennett temelde *Kamusal İnsanın Çöküşü*'yle modernliği, kentleşme, mekân ve kamusal alan gibi toplumsal ve mekânsal konularla ele almaktadır.

Sennett, kamusal alanın zayıflamasını da yine şehirlerde yaşanan mekânsal dönüşümler ile birlikte ele almaktadır. Ekonomik ya da politik gerekçeler ile kentsel mekânda yaşanan müdahaleler toplumsal ilişkileri doğrudan etkilemektedir. 18. yüzyılın henüz başında şehirde yaşayan renkli kalabalık, sınıfsal ayrışmayı işaret edecek emarelerden uzak biçimde kentsel mekânda bir aradadır. Sokakta ya da kahvehanede rastlanılan öteki ile iletişim kurmayı sağlayan ritüeller kişilerin birbirlerine düşüncelerini özgürce ifade etmelerini sağlamaktadır. 19. yüzyıl ve sonrasında kentsel mekân ekonomik ve politik gücü elinde tutan sınıfın arzuladığı biçimde şekillendirilmiştir. Kentsel mekânda sınıfsal bir ayrışma yaşanması, kamusal alanda öteki ile karşılaşma olasılığını azaltmıştır. Sennett'in kentsel mekân ve kamusal alan arasında kurduğu bu ilişkiyi temel alarak, kentsel mekâna yapılan müdahalelerin kamusal alanı ne şekilde etkilediği bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Sennett, kamusal alanın zayıflayışını şehirlerde yaşanan mekânsal dönüşümler ile birlikte ele almaktadır. Bu noktada hem bölüm sonucu olarak hem de Habermas ve Arendt'in kavramsallaştırmaları ile Sennett'in kamusal alan tahayyülünü kısaca karşılaştırarak tartışmak ufuk açıcı olacaktır. Çalışmanın önceki bölümlerinde Habermas ve Arendt'in kamusal alan tartışmalarının en temel özelliklerine yer verilmişti. Her iki düşünürün kavramsal tartışmasında kamusal alanın tarihsel dönüşümünün benzer şekilde Sennett'in yaklaşımında da yer aldığını söylemek mümkündür. Diğer bir ifade ile Sennett'in kamusal alanı tarihsel şartlar içinde değişime açık ve sürekli farklı formlarda ortaya çıkan bir alana işaret etmektedir. Bununla beraber, tıpkı Habermas ve Arendt gibi Sennett de modern yaşam biçiminin kamusal alanın varlığını ortadan kaldıracak bir duruma getirdiğini iddia etmektedir. Ancak, bu yok olma tehlikesini Habermas, medyanın ele geçirilmesi ve kamusal alanı domine etmesine bağlarken, Arendt aynı tehlikeyi ekonominin kamusal

alanı domine etmesine bağlar. Sennette ise bu yok olma tehlikesinin kamusal alanın başka alanlar tarafından tahakküm edilmesinden ziyade, bireyin kamusal alandan çekilmesi –kendi içine kapanma– ve bir çeşit narsistik varoluşa geçmesiyle ilgili olduğunu düşünmektedir. Bu gerçeklikten anlaşılan ise kamusal alanın bireyler için ikincil ve olumsal olmaktan çok, birincil ve öznel olduğuna işaret ettiği. Böylece, kamusal alanın varoluşsal bir alan olduğu iddia edilebilir. Diğer bir deyişle, kamusal alan, tamamlanmış ve mükemmel bireylerin bir araya gelmesinden oluşan bir yığın alanı değildir; bilakis bireyler kamusal alanda var olurlar ve kamusal alanda tamamlanarak orada birey olurlar.

Mekânı, kamusal alanın merkezine yerleştiren Arendt, kamusal alanı siyasetin (fikirlerini özgürce ifade edebilmek) alanı olarak tanımlamaktadır. Habermas ise kavramın yapısal farklılaşmasına odaklanmaktadır. Arendt ve Habermas kamusal alanı tarihsel bir analizle ve kamusal alanın zayıflaması bağlamında ele almışlardır. Her iki düşünür de kamusal alanı mekânlar üzerinden ele alsa da dönemin toplumsal yapısını, ekonomik ve ticari kaygılarını, kültürel farklılıklarını kamusal alan kavramı bağlamında tartışmışlardır. Richard Sennett’in kamusal alan yaklaşımında ise kamusal alan ötekiyle karşılaşılacak ve toplumun inşa edildiği bir yerdir. Sennett’e göre öteki ile karşılaşmasında insan, “dengeli olmayı” öğrenmektedir ve kamusal alanı yok eden ise öteki ile “yalıtım” halidir. Kent ve kentsel alanlar, Sennett’in kamusal alan yaklaşımında önemli bir yere sahiptir. Çünkü kentte olup biten her şey insanın kendini inşa ettiği kamusal alanı doğrudan etkilemekte ve onu dönüştürmektedir.

Görüldüğü üzere tek bir kamusal alan kavramından söz etmek mümkün değildir. Tarihsel şartlara bağlı olarak ortaya çıkmış farklı kamusal alan fikirleri söz konusudur. Bu tartışmalar, toplumu ve mekânı birlikte değerlendiren bir kamusal alan yaklaşımına olan ihtiyacı göstermesi açısından önemlidir. Söz konusu mekân-toplum arasındaki ilişkinin önemini dikkate alan bu çalışmanın amacı da kamusal alanı, mekânsal ve toplumsal ilişkilerle birlikte ele almaya çalışmaktır. Bu doğrultuda çalışmanın ikinci bölümünde kentsel müdahalelerin kamusal alana etkisi, devlet eliyle planlı olarak gerçekleştirilen müdahalelerin mekânsal (ayrışma, mikro ayrışma, soylulaştırma) ve toplumsal (çeşitlilik, dışlama, yalıtım) yansımaları itibariyle değerlendirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KENTSEL MÜDAHALENİN TARİHÇESİ VE KAMUSAL ALANA ETKİSİ

2.1. KENTSEL MÜDAHALENİN TARİHÇESİ VE KAMUSAL ALANA ETKİSİ

2.1.1. Devlet Eliyle Kentsel Müdahale

Kent (*urban*) ya da şehir (*city*) ifadelerinde¹ günlük yaşamda karşılaşılan birçok imge fiziksel görünürlük kazanır. Geniş yollar, yüksek binalar, alt-üst geçitler, caddelerde ilerleyemeyen arabalar, karşıdan karşıya geçmeyi bekleyen bir trafik lambasının altında birikmiş insan kalabalıkları, okul-iş servisleri, toplu taşıma araçları, metro, tramvay, belediyeler, belediye başkanları, devlet kurumları, özel şirketler, ofisler, reklam ajansları, bilbordlar, kafeler vb. tüm bunlar ve daha fazlası gündelik hayatımızın birer parçasıdır. Kullanırken yadırgamadığımız birçok şeyin nasıl şehirlerin vazgeçilmezleri hâline geldikleri düşünülmeden yaşanır. Akıllara pek sık gelmeyen bu sorunun cevabını bulmak için ise çok geriye gitmeye gerek yoktur.

Her ne kadar insanlar binlerce yıldır şehirlerde yaşamlarını sürdürseler de modern kent, geçmişte var olan şehirlerden çok farklıdır. Dünyanın farklı bölgelerinde farklı kentlerde yaşamlar benzer kurallar ya da kurulmuş sistemler içerisinde devam etmektedir. Pis sular, neredeyse tüm modern kentlerde yer altına inşa edilmiş kanalizasyon sistemlerine atılmaktadır. Araçlar, yollara çizilen beyaz çizgiler arasında gidecekleri yerlere ulaşmaya çalışmakta, kırmızı ışıktadır. İçselleştirilen ve yaparken yadırganmayan tüm bu sistemin hayatımıza girişi nasıl, ne zaman ve ne şekilde olmuştur?

¹ Kent ve şehir kavramları, sosyal bilimlerin ve günlük hayatın anahtar sözcükleri arasındadır. Her iki kavram günlük hayatta birbirinin yerine kullanılabildiği gibi mimarlık, planlama, sosyoloji, tarih vb. disiplinlerde farklı bağlamlarda da kullanılabilir. Bu çalışmada ise bir ayrım söz konusu değildir. Şehir ve kent kavramlarının kullanımı ve değişim sürecine yönelik detaylı okuma için bkz.: (Erkan, 2014; Park ve Burgess, 2015).

Farklı kentlerde benzer şekillerde işleyen sistemlerin günlük hayatın parçası olmasının sebebi, şehir planlama çalışmaları ve şehir plancılarıdır. Planlamanın başlangıcı ise yakın tarih denilebilecek bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmiştir. “Şehircilik ve şehir planlaması kavramları ilk olarak 1859 yılında İspanyol mimar Ildefons Cerdà tarafından gündeme getirilmiştir.”² Planlamanın ortaya çıkış sebebi ise ekonomik veya politik kaygılar değil, göç ve kalabalık nüfusla henüz yeni tanışan 19. yüzyıl kentlerinin mücadele etmek zorunda kaldığı hastalıklardır.³ Farelerden ve hava kirliliğinden kaynaklanan veba, verem gibi hastalıklar, toplu ölümlere neden olmakta dönemin düzensiz ve sağlıklı koşulları içerisinde tıbbi müdahaleler cevap verememektedir. Şehir plancısı *Ildefons Cerdà* (1815-1876), Barcelona’yı planlamaya bu koşullar içerisinde başlamıştır. Cerdà, planlama yaparken kentin var olan sorunlarına çözüm aramak kaygısı içindedir. Şehrin fiziki şartlarının iyileştirilmesi, kanalizasyon sisteminin kurulması, araçlar için geniş yolların düşünülmesi Cerdà’nın Barselona’ya kazandırdığı birtakım yeniliklerdir. Cerdà, aynı zamanda kentteki sosyal eşitliği sağlamayı hedefleyerek hazırladığı plan kapsamında farklı sınıftan insanların bir arada yaşayabileceği bir *gridal* (ızgara) sistem önermiştir.⁴

Günümüzde şehir planlama alanına dair herhangi bir kitap açıldığında planlama tanımlarının birçoğunda ekonomik, politik kısaca toplumsal sorunları anlamaya çalışan ve bu sorunların kaynağına inen ve sorunlara çözüm arayan bir disiplinden bahsedildiğini görülebilir. Ancak şehir planlama, neredeyse yalnızca Cerdà’nın yaklaşımında bu denli ekonomik ya da politik sorun çözmeye odaklı olarak ele alınmıştır. Barcelona planından sonra Cerdà’nın kullandığı araçların kentlerde yarattığı toplumsal etki kısa sürede fark edilmiştir. Avrupa’da pisuvarın yaygınlaşması ya da kanalizasyonun kurulması ile sokaklar zor geçilen yerler olmaktan çıkarak kafelerin yer aldığı sosyal alanlara dönüşmüştür. Mühendislerin kentte yarattığı bu sihirli dokunuşlar kısa süre içerisinde hem politik hem de ekonomik gücü elinde

² Richard Sennett, **Building and Dwelling Ethic for the Cities**, New York, Farrar-Straus and Giroux 2018, s. 21.

³ A.e., s. 21-23.

⁴ A.e.

bulunduran kişiler-sınıflar tarafından fark edilmiştir. Planlama disiplini kısa sürede bu sınıfların kendi çıkarları için kullandığı bir araç hâline gelmiştir.⁵

Cerdà, Barcelona için böyle bir planlama yaklaşımı içindeyken çağdaşı Haussmann, Cerdà'nın kaygılarından uzakta Paris'i yeniden yaratmıştır. "1850 yılında Haussmann'ın III. Napolyon tarafından şehir planlamacı olarak görevlendirilmesinden önce, Fransa'da biri 1789-1794, diğeri 1830 ve üçüncüsü 1848 yılında olmak üzere üç devrim gerçekleşmiştir."⁶ Böyle bir ortamda III. Napolyon arzularını gerçekleştirmek için en az kendisi kadar hırslı bir valiyi Paris'e atamıştır. Georges-Eugène Haussmann'ın Paris uygulamaları, şehir planlama, sosyoloji, tarih gibi farklı disiplinlerin ilgi alanına girmektedir. Bu ilgi, Haussmann'ın Paris uygulamalarının farklı açılardan tartışılmasını da beraberinde getirmiştir. Bazı plancılar, Haussmann'ın uygulamalarının her yıl çok sayıda turistin ziyaret ettiği büyümlü bir kentin doğmasına sebep olduğunu düşünmektedir. Bunlardan biri Sorbonne'da şehir planlama profesörü olan Michel Carmona'dır. Carmona, Haussmann'ın uygulamalarını anlattığı *Paris'in Kentsel Dönüşümü* kitabında şu sözlerle süreci övmektedir:

*"Baronun azimli tutumu sayesinde Paris kentinin dekoru günden güne homojen bir yapı kazanıyordu. Sergileme sanatında ne denli başarılı olduğunu kanıtlayan Haussmann, görselliği önemseyen bir yapıdaydı. Bu yüzden binaların cephelerine, renklerine, şehri süsleyen ağaçlara olduğu kadar Haussmann, Paris meydan ve sokaklarında kullanılan bin bir çeşit dekoratif nesnenin seçiminde de titizlik göstermekteydi. Valimizin belirgin zevkleri vardı. Haussmann bina cephelerinin anıtsal bir görünümüleri olmasını ve cephelerin klasik bir stilde tasarlanmasını tercih etmekteydi."*⁷

Carmona, Haussmann uygulamalarına zaman zaman eleştirel yaklaşımlarda bulunsa da genel kanısı Haussmann'ın Paris'e bir ruh kattığı yönündedir. Haussmann'a yapılan eleştirilen birçoğu kenti sosyal olarak ayrıştırdığı yönünde iken Carmona, bina cephelerinin kentte oluşturduğu homojen dilden övgü ile bahsetmeyi

⁵ Sennett, **Building and Dwelling Ethic for the Cities**, s. 37-41.

⁶ A.e., s. 31.

⁷ Michel Carmona, **Paris'in Kentsel Dönüşümü: Haussmann Uygulamaları**, Çev. Murat A. Erginöz, İstanbul, Genar Yayınları, 2000, s. 371.

tercih etmiştir. Carmona, Haussmann'ın Paris'te açtığı bulvarları anlatırken uygulamaya en sık yöneltile eleştirilerden biri olan bulvar ile sokak isyanlarına müdahale etmeyi amaçladığı konusuna pek değinmez. Onun yerine yeni yolların uzunluklarından bahsetmeyi tercih eder:

“Haussmann tarafından yapılan yollarla ilgili bazı rakamlar vermek o dönemde yürütülen çalışmaların boyutunu anlamak açısından yararlı olacaktır. 1853 yılında yol, cadde ve bulvarların toplam uzunluğu 284 kilometreydi.... Haussmann makamını terk ettiğinde Paris'teki yolların toplam uzunluğu 845 kilometreyi buluyordu. Çalışmalar sırasında 54 kilometrelik yol kullanım dışı bırakılmış 165 kilometrelik yeni yol ilave edilmişti. Başka bir deyişle, 1870 Paris'indeki 5 sokaktan 1'i 17 yıl süren çalışmalar sırasında inşa edilmişti.”⁸

Carmona, çalışmasını “Gerçekten de çok az insan bir şehrin ruhunu bu kadar yüceltebilmiştir”⁹ cümlesiyle sonlandırmış olsa da literatürde farklı disiplinlerden çok sayıda araştırmacı ve düşünür, Carmona ile benzer kanıda değildir. Planlamanın politik ya da ekonomik kaygılar ile kentlere müdahale etmek için kullanılan bir araç olduğunu dile getiren ve Haussmann'ın uygulamalarını da bu tartışmalar kapsamında örnek gösteren eleştirel yaklaşımlar çok sayıdadır. Planlamayı kentsel bir müdahale olarak ele alan Weberci ve Marksist düşünürler, Haussmann'ın Paris planına sık sık atıfta bulunmuşlardır.¹⁰

Kent ve mekân konularındaki çalışmalarında Marksist kurama katkıları ile bilinen David Harvey, Haussmann uygulamalarının Paris'teki toplumsal hayata etkisine de analizlerinde sıklıkla yer vermiştir¹¹. Harvey, Haussmann'ın uygulamalarının Paris'in sosyal hayatında nasıl bir etki yarattığının anlaşılması için dönemin şairi Baudelaire'in *Paris Sıkıntısı*'ndan şu dizeleri alıntılar:

“Ya! Bugün sizden niçin nefret ettiğimi bilmek istiyorsunuz

demek. Nedenini anlamanız anlatmamdan daha güç

⁸ A.e., s. 364.

⁹ A.e., s. 405.

¹⁰ Şentürk, **Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul**, s. 30-106.

¹¹ David Harvey, **Kent Deneyimi**, Çev. Esin Soğancılar, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2016, s. 257-331.

olacak kuşkusuz; çünkü sanıyorum ki siz kadın duyarsızlığının

en güzel örneğisiniz.

Birlikte, bana kısa görünen uzun bir gün geçirmiştik.

Bundan böyle tüm düşüncelerimizin ortak olacağına, ruhumuzun

tek bir ruh olacağına değgin söz vermiştik birbirimize;

herkesin söylediği, kimsenin gerçekleştiremediği düşlerden biri işte.

Akşam yorgundunuz biraz, yeni bir bulvarın köşesindeki,

yeni açılmış bir kahvenin önünde oturmak istediniz.

Henüz tamamlanmamış bir görkemi utkuyla gösterircesine

sağda solda molozlar, harç döküntüleri vardı. Işık altında,

pırl pınlı kahve.”¹²

Harvey, Baudelaire’in *Paris Sıkıntısı* dizelerinin yalnızca sıradan karakterlerin tasvir edildiği bir edebî metin olarak görülmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Harvey’e göre bu dizelerde *kentsel mekânda yaratılan sınırların, mülkiyet sisteminin, sosyal sınıfların, politik ekonominin günlük hayattaki karşılığı* görülebilmektedir. Harvey, Haussmann’ın müdahaleleriyle açılan bulvarların II. Cumhuriyet sonrası yaşanan isyanları bastırmak ve kontrolsüz mekânları yok etmek amacıyla yapıldığı yorumlarına karşı çıkmamaktadır. Ancak, Harvey’e göre bu müdahaleleri yalnızca politik gerekçelere bağlamak kentin planlama süreçleri ardında yatan asıl nedenleri görmeyi engellemektedir.¹³

Harvey, çalışmalarında sıklıkla kapitalist sermaye ile kentin örgütlenme biçimi arasında doğrudan bir ilişki olduğunu dile getirmiştir. Paris’te Haussmann döneminde

¹² Charles Baudelaire, **Paris Sıkıntısı**, Çev. Erdoğan Alkan, Dünya Klasikleri, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Baskı Yayın, 2001, s.85.

¹³ David Harvey, “The Political Economy of Public Space”, **The Politics of Public Space**, Ed., Neil Smith, Setha Low, New York-London, Routledge, 2006, pp. 19.

yapılan planlama çalışmalarını da bu yaklaşım ile değerlendirmiştir. Hausmann açtığı bulvarlarla şehrin ortak kullanım mekânlarını kontrol altına almıştır. Harvey ise bu kontrolün yalnızca kentsel mekân ile sınırlı kalmadığını; Haussmann uygulamalarının kentsel mekânda yarattığı yeni kamusal mekânlar ile sermaye birikimini sağlayacak metanın Paris'te yayıldığını vurgulamıştır. Her ne kadar Baudelaire'in şiirinde bulvarlarda yer alan bir kafenin penceresinin ardından farklı sınıfların karşılaştığı bir mekân görüyor olsa da Haussmann'ın müdahaleleri ile bu karşılaşmalar engellenerek kent homojen mekânlara ayrılmıştır. Haussmann, kentsel mekânda oluşturduğu ayrışmanın sınıfsal isyanlara neden olmaması için yoksul mahallelerde de alt sınıflara yönelik kamusal mekânların oluşmasını sağlamıştır. Harvey'e göre bu müdahaleyi de yalnızca politik gerekçelerle yorumlamak eksik bir yaklaşım olacaktır, alt kentleşme ile sermaye kendine yeni pazar alanları açmıştır.

Yeni esnek birikim sistemlerinin böylesine başarıyla yerleştirilmesini mümkün kılan şey kent sürecindeki değişikliklerdir. Kentsel planlama, sermayenin örgütlenme talepleri ile şekillirmiş, aynı zamanda yeni üretim örgütlenmesinin gelişimini etkilemiştir. Kentsel müdahaleler ile kentsel mekânda yapılan değişiklikler, gelir dağılım mekanizmalarını da dönüştürmüştür. Örneğin, ulaşım masrafının çok olduğu bölgelerde yaratılan yeni iş imkânları, yeni konut alanları ihtiyacı da yaratmıştır. Yoksul sınıflar bu bölgeler etrafında yaşam kalitesi düşük yerleşim alanlarında yaşamaya razı olmuşlardır. Sermaye, bu bölgede yoksul sınıflara gündelik ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri imkânlar yaratmıştır. Zamanla kent merkezinden uzakta düşük gelirli bir grubun yaşadığı bir alt kentleşme oluşmuştur. Harvey'e göre kentsel mekânda oluşan bu bölünmeler, kapitalist ekonominin yapısal durumunun coğrafi yansımasıdır.¹⁴

Paris'in müdahalelerle yaşadığı tecrübeler bağlamında kentsel çalışmalar yürüten bir diğer Marksist düşünür Manuel Castells de Haussmann dönemine değil yaklaşık yüzyıl sonra Paris'te yaşananlara bakmaktadır. 1968 yılı itibariyle Paris'te yaşanan isyanlar Castells'in ilgi alanına girmiştir. Bu yıllarda gerçekleşen yüz seksen ayaklanmayı inceleyen Castells, klasik Marksist düşüncenin kenti üretim ilişkileri

¹⁴ David Harvey, **Social Justice and City**, London, Edward Arnold Publisher Ltd., 1973, pp. 272-275.

bağlamında ele alan yaklaşımı yerine kentsel toplumsal hareketler kuramını geliştirmiştir. Castells, “tüketimin artan toplumsallaşması ve bunun yönetimi için yapılan devlet müdahalesi kent sorunsalının temelinde yer almaktadır”¹⁵ diyerek Marksist düşüncenin emek/sermaye çelişkisi yerine tüketim kaynaklı bir diyalektik yaklaşım geliştirmiştir. Klasik Marksist yaklaşımda üretim ilişkileri sınıfsal çatışmalara neden olurken, Castells çatışmayı ‘*kolektif tüketim*’ kavramı ile ilişkilendirmiştir. Castells, *kolektif tüketim* ile yönetici sınıfın tüketimi yaygınlaştırarak sermaye birikimini sağlamak amacıyla yaptığı kamusal hizmetlere işaret etmiştir. Diğer bir ifade ile devletin yol, konut, alışveriş merkezleri, sağlık hizmetleri gibi kamusal hizmetleri yaparken temel kaygısı tüketimi kolektif hale getirmektir.¹⁶

Yönetici sınıfın ürettiği kentsel politikalar; hangi bölgelerin ticaret alanı olacağı, ulaşım güzergahlarının ve metro duraklarının yeri, yeni konut bölgelerinin belirlenmesi gibi alt ve üst yapı hizmetleri, farklı sınıfların üretim ilişkileri üzerindeki mücadelesini yansıtmaktadır. Belirli grupların çıkarları doğrultusunda gelişen kentler, aynı zamanda sermayenin birikimine katkı sağlayan kolektif tüketimi yaygınlaştırmaktadır. Castells’in bu yaklaşımına göre, yönetici sınıflar kolektif tüketimi artırmak adına kente müdahale etmektedir.

Her ne kadar özgür bir disiplin olarak ortaya çıkmış olsa da şehir planlama, devletin kente müdahale etme araçlarından biridir. Castells, planlamanın araçsal işlevine şu sözlerle vurgu yapmıştır: “Planlama kentsel sorunları etkili bir şekilde çözemez gibi görünse de bir kurum ve kentleşmeyi yönlendiren bir araç olarak giderek daha önemli hale gelmektedir.”¹⁷ Plancı, kentsel planlama yaparken ekonomik ve politik çatışmaların gölgesinde çalışmalarını yürütmek zorunda kalır. Plancı, iktidardan ve yönetici sınıflardan bağımsız biçimde bir plan hazırlamış olsa da planın onay ve uygulama mercileri iktidar ve iktidarının ilişkili olduğu çıkar gruplarıdır.

¹⁵Manuel Castells, **Kent, Sınıf İktidar**, Çev. Asuman Erdil, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1997, s. 161.

¹⁶ **A.e.**, s. 161-162.

¹⁷ **A.e.**, s. 89.

Planlamanın, iktidarın arzuları ve çıkar gruplarının istekleri doğrultusunda gelişmesi kaçınılmaz bir durumdur.

Castells, 1947-1974 yılları arasında Fransa’da gerçekleşen kent politikalarını inceleyerek planlamanın farklı çıkar grupları tarafından yönlendirilen bir kentsel müdahale aracı olduğunu göstermektedir. Söz konusu yıllardaki kent politikalarını üç döneme ayıran Castells; *birinci dönemi* yeniden yapılanma ve birikim (1947-58), *ikinci dönemi* Avrupa düzeyinde tekelci büyüme (1958-69) *üçüncü dönemi* de Fransız kapitalizminin ekonomik ve siyasi krizi (1968-1974) olarak ifade etmektedir.¹⁸ Bu tarihsel evrim Castells’e göre devletin kent politikalarındaki yönelimini de belirlemiştir.

İlk dönemde, savaşın ardından yıkılmış kentlerden izlerin silinmesine ve üretim araçlarını artırmaya yönelik politikalara öncelik verilmiştir. Özellikle Paris’te sanayi yapılarının sayılarının arttırılmasına paralel olarak kentte nüfus artışı gerçekleşmiştir. Artan nüfusla oluşan konut ihtiyacı, devleti yeni konut politikaları üretmeye yönlendirmiştir. Ulaşım ve sanayi yapıları dikkate alınarak şekillendirilen konut politikaları ile devlet destekli sosyal konut sektörü ortaya çıkmıştır. Arazi maliyeti ucuz, merkezden uzak bölgelerde konfor ve kalite düşünülmeden hızla üretilen konutlar yaygınlaşmıştır. Castells, bu konut politikalarının amacını *‘tekelci kapitalizme destek’* olarak görmüştür. *İkinci dönemde* ise devlet, uluslararası düzeyde rekabet edebilecek sanayi kuruluşlarının oluşturulmasını hedeflemiştir. Bu amaçla madencilik ve petrol gibi alanlarda üretim yapan büyük sanayi kuruluşlarının yer aldığı, çevresinde konut bölgelerinin de düşünüldüğü kentsel alt bölgeler planlanmıştır. Planlanan projeler özel sektör üzerinden hayata geçirilmiş ve banka kredileri teşvik edilerek gayrimenkul sermayesi güçlendirilmiştir. Kentsel planlama diğer bir ifade ile yenileme projeleri, sermayeyi güçlendirmenin bir yöntemi olarak yaygınlaşmıştır.¹⁹

Üçüncü dönemi ise kriz dönemi olarak isimlendiren Castells, hâkim sınıfın çıkarları doğrultusunda geliştirilen konut politikalarının toplumsal çatışmalara neden

¹⁸ A.e., s. 66.

¹⁹ A.e., s. 73-79.

olduğunu söylemektedir. Bu dönemde, ilk iki dönemden farklı olarak çevreci yaklaşımlar barındıran planlamalar yapılmıştır. Kentsel dönüşüm projeleri durdurulmuş, yerine mevcut kentlerin korunması ve kültürel karakterlerinin öne çıkarılması gibi kaygılar taşıyan bir kent politikası güdülmüştür. Bunun bir nedeni de kentte ortaya çıkan yeni bir hâkim sınıfın varlığıdır. Sermayeye hâkim sınıfın karşısında, diğer sınıfları yönlendirebilen kentli burjuvazi oluşmuştur. Kent politikaları bu sınıfın yönlendirmelerine açık hale gelirken, gelişmiş kapitalizmin yapısal çelişkilerine sınıf mücadeleleri eklenmiş ve bir kriz ortamı oluşmuştur. *“Bu karşıtlığı ve bunu izleyen çelişkileri çözmek için devlet kente giderek daha fazla müdahale etmektedir; ancak sınıflı toplumun bir ifadesi olarak, devlet pratikte sınıflar ve toplumsal gruplar arasındaki güç ilişkilerine göre, genellikle hâkim sınıfların baskın kesimin yararına hareket etmektedir.”*²⁰

Castells, sınıf mücadelelerini kentte yaşanan yeni sınıflar arası çıkar çatışmaları ile ilişkilendirmiştir. Ancak, sınıfsal mücadele artık yalnızca işçi sınıfının değil tüm sınıfların müdahil olduğu bir sürece dönüşmektedir. Devletin müdahale ederek hâkim sınıfın çıkarları doğrultusunda geliştirdiği politikalar, *kentsel çelişkiler* yaratmaktadır. Oluşan bu *kentsel çelişkiler* nedeniyle de *toplumsal hareketler* gerçekleşmektedir. Castells’e göre kentsel mekân kolektif tüketimin kontrol edildiği yerdir, kentsel mekânın değişiminde ortaya çıkan çelişkiler ise yalnızca tek bir sınıfın meselesi değildir. Castells, kentsel toplumsal hareketlerin²¹ bir değişim sürecini başlatabileceğine de inanmaktadır. Bu nedenle de 1968-1974 yılları arasında Paris’te yaşanan kentsel hareketlerin sebeplerini de konut, ulaşım ve çevre kaynaklı düşünmektedir. Castells, isyanların oluşumunda da devletin kent politikalarının etkili olduğunu vurgulamaktadır.²²

Castells’in yapısalcı yaklaşım sergilediği çalışmalarında planlama süreçlerinde aktörler yer almaz. Castells için kent planlaması “farklı toplumsal çıkarlara göre bir

²⁰ A.e., s.14.

²¹ Manuel Castells, günümüzde yaşanan kentsel hareketlilikleri incelemeyi sürdürmektedir. 2000’li yıllardan itibaren dünyanın farklı kentlerinde yaşanan “kentsel toplumsal hareketleri” araştırdığı çalışması hakkında detaylı okuma için bkz.: **İsyan ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2013.

²² Castells, **Kent, Sınıf İktidar**, s. 163-164.

kentsel örgütlenmenin mantığını izleyen kent üzerinde bir ideadır. Planlama daireleri hâkim toplumsal ve siyasi güce bütünüyle boyun eğdiği en uç durumlarda, bu iddia birbiriyle tutarlı çıkarları rasyonalize etmeye dönüşür.”²³ Castells, bu söylemi ile planlamaya edilgen bir bakış açısıyla yaklaşarak; devletin hâkim sınıfların çıkar ilişkilerini ‘*rasyonalize etmek*’ amacıyla kullandığı kente müdahale aracı olarak nitelendirir. Ancak, Castells daha sonraları bu yapısalcı yaklaşımdan uzaklaşarak, aktörlerin önemli olduğu perspektifi ile planlamayı yeniden yorumlamıştır. Castells artık dünyada yaşanan politik, ekonomik, kültürel, teknik ve mekânsal dönüşümler ile birlikte planlamanın yeni bir biçim alabileceğini düşünmektedir.

Castells’e için politik anlamda temel değişim komünizmin bitmesidir. Bu dağılmanın sebebini ise bilgi teknolojilerinin gelişimine ve savunma giderleri gibi ekonomik sistemde büyük pay alan giderlerin çoğalmasına bağlamaktadır. Castells’e göre, 1970’ten bu yana devam eden bilgi teknolojilerinin evrimi, yeni küresel ekonomik sistemin temellerini oluşturan materyalleri yaratmaktadır. Kitlesel üretim anlamını yitirmiş, yerini esnek uzmanlaşma ve ağ ilişkileri almıştır. Üçüncü dünya ülkeleri yükselişe geçmekte, dördüncü dünya ülkelerinde ise nüfusa dayalı ekonominin bitmesi gecekonduların yerlerinde mega kentlerin oluşmasını tetiklemektedir.²⁴

Kentsel anıtsallığın yükselişi, mekânın akışkanlığını artırmaktadır. Mekânsal olarak gizli bir dönüşüm gerçekleşmiştir, alanın mekânı yerine akışın mekânı güçlü hale gelmektedir. Yine de mekân kaybolmamakta ve insanlar mekânda yaşamaya devam etmektedir. Castells’e göre kişisel deneyim, tarihsel hafıza ve kültürel kimlik hâlâ köklüdür. Bu yeni mekânsal dönüşümdeki büyük tehlike ise *güç ile insanların, şehir ve şehirlilerin, mekânsal teknokratik ve yerellik* arasındaki kopuştur. Castells, bu nedenle planlamanın yeniden ele alınması ve yorumlanması gerektiğini düşünmektedir.²⁵

²³ A.e., s. 112.

²⁴ Manuell Castells, “The World has Changed: can Planning Change?”, **Landscape Urban Planning**, Amsterdam, Elsevier Science Publishers B.V. vol. 22, 1992, pp. 73-75.

²⁵ A.e., s. 74.

Castells, öncelikle planlamanın entelektüel temelleri de dönüştürdüğünü ileri sürmektedir. Ona göre planlama yalnızca profesyonel bir uygulama alanı değildir, aynı zamanda topluma ve mekâna bakma ve onlara göre hareket etmenin bir yöntemidir. Çıkar grupları tarafından manipüle edilip yönlendirilmediği sürece planlama böyle bir ideolojik temelin üstünde yer alan bir disiplindir. Castells'in bu yaklaşımı, onun planlamayı artık çıkar gruplarının kendi arzularını rasyonalize etme aracı olarak görmediğini ifade eder. Ayrıca planlama entelektüel temellerini yeni çağa uygun olarak yeniden tanımlayabilirse, gerçekten de yeni bir tarihsel dönüm noktasına sahip olduğuna inandığını gösterir. Castells'in yeni yaklaşımında planlama, kentsel spekülasyonların hayata geçirilmek için kullanıldığı arka ofislerden çıkarılarak, yeni dünyanın entelektüel önceliği olabilecek bir konuma taşınmıştır.²⁶

Castells'in aktörü öne çıkaran planlamada toplumları aktifleştiren yaklaşımı, özellikle 1992 yılında Rio konferansında *Gündem 21*'in de akışında yer almıştır. Toplumların sürece dahil edilmesi, yerel yönetimlere yapılan kendi topluluklarına danışma çağrısı ile planlama disiplinin de gündemine girmiştir. İngiltere'de bu yaklaşım, yerel yönetimlerin ve hükûmetlerin dikkate aldığı bir konu hâline gelmiştir. Toplumsal katılımı öne çıkaran yasal düzenlemeler yapılmış ve planlamanın yalnızca baskın çıkar gruplarının yönlendirmesiyle hareket eden bir müdahale aracı olmaktan çıkarılması arzulanmıştır.²⁷

Planlamayı bir müdahale aracı olmaktan çıkarıp katılımı önceleyen yaklaşımların hedeflenen noktaya ulaşıp ulaşamadığını Londra konut üretim süreçleri üzerinden anlamak mümkündür. İngiltere'de 2000 yılı sonrası yapılan planlarda toplumun katılımını önceleyen kararlara yer verilmiştir. Londra'nın ilk seçilen belediye başkanı olan Ken Livingstone tarafından hazırlanan *2004 Londra Planı*'nda planlama süreçlerine katılımın sağlanabilmesi için şehrin alt bölgelere ayrıldığı görülür. Bu bölgeler, ilçeleri temsil eden seçilmiş meclisleri barındırır. 2004 Planı'nda

²⁶ A.e., s. 75-78.

²⁷ Arzu Kocabaş, *Kentsel Dönüşüm (Yenileştirme) İngiltere Deneyimi ve Türkiye'deki Beklentiler*, İstanbul, Nobel Kitap, 2006, s. 5-10.

üzerinde sıkça durulan konular yerel sivil toplum kuruluşları ile toplumsal katılım ve sürdürülebilir şehir vurgusudur.²⁸

Daha sonraki yıllarda hazırlanan planlarda da yerel katılımı destekleyen kararlar ve yaklaşımlar bulunduğu gibi 2011 yılında yalnızca yerel katılımı öne çıkaran *Localism Act* belediye tarafından yayımlanmıştır. Yerel örgütlerin sahip oldukları haklara ve sınırlara yer verilen metinde, konut ve kentsel dönüşüm başlığı altında planlama süreçlerinde halkın katılımı üzerinde durulmaktadır. Yerel halkın katılımıyla oluşan bu örgütlerin, bölge halkının isteklerini ve ihtiyaçlarını yerel yönetimlere iletme ve planlama süreçlerinin halkın istekleri doğrultusunda şekillenmesini sağlama hakları mevcuttur.²⁹

Bu süreçte, yerel yönetimleri ve katılımı güçlendiren kararlar Londra Belediye Başkanı tarafından yürürlüğe konulmuştur. Özel sektör, kamu ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla birçok kentsel dönüşüm projesi gerçekleşmiştir. Ancak literatürde Londra’da gerçekleşen katılım ortaklı projelerin süreçlerinde sivil toplum kuruluşları ya da bölge halkı temsilcileri olsa da bu projelerin kamu ve özel sektör yararına sonuçlandığını savunan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Özellikle 2000 yılı sonrası Londra’da gelişen ve dünyanın farklı yerlerinde de uygulanan *toplumsal katılım* önceleyen kentsel politikalarda kamu-özel ortaklığı kullanılmaktadır. Araştırmalarında kentsel mekânın sosyal ve ekonomik organizasyonlarına odaklanan Fran Tonkiss’e göre, İngiltere’de toplumsal katılımı önceleyen çalışmaların çoğunda başlangıçta ortaklıklar çeşitli ajanslar ve girişimciler ile başlatılır, planlama sürecinde ise kamu-özel ortaklığının çıkarları göz önüne alınır. Plancılar, bu süreçlerde bölge meclisleri, çeşitli aktörler ile bölgesel ihtiyaçları belirlemek ve bölgenin refah düzeyini artırmak için bir araya gelirler.³⁰

²⁸ Greater London Authority, **The London Plan: Spatial Development Strategy for Greater London**, Londra, Greater London Authority, 2004. <https://www.london.gov.uk/what-we-do/planning/london-plan/past-versions-and-alterations-london-plan/london-plan-2004> (Erişim tarihi 25.10.2018).

²⁹ Localism Act 2011.

³⁰ J. Keddie and Fran Tonkiss, **The Market and the Plan: Housing, Urban Renewal and Socio-Economic Change in London City**, Culture and Society, 2010, s. 57-67.

Bu sürece özel sektör gelişimcileri adı altında inşaat ve yapım şirketleri, yatırım fonu kuruluşları ile mimarlık firmaları dâhil olmaktadır. Bu firmaların özel çıkarlarının gerçekleşebilmesi için, yerel desteğin sağlanması zorunludur. Yerel bölgeleri temsil eden sivil toplum kuruluşları, bölgenin kalkınması için kendi haklarını özel yatırımcılara vermeleri gerektiğine inanmaktadır. Londra’da kamu-özel sektör ilişkisi, özellikle uygun fiyatlı konut üretimi sırasında dikkate değerdir. Bu ilişki bağlamında da *özel sektör, planlama kararlarıyla oynayabilmektedir*. Yerel yönetimler, kendi bölgelerinde uygun fiyatlı konut üretebilmek için özel sektöre bağımlı haldedir.³¹

*“Bu kamu özel ortaklığı çerçevesinde kurgulanan kentsel politik ekonomi kararları değişen koşullarda farklılaşmaktadır. Yerel yönetimde yer alan aktörler bir bölge içinde düşünme mantığına sahipken, özel sektörde yer alan aktörler ise küresel sermayeden yerel fonlara kadar her detayı gören bir yaklaşıma sahiptirler. 2010 yılında Londra’da, ekonomik karlılık durumları göz önüne alınarak, uygun fiyatlı konutlar piyasadaki yatırımların bir yan ürünü olarak üretilmeye başlamıştır. Bu üretim biçimi Londra’da mekânsal yapılanmayı, peyzajı ve sosyal yapıyı etkilemiştir.”*³²

Uygulanan planlarda toplumsal katılımın ön planda olduğu, toplumsal refahı hedefleyen çok ortaklı projeler gerçekleşse de bu projelere dair eleştiriler devam etmektedir. Söz konusu kentsel dönüşüm odaklı projeler, 2000 yılı öncesinde soylulaştırmaya ve ayrışmaya neden olurken, süreç içerisinde mekânsal ayrışma, *süper soylulaştırma*, *mikro ayrışma* gibi yeni kavramlar toplumsal katılım odaklı planlama süreçlerinin sonunda sıkça dile getirilen kavramlar olmuştur. Söz konusu yeni kavramlar, bir anlamda Castells’in düşlediği gibi planlamanın topluma ve mekâna göre hareket etme olanakları ile gelişen yöntemlerin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Planlama süreçlerinde yeni yöntemler geliştirilmiş olsa da planlama, kamu ve özel sektörün kente müdahale aracı olmaktan kurutulamamıştır. Bu kentsel müdahaleler ise mekânı ve toplumsal ilişkileri etkilemektedir.³³

³¹ A.e.

³² A.e.

³³ Kocabaş, *Kentsel Dönüşüm (Yenileştirme) İngiltere Deneyimi ve Türkiye’deki Beklentiler*, s. 5-10.

Kent mekânı, günümüzde sermaye ve özelleşme çıkarları doğrultusunda planlanmaktadır. Söz konusu çıkarlar, kentin mekânsal ve sosyal yapısını dönüştürürken yeni ekonomik ve sosyal değerlerin toplumda yer edinmesine neden olmaktadır. Günümüzdeki ekonomik sistemin esnek yapısı, şehirleri bir kaynağa dönüştürürken sosyal ve fiziksel yapısını derinden etkilemektedir. Bu etkinin mekânsal ve sosyal görünürlüğü ise kamusal alanda tecrübe edilebilmektedir. Birinci bölümde kamusal alan, öteki ve farklılıkların karşılaşma alanı olarak tanımlanmış ve kurulan toplumsal ilişkiden söz edilmişti. Burada ayrıca kentsel müdahalelerin bu ilişkideki dönüştürücü etkisi de vurgulanmıştı. Bu noktada planlama yoluyla gerçekleştirilen kentsel müdahalelerin, kamusal alanda yarattığı dönüşümü tanımlayabilmek için mekânsal ve toplumsal yapıdaki etkilerine odaklanılması gerekmektedir. Bu doğrultuda kentsel müdahalelerin mekânsal ve toplumsal etkileri aşağıda ele alınarak değerlendirilmiştir.

2.1.2. Kentsel Müdahalelerin Mekânsal Etkileri

2.1.2.1. Mekânsal Ayrışma ve Soylulaştırma

Klasik sosyolojide mekân, *toplumsal olayların gerçekleştiği yer* olarak ele alınmıştır. Sosyolojinin kurucu isimleri olarak kabul edilen Karl Marx, Max Weber ve Emile Durkheim, çalışmalarında kentsel mekânı ve kenti edilgen bir konumda değerlendirmişlerdir. Kurucu isimler, analizlerinde mekânı toplumsal olaylar bağlamında ele alarak belirli olguların üzerinde durmuşlardır. Durkheim bireyselleşme, iş bölümü ve organik/toplumsal dayanışma; Marx kapitalist üretim biçimleri (kentsel ticaret sermayesi) ve özel mülkiyet; Weber ise egemenlik yapısı gibi konular çerçevesinde kenti açıklamaya çalışmışlardır.³⁴

Klasik sosyoloji ekolünde değerlendirilen, ancak kent ve mekân üzerine yaptığı araştırmalarla klasik sosyolojinin mekân yaklaşımlarından ayrılan Georg Simmel, Chicago Okulu'nun kent sosyolojisini şekillendiren çerçeveyi belirlemiştir.³⁵ Chicago

³⁴ Şentürk, “Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul”, s. 21-22.

³⁵ Gordon Marshall, “Kent Sosyolojisi”, **Sosyoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2009, s. 397.

Okulu'nda kent araştırmalarında önemli çalışmalar yapan Louis Wirth, Robert Ezra Park ve Ernest Burgess, 20. yüzyılın henüz başlarında Amerikan şehirlerinde ve özellikle Chicago ve çevresinde yaşanan hızlı dönüşümü incelemişlerdir. Söz konusu ekol bünyesinde yer alan kent araştırmacıları, klasik sosyolojinin makro yaklaşımı yerine kentte yaşananları mekânla birlikte inceleyen mikro kent araştırmaları yapmışlardır. Chicago Okulu temsilcileri, Amerikan şehirlerinin tecrübe ettiği hızlı kentleşmenin yarattığı toplumsal etkiyi incelemişlerdir: "Amerika ve Japonya gibi sanayileşmiş yerlerde kırsal toplumdan kentsel topluma geçişin tek bir kuşak içinde gerçekleşmesi, toplumsal yaşamın tüm yönlerinde kökten değişimleri de beraberinde getirmiştir."³⁶

Kentleşmenin yarattığı etkinin yanı sıra Amerikan toplumunda hâlihazırda var olan etnik köken farklılığı, çalışmaların önemli bir kısmının hem mekânsal hem de toplumsal ayrışma üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. 20. yüzyılın başlarında Chicago Okulu ile başlayan Amerikan şehirleri üzerine yapılan ilk araştırmalarda sıklıkla üzerinde durulan konulardan bazıları da *alt kentleşme*, *mekânsal ve sosyal ayrışma* olurken ilerleyen zamanlarda *kent marjinalliği* ve *etnik-ırk ayrımı*³⁷ gibi mekânsal ve sosyal eşişsizliği barındıran kavramlar olmuştur.

Chicago Okulu, kent sosyolojisinin başlangıcında önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu durumun nedenleri arasında; Amerikan şehirlerinin Avrupa'dan farklı olarak köklü olmayan, sanayileşmenin etkisiyle hızla kurulan ve genişleyen bir yapıya sahip olması yer alır. Bu nedenle sanayileşme etkisinde kentte meydana gelen dönüşüme, bu süreçte kentlerde gerçekleşen müdahalelere ve bunların mekâna etkisine Amerika şehirleri üzerinden bakmak anlamlı olacaktır. Bu nedenle, Chicago başta olmak üzere, Amerikan şehirlerinde yaşanan dönüşümü inceleyen Chicago Okulu yaklaşımına çalışmanın bu bölümünde yer verilmiştir.

³⁶ Louis Wirth, "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme", ev. Ayten Alkan, **20. Yüzyıl Kenti** içinde, Ankara, İmge Yayınevi, 2002, s. 77.

³⁷ Günümüzde Amerikan kentlerindeki hiper-getto ve banliyölerde derinleşen mekânsal ve sosyal ayrışmaları, tarihsel bir perspektifle ve saha araştırmasına dayanarak ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. Konu hakkında detaylı okuma için bkz.: Loic Wacquant, **Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi**, ev. M. Doğan, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, 2012.

Endüstri Devrimi'nin etkisiyle Avrupa'da Londra, Paris, Berlin gibi şehirlerin nüfusları, çok kısa sürede iki ila dört kat artış göstermiştir. 1880-1890 yılları arasında Chicago'nun nüfusu ise yarım milyon iken bir milyonun üzerine çıkmıştır.³⁸ Şehirlerin nüfusundaki bu hızlı artış beraberinde kalabalığın ihtiyaçlarını da arttırmaya başlamıştır. Şehir yönetimleri, bu ihtiyaçları karşılamak adına kentleri planlama amacıyla müdahalelerde bulunmuşlardır. Bu planlı müdahalelerle; 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında asfalt yol yapımı, köprü inşası, demiryollarının genişletilmesi ve tünel açılışları gibi bir dizi yeni uygulama gerçekleştirilmiştir. Chicago'da da teleferik tren hizmete sokulurken, artan nüfusun barınabileceği ve yoksullar için sosyal konutlar (*tenement houses*) inşa edilmiştir.³⁹

Amerikalı araştırmacılar ve düşünürler, böyle bir ortamda dikkatlerini şehir sorunlarına yönlendirmişlerdir. Bu yıllarda Chicago Üniversitesinde Albion Small (1854-1926) tarafından kurulan bir ekip, sosyoloji alanında çalışmalara başlamıştır. Böylelikle şehirlerin büyümesi, akademik ortamda nesnel ve toplumsal olarak ele alınmıştır. 1915-1925 yılları arasında yapılan araştırmalar, daha sonraki yıllarda Robert E. Park, Ernest W. Burgess ve Robert D. Mc Kenzie tarafından *The City* (Şehir)⁴⁰ başlığı altında bir araya getirilmiştir.

Robert E. Park'a göre, şehir kendisine ait yasalarca üretilen mekânda dıştan düzenlenen bir birimi temsil eder.⁴¹ Park için, uygar insanın yaşam alanı şehirdir ve şehirler buna göre alt mekânlara ayrılmaktadır. Şehirdeki alt bölgeler, sakinlerinin özelliklerini taşır. Park'ın bu yaklaşımı üzerinden Burgess, Chicago kentindeki arazi kullanım şekillerini ve sosyal yapıyı inceleyerek ortak merkezli halkalar (*concentric zones*) olarak isimlendirilen modeli geliştirmiştir.⁴² Bu modele göre kent, halkalar şeklinde genişleme eğilimi göstermektedir. Kentin merkezini oluşturan *ilk halka*, merkezi iş alanını işaret etmektedir. Onu saran *ikinci halka*, geçiş bölgelerini işaret

³⁸ Ahmet Aydoğan, Der., **Şehir ve Cemiyet: Georg Simmel, Max Weber, Ferdinand Tönnies, Don Martindale**, İstanbul. İz Yayınları, 2010, s. 38.

³⁹ A.e., s. 40-42.

⁴⁰ Robert E. Park ve Ernest W. Burgess, **Şehir: Kentsel Ortamdaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Bir Deneme**, Çev. Pınar K. Kayalığıl, Ankara, 2015.

⁴¹ Aydoğan, **Şehir ve Cemiyet**, s. 50.

⁴² Rana A. Aslanoglu, **Kent, Kimlik ve Küreselleşme**, Bursa, Asa Yayınları, 1998, s. 28-31.

ederken, *üçüncü halka* işçilerin oturdukları alanları, onun etrafındaki bölge yüksek standartlı oturma alanlarını, en dıştaki ise banliyöleri göstermektedir.⁴³

Bu kuramın, ortaya konulduğu dönemde tüm Amerikan şehirlerini kapsayan bir geçerliliği yoktu ve günümüzde bir karşılığı bulunmamaktadır. Ancak, şehirlerin sanayileşme sürecinde yaşadığı müdahaleler sonrasında mekânsal ve toplumsal ayrılmaya yöneldiğini gösterdiği için anlamlıdır. Benzer şekilde Chicago Ekolü'nden Louis Wirth'in 1927'de yayımlamış olduğu "*The Ghetto*" adlı makale de şehirlerde mekânsal ayrılmayı incelemesi nedeniyle önemlidir. Wirth, kadim şehirlerde mevcut olan Yahudi gettolarından (*ghetto*) ayrı yeni bir ghetto tanımı yapmaktadır. Bu yeni tanımlama ile gettolar, kentin bütününden yalnızca etnik kökene göre ayrılmamaktadır. Amerikan şehirlerinde ghetto olarak isimlendirilen bölgeler, genellikle en yoksulların yaşadığı ve sıklıkla kentte yeni gelmiş göçmenlerin ev bulabildikleri bölgelerdir.⁴⁴

Mekânsal ayrışma, Amerikan şehirlerinde ırk ve etnik köken ayrımı olarak çokça dile getirilen bir ayrışma biçimi iken, sanayileşmenin etkisinde büyük göçler alan şehirlerde gelir durumuna göre yaşanır hale gelmiştir. 1900'lü yıllarda Amerika'da beyaz Amerikalılar, Afrika kökenli siyahlar ile neredeyse hiçbir şekilde bir arada değillerdir.⁴⁵ I. Dünya Savaşı'na kadar durum çok az değişmiş ve büyük siyah göçü başlayınca kadar devam etmiştir. 1920-1970 arasında güneydeki kırsal kesimlerde yaşayan siyahlar kuzey ve güney şehirlere göç etmiştir. Amerikanlar şehirleşirken mekânsal ayrışma büyümüş, farklılıklar 1900'lerde %60'larda iken 1970'te bu oran %77'ye yükselmiştir. Amerika tarihinde o güne kadar böylesine aşırı-keskin bir ayrışma yaşanmamıştır.⁴⁶

⁴³ Ruşen Keleş, **Şehirciliğin Kuramsal Temelleri**, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1972, s. 7.

⁴⁴ Louis Wirth, "The Ghetto", **The University of Chicago Press**, The American Journal of Sociology, vol. 33, no. 1, Jul., 1927, s. 57-71.

⁴⁵ Douglas S. Massey, Jonathan Rothwell and Thurston Domina, "The Changing Bases of Segregation in the United States", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, vol. 626, The Shape of the New American City, Nov., 2009, s. 74-90.

⁴⁶ A.e.

20. yüzyılın sonlarında; Amerika'ya Asya, Afrika, Karayipler, Latin Amerika ve Pasifik'ten göçlerin yaşanması akabinde siyah ve beyaz ayrımı başka grupların da dâhil olması ile farklılaşmaya başlamıştır. Bu süreçte siyahların farklılık oranı düşerken yeni gelen grupların izolasyonu da artmıştır. Bu dönemde ırksal ve etnik ayrışma reddedilmiş, sosyo-ekonomik diğer bir ifade ile sınıfsal ayrışma artarak gelir eşitsizliği derinleşmeye başlamıştır. Konut kiralari yükselirken ekonomik düzeyde yaşanan eşitsizlikler mekânsal düzlemde ayrışmaya neden olmuştur. Gelir düzeyindeki ayrışmanın artması ile sınıfsal izolasyon belirginleşerek mahallelerde de ayrışmayı tetiklemiştir. 1980-2000 arasında Amerika'da ırksal ayrımın azaldığı, onun yerine mavi ve beyaz yakalılar, liberaller ve muhafazakârlar, zenginler ve fakirler gibi kültürel, ekonomik ve siyasi farklılıklar temelinde bir mekânsal gruplaşma görülmektedir.⁴⁷

Mekânsal ayrışmayı konu edinen neredeyse tüm metinlerde karşılaştığımız Douglas S. Massey ve Nancy A. Denton ırk ve etnik köken, ayrımcılık, barınma ve kentsel yoksulluk gibi alanlarda çalışmalar yapmaktadırlar. Bu iki sosyoloğun yaptığı sınıflandırma da Amerikan şehirlerinde yaşanan mekânsal ayrışma incelenerek gerçekleştirilmiştir. Eşitlik (*evenness*), izolasyon (*isolation*), sınıflama (*clustering*), merkezileştirme (*centralization*) ve yoğunlaşma (*concentration*) Massey ve Denton'ın mekânsal ayrışmayı tanımlamakta kullandığı beş kavramdır.⁴⁸

Eşitlik, öncelikle bir bölgede yaşayan sakinlerin dağılımını ifade etmektedir. *İzolasyon*, aynı bölgede yaşayan farklı grupların birbirleriyle farklılık (etnik, ekonomik, sınıfsal) derecesini ölçmede kullanılır. Ayrımcılığın bu iki boyutu, mekânsal dağılım ve ötekiler ile ilişki ayrıştırma çalışması için standart ölçüler olarak belirlenmiştir. Massey ve Denton, kentsel ayrışmanın mekânsal morfolojileriyle ilgili de üç faktör (konsantrasyon, merkezileşme ve kümelenme) eklemiştir. *Konsantrasyon*, özellikle kentsel alanlarda azınlık yerleşimlerinin mekânsal yoğunluğunu ifade eder. *Merkezileşme*, azınlıkların diğer gruplarla karşılaştırıldığında kentin merkezine daha yakın –ya da daha uzak– yaşama eğilimini gösterir. Birçok

⁴⁷ A.e.

⁴⁸ Massey, Douglas S., and Nancy A. Denton. "The Dimensions of Residential Segregation", **Social Forces**, vol. 67, Oxford University Press, 1988, s. 281-315.

ABD kentindeki ırk ve etnik azınlıklar, çoğunluk gruplarına göre daha merkezileştirilebilirken, tersi bazı Güney Amerika veya Avrupa şehirlerinde azınlık ve dezavantajlı gruplar için geçerlidir. Son olarak *kümelenme*, azınlık mahallelerinin, daha geniş bir alana yayılmak yerine, birbirlerini sınırlandırdıklarını göstermektedir.⁴⁹

Massey ve Denton, bu farklı ayırım boyutlarının sıklıkla çakıştığını, ancak kavramsal ve mekânsal olarak farklı olduklarını belirtmektedirler. Böyle bir yaklaşım, mekânsal ayrışmanın şekillenmesi hakkında düşünmek için daha nüanslı bir mekânsal çerçeve sunmaktadır. Aynı zamanda toplumsal ve mekânsal anlamda bu ayrışma kalıplarının farklı şekillerde ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Amerikan şehirlerinde yaşanan kentsel müdahale çalışmalarında gazeteci ve aktivist Jane Jacobs'un araştırmaları da alanda önemli bir yere sahiptir. Jacobs, New York'un 1910-1960 yılları arasında belediye başkanlığını yapan Robert Moses'ın uyguladığı kentsel müdahalelerin yarattığı etkiyi, kentin sokaklarına girerek anlamaya çalışmış ve bu müdahalelere karşı düzenlenen birçok kentsel toplumsal harekette de yer almıştır. Yazarın *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı* (The Death and Life of Great American Cities, 1961) adlı eseri, 1960 öncesi Amerika'da uygulanan kentsel politikaların mekâna etkisini ve toplumda yarattığı dönüşümü kent sakinlerinin gözünden yansıtmaktadır.⁵⁰

Jane Jacobs, Rober Moses'ın New York'taki müdahaleleri bağlamında mimarlık ve şehir planlama disiplinlerinin yaklaşımlarına doğrudan eleştiri getirmektedir. Yazar, müdahalelerin kentsel hayata zarar verdiğini, mekâna ve topluma fayda sağlamayan bu projelerin yapılmasının nedenlerinin izini sürmekte ve bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Bu projelerin çirkin yüzeyinin altına baktığımızda daha da feci bir manzarayla karşılaşırız. Teoride, projelerin çevredeki şehir alanlarına faydaları dokunacağı varsayılır, ama bu nadiren gerçekleşir. Bu kolu bacağı kesilmiş alanları umumiyetle kangrene çevirir. Bahsettiğimiz planlama tarzına göre, insanlara

⁴⁹ Douglas S. Massey at., “The Changing Bases of Segregation in the United States”, s. 74-90.

⁵⁰ Jane Jacobs, **Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı**, Çev. Bülent Doğan, İstanbul, Metis Yayınları, 2009.

konut bulmak için halka fiyat etiketleri iliştilir ve etiketli kitlelerin ayıklanıp atılan kısmı çevredeki şehre karşı giderek artan bir şüphe ve gerilim hissi duyar. Bu türden iki ya da daha fazla düşman adacık bitiştiğinde ortaya çıkan şey “ dengeli mahalle ” diye adlandırılır. Tekelci alışveriş merkezleri ve anıtsal kültür merkezlerinin, halkla ilişkiler şamatasıyla örtülmüş bir örtünün altında sakladığı şey, şehirlerin samimi ve kendiliğinden hayatından hem ticaretin hem de kültürün çıkartılmış olduğudur. ”⁵¹

Marshall Berman Moses’ın New York’ta yeni bir şehir yaratma arzusunu Hausmann’ın Paris’te yaptıklarına benzetmektedir. Berman da Jacobs gibi 1910-1960 yılları arasında Moses’ın New York’ta yaptığı kentsel müdahaleleri incelemiştir. Berman’a göre her ikisi de şehirde gerçekleşen yatırımların yaratacağı etkiyi öngörememişlerdir. Long Island’da yer alan Jones Plajı ve Eyalet Parkı, Berman’a göre kentte var olanlardan farklı kamusal mekânlardır. Berman, önce uzun uzun parkın güzelliklerinden, büyüklüğünden içerisinde yer alan simgesel yapılardan ve kendisinin simgeselliğinden bahsetmektedir. Berman kentte yaratılan bu yeni alanları ancak araç sahiplerinin kullanabileceği mesafede olduğunu göstererek Moses’ın bu projesinin mekânsal ayrışma ile sonuçlandığını dile getirmektedir. Berman’a göre Moses, fiziki tasarımı bir toplumsal ayırım aracı olarak kullanmış ve planlama da arabası olmayanları dışarı atmanın bir aracı hâline gelmiştir.⁵²

Moses’ın yapmış olduğu bu ilk müdahaleler, asıl amaçladığı projeler için bir ilk adımdır. Moses’ın 1930’larda yaptığı otoyollar, köprüler, büyük yerleşim alanlarının yıkılıp yeniden inşaat sektörüne açılması, Büyük Buhran (1929) ile birlikte okunmalıdır. Berman, özel sektör elinden kamuya geçen bu projelerin toplumsal hedeflerinden bahsetmektedir. Berman’a göre bu projeler; yeni yatırım alanları oluşturmayı, tüketimi artırmayı, özel sektörü canlandırmayı, yeni iş imkânları oluşturmayı ve toplumda oluşan gerilimi dağıtmayı hedeflemektedir.⁵³ Moses, bütün bu projeleri gerçekleştirebilmek için devlet yönetimiyle ilişkilerini iyi tutmayı ve fonların bu projelere aktarılmasını sağlaması gerektiğini bilmektedir. Berman’ın

⁵¹ A.e., s. 24.

⁵² Berman, **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, s. 397.

⁵³ A.e., s. 386-415.

ifadesi ile bu durum, “çarklar içinde çarkların döndüğü, çarklara milyonların akıtıldığı, binlerce iş adamı ve politikacının içinde yer aldığı ve milyonlarca New Yorklunun döngüsüne kapıldığı bir makinaydı.”⁵⁴ Açılan yolların genişlikleri, dökülen çimentolar, yapılan konut sayısı, harcanan ve kazanılan paralar, şehrin sakinlerinden çok daha önemlidir. Moses’ın icraatları bu nedenle nitelikten daha çok nicelik kaygısı taşımaktadır.⁵⁵

Bu süreçte milyonlarca insan yaşadığı bölgelerden uzaklaştırılarak yeni bir yaşam biçimine zorlanmıştır. Mekâna müdahale ederken bölge halkının yerinden edilmesi, 1950’lerde ortaya çıkan ve sonrasında çok sık tartışılan yeni bir kavram yaratmıştır. Sanayileşme sonrası kentlerde yaşanan müdahaleler sonucu tartışılan bu kavram *soylulaştırma*dır (gentrification)⁵⁶. 1950’lilerde ortaya çıkan soylulaştırma sürecini ilk kavramlaştıran isim, 1963 yılında İngiliz sosyolog Ruth Glass olmuştur. Londra’nın işçi mahallelerinde gözlemlediği değişimleri Glass şu sözlerle tanımlamıştır:

*“Teker teker Londra’nın birçok işçi sınıfı mahallesi orta sınıflar (üst-orta ve alt-orta) tarafından istila edildi. Eski püskü, sade (alt ve üst katlarda ikişer odası bulunan) küçük kulübemsi evler, kira sözleşmeleri sona erdiğinde ele geçirildi ve zarif ve pahalı konutlar hâline geldi... Bir mahallede bu soylulaşma süreci bir kere başladı mı, orada yaşamakta olan işçi-sınıfı sakinlerinin hepsi ya da büyük bir çoğunluğu yerlerinden edilene ve mahallenin tüm sosyal dokusu değişene kadar hızla devam eder.”*⁵⁷

Soylulaştırma süreci Amerika’da ise özellikle *kentsel dönüşüm/yenileme* (urban transformation/renewal) projeleriyle birlikte tartışılır hale gelmiştir.

⁵⁴ A.e., s. 406.

⁵⁵ A.e., s. 406.

⁵⁶ Günümüzde *gentrification* kavramının Türkçe kullanımında “seçkinleştirme”, “mutenalaştırma”, “soylulaşma” ve “soylulaştırma” yaygınlık kazanmıştır. Söz konusu üç kavram da çoğunlukla *gentrification* süreci ile eş anlamlı veya belirli nüans farklılıklarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Çalışma kapsamında yaygın kullanım doğrultusunda “soylulaştırma” ifadesi kullanılmıştır.

⁵⁷ Tolga İslam, “**Devlet Eksenli Soylulaşma ve Yerel Halk: Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri (Sulukule) Örneği**”, İstanbul: Yıldız Teknik Ü., yayımlanmamış doktora tezi, 2009, s. 5.

“(...) kentsel yenileme deneyimi Amerika kökenlidir. Orada ve pek çok ülkede, eski kent kasabaların, merkezi iş alanları da dâhil olmak üzere, iyileştirilmesi ya da yeniden yapılaştırılmasını ifade etmektedir. Uygulamada ise, kentsel yenileme, tanımladığı biçimde genellikle mevcut düşük gelirli nüfusun yerinden edilmesi, daha karlı ofis, ticari ve lüks konut yapılaşmaları veya ulaşım alt yapısının sağlanması anlamına gelmiştir.”⁵⁸

Soylulaştırma süreci, ilk ortaya çıktığı andan günümüze kadar geçen zaman diliminde ilk tanımını da içerisinde barındıran kapsamlı ve geniş bir içerik kazanmıştır. Bu nedenle de soylulaştırma, literatürde üç dalgaya ayrılarak incelenmiştir. Sürecin *birinci dalgası* (1973 öncesi), New York ve Londra’da gerçekleşen kentsel müdahaleler sonucunda tartışılmaya başlamıştır:

“Soylulaştırmanın ilk olarak görülmeye başlandığı 50’li yıllardan 1973 krizine kadar geçen zaman dilimini kapsamakta ve arkasına önemli miktarda kamu teşviki olarak gerçekleşmektedir. Birinci dalganın coğrafi sınırları ise Amerika Birleşik Devletleri’nin kuzey-doğusundaki ve Batı Avrupa’daki birkaç küçük mahalleden ibarettir.”⁵⁹

İkinci dalga olarak isimlendirilen 1980’li yıllar boyunca gerçekleşen soylulaştırma süreci ise yalnızca New York ve Londra gibi büyük kentlerde gerçekleşmemiş, daha küçük kentlerde de gözlemlenmeye başlanmıştır. 1990’lı yılların başında Amerikan ekonomisinde yaşanan durgunluk, inşaat sektörünü etkilemiş ve bu süreçte soylulaştırmaya sebep olacak projeler gerçekleşmemiştir. Kriz, küçük firmaların piyasadan çekilmesine veya büyük firmaların bünyesine katılmasına sebep olurken, soylulaştırmanın *üçüncü dalgası* (1990’ların ortalarından sonra) büyük firmalar ve devlet desteğiyle önceki iki döneme oranla daha şiddetli bir şekilde gerçekleşmiştir.⁶⁰

Üçüncü dalga olarak nitelendirilen soylulaştırma sürecini erken dönem örneklerinden ayıran temel unsur; soylulaştırmanın küresel olarak yaygınlaştırılması

⁵⁸ Kocabaş, *Kentsel Dönüşüm (Yenileştirme) İngiltere Deneyimi ve Türkiye’deki Beklentiler*, s. 3.

⁵⁹ İslam, *Devlet Eksenli Soylulaştırma ve Yerel Halk*, s. 8.

⁶⁰ A.e., s. 8-9.

ve kamu politikası olarak devlet öncülüğünde bir planlamaya dâhil olmasıdır. *Devlet eliyle soylulaştırma* olarak kavramsallaştırılan bu süreçte, temel aktör konumunda olan devlet; yer tespit eden, ekonomik, yasal ve siyasi koşulları hazırlayan, ipotek güvencesi veren bir konumdadır. Bu dönemin diğer ayırıcı unsurları ise emlak geliştiricilerin öncülüğünde bir dönüşümün gerçekleştirilmesi ve kent merkezi dışındaki mahallelere de yayılmasıdır.⁶¹

Soylulaştırma sürecine yönelik literatürde iki temel yaklaşım vurgulanmaktadır. Söz konusu yaklaşımlar süreci ekonomik (mülkiyet ve sermaye) ve sosyo-kültürel (demografi ve tüketici beğenisi) açılardan analiz etmektedir. Literatürde, ekonomik yaklaşımın temsilcisi olarak Neil Smith'in çalışmaları, kültürel yaklaşımda ise David Ley'in çalışmaları yaygın kabul görmektedir. David Ley, çalışmalarında *soylulaştırıcıların* (gentrifier) kültürel değerleri, tüketici beğenileri ve demografik nitelikleri gibi özelliklerine odaklanmaktadır. Neil Smith ise soylulaştırmanın insanların değil sermayenin kent merkezlerine geri dönmesi bağlamında açıklanması gerektiğine dikkat çekmektedir.⁶²

Günümüzde küresel, ulusal ve yerel ölçeklerde uygulanan veya mevcut kentsel alanın fiziki ve sosyal yapısını dönüştüren birçok kentsel müdahale soylulaştırma süreci bağlamında analiz edilebilmektedir. Kentsel dönüşüm, yenileme ve rehabilitasyon gibi planlama eksenli müdahaleler de soylulaştırma süreci olarak kabul görmektedir. Her kentsel müdahalenin soylulaştırma sürecini beraberinde getirmemesi nedeniyle, bir mahallenin veya bölgenin soylulaştırma sürecini tecrübe edip etmediğini tanımlayabilmek için belirli koşulları sağlaması gerekmektedir. Özellikle 2000'li yıllarla birlikte bir sürecin soylulaştırma olarak nitelendirilebilmesi için üç koşulu sağlaması beklenir. Bu koşulların *ilki* mevcut sakinlerden daha üst gelir gruplarının yerleşmesi ile nüfusun/sosyal profilin değişmesi; *ikincisi* fiziksel

⁶¹ Peter Williams ve Neil Smith, “Rönesans’tan Yeniden Yapılandırmaya: Çağdaş Kentsel Gelişimin Dinamikleri”, Haz. N. Smith ve P. Williams, **Kentin Mutenalaştırılması** içinde, Çev. Melike Uzun, İstanbul, Yordam, 2015, s. 271-298.

⁶² Nil Uzun, “İstanbul’da Seçkinleştirme (Gentrification): Örnekler ve Seçkinleştirme Kuramları Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Der. Tolga İslam ve David Behar, **İstanbul’da “Soylulaştırma”**: **Eski Kentin Yeni Sakinleri** içinde, İstanbul, Bilgi Ü. Yayınları, 2006, s. 31-43.

çehrede/peyzajda bir değişim yaşanması; *üçüncüsü* ise yeniden yatırım olarak tanımlanmaktadır.⁶³

Bu ve benzer tanımlamalar ile yeni dönemde soylulaştırma sürecinde; kentsel mekânın yeniden üretim dinamiklerine ve kimin için üretildiğine dikkat çekilmektedir. Özellikle 1990'lı yıllarda daha çok sürecin dolaylı-dolaysız *yerinden edilme* (displacement)⁶⁴ ve yer değiştirme dinamiklerine vurgu yapılmaktaydı. 1990'ların ikinci yarısından itibaren yaşanan üçüncü dalgayla birlikte soylulaştırmanın arkasındaki temel itici gücün kültürel-soylulaştırıcıların tercihlerine ya da ekonomik-sermaye dinamiklerine bakılarak açıklanamayacağı kabul edilmekte ve yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülmektedir. Bu dönemde özellikle devletin (Amerika'da) oynadığı rol belirleyici ve ayırt edicidir.

Amerika ve Batı Avrupa kentlerinde 1950'li yıllardan itibaren gözle görünür bir soylulaştırma süreci deneyimlenirken Türkiye ve özelde İstanbul'da bu süreç 1980'li yıllardan itibaren görülmeye başlamıştır. Literatürde, İstanbul'daki soylulaştırma sürecinin ilk örnekleri arasında 1980'li yıllarda Boğaz kıyısında (Kuzguncuk, Arnavutköy ve Ortaköy) yaşanan değişimler kabul edilmektedir. Süreç, 1990'lı yıllarda Beyoğlu'nda (Cihangir, Galata ve Asmalımecit), 1990'ların sonu ve 2000'lerin başından itibaren de Haliç çevresinde (Fener ve Balat), tarihî kent merkezinde, Tarlabası ve Tophane gibi tarihî bölgelerdeki mahallelerde görülmektedir.⁶⁵

Yukarıda da yer verilen ve belirli sınırlılıklar çerçevesinde ele alınan mevcut örnekler bağlamında şu iki hususu hatırlatmak gerekmektedir. İlki, soylulaştırma ve mekânsal ayrışma tartışmalarının yerel, ulusal ve küresel ölçekte devletlerin ve sermaye gruplarının kent merkezlerine yönelik müdahale ve planlamaları kapsamında

⁶³ İslam, **Devlet Eksenli Soylulaştırma ve Yerel Halk**, s. 5-7.

⁶⁴ Yerinden edilme (*displacement*), erken dönem soylulaştırma literatüründe en sık yer verilen olgulardan biridir. Yerinden edilmeyi soylulaştırma bağlamında ele alan tanımlama, Chester Hartman'ın 1982'deki çalışmalarına dayanmaktadır. Hartman, kavramı "bir yerde yaşamamanın, o hane halkının kendi iç dinamikleri dışında gerçekleşen süreçler sebebiyle, artık imkânsız, tehlikeli ya da maddi olarak karşılanamaz hale gelmesi durumu" olarak tanımlar. Bkz.: (Sönmez, 2014, s. 42-53).

⁶⁵ Tolga İslam ve David Behar, Der., **İstanbul'da "Soylulaştırma": Eski Kentin Yeni Sakinleri**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

ortaya çıktığıdır. İkincisi ise bu müdahalenin kamusal alanın katmanlı ve farklılıkları ihtiva eden ortak alan yaklaşımlarını derinden etkileyen bir süreci de beraberinde getirdiğidir. Bu nedenlerle ve çalışmanın içereği itibariyle, mikro ayrışma ve süper-soylulaştırma kavramları aşağıda ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

2.1.2.2. Mikro Ayrışma

Ayrışma (*segregation*), genel olarak, hâkim pozisyonundaki toplumsal sınıf ve grupların aşağı-öteki olarak nitelendirilen sınıf ve gruplar üzerinde sosyal ve mekânsal izolasyon uygulamasıdır. Bu izolasyon durumu ekonomik, sosyal, kültürel, etnik, dinsel, kentsel ve mekânsal birçok farklı alanda görülebilmektedir. Toplumsal farklılıkları referans alan ayrışma, makro ve mikro ölçeklerde farklı grupların mekânsal kullanımlarında tanımlanabilmektedir.⁶⁶

Kentsel mekânsal ayrışmanın temelinde ise ötekileştirmeye dayalı bir dışlama ve ayrışmayı üreten dinamikler yer almaktadır. Günümüzde toplumsal ve mekânsal ayrışmayı üreten dinamikler, çoğunlukla kent yoksulları ve dezavantajlı alt sınıflar açısından ele alınırken, yapılan çalışmaların bir kısmı doğrudan veya dolaylı olarak da kentle ilişkidir. Bu ilişkide kentsel müdahalelerle kentsel fonksiyonların birbirinden ayrılması anlamlıdır. Kent merkezinden uzaklaşma, kapalı yerleşmeler, mülkiyet, yaşam tarzları, eğitim düzeyi, prestijli konutlar, toplu konut projeleri, gettolaşma, göç gibi birçok toplumsal olgu ve kentsel müdahaleyi makro veya mikro ölçekli ayrışma yaklaşımları ile değerlendirmek gerekmektedir.⁶⁷ Harvey'in kent çerçevesindeki mesken (semtler, mahalleler) farklılaşması bahsinde de günümüzün mekânsal ayrışmaları ile kentsel müdahale arasındaki ilişkiyi görmek mümkündür:

*“Mesken alanları bireylerin değerlerini, beklentilerini, tüketim alışkanlıklarını, piyasa kapasitelerini ve bilinç durumlarını oluşturmasını sağlayan sosyal karşılıklı etkileşimin gerçekleştiği ortamlardır.”*⁶⁸

⁶⁶ Turner, “Ayrıştırma”, s. 81-83.

⁶⁷ Harvey, **Kent Deneyimi**, s. 159-178.

⁶⁸ A.e., s. 170.

20. yüzyıl ikinci yarısından itibaren kentlerin planlama süreçlerinde kentlere yapılan müdahaleler de mekânsal ayrışma ve soylulaştırma kavramlarını gündeme getirmiştir. Küreselleşme sonrası uygulanan neo-liberal kent politikaları, Harvey'in ifadesi ile *sermayeleşen kentlerdeki*⁶⁹ dönüşümler, karmaşık süreçleri ve aktörleri bünyesinde barındırmaktadır. Artık küresel firmalar dünyanın dört bir yanına yayılma vizyonuna sahip ve bu amaçla eskinin sanayi kentleri, küresel sermayenin güdümü ile dönüşüm süreçlerine dâhil olmuşlardır. Kentsel müdahale süreçleri farklılaştığı gibi, müdahaleler sonrasında kentte oluşan mekânsal ayrışma ve soylulaştırma da form değiştirmiştir. Mekânsal ayrışmanın ve soylulaştırmanın günümüz kentlerinde aldıkları biçimi anlamak için Londra'nın yaşadığı tecrübe ufuk açıcı olacaktır.

Uzun süren savaş yıllarından sonra Londra, ulusun ekonomik kalkınma motoru olarak belirlenmiş ve küresel bir başkent yaratılmak istenmiştir. Bu amaçla şehre yapılan yatırımlar şehrin bazı bölgelerinin değerini artırırken bazı bölgelerinin marjinalleşmesine neden olmuştur. 1980 sonrası finans sektöründeki neo-liberal yaklaşımlar, inşaat sektörüne kamu-özel ortaklığı olarak yansımıştır.⁷⁰ 2004 yılında hazırlanan Londra Planı ise şehrin bazı bölgelerinin yıkılıp yeniden yapılması gibi kamu-özel ortaklığını destekleyecek ve ekonomik gelişmeye katkı sağlayacak şekilde kurgulanmıştır. Üst ölçekten Londra Planı'na bakıldığında şehrin keskin bir şekilde ayrıştırıldığı görülmektedir. Merkez, şehrin aktivite merkezi olarak belirlenmiştir ve bölgenin ekonomik kalbidir, geri kalan kısımlar ise merkez yerleşim bölgeleri ve kenar yerleşim bölgeleri olarak ayrılmıştır. Ayrıca Londra Planı şehirde fiziksel ve sosyal dönüşümün gerçekleşeceği bölgeleri işaret ederek şehrin ekonomik açıdan gelir getirecek bölgelerini de tanımlamaktadır.⁷¹

Thames Nehri ve çevresi şehrin kalbini oluşturmaktadır. Nehir çevresinde yer alan eski sanayi bölgeleri kentin yeni finans merkezi ve kültürel aktivite alanları olarak belirlenmiştir. Bugün Londra'nın finans sektörünün yer aldığı ve şehrin merkezinde konumlanan kültürel aktiviteler bu plan dâhilinde gerçekleştirilmiş dönüşüm projeleri

⁶⁹ A.e., s. 35.

⁷⁰ Jamie Keddie and Fran Tonkiss, "The Market and the Plan: Housing, Urban Renewal and Socio-Economic Change in London", **City, Culture and Society** vol. 1, 2010, pp. 57.

⁷¹ London Plan 2004.

sonrasında oluşturulmuştur.⁷² Günümüzde Southwark bölgesi olarak bilinen ve içerisinde Tate Modern Müzesi'nin de yer aldığı Londra'nın kültür endüstrisinin kalbi de eski sanayi yapılarının dönüşümüyle oluşmuştur. Southwark ile başlayıp nehir boyunca devam eden dönüşüm bu bölge etrafında yer alan eski sosyal konut yerleşim alanlarını etkilemeye başlamış ve çevre mahalleleri de dönüşüme zorlamıştır.

Bermondsey yerleşim bölgesi de Thames Nehri çevresinde yer alan yerleşim bölgelerinden biridir. Bermondsey'in şehir ekonomisine entegrasyonu yeni değildir. Endüstrileşme sürecinde de nehir kenarına konumlanan sanayi yapıları çevre bölgeleri etkilemiş ve işçiler için sosyal konutlar bu bölge çevresinde konumlandırılmıştır. Bermondsey Mahallesi de sosyal konutların yer aldığı ve düşük gelirli nüfusu barındıran bir yerleşim alanıdır. 1950'de liman bölgesi önemini kaybetmeye başlamış ve 1981'de son iskele kapatılmıştır. Londra'nın diğer bölgeleri ile benzer olarak desantrilizasyon Bermondsey'de de nüfusun azalmasına, bölgenin tenhalaşmasına ve arazilerin değer kaybetmesine yol açmıştır.⁷³

Post-endüstriyel dönemde Bermondsey'de 1980 ve 1990 yılında iki kentsel dönüşüm gerçekleşmiştir. İlki, mahallenin rıhtıma yakın kısımda gerçekleşirken, 1990'da mahallenin ana caddesi ve çevresi dönüşmüştür. Dönüşüm süreci, kamu-özel sektör ortaklığında gerçekleşmiş, bölgedeki eski sanayi yapıları yıkılmış ve burada yaşayan işçi nüfusu yerinden edilerek orta gelire sahip bir nüfus yerleştirilmiştir.

1980 yılında Bermondsey rıhtım bölgesinde gerçekleşen dönüşüm, literatürde sıkça atıf yapılan bir soylulaştırma örneğidir. 1990 yılında mahallenin kalbini oluşturan ana cadde ve çevresinde ise farklı bir dönüşüm süreci görülmektedir. Bu cadde çevresinde yer alan deri dükkanları, küçük atölyeler ve depoların yer aldığı binalar 1972 yılında tescillenmiş ve koruma altına alınmıştır. Burada bulunan yapıların yıkılıp yerine yeniden bir yapının yapılması yasal olarak mümkün değildir. Ancak mahallenin çevresinin dönüşmesi ve çevre mahallelere orta ve üst orta gelir düzeyine sahip kişilerin yerleşmesi, Bermondsey Caddesi ve çevresinde bir baskı

⁷² London Plan 2004.

⁷³ Keddie and Tonkiss, "The market and the plan", s. 58-60.

oluşturmuştur.⁷⁴ Bu baskı, imar kararlarında bir değişikliğe gidilmesine neden olmuş ve mahallede yer alan eski sanayi yapılarını konuta dönüştürme izni verilmiştir. Bu izin, özellikle orta gelir düzeyine sahip kişilerin hızla bölgeye yerleşmesine neden olmuş, eski sanayi yapıları ise *loft*⁷⁵ olarak bilinen konut tiplerine dönüştürülmüştür.

Bermondsey Caddesi'nin dönüşüm sürecinde, bilinen şekli ile bir soylulaştırma gerçekleşmemiş, kimse yerinden edilmeye zorlanmamıştır. Yeni gelen gruplar, düşük gelirli grupları yerinden etmeden bölgedeki sanayi yapılarını dönüştürerek yaptıkları yeni konut tipleri ile bölgede yoğunlaşmıştır. Caddede, konutlar üzerinden bir soylulaştırma ya da konut üzerinden bir çatışma görülmemektedir ancak çatışma, kamusal alanların işgali üzerinden devam etmektedir. Eski bir Bermondsey sakini cadde hakkında şöyle demiştir:

“Artık oraya gidemezsiniz, orada ihtiyacınız olan şeylerden hiçbir şey alamazsınız.

Geleneksel dükkânlar şimdi yok artık, ne bir bakkal, ne de bir berber. Köpek için bir moda butiği var mesela orada ne yapabilirim ki?”⁷⁶

“Eskiden düşük gelirli bir nüfusun yaşadığı mahallede artık farklı gelir gruplarından insanların bir arada yaşadığı düşünülmektedir. Ancak, mikro ölçekte bu bölgeye bakıldığında gelir düzeyine göre keskin mekânsal ayrışmanın var olduğu görülmektedir. Yapılan planlarda her ne kadar standart soylulaştırmaya karşı olunduğu dile getirilse de şehirde oluşturulan yeni dokularda mikro ayrışmalar (micro-segregation) görülmektedir.”⁷⁷

Mikro ayrışma, aynı sokak üzerinde veya yan yana yer alan iki adada gözlemlenebilir. Günümüzde kentsel mekânlarda gözlemlenen ayrışmalar, iki bölgenin-mahallenin ayrışması veya yeni bir alt kentleşmenin kurulması ile gerçekleşmemektedir. Bu ayrışmalar, birbirlerine degecek kadar yakın konumda bulunan iki kentsel doku ile birbiriyle hiçbir ortak noktası olmayan iki toplumsal sınıfı barındırabilmektedir. Gelir seviyesi yüksek sınıf, aynı sokağın fiziksel dokusunu paylaştığı gelir seviyesi düşük olan yoksul sınıfla hiçbir şekilde karşılaşmamaktadır.

⁷⁴ A.e., 61-63.

⁷⁵ *Loft* konut tipi, 20. yüzyılın ikinci yarısında Amerika'da (Manhattan-SoHo) ortaya çıkmıştır. İşlevsizleştirilen endüstriyel yapıların konut amaçlı dönüştürülmesi ile geniş ve yüksek tavanlı loft konutlar oluşturulmaktadır.

⁷⁶ Aktaran Keddie and Tonkiss, “The market and the plan”, s. 65.

⁷⁷ Aktaran A.e., s. 65-67.

Karşılaşmaların gerçekleşmesini sağlayan şey ise kamusal alanın hâkim sınıfların arzuları doğrultusunda şekillenmesidir. Kentsel mekânın sokaklarında, caddelerinde, toplu taşıma güzergahlarında, meydanlarında, parklarında ve benzeri kamusal alanlarında mikro ölçeklerde gerçekleşen planlı/sız ayrışmalar; kamusal alanları da yapısal olarak dönüştürmekte ve ötekini barındırmayan bir alan haline getirmektedir. Son yıllarda, kamusal alanın bu dönüşümünü şekillendiren kentsel müdahalelerin etkisiyle mekânsal ve toplumsal alanlarda yaşanan süreçlerden biri de süper-soylulaştırma'dır.

2.1.2.2.3. Süper Soylulaştırma

Süper soylulaştırma (*super-gentrification*) kavramını tanımlayan ilk çalışmalar, Loretta Lees⁷⁸ ve Tim Butler'ın⁷⁹ New York (Brooklyn) ve Londra (Barnsbury) kentlerindeki ampirik incelemelerine dayandırılmaktadır. Lees ve Butler, süper soylulaştırma sürecini, hâlihazırda soylulaştırılmış alanların zengin profesyoneller tarafından yeniden soylulaştırıldığını vurgulamaktadırlar. Bu sürecin aktörleri diğer bir ifade ile yeni soylulaştırıcılar, (süper) zenginlerdir. Yoğun yatırımın ve tüketimin odak noktası olan seçkin bölgelerde gözlemlenen süper-soylulaştırmanın söz konusu yeni aktörleri; çoğunlukla küresel finans ve kurumsal hizmet sektörlerinde çalışmaktadırlar.⁸⁰

Bu noktada; Doğu Londra'nın yenilenmesi ve toplumsal sınıf konularında araştırmalar yürüten Tim Butler'ın süper soylulaştırma olarak tanımladığı Barnsbury'deki süreci detaylandırmak gerekmektedir. Barnsbury'de tecrübe edilen, soylulaşmış bir bölgenin yeniden soylulaştırılıyor olmasıdır. Barnsbury'de yaşayan nüfus hemen yanında yer alan Islington bölgesinde yer alan orta sınıftan daha farklıdır. Burada yaşayan sınıf, süper-zengin olarak isimlendirilebilecek bir grup değildir ancak orta sınıf da değildir. Butler'ın tanımı ile burada yaşayanlar; Oxford ya da Cambridge

⁷⁸ Loretta Lees, "Super-gentrification: The Case of Brooklyn Heights, New York City", **Urban Studies**, vol. 40, 2003, pp. 2487-2509.

⁷⁹ Tim Butler and Loretta Lees, "Super-gentrification in Barnsbury, London: Globalisation and Gentrifying Global Elites at the Neighbourhood Level", **Institute of British Geographers. Transactions**, vol. 34, 2006, pp. 467-468.

⁸⁰ Lees, "Super-gentrification", pp. 2488.

gibi iyi okullarda eğitim almış, Barnsbury çevresinde yer alan, iyi finans şirketlerinde çalışan ve yaşadıkları mahallede kendilerine özgü bir yaşam biçimi ve kültür oluşturan bir sınıftır. Bu sınıf, iki nesil önce bölgeye gelen orta sınıfın zamanla zenginleşen ve iyi eğitim alabilen varisleridir.⁸¹

Belirli küresel şehirlerdeki finansal hizmetlerin genişletilmesi ve liberal kent politikalarının yeni pazar arayışları, emlak yatırımlarını dönüştürmektedir. Pazarın yeni hedefi ise süper-soylulaşmış elitlerdir. Tim Butler'in süper-soylulaştırılmışlar diye isimlendirdiği bu grubun ayırt edici özelliklerini şu şekilde tanımlamak mümkündür:

“Bu yeni uluslararası elit ve kozmopolit karakterler, genellikle yaşamak için yeni yerler aramakta ve bir yaşam biçimi sunan ‘tasarım’ dairelerde yaşamayı tercih etmektedirler. Bu nedenle, önceden ailelerinin yaşadıkları dönüşmüş banliyölerin kimliğini ve geçmişlerini, geleneksel olanı ve geleneksel mimariyi reddetmektedirler. Süper-soylulaşmışlar, ‘muhafazakâr’ değerlere sahip farklı bir gruptur. Sosyal yenilenmeye odaklanmış durumdadırlar ve sosyal çeşitliliğe açık değillerdir. Örneğin; Barnsbury’dekiler çocuklarını devlet okullarına göndermeyi tercih etmemektedirler.”⁸²

Süper-soylulaştırılmış grubun mekânsal yatırımları, ekonomik olduğu kadar kültür odaklıdır. Butler ve Lee' ye göre maddi olanakları ve çalışma koşullar Beaverstock'ta yaşayanlarıki kadar müreffeh olmasa da Barsbury orta sınıfından da farklıdır. Gittikleri kafeler, yemek yedikleri restoranlar onlar için bir kültürün ifadesidir.⁸³

Tim Butler'in Barnsbury'de süper-soylulaştırma olarak isimlendirdiği bu dönüşüm, Pierre Bourdieu'nün mekânsal habitusunu hatırlatmaktadır. Bourdieu, Fransız toplumu üzerinden yaptığı çalışmada toplumsal tabakalaşma teorisini geliştirmiş ve gündelik tercihlerin, hayat tarzı farklılıklarının toplumsal sınıfları

⁸¹ Butler and Lees, “Super-gentrification in Barnsbury, London: Globalisation and Gentrifying Global Elites at the Neighbourhood Level”, s. 467-468.

⁸² A.e.

⁸³ Butler and Loretta Lees, “Super-gentrification in Barnsbury, London: Globalisation and Gentrifying Global Elites at the Neighbourhood Level”, s. 467-468.

oluşturmada en önemli etken olduğunu öne sürmüştür. Bourdieu, Marksist teörinin öne sürdüğü tahakküm edenler ve tahakküm altında olanlar arasındaki sınıfsal çatışmayı reddetmez, ancak bu çatışmayı yalnızca ekonomik alanda yaşanan bir çatışma olarak da sınırlandırmaz.⁸⁴

Toplumsal tabakalar arasında çatışmayı kültürel alana ait olan din, siyaset, sanat, yaşam biçimleri gibi geniş bir zeminde tartışır. Bourdieu, *habitus* kavramını sınıflar arasında var olan ve sembolik alana ait farklılıkları ifade etmek için kullanır. Toplumsal sınıfların kendilerine ait giyim tarzı, yemek yeme ve tüketim alışkanlıkları, kültürel faaliyet biçimleri, sosyalleşme şekilleri gibi gündelik hayatlarındaki tercihleri *habitus* etkisinde oluşmaktadır. Türkçe’ye *Ayrım (Distinction)* olarak çevrilen eserinde Bourdieu, Fransız toplumunu sermaye hacmindeki farklılıklar bağlamında tasnif etmektedir. Hâkim sınıf, orta sınıf ve işçi sınıfı olarak üçe ayrılan bu tasnifte her bir sınıfın *habitusu* da tanımlanmaktadır. Hâkim sınıf, toplumunun diğer kesimlerinden kendilerini ayıran bir *habitus* etrafında toplanır, orta sınıf *küçük burjuvazi* olarak tanımlanırken bu grubun *habitusunu* ise hâkim sınıfa olan benzeme arzuları ve yükselme istekleri belirler.⁸⁵ İşçi sınıfının *habitusu* ise zor olan hayat şartlarının üstesinden gelebilme gücü ile şekillenir. “Bu birbirinden farklı *habituslar* da birbirinden farklı hayat tarzları arasına toplumsal mesafeler koymaktadır ve tabakalaşmanın devamını sağlamaktadır”.⁸⁶

Bourdieu, beğenileri bireysellikle ilişkilendirmez. Ona göre sınıflar ihtiyaçları çerçevesinde tercihler yaparlar ve *habitusu* oluştururlar. *Habitus*, belirli bir mekânda kendini var eder. Bireyler tercihleri doğrultusunda bir araya gelerek bir *habitus* oluştururken, *habitusun* uzayda yer bulduğu mekân bireyleri etkilemeye devam eder. “Bourdieu’ye göre belirli sınıf durumu deneyimi, bireylere belirli bir yatkınlık setini dayatan sosyal uzaydaki verili bir mekânı karakterize eder.”⁸⁷ Mekânsal *habitus*,

⁸⁴ Marcel Rafie, “Jean Pierre Durand, Weil Robert”, *Sociologie Contemporaine*, Vigot, Paris, 1990, pp.187.

⁸⁵ Pierre Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*, Londra, Routledge and Kegan Paul, 1984, pp. 253-260.

⁸⁶ Ahmet Z. Ünal, “Bourdieu’nün Tabakalaşma Teorisi Bağlamında Üst Sınıftan Alt Sınıfa Doğru Hayat Tarzı Tahakkümü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar*, c. 10, sayı 49, 2017, s. 380-388.

⁸⁷ Pierre Bourdieu, *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, Çev. Derya F. Şannan, Ayşe G. Berkut, Ankara, Heretik Yayınları, 2015, s. 19.

sınıfların ihtiyaçları doğrultusunda bir araya geldikleri mekânı ifade etmenin yanında, bir karakteri de tanımlar. Benzer şekilde giyinen, eğlenen, inanan bireyler *mekânsal habitusta* bu karakterlerini güçlendirmeye devam ederler.

Tim Buttler Londra Barnsbury’de *süper-soylulaşmışlar* olarak tanımladığı yeni sınıfı, beğenileri üzerinden tanımlamaktadır. Benzer şekilde eğitim alan, benzer kurumlarda çalışan, aynı mekânlarda yemek yiyen, benzer kültürel aktiviteler içerisinde yer alan ve giyinen bu sınıf, bir mekânsal habitus oluşturmuştur. Ancak, Tim Buttler bu sınıfı Bourdieu’nün küçük burjuvazisinden ayırmaktadır. Süper soylulaşmışlar bir orta sınıfın yükselme arzusu ile hareket etmezler, ancak bu yeni sınıf hâkim sınıftan da farklıdır. Süper-soylulaşmışlar, küçük burjuvazi ve hâkim sınıf arasında yer alan yeni bir sınıftır.

Yukarıdaki tartışmalarda da görüldüğü üzere aynı şehrin liberal kent politikaları etkisinde geçirdiğı mekânsal dönüşümler ile neo-liberal kent politikaları etkisinde geçirdiğı dönüşümler birbirinden farklıdır. 20. yüzyılın henüz başında, dünya politikasında ve ekonomisinde önemli bir yere sahip olan Londra, New York ve Paris gibi metropol şehirlerde gerçekleşen kentsel müdahaleler, akabinde literatürde mekânsal ayrışma ve soylulaştırma kavramları ile tartışılmaya başlamıştır. Ancak, 21. yüzyılda neo-liberal politikalar etkisinde uygulanan kentsel müdahaleler, yeni ve katmanlı bir tartışmayı ve sorunlar dizinini ortaya çıkarmıştır. Küresel sermayenin istekleri doğrultusunda oluşturulan kent politikaları sonrası ortaya çıkan tartışmaların ve sorunların dolayımında yeni kavramsallaştırmalar söz konusudur. Mikro ayrışma ve süper-soylulaştırma da bu kavramsallaştırmalar arasındadır.

Günümüzde aynı kentlerde *mikro ayrışma* ve *süper soylulaştırma* gibi kavramlar birlikte tartışılabilmektedir. Bu tartışmalar çerçevesinde görülmektedir ki neoliberal kentsel politikalar doğrultusunda yapılan planlı/sız müdahalelerin fiziksel mekâna olan etkisi gibi toplumsal ilişkilere etkisi de dönüşmüştür. Söz konusu dönüşümde çeşitlilik, dışlama ve yalıtım olguları dikkat çekici bir öneme sahiptir. Çalışmanın devamında bu önem çerçevesinde kentsel müdahalelerin toplumsal etkileri bağlamında “çeşitlilik”, “dışlama” ve “yalıtım” olgularına yer verilmiştir.

2.1.3. Kentsel Müdahalelerin Toplumsal Etkileri

2.1.3.1. Çeşitlilik

Kent tanımı yapılırken çoğunlukla çeşitlilik vurgulanarak ekonomik, kültürel, siyasi, dinsel, etnik bakımdan ve yaşam tarzları itibariyle farklı birey ve grupların bir arada yaşadığı bir mekânın varlığı kabul edilir. Yine mevcut kabuller doğrultusunda kent; mekâna işlevsel bir anlam yükleyen, fiziki ve demografik olarak büyüdükçe iş bölümünü ve güç dağılımını değişikliğe uğratan bir *birlikte yaşama biçimi* olarak da tanımlanır.⁸⁸ Birlikte yaşama biçimleri, kentleşme, kentlilik ve kent yaşamını kentin bu katmanlı yapısı bağlamında analiz edilir.

Kentleşme, kentlilik ve kent yaşamı üzerine yürütülen araştırmalardaki birçok düşünce Chicago Okulu'nun izlerini taşımaktadır. Kentlerin demografik yapısı ve büyüklüğü, yoğunluğu, çeşitliliği, bireysel ve kolektif ilişki ağları gibi kent yaşamına ait unsurlar, çoğunlukla Chicago Okulu üyeleri tarafından geliştirilen analizlerle yorumlanmaktadır. Kent ve kentleşme konusunda yazılmış ilk çalışmalardan biri Chicago Okulu'ndan Louis Wirth'ın eseridir.

Wirth, “*Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme*” (Urbanism as a Way of Life) adlı eserinde, kenti yalnızca iş imkânı sunan bir yer olarak görmez. Wirth'e göre bir mekânda nüfus yoğunluğunun oluşması orada bir kentin var olduğu anlamını taşımamaktadır. Diğer bir ifade ile bir mekânda bulunan birikmiş insan yoğunluğu o mekânın kentsel bir mekân olduğunun kanıtı değildir. Yoğunluk, bünyesinde farklılıkları barındırdığı ölçüde kentsel bir yoğunluğu ifade eder. Kentsel mekân ise farklılıkları ve heterojenliği bünyesinde barındırdığı, ötekilerin karşılaşmasına olanak sağladığı ölçüde kırsal mekândan ayrılmaktadır. Wirth, kentleşmeden bahsedebilmek için heterojen bir toplumsal yapıyı şart koşar. Bir topluluk ne kadar geniş, yoğun nüfuslu ve farklı nitelikli inşalardan oluşursa kentleşmenin temel niteliklerini de o kadar güçlü bir şekilde vurgulamış olur.⁸⁹

⁸⁸ Antonio Scaglia, “Kent”, **Sosyolojik Düşünce Sözlüğü**, Haz. Massimo Borlandi vd., İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 398.

⁸⁹ Wirth, “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme”, s. 86-87.

Jane Jacobs ise Wirth'in bahsettiği heterojen kent dokusunu çeşitlilik olarak isimlendirirken, kentsel yoğunluğun çeşitliliğin oluşması için gerekli olduğunu ancak her yoğunluğun çeşitlilik barındırmadığının altını çizmektedir⁹⁰. Bu nedenle her iki isim de bir nüfus yoğunluğuna kentsel nüfus diyebilmek için çeşitliliğin ve farklılıkların birlikteliğini şart koşturmaktadırlar.

Kendinden farklı olanla, diğer bir ifadeyle ötekiyle karşılaşma imkânı sunan, ötekiyle ilişki kurmaya izin veren; bu ilişki içerisinde kendini ve ötekini anlamlandırmaya imkân sağlayacak kadar çeşitlilik barındıran mekân, gerçek anlamda bir kentsel mekândır. Çeşitlilikten kasıt, yalnızca ekonomi temelli sınıfsal farklılıklar değildir, kültürel farklılıklar da çeşitliliğin oluşması için önemlidir. Wirth ve Jacobs gibi Henri Lefebvre de kentin farklılıklar üzerinden inşa edildiğini ve farklılıklar ile tanımlanabileceğini söylemektedir.⁹¹

Jane Jacobs da Louis Wirth gibi kentsel çeşitliliğin yaratılabilmesi için mekânsal düzenlemenin önemine vurgu yapmaktadır. Kentsel mekâna yaptığımız her müdahale, çeşitliliği artırabileceği gibi çeşitliliğin yok olmasına da sebep olabilmektedir. Wirth'in öne sürdüğü kentin fiziksel formunun toplumsal organizasyonu etkilediği önerisini Jacobs, çeşitlilik için önerdiği dört şart ile desteklemektedir. Jacobs, öteki ile karşılaşmalara olanak sağlayan kentsel bir çeşitliliğin oluşabilmesi için *dört farklı mekânsal düzenlemeden* bahseder. İlk önerisi, kentsel mekânın farklı zaman dilimlerinde kullanılmasını sağlayacak, farklı işlevlere sahip '*birincil kullanımları*' bir arada bulundurması gerektiğidir. Jacobs'un söz ettiği birincil kullanımları bir arada bulunduran yapılar; nüfusu kendine çekebilen iş merkezleri, fabrikalar, konutlar, eğitim ve eğlence mekânları, müze, kütüphane ve benzerleridir. Kentsel mekânda çeşitliliğin oluşabilmesi için farklı fonksiyonlara sahip bu yapılar bir arada olmalıdır. Bu şekilde, günün farklı saatlerinde farklı ihtiyaçlara cevap veren bu yapılara ulaşmak için, nüfus kentsel mekânda bulunarak öteki ile karşılaşacak ve toplumsal ilişkiler oluşabilecektir.⁹²

⁹⁰ Jacobs, **Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı**, s. 165-173.

⁹¹ Henri Lefebvre, **The Urban Revolution** (trans. R. Bononno), Minneapolis, University of Minnesota Press, 2003, s. 133.

⁹² Jacobs, **Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı**, s. 182.

Jacobs, New York üzerine yürüttüğü araştırmasında çeşitliliği sağlayacak ikinci unsuru, ‘*küçük blok ihtiyacı*’ olarak tanımlamaktadır. Blok yapıların bir araya gelmesiyle oluşan New York’ta bu öneri anlamlı olsa da tüm şehirler için bu öneriyi makul kabul etmek doğru olmayacaktır. Ancak, Jacobs’un bu mekânsal öneri ile New York’ta yapmak istediği şey anlaşılabilirse diğer şehirler için de çeşitliliği sağlayacak bir temel unsuru anlaşılmış olur. Jacobs, New York’ta yer alan uzun blokların monoton sokaklar yarattığından bahseder. Bu sokaklar, genellikle aynı fonksiyonlar taşıyan yapılardan oluşmaktadır ve bu sokaklarda benzer amaçlarla dolaşan insanlar bulunur. Oysaki, kısa ve sık kesişen sokaklarda farklı amaçlarla bulunan çok sayıda kişi yer alacaktır. Monotonluktan uzak bu sokaklar, karşılaşmalara imkân tanıyacaktır.⁹³

Çeşitliliği sağlamak için gerekli olan üçüncü mekânsal düzenlemeyi Jacobs ‘*eski bina ihtiyacı*’ olarak belirtmektedir. Eski binaların bulunduğu bir sokaktan bahsederken Jacobs, anıtsal eserleri barındıran bir mekândan bahsetmez. Vurgulamak istediği düşük kira giderleri olan yapılardır. Farklı ekonomik sınıflardan insanların aynı sokakta yaşamasını sağlayabilmek için hem yeni binalar hem de eski binalar bir arada olmalıdır. Farklı ekonomik değere sahip yapılar, bu yapılarda barınabilecek kişi veya işletmeleri bir araya getirecektir. Bu şekilde, farklı ekonomik ve kültürel sınıflara mensup kişiler aynı kentsel bölgede yaşayabilecek ve mekân farklı sınıfların karşılaşmasına olanak sağlayacaktır. Jacobs, bu önerisini şu cümle ile özetlemeye çalışır: “Köşedeki bakkala yer bırakmalıyız.”⁹⁴ Bu önerinin bazı plancılar tarafından somut olarak algılandığından ve gerçekten de planlarda köşelerde yer alacak bakkallar çizdiklerinden yakınan Jacobs için köşedeki bakkal, küçük esnafın karşılayabileceği bir kira bedelinin olduğu mekânın varlığıdır. Bu bakkal aynı zamanda farklı sınıflardan kişilerin karşılaşmasına da olanak sağlayabilecektir.⁹⁵

Dördüncü önerisi ise şehrin vazgeçilmez unsuru olan ‘*yoğunluk*’tur. Belirli oranda bir insan kalabalığı ister istemez bünyesinde çeşitlilik barındıracaktır. Ancak, yoğunluk konusu Jacobs için diğer maddeler kadar kolay açıklanabilir değildir. Jacobs, kalabalık ile yoğunluğun farklı şeyler olduğunun altını çizmektedir. Ona göre rakamlar

⁹³ A.e., s. 200-209.

⁹⁴ A.e., s. 212.

⁹⁵ A.e., s. 210-221.

yoğunluğu ifade etme araçları değildir. Bir bölgede çok sayıda konut bulunması, çeşitlilik yaratacak bir yoğunluğa sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Özellikle toplu konutlar gibi tek tipleşmenin yaşandığı bir konut dokusundaki yoğunluk, çeşitlilik oluşturmaz. Plancıların bu farkı anlamadığını dile getiren Jacobs yoğunluğu şöyle tanımlar:

“Şehir nüfusu yoğunluğunun başlı başına istenmeyen bir şey olduğu yönündeki duygusal ön kabulden ne şehirlere, ne tasarıma, planlamaya, ekonomiye ya da insanlara bir fayda gelir. Bana göre bir yoğunluk bir servettir. Asıl yapılması gereken, insanların şehir hayatının geliştirilmesi için doğru düzgün bir şans yaratacak kadar yoğun ve çeşitli şekillerde iskân edilmiş şehir insanların şehir hayatını desteklemektir.”⁹⁶

Wirth’in heterojen toplum olarak bahsettiği, Jacobs’ın çeşitlilik olarak nitelendirdiği farklılıkların bir aradalığını, Saskia Sassen ise New York’ta sokak satıcılarının tezgâh önlerinde bulunduğuna işaret etmektedir. Sassen’e göre farklılıkların gerçek anlamda bir arada olma imkânı, planlanmamış mekânlarda bulunmaktadır. Bu anlamda Batılı kentleşme kavramını, planlamayı ve kentsel müdahaleleri sorgulamaktadır. Sassen, *kozmopolitlik* ve *kamusal alanın* şehrin iki temel esası olduğunu kabul eder ancak bu iki kavramın Batılı kentleşme yaklaşımlarında doğru şekilde anlaşılmadığını düşünür. Sassen, Shanghai’da otobüs duraklarının geceleri insanların masa koyup kart oynadıkları mekânlar hâline gelmesini örnek göstermekte ve bunun tasarlanarak yapılabilecek bir şey olmadığını düşünmektedir.⁹⁷

Planlama, anlamsız yükleri şehirlere yüklemekte ve şehrin özü olan iki temel unsuru gözden kaçırmamıza neden olmaktadır. Sassen, bu iki unsurun ilkinin *bütün parça ilişkisi* olarak isimlendirir. Gerçek bir şehirde parçaların bir araya gelmesiyle yaratılan değer, parçaların toplamından farklı bir şey ifade etmektedir. Bireylerin bir araya gelmesi ile oluşan bir toplumun ifade ettiği şeyi buna örnek olarak gösterir.

⁹⁶ A.e., s. 241.

⁹⁷ Saskia Sassen, “Cityness in the Urban Age”, *Urban Age Bulletin* 2, 2005, s. 1.

Sassen'e göre günümüz kentleşme yaklaşımlarında parçalar bir araya getirilmekte ancak bunların toplamı bütünden daha az şeyi ifade etmektedir.⁹⁸

Sassen, şehrin özünü oluşturan ikinci unsuru *farklılıklar* olarak belirtir.⁹⁹ Farklılıkların kesişmesinden ortaya çıkan şey, şehir hayatında çok şey ifade etmektedir. Şehirlerde bu kesişmelere imkân tanıyacak mekânlar bulunmak zorundadır. Farklılıkların kesişmesinden ortaya çıkan şeyin de farklılıkların bütününden başka bir anlamı olduğunu söyleyen Sassen, bunu Londra'da yaşayan Müslüman topluluklar üzerinden açıklamayı tercih eder. Öncelikle, Londra'da Bangladeşli, Türk ve Hindistan'dan gelen Müslümanların yaşadığını ancak dışardan bakıldığında aynıymış gibi duran bu grupların birbirinden çok farklı olduklarını belirtir. Bu farklı gruplardan kadınlar, Müslüman kadınlar kesişiminde bir araya gelmişlerdir. Bu kesişim, "Müslüman kadın" gibi çok yönlü bir kavramın yaratılmasına neden olmuştur. Şehirler bu kesişmeleri yaratmaya imkân sağladığı ölçüde gerçek anlamda bir şehirdir. Bu noktada kamusal alan kavramını hatırlamak kaçınılmazdır. Sassen'e göre kamusal alan ile kamusal erişime sahip olan alan birbirine karıştırılmaktadır.¹⁰⁰

Farklılıkların kesişmesine imkân tanıyan ve bu kesişimde yeni oluşumlara izin veren alan, gerçek bir kamusal alandır. Kamusal mekân, kamusal alanın kurucu bir parçasıdır ve daha içten bir bakışla anlaşılabilir. ¹⁰¹ Şehir, insanın ve bilginin, farklılıkların akışına izin verecek ölçüde kamusal mekânlara sahip olmalıdır. Katı şehir tasarımları, bu akışkanlığa izin vermeyen formlar yaratmaktadır.

Farklılıkların bir araya gelmesiyle oluşan çeşitliliği Sassen planlanmamış mekânlarda, Sennett ise *esnek mekânlarda (gayri resmi kamusal alanlar)* bulunduğunu söyler.¹⁰² Şehrin sahip olduğu *esnek mekânlar*, bilgi akışına izin vermekte ve aynı zamanda da kentin gelişiminin önünü açmaktadır. Öteki ile karşılaşmaya izin veren,

⁹⁸ A.e., 1-3.

⁹⁹ A.e., 1-3.

¹⁰⁰ A.e., s. 3.

¹⁰¹ Ali Madinapour, **Urban Design Space and Society: Planning, Environment, Cities**, Macmillan Education UK, 2014, s.149.

¹⁰² Richard Sennett, "İstanbul ve Şehirler Avrupası", **Urban Age Bulteni**, 2009.

ilişki kurmayı kolaylaştıran ve karşılaşmalar sonucunda toplumsal gelişimin ve iletişimin devam etmesini sağlayan esnek mekânlar, planlamanın da esnek olduğu yerlerde hayat bulabilmektedir. Sennett, esnek mekân ve planlama ilişkisini şu sözlerle vurgulamaktadır:

“Gayri resmi alanın var olması için kentsel tasarımın fazla belirleyici olmaması gerekir: Yani kullanımda esnekliğe izin veren ve binalar arasında kualsız ilişkilere olanak tanıyan fiziksel boşluklar barındıran bir mimari. Gayri resmiğin hayat bulacağı yerler işte böyle arada kalmış mekânlardır –bir otoparka kurulmuş kahvehane ya da rıhtımın ötesindeki bir pazar tezgâhı.”¹⁰³

Bir şehirde çeşitliliği ve öteki ile karşılaşma imkânını sağlayan, içinde barındırdıklarını akışkan bir zemine çeken ve kolayca kaynaşmasını sağlayan Sennett’e göre esnek mekândır. Sassen ise planlanmamış mekânın, planlamanın önemli bir disiplin hâline geldiği ve şehir yönetimlerine hâkim olduğu bir dünyada nasıl yaratılabileceğine dikkat çekmektedir.

Bu noktada, planlama disiplini içerisinde benzer bir yaklaşıma sahip Jamel Akbar’ın şehirleşme modellerine bakmak faydalı olacaktır. Jamel Akbar, kentsel mekânı *kullanıcı hakkı, kontrol hakkı ve sahip olma hakkı* olmak üzere üç hak üzerinden gruplandırarak anlamaya çalışmaktadır. Bir mekânı kullanma hakkına sahip olan kişi ya da kişiler, o mekânın sahibi olmayabilirler. Burada ev sahibi kiracı ilişkisi hatırlanabilir. Aynı zamanda mekâna sahip olan kişinin mekânda yeni bir düzenleme yapma hakkı olmayabilir. Yaşadığımız eve yeni bir pencere açmak için belediyeden izin alınması gerektiği de bu noktada hatırlanabilir. Akbar’e göre bu üç hakkın şehir sakinlerinin kendilerinde olduğu bir sistemde ideal bir şehirleşme biçimi ortaya çıkacaktır. Ancak, böyle bir sistemin içerisinde bir bölgenin *kullanım hakkına* sahip kişiler, birbirlerine karşı ve kullandıkları mekâna karşı sorumluluk içerisinde olacaktır. Herhangi birinin ortak kullanılan mekâna müdahalesi, o mekânı kullanan herkesin gözetimi altında gerçekleşecektir.¹⁰⁴

¹⁰³ A.e.

¹⁰⁴ Jamel Akbar, **Crisis in the Built Environment, A Mimar Book**, Singapore, Concept Media, 1998, s. 17-22.

Mekânı ortak kontrol etmek zorunda olan kullanıcılar, birbirlerine ve kullanılan mekâna karşı sorumluluk içerisinde olacaklardır. Böyle bir sistem içerisinde kontrol hakkı herhangi bir grubun yararına kullanılamayacaktır. Sassen'in planlanmamış mekânı ve Sennett'in esnek mekânı böyle bir sistemin içerisinde ister istemez oluşacaktır. Birbirlerine karşı sorumluluk taşıyan kişiler, birbirlerini gözetlemek ve ilişki içerisinde olmak zorundadırlar.

Günümüz planlama yaklaşımları içerisinde Akbar'ın bahsettiği kentsel mekân sistemi ütöpik bulunabilir. Ancak, Akbar'ın bu yaklaşımından günümüz kentlerindeki mevcut mekânsal ve sosyal ayrışma sorununun *kontrol hakkı* üzerinden var olduğu anlaşılmaktadır. Mekânın kontrolünün bir yönetim mekanizması aracılığıyla sağlanması; kullanılan su, atık çöp gibi gündelik hayata dair birçok kentsel hakların da yöneticilerin elinde olduğu anlamına gelir. Bu hakkın bir iktidar grubunun elinde olduğu ve belirli bir grubun yararına kullanıldığı sistemde, kontrol hakkını kontrol edecek hiçbir mekanizma bulunmamaktadır.

Mekânın *kontrol hakkını* elinde bulunduran grup ile iyi ilişki içerisinde olan bir başka grup, mekânı kendi istekleri doğrultusunda şekillendirebileceği gibi mekânın *kullanım hakkını* da başka gruplara alan bırakmayacak şekilde tasarlayabilecektir. Bu durumda ise hâkim gruplar kendinden görmedikleri ötekini, mekânın dışında bırakarak kendilerine diğerlerinden-ötekiden izole edilmiş mekânlar yaratacaktır. Kontrol mekanizmasını elinde bulunduran yönetimlerin toplumsal eşitliği göz ardı etmesi, öteki ile kurulan ilişki biçimini etkilemektedir. Güce yakın gruplar ötekini dışlamakta veya kendini izole ederek ötekini yok saymaktadır. Bu nedenle, kentsel kamusal alanın farklılıkları ihtiva eden çeşitliliği, ortak mekânda karşılaştırma ve görünür kılma gibi asli özellikleri bir kez daha önem kazanmaktadır.

Wirth'in *heterojen şehir*, Jacobs'ın *çeşitlilik*, Sassen'in *planlanmamış mekân*, Sennett'in *esnek mekân*ında bir araya gelen şehrin farklılıkları ve çeşitliliği, kentsel mekânın adil biçimde yönetilmediği bir düzende yok olacaktır. Söz konusu yok oluşu engelleyebilmek ise ötekilerin biraradalığından oluşan, dışlama mekanizmasına alan açmayan ve kentsel çeşitlilik unsurlarının aidiyet ile birleştiği bir kamusal alanın

varlığı ile mümkün olabilmektedir. Bu noktada, çeşitlilik ve farklılık koşulları bağlamında tartışılan –toplumsal– dışlama kavramının da ele alınması gerekmektedir.

2.1.3.2. Dışlama

Dışlama (exclusion) kavramı birey ve grupların ekonomik, siyasi, dinî, etnik ve toplumsal nedenlerle belirli konumlardan, imkânlardan ve gelişmelerden yoksun bırakılması anlamında kullanılır. Eşitsizliklerin güncel özellikleri üstünde durmayı gerektiren dışlama, toplumsal yaşamın farklı alanlarında (iş, aile, semt, mahalle, kent, okul vd.) görülmektedir. Kavram, toplumsal ilişkilerde artan zorlukları ve eşitsizlikleri gösterir, bu nedenle de farklı disiplinlerin araştırma ve tartışma alanında yer alır.¹⁰⁵

Toplumsal birliktelik, bireylerin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını başkalarıyla eşit şartlar altında karşılayabildiği koşullarda oluşmaktadır. Bireyin veya grubun bu haklardan mahrum bırakılması diğer bir ifade ile eşitsizliklere maruz kalması, toplumda var olan eşitlik bilincini ve ötekiyle kurduğu ilişkiyi etkilemektedir. Kendi ile eşit şartlara sahip olmadığını düşündüğü birey ve grup hakkında karar vermek ve ötekini kendinden uzaklaştırmak, toplumsal dışlama kavramını tartışılır hale getirmektedir. Bu noktada, Jane Elliott'un 1968 yılında Amerika'da yaptığı mavi gözlüler-kahverengi gözlüler deneyini hatırlamakta fayda vardır.

Jane Elliott bu deneyi, Afrikalı/Amerikalı etnik-ırksal eşitlik görüşleriyle bilinen Martin Luther King'in öldürülmesi akabinde Amerika'da yaşanan etnik ayrımcılığı anlamak amacıyla yapmıştır. Elliott, öğretmen olarak çalıştığı ilkokulda öğrencilerini mavi gözlüler ve kahverengi gözlüler olarak ikiye ayırır. Elliott, sınıfta kahverengi gözlü öğrencilerin göze rengini veren melanini taşıdıklarını, bu nedenle de mavi gözlü öğrencilere göre daha zeki ve başarılı olduklarını söyler. Mavi gözlü öğrencileri sınıfın arkasına yerleştirirken kahverengi gözlü öğrencileri ön sıralara alır. Öğrenciler arasında yaşananları izleyemeye başlayan Elliott, kahverengi gözlü öğrencilerin zamanla mavi gözlüler için çeşitli kurallar koyduğunu görür. Su sebillerinin ayrılmasını isteyen kahverengi gözlüler, bu isteğin sebebinin mavi gözlülerden mikrop

¹⁰⁵ Serge Paugam, "Dışlama", Haz. M. Borlandi, R. Boudon vd., **Sosyolojik Düşünce Sözlüğü**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 192-195.

kapmamak olduğunu söylerler. Zaman geçtikçe kahverengi gözlüler daha özgüvenli hale gelirken mavi gözlüler ezilmeye başlamıştır. Mavi gözlülerin başarı oranları düşmüş ve diğerlerinin sözünden çıkmadan hareket etmeye başlamışlardır.¹⁰⁶

Elliott deneyiyle, ırkçılığın öğrenilebilen bir şey olduğu gösterilmiştir.¹⁰⁷ Dışlama, Elliott tarafından sınıfta yaratılan ve kurgulanan bir şeydir. Elliott, sınıfın öğretmeni olarak kontrolü elinde bulundurmaktadır. Bunu kullanarak sınıfta bir grubu önceleyen kararlar almıştır. Bu deney, bir kez daha göstermiştir ki kontrol hakkını elinde bulunduran kişi veya gruplar, toplumda eşitsizlik oluşturarak ayrımcılık yaratabilme gücüne sahip olabilmektedirler. Öğrencilerin aynı suyu paylaşmak istemeyerek mavi gözlüleri sınıfın gerisine itmesi de Elliott'un kontrolünde gerçekleşmiştir. Elliott'un sınıfta yarattığı eşitsizlik, bir grup öğrencinin diğerlerini dışlaması ile sonuçlanmıştır.

Elliott'un küçük bir sınıf içinde yapmış olduğu deneyin sonuçları bir kentte gerçekleştiğinde de benzer sonuçlar vermektedir. Kontrolü elinde bulunduran yerel veya merkezî yönetimlerin, toplumsal eşitlik ilkesine aykırı bir şekilde belirli bir grubun çıkarları doğrultusunda kararlar alması ve uygulamalarda bulunması da kendinden görmediği ötekiyi dışlamasıyla sonuçlanmaktadır. Kente sonradan gelen göçmenlerin kentin uzak bölgelerine itilmesi, kötü konutlarda yaşaması veya etnik-kültürel farklılıkları nedeniyle eşit haklara sahip olmayan grupların farklı mahallelerde yaşaması bilinen toplumsal gerçekliklerdir.

Son yıllarda dışlama kavramı özellikle toplumsal ve kentsel yaşamda; hızlı ve düzensiz kentleşme, kötü konutlar, merkez ve çeper yerleşimler, marjinalleştirme, yerinden edilme ve kapalı yerleşmeler gibi mekânlar bağlamında sıklıkla tartışılmaktadır. Bu tartışmaların da vurguladığı noktalardan biri, farklı toplumsal grupların karşılaşma ve ilişki kurma mekânları olarak kamusal alanların gerekliliğidir. Farklı sınıfların kentte birbirinden uzak noktalara yerleşmesi, çeşitlilik içinde birlik

¹⁰⁶ Ingrid M. Erickson, **Fighting Fire with Fire: Jane Elliott's Antiracist Pedagogy**, Counterpoints, vol. 240, Democratic Dialogue in Education, 2004, s. 145-150.

¹⁰⁷ A.e., s. 150-157.

oluşturacak karşılaşma imkânlarını da kısıtlamaktadır. Kentin kamusal alanları gerçek anlamda farklılıkları bir arada barındıran yerler olmaktan çıkmaktadır.

Son yıllarda kentsel mekânlarda yaşanan dışlama ve bu durumun kamusal alana etkileri, planlama ve kamu politikaları eksenli olabilmektedir. Sosyal adalet ve şehircilik alanlarında çalışan Margaret Kohn, *Brave New Neighborhoods: The Privatization of Public Space* isimli eserinde kamusal alanları korumak ve canlandırmak için neler yapılabileceği üzerine düşünmektedir. Argümanlarında ise planlama, kamu politikaları ve kentsel tasarım çıkarımlarından yararlanmaktadır. Kohn, kamusal alanın üretimi ve yönetimi ile ilgili geliştirme süreçlerinin ve bu süreçlerin, farklılıkların kabulü üzerindeki etkilerini şu şekilde yorumlamaktadır:

“Toplumu birbirinden ayırmak benzerliklerin keşfedilmesini ve farklılıkların kabullenilmesini engellemektedir. Kamusal alan yalnızca park, kaldırım, meydan demek değildir, o bireylerin başkalarını fark edeceği ve onlarla göz göze gelebileceği yerdir. Kendini başkasının gözünden görebilmek eşitsizlikleri, ayrıcalıkları, yoksulluğu ve sistemi eleştirmenin birinci adımıdır.”¹⁰⁸

Kohn, farklı toplumsal grupların karşılaşma ve ilişki kurma mekânları olarak kamusal alanların yalnızca fiziki mekânlar olmadığını, benzerliklerin keşfi ve farklılıkların kabulünde de toplumsal bir işlevi olduğunu vurgulamaktadır. Bu toplumsal işlev ise dışlamayı içermemektedir. Karşılaşmalara engel olan bir diğer kavram yalıtım ise bir sonraki başlıkta tartışılacaktır.

2.1.3.3. Yalıtım

Kentsel müdahalelerin toplumsal ilişkiler üzerinde yarattığı bir diğer etki ise yalıtımdır (izolasyon). Küreselleşme ile birlikte *kontrol hakkına* müdahale edebilen güçlerin etki alanı değişmiştir. Dünyanın farklı şehirlerinde kendi yönetim alanlarını yaratan küresel firmalar, uluslararası bir alanda hareket etmektedirler. Küresel şehir teorilerinde sınırların esnediği ya da kaybolduğu dile getirilmektedir. Ancak, farklı coğrafyalarda yeni merkezler yaratabilen küresel firmaların sınırları zorlayarak özgür

¹⁰⁸ Margaret Kohn, **Brave New Neighborhoods: The Privatization of Public Space**, New York, Routledge, 2004, s. 7.

bir hareket alanı yarattığı düşüncesi tartışma gerektirmektedir. Uluslararası firmalar gerçekten sınırları yıkmakta mı yoksa aşılması daha zor yeni sınırlar mı yaratmaktadır?

Küresel sermayenin kentler üzerinden geliştirdiği yayılmacı yaklaşımları, bu dönemin kentlerin yüzyılı olduğunu göstermektedir. Sermayenin sahip olduğu sınır tanımayan karakter yapısı, kentlerin ruhu ile bağdaştırılmakta ve kent, özgürlüğün mekânı olarak görülmektedir. Herkesin özgürlüğün peşinden koştuğu bir sistemde sınırlar teker teker yıkılmaktadır. Bu sınırsız düzlemde ise kaybedilen şey güven duygusudur. Sigmund Freud, *Uygarlığın Huzursuzluğu*'nda (Das Unbehagen in der Kultur) şöyle demektedir:

“Uygarlık, insanın mutluluk olanağının bir bölümünü bir parça güvenlik ile takas etmiştir. (...) mutluluk, ‘büyük ölçüde bastırılmış ihtiyaçların tatmininden gelir’. Dolayısıyla, mutluluk özgürlük demektir: Dürtülerle hareket etme, kişinin içgüdülerine ve arzularına göre davranma özgürlüğü. ‘Bir parça güvenlik’ uğruna feragat etme ya da en azından kısıtlama eğilimine yol açan, özgürlüğün bu türüdür. Öte yanda, güvenlik insanları tehdit eden üç tür acıya karşı korunma anlamına gelir: ‘kendi bünyemizden’, ‘dış dünyadan’ ve ‘öteki insanlarla olan ilişkimizden’ kaynaklanan acı.”¹⁰⁹

Sınırsız özgürlüğü ararken güven duygusunu kaybeden kent insanı, nereden kimden ne şekilde geleceğini asla tahmin edemeyeceği tehlikelerden kendini korumak ister. Huzurlu olabilmek, ihtiyaç duyduğu güvenli alanı yaratabilmek için yaşam alanlarına duvarlar örebilmekte kendini çevreden izole edebilmektedir. Bu duvarların bir kısmı, kentlerde karşılaşılabileceğimiz gözle görülebilen ayrıştırılmış alanlardaki mekânsal ve toplumsal duvarlardır. Küresel, ulusal ve yerel ölçeklerde inşa edilen bu duvarların arkasında finans merkezleri, kapalı yerleşmeler, gettolar ve dönüştürülen mahalleler, özelleştirilmiş kamusal alanlar gibi birçok ayrıştırılmış kentsel mekân ortaya çıkabilmektedir.

Ötekilerin yoğun olarak bulunduğu kentsel alanlarda, yabancıyı dışlama ihtimali güçleşmekte ve bu nedenle de tehlikelerden uzak, ötekilerin özgürce giremeyeceği bir

¹⁰⁹ Zygmunt Bauman, **Bireyselleşmiş Toplum**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2011, s. 56-57.

yaşam alanı yaratmak meşruiyet kazanmaya başlamaktadır. Ötekilerden izole edilmiş bu ayrıcalıklı kentsel alanlar; coğrafi bölge, toplum ve kültür ayırt etmeksizin, küresel, ulusal ve yerel ölçeklerde benzer biçimlerde inşa edilmektedir. Günümüzde Mumbai, Los Angeles, Sao Paulo ya da İstanbul'da benzer kaygılar ile benzer mimari üslupla, şehrin geri kalanından yalıtılmış kapalı yerleşim alanları görmek mümkündür.

Özgürlük ve güvenlik kaygıları ile yaratılan günümüzün bu kapalı yerleşim alanları, modern bireyin öncelikle kendine benzeyen bir grup ile ayrıcalıklı bir alan yaratma çabalarının ürünüdür. Bu küçük topluluk içinde yaşamayı tercih eden modern birey, ötekilerden yalıtılmış korunaklı dünyasına çekilirken aslında kendi dışındakilerle ile iletişim kurmayı reddetmektedir. Kendini yabancı olandan yalıtma arzusu, zamanla bu kapalı yerleşim alanları içerisinde yeniden ortaya çıkmaktadır. Sınır çizmenin de sınırı yoktur. Sınırları kendi çevresine kadar getiren modern insan sonunda kendini dünyadan yalıtır.

Bu noktada Richard Sennett'in narsizm tanımını hatırlamak gerekir: kendini çevresinden yalıtarak, sürekli olarak kendini anlamaya ve kendini tatmin etmeye çalışan kişi. Narsist, kendini dış dünyaya kapatıp kendi ile baş başa kalarak benliğine anlamlar yüklemektedir. Yaratılan bu nadide benliği mutlu etmek için ise yeni deneyimler ve hazlar peşinde koşmaktadır. Sennett, modern insanın toplumdan kendini soyutlayarak kendi ile baş başa kalma arzusunu narsist bir tavır olarak görmekte, narsisizmi ise yaygın tanımlardan ayırmaktadır. Sennett'e göre narsistlik, "daha geniş anlamda, bir karakter bozukluğu olarak, neyin benliğin tatmininin alanına ait, neyin bu alanın dışında olduğunun algılamasını engelleyen kendine dönüklük halidir."¹¹⁰ Sennett'te narsist kişilik, kendine hayran değildir, aksine kendi kimliğini, arzularını, nasıl tatmin olduğunu henüz çözmemiştir ve çözmek arzusuyla kendine yönelmiştir.

Sennett'in idealleştirdiği kamusal alanda 'öteki', kişinin kendini tanımasını sağlayan ana unsurken, küresel kent içinde yabancı ve güvensizlik duygusu yayan bir tehdit unsuruna dönüşmüştür. Cristopher Lash ise küresel kentte karşılaştıkları

¹¹⁰ Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, s. 22.

risklerin korkusuyla kişilerin kendi iç dünyalarına kaçtıklarını, kişisel tatmin için çeşitli uğraşlara yöneldiklerini, psikolojik ve bedensel olarak güçlü olmak arzusunda olduklarını söyler.¹¹¹ Tüketim kültürü de kişinin kendini güçlü kılma arzusunun farkındadır. Medya bir taraftan kişinin kendine yönelmesi ve kendini güçlü kılması gerektiğini pompalarken reklamlar aracılığıyla da güçlü bireyin sahip olduğu evi, arabayı, saati, kıyafeti vd. pazarlamaktadır. Yaratılan bu tüketimci kapitalizm ve narsist kişi arasındaki ilişkiyi Giddens'in şu sözleriyle somutlaştırmak mümkündür: "Tüketimi standartlaştırmaya ve reklamcılık aracılığıyla beğenileri şekillendirmeye çalışan tüketimci kapitalizm, narsisizmin artmasında merkezi bir rol oynar."¹¹²

Narsist, reklamların izinde kendine yeni bir kimlik oluşturma arzusundadır. En popüler olanın bir benzerine sahip olmak, deneyimlemek ve bu deneyimi ötekilere göstermek kimliğin yaratılış sürecinin evreleri hâline gelmiştir. Kimliğin inşası, uzun zaman içinde karşılaşılan deneyimler ve edinilen tecrübeler ile oluşmaz. Hızlıca üretilip aynı hızla yok olur ve yerine bir yenisi inşa edilebilir. Sennett, bireyin kendini inşasında bir ötekine ihtiyaç duyduğunu söylemişti, narsist de benzer şekilde kimliğini inşa etmek için bir ötekine ihtiyaç duyar ancak narsistin öteki ile kurduğu ilişkide onun üzerinden kendini anlamak yerine kendini ona gösterme isteği bulunur. Bauman yeni dünya düzenindeki kimlik inşasını şöyle anlatır:

"Diğer şeyler gibi insan kimlikleri de –onların özimgeleri– her birinin kendi anlamının icat edilmesi, taşınması ve ifade edilmesi gereken enstantene fotoğraflarla göndermede bulunmaksızın bölünür. Kişinin kendi kimliğini evini inşa eder gibi –tavanların, katların, odaların, koridorların birbirine eklenmesiyle– evreler hâlinde sabırla kurması yerine, bir izi 'yeni başlangıçlar', anında birleştirilen ancak kolayca sökülen biçimlerle yapılan deneyimler, birbiri üstüne resmedildi; bu, gerçekten de bir palimpsest (silinip yeniden yazılabilen) kimlik; unutmama sanatının hatırlama sanatından daha değerli bir nitelik olduğu, öğrenmekten çok unutmamanın sürekli uyumun koşulu olduğu, her yeni şeyin ve insanların bir sabit kameranın görüş alanına girip çıktığı, bizatihi belleğin yeni

¹¹¹ Cristopher Lash, **The Culture of Narcissism**, United States, W. W. Norton, 1979.

¹¹² Anthony Giddens, **Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum**, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, Say Yayınları, 2014, s. 218.

imgeler almak için daima silinmeye hazır bir video kasetini andırdığı bir dünyaya uygun bir kimlik türüdür.”¹¹³

Yeni medya, inşa edilen duvarlar, kentsel alanlarda öteki ile karşılaşma imkânı sağlamayan planlı uygulamalar, narsistin bu arzularını tatmin edebileceği bir ortam sunar. Bir sarmal hikâye gibi güvensizlik ile tekrar yüzleşen narsist, kendine daha da güçlü bir kimlik inşası için yeni arayışlara girer. Sennett, 19. yüzyılın yalıtılma ve yabancılaşma betimlemelerinin çoğunlukla “*kentsel bir der*”¹¹⁴ olarak varsayıldığından söz eder. Günümüzde de yalıtılma ve yabancılaşma, kentsel bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle, mekânsal duvarlar gibi bireysel (narsist) duvarlar da kentsel mekânda ayrışmaya neden olmaktadır.

Buraya kadar yürütülen tartışmalardan ve örnek uygulamalardan da anlaşıldığı üzere; kentsel müdahaleler, kentin ve dolayısıyla kamusal alanın toplumsal ve mekânsal yapısında farklı ölçeklerde değişime ve dönüşüme neden olmaktadır. Kentsel müdahalelerin mekânsal etkileri başlığında irdelenen ayrışma, soylulaştırma, mikro ayrışma ve süper soylulaştırma gibi kavramlar sıklıkla planlama disiplinin altında mekânsal niteliği ile tartışılmaktadır. Ancak yukarıda yapılmaya çalışıldığı üzere bahsi geçen kavramları toplum ile ilişkilendirerek irdelemek bu kavramları daha anlaşılır kılmıştır. Benzer şekilde sıklıkla sosyoloji disiplini altında tartışılan çeşitlilik, dışlama ve yalıtım gibi kavramlar da mekân ile ilişkilendirilerek tartışıldığında toplumsal karşılığının da netleştiği görülmüştür. Bu yaklaşım bize mekân ve toplumsal ilişkinin birbirinden ayrıştırılmadan tartışılması gerektiğini göstermiştir. Çalışmanın saha araştırması sürecinde de mekân ve toplumsal ilişki birlikte ele alınmıştır. Bu noktada, planlı kentsel müdahalelerin kamusal alandaki dönüşümünü örneklem üzerinden tanımlayabilmek için üçüncü bölümde araştırma tasarımına ve çeşitli yönleriyle Kâğıthane ilçesinin analizine yer verilecektir

¹¹³ Bauman, **Bireyselleşmiş Toplum**, s. 111.

¹¹⁴ Sennett, **Gözün Vicdanı**, s. 152.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÂĞITHANE'DE YAŞANAN KENTSEL MÜDAHALELER VE KAMUSAL ALANIN DÖNÜŞÜMÜ

3.1. KÂĞITHANE'DE YAŞANAN KENTSEL MÜDAHALELER VE KAMUSAL ALANIN DÖNÜŞÜMÜ

3.1.1. Araştırma Tasarımı

Kentsel müdahalelerin kamusal alana etkileri, farklı zaman dilimlerinde uygulanan müdahalelerin mekânsal ve toplumsal ilişkilerde meydana getirdiği dönüşümler incelenerek anlaşılabilmektedir. Bu nedenle de İstanbul'un modernleşme, sanayileşme ve küreselleşme süreçlerini deneyimlediği dönemlerde, kentsel müdahalelerin öncelikli gerçekleştiği ilçelerden birinin araştırma sahası olarak tercih edilmesi uygun bulunmuştur. Bu tercih doğrultusunda da Kâğıthane ilçesinde niteliksel bir araştırma tasarlanmıştır. Kâğıthane, kentsel müdahalelerin kamusal alanda yarattığı etkiyi bir akış hâlinde inceleme imkânı sunan bir ilçedir. Çalışmada modernleşme, sanayileşme ve küreselleşme etkisinde Kâğıthane'deki kentsel müdahalelerin, mekânsal ve toplumsal ilişki biçimlerinde ne tür farklılıklar yarattığı analiz edilmiştir.

Kâğıthane'deki kentsel müdahale süreçlerini tespit etmek ve müdahalelerin kamusal alana etkisini değerlendirebilmek amacıyla nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Nitel araştırma teknikleri, sosyal bilimlerde sık kullanılan ancak aynı zamanda meşruiyeti sorgulanan bir yöntemdir. Araştırmacının konuya derinlemesine nüfuz etmesini sağlayan nitel araştırma teknikleri, araştırmacının beceri ve deneyimleri ile şekillenmekte, süreçte esnek ve yaratıcı olmasıyla güçlenmekte ya da aksi durumda zayıf kalabilmektedir. Bu nedenle araştırma sürecinde mimarlık, şehir planlama ve sosyoloji gibi farklı disiplinlerin bakış açıları araştırmaya taşınarak konunun kısıtlı bir döngü içerisinde tartışılması engellenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada hedeflenen, her dönemi eleştirel bir bakış açısı ile ele alarak, araştırmayı tekdüzelikten kurtarabilmektir. “Eleştirel düşüncede bulunabilmek için genelde bilimsel ilkelerin neler olduğu (varsayımlar, kabuller, kanunlar vb.), bilim felsefesi ve mantık çıkarımlarının iyi bilinmesi gerekir.”¹ Pozitivizmin ilerlemeci yaklaşımına karşı bir tavır olarak ortaya çıkan eleştirel teoriyi bu noktada hatırlamakta fayda vardır.²

Eleştirel teori de temelde pozitivizmin akılcı yaklaşımına karşı bir tavır olarak ortaya çıkmıştır. Auguste Comte’un doğa bilimlerinde kullanılan yöntemleri toplum araştırmasına taşıması ve toplumu bir nesne gibi ele alarak anlamaya çalışması, Theodor Adorno ve Max Horkemier tarafından eleştirilmiştir. Onlara göre, bilimsel rasyonalitenin toplum araştırmalarında benzer biçimde kullanılması, bilim değil bir ideoloji oluşturmaktadır. Bu yaklaşım bağlamında Marksizm’in ekonomi-politik eleştirisinden faydalanarak yeni bir toplumsal yaklaşım biçimi geliştirmişlerdir.

“Marx’ın ekonomi politik eleştirisi, aslında 'bilim' maskesine bürünmüş bir ideolojinin eleştirisiydi ve bu eleştiri Frankfurt Okulu düşünürlerinin metodoloji konusundaki yaklaşımlarına temel oluşturmaktaydı. Bu düşünürlerin yaptığı şey, bir bakıma, Marx’ın ekonomi politik eleştirisini sosyolojik pozitivizmin eleştirisine uyarlamaktan ibaretti. Onlara göre ekonomi politik, ekonomik kategorileri ve olguları nasıl doğal gerçeklikler olarak alıyor idiyse, sosyolojik pozitivizm de toplumsal olguları doğrudan gözleme açık olan yönleriyle, yani göründükleri halleriyle inceleme konusu yapıyor ve bu olguların tarihsel olarak kurulmuş gerçeklikler olduğunu göz ardı ediyordu.”³

Frankfurt Okulu temsilcileri, eleştirel teoriyi benimsemişlerdir ancak her ne kadar bu bakışı Marksizm’den faydalanarak oluşturmuşlarsa da Marx’ın yazdığı şekliyle kapitalizmin katı kanunlarının doğanın kanunları gibi değişmez olduğunu ve bireylerin kaderlerini değiştirdiğini kabul etmemektedirler. Onlara göre, her bir birey kendi hayatı hakkında düşünme gücüne sahiptir ve hayatını değiştirmek için harekete

¹ Zekai Şen, **Bilim ve Bilimsel Araştırma Teknikleri**, İstanbul, Su Vakfı Yayınları, 2011, s. 106.

² Enes Kabakcı, **Sosyolojiyi Kurmak**, İstanbul, Vadi Yayıncılık, 2019, s. 124-135.

³ Bekir Balkız, “Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori: Sosyolojik Pozitivizmin Eleştirisi”, **Sosyoloji Dergisi**, sayı, 12-13, 2014, s. 141-142.

geçebilir. Pozitivizm, bireylerin kendi tarihleri hakkında düşünebileceklerini ve onu değiştirme kudretine sahip olduğunu görmezden gelmektedir.⁴

Kentsel müdahalelerin kamusal alana etkisinin tartışıldığı bu araştırmada, iktidar ve toplum ilişkisi kaçınılmaz olarak araştırmanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Zamanla değişen politik ve ekonomik şartların toplum üzerinde yarattığı etkiye bakarken lineer bir ilerlemeden söz etmenin mümkün olamayacağı ancak eleştirel bir yaklaşımla bu araştırmanın yapılabileceği görülmüştür. Eleştirel bir yaklaşımla konuyu ele alan bu çalışmayı şekillendiren en temel faktör ise araştırmanın stratejisi olmuştur. Araştırma stratejisi durum çalışması olarak tercih edilmiştir. Durum çalışması araştırması;

“Araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistem (bir durum) ya da belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış sistemler (durumlar) hakkında çoklu bilgi kaynakları (örneğin gözlemler, mülakatlar, görsel-işitsel materyaller ve dokümanlar ve raporlar) aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır. Durum çalışmasındaki analiz birimi birden fazla durum (çok mekânlı çalışma) veya tek bir durum (tek mekânlı çalışma) olabilir.”⁵

Saha araştırmasında da farklı dönemlerde gerçekleşen kentsel müdahalelerin kamusal alanda yarattığı etki, farklı veri tekniklerinden yararlanılarak analiz edilmiştir. Bu amaçla veri toplama yöntemi olarak; mülakat, gözlem, plan raporlarının ve çeşitli basılı dokümanların incelenmesi tercih edilmiştir. Ayrıca, saha araştırması sırasında keşfedilen bir yerel gazetenin ilgili yayınları da veri olarak kullanılan materyaller arasındadır. Söz konusu süreli yayın, 1963-1964 yıllarında Kâğıthaneliler tarafından on yedi sayı olarak çıkarılan *Kâğıthane'nin Sesi* gazetesi'dir.

Bu çalışma bağlamında konuya dair farklı bakış açılarını görebilmek amacıyla öncelikle derinlemesine mülakat teknik tercih edilmiştir. *Yarı yapılandırılmış mülakat* tekniği ile katılımcıların konu hakkında özgürce fikirlerini beyan etmesine imkân

⁴ A.e.

⁵ John W. Creswell, **Nitel Araştırma Yöntemleri**, Çev. Mesut Bütün, Selçuk B. Demir, Ankara, Siyasal Yayınları, 2018, s. 97.

sağlanmıştır. Derinlemesine mülâkat yapılması planlanan kişiler iki grup altında toparlanmıştır: *İlk grup*, kentsel müdahale süreçlerinde rol alan aktörlerdir. *İkinci grup* ise müdahale geçirmiş bölgelerde yaşayan semt sakinleridir. Araştırmada öncelikle Kâğıthane Belediyesi'nde görev yapan başkan, başkan yardımcıları, imar ve emlak müdürleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bölgede inşa edilen yeni yapılardan sorumlu kişilere belediye çalışanlarının aracılığıyla ulaşılmıştır. Böylelikle, Kâğıthane'nin dönüşüm sürecinde yeni inşa edilen birçok projenin sorumlusu ve uygulayıcısı olan üç yapı şirketinden yönetici ve proje sorumlusu ile ilçe belediyesinde görevli yetkililerle mülâkatlar gerçekleştirilmiştir. Kentsel müdahale süreçlerinin aktörleri konumunda olan bu kişiler, planlama ve proje üretme aşamalarıyla Kâğıthane'nin dönüşümünde etkili olmuşlardır (Bkz.: Ek 1). Kısaca süreç şu şekilde özetlenebilir; planlama süreçlerinde yer alan bu belediye menspları, ilçede tamamlanmış veya yapımı devam eden yeni yerleşim alanlarında görev alan firmalarla iletişimi sağlamış, *kartopu tekniği* kullanılarak bu firmalar üzerinden de yeni yerleşim bölgelerinde yaşayan kişilere ulaşılmıştır (Bkz.: Tablo 1).

Tablo 1. Saha Araştırması Tablosu.⁶

Amaç	Örnek Grup	Araştırma Tekniği	Prosedür
Kâğıthane'deki kentsel müdahalelerin amaç ve kapsamının araştırılması	Kâğıthane Bld., Proje Müellifleri, Yatırımcılar	Mülâkat	Kâğıthane'deki kentsel müdahalelerde belediyeler, proje müellifleri ve yatırımcılar ile gerçekleştirilen görüşmelerle müdahalelerin amacı ve süreci araştırılmıştır.
Kapalı sitelerde kamusal alanın araştırılması	Site sakinleri ve kamusal alan kullanıcıları	Mülâkat	Site sakinleriyle gerçekleştirilen mülâkatlar doğrultusunda, site içerisindeki kamusal mekânlar tespit edilmiş ve kamusal mekân kullanıcılarıyla gerçekleştirilen derinlemesine mülâkatlarla kamusal alan kullanımı ve kamusal yaşam araştırılmıştır.

⁶ E.A. James, T.H. Slater, **Writing Your Doctoral Dissertation**, London, Sage Publications, 2014, s. 65.

Karma kullanımlı yapı-rezidans, ofis ve yüksek kat konutlarda kamusal alanın araştırılması	Yapı sakinleri ve kamusal alan kullanıcıları	Mülâkat	Yapı sakinleriyle gerçekleştirilen mülakatlar doğrultusunda, kamusal mekânlar tespit edilerek ve yapı içerisindeki kamusal mekân kullanıcılarıyla gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlarla kamusal alan kullanımı ve kamusal yaşam araştırılmıştır.
Sadabad Parkı'nda kamusal alanın araştırılması	Mahalle sakinleri ve kamusal alan kullanıcıları	Mülâkat	Sadabad Parkı'nın Kâğıthane sakinleri tarafından kullanılıp kullanılmadığı, kimler tarafından kullanılmayı tercih edildiği, kullanım biçimleri ve farklı sınıf-kültürden kişilerin karşılaşmasına imkân sağlayıp sağlamadığı araştırılmıştır.

Mülâkatların gerçekleştirildiği yeni yerleşim alanları, Kâğıthane ilçesinin en sık ziyaret edilen kamusal alanı Sadabad Parkı merkeze alınarak seçilmiştir. Parkın iki farklı yakasından iki bölge belirlenmiştir. Bu yerleşim alanları, bütünüyle ilçe ile ilişki içerisinde olabilecek konumlarda yer almaktadırlar. Yeni yerleşim alanlarından biri Kâğıthane'nin en eski konut bölgesi olan Merkez Mahallesi'nden seçilmiştir. Diğer bölgelerden biri kapalı sitelerin yoğun olarak bulunduğu, farklı etnik ve dinsel grupların (Alevi, Sünni, Kürt ve Türk) yaşadığı Nur Tepe Mahallesi'nde yer almaktadır. Bir diğer yerleşim alanı Kâğıthane'de gerçekleşen ilk sanayi dönüşümü projesidir. Seçilen son bölge ise yine eski bir sanayi alanının dönüşmesiyle oluşan ve yeni bir yaşam biçimi 'vadeden' bir rezidanstır.

Harita 1. Saha Araştırması Yürütülen Yerler.⁷

Belirlenen bölgelerin tamamı Kâğıthane’de son yıllarda gerçekleşen dönüşüm sürecini yansıtmaya potansiyeline sahiptir. Kâğıthane’deki kentsel müdahalelerin etkisiyle yaşanan dönüşüm sürecini anlamlandırabilmek için, söz konusu bölgelerde ikamet eden ve çalışan kişilerle mülâkatlar gerçekleştirilmiştir. Mülâkatların tamamının aynı anda yapılmamıştır. Toplamda iki yıl süren saha araştırması, farklı zaman dilimlerini kapması için dört ya da altı ay gibi aralıklarla gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde mülâkatlardan elde edilen verilerin, sahada kazanılan deneyimle farklı kişilerle gerçekleştirilmiş mülâkatlardan oluşturulması hedeflenmiştir. Bu durum, araştırmanın esnek ve yaratıcı bir zeminde sürdürülmesi hedefiyle de örtüşmektedir. Ayrıca Sadabad Parkı’nın yılın farklı zaman dilimlerinde kullanım yoğunluğu değişmektedir. Bu nedenle çeşitli etkinliklerin düzenlendiği ve kullanım yoğunluğunun arttığı Ramazan ayı mülakatlar için tercih edilmiştir. Yaz ve kış

⁷ Bu harita altıncı Bilgi Üniversitesi Mimari Tasarım Yüksek Lisans Programı bünyesinde üretilmiştir.

kullanım farkı da göz önüne alınmış ve yılın farklı mevsimlerinde parkın kullanım durumu gözlenerek park kullanıcıları ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın mülakat aşamasında, yukarıda belirtilen katılımcı profilinde kırk kişi ile görüşülmüştür. Ses kaydı ile gerçekleştirilen görüşmeler sırasında soru şablonunun yer aldığı bir form hatırlatıcı olması amacıyla kullanılmıştır. Derinlemesine mülakatlar, 25 Haziran 2016 ve 29 Haziran 2018 yılları arasında yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Nitel verilerin işlenmesi ve analizi sürecinde “tematik-kodlama” sınıflandırması yapılmıştır. Bu yöntemle verilerdeki ortaklaşan anlamlar bir araya toplanmıştır.⁸ Araştırma bağlamında gerçekleştirilen mülakatlarda da kodlama yapılarak, belirli kavramlar ve mekânlar çerçevesinde analizler gerçekleştirilmiştir.

Yapılan araştırmanın güvenilirliği adına seçilen dört yerleşim alanının kesişiminde yer alan ve ilçenin ana damarını oluşturan tarihî Sadabad Parkı bir diğer adıyla Has Bahçe kullanıcıları, kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Farklı zaman dilimlerinde Sadabad Parkı’na gidilmiş ve parkı kullanan kişilerle de derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. İlçenin merkezinde yer almasının yanı sıra çevre ilçelerle birlikte düşünüldüğünde belki de tasarlanmış en büyük yeşil alan olan bu parkın kullanıcılarıyla yapılan görüşmeler ile ilçede yaşayan farklı gelir düzeyinden, kültürel sınıflardan ve ideolojilerden kişilerin karşılaşma imkânları kontrol edilmiştir.

3.1.2. Kâğıthane’de Gerçekleşen Kentsel Müdahaleler

18. yüzyılda Kâğıthane’de uygulanan kentsel müdahaleler, Kâğıthane’nin ve tüm şehrin sosyal yaşamını derinden etkilemiştir. Bu yüzyılda Kâğıthane’deki yapım faaliyetlerini aktarmadan önce, bu müdahalelerin gerçekleşmesine sebep olan dönem koşullarını kısaca hatırlamakta yarar var. 18. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti, Avusturya’ya karşı savaş kaybetmiş ve bir anlaşma imzalamak zorunda kalmıştır. Balkanlarda kaybedilen toprakların yanı sıra Batılı tüccarların kapitülasyonlardan bu

⁸ Creswell, **Nitel Araştırma Yöntemleri**, s. 182-187.

yana Osmanlı pazarında edindikleri güç devletin yaşamakta olduğu sıkıntıyı halk tarafından da hissedilir kılmıştır.⁹

Bu dönemde tahtta olan III. Ahmed, yaşanan sıkıntılara çözüm arama ve aynı zamanda da halkta oluşan ‘zayıflayan devlet’ intibasını düzeltme çabasıdadır. Batılı devletler ile siyasi ilişkiler artırılmış ve bu ülkelerde yaşananlar yakından takip edilir olmuştur. Bu takibin önemli etkenlerinden biri özellikle Fransız tüccarların kendilerine yeni Pazar arayışlarıdır. “18. yy’ın ilk çeyreğinde, Fransa’nın İmparatorluk sınırları içinde dönen ithalat/ihracat sermayesi yaklaşık olarak 12 milyon franktır.”¹⁰ Fransız tüccarların isteği ile Fransız Devleti de Osmanlı Devleti ile sıkı ilişkiler kurma gayretindedir. Fransız Devleti, İstanbul’da elçi bulundurmaktadır, ilişkilerin güçlenmesi adına Osmanlı elçilerinin de Fransa’da olması gerektiği düşüncesi saray tarafından kabul görmüştür.¹¹

Bu ilişkileri, Osmanlı modernleşmesindeki ilk adımlar şeklinde yorumlayan tarihçiler olmuştur. Osmanlı elçileri, Avrupa’da gördüklerinden etkilenerek dönmüşler ve devlete sundukları raporlar öncelikle İstanbul sosyal hayatında farklılaşmalara sebep olmuştur. Yaşanan bu değişimin tek sebebi elbette ki elçilerin anlatıları değildir. Osmanlı topraklarında bulunan tüccarların mallarına olan ilgiyi artırma çabaları da Batı’ya olan merakı artırmıştır. “Avrupa mallarının İmparatorluğa akışını sağlamak için alınan siyasal ve ekonomik tedbirlerin yanı sıra, saraya ve ileri gelenlere yapılan değerli armağanlar da belli bir beğeniyi koşullandırmış ve istek yaratmıştır.”¹²

Kâğıthane’de uygulanan kentsel müdahaleleri, bu süreçte var olan siyasal ve sosyal ortam içerisinden düşünmek gerekir. Yirmisekiz Mehmed Çelebi, III. Ahmed tarafından Batı’ya gönderilmiş ilk Osmanlı sefiridir. Sefir, anılarında gördüğü saraylar ve bahçelerden uzun uzun bahsetmiştir. Bu uzun anlatımlar doğrultusunda da Kâğıthane üzerine yapılan az sayıdaki çalışmalardan biri olan *Onsekizinci Yüzyıl*

⁹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Çev. Boğaç Babür Tuna, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2014 s. 64.

¹⁰ Ayda, Arel, **Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci**, İstanbul, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, 1975, s. 10.

¹¹ Lewis, s. 65.

¹² Arel, **A.e.** s. 10.

İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci adlı eserde, Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin hatıratındaki saray tasvirleri ile Kâğıthane'deki müdahaleler arasındaki benzerlikler incelenmiştir.¹³ Hatıratında Fransa'da Paris dışında başka kentleri de ziyaret ettiğini söyleyen sefir, her bir durağında ağırlandığı saraylar ve bahçelerinden uzun uzun bahseder. Sefir, Versailles Bahçelerini şu sözlerle anlatmaktadır:

“(...) Burası aynı yükseklikte ağaç kümelerinin bulunduğu bir yerdi. Ağaçlı yollar son derece düzgün olarak düzenlenmişti. Ağaçlar sanki birbirine yanıt veriyordu. Bu ağaçlı yolların her birinin sonunda, küçük bir süs havuzuyla bir çeşme ve her çeşmede, ağızlarından suyu püskürten çeşitli hayvanların kabartma hâlinde bronzdan figürleri görülmüyordu. Koruda, her biri bir masalı gösteren bu şekilde toplam olarak dokuz çeşme vardı. (...) Daha sonra beni süs havuzlarının en büyüğünün yanına götürdüler. Buradan insan beş çifte kürekli birçok kayıkla gezebilirdi. Havuzun etrafı başparmak kalınlığında, her birinde altmış tane olmak üzere, iki sıra fiskiye ile çevrilmişti.”¹⁴

Buna benzer birçok tasvirin yer aldığı hatıratın III. Ahmed ve Sadrazam Damat İbrahim Paşa'yı etkilemiştir. “Yirmisekiz Mehmed Çelebi'yle birlikte Paris'e giden Fransız elçilik çevirmeni Lenoir'ın İstanbul'a birçok bahçe planı ve resmi gönderdiği bile rivayet edilir.”¹⁵ Ayrıca elçi Villeneuve, 15 Nisan 1733 tarihli bir mektubunda, sadrazamın Kâğıthane'de Versailles'ın taklit edildiğini söylediğini anlatır.¹⁶

Sedad Hakkı Eldem, *Sadabad* adlı değerli çalışmasında mimari üslup açısından Sadabad'da yapılan havuz ve bahçelerin Fransız uygulamalarından farklı olduğunu dile getirmekte ve mimari açıdan bir öykünmenin olmadığını düşünmektedir.¹⁷ Kâğıthane'de 1722'de III. Ahmed döneminde yapılan bazı mimari yapılar şöyledir: “Kasr-ı Sadabad, Hurremabad, Hayrabad, Çeşme-i Nevpeyda, Kasr-ı Cenân, Kasr-ı Nişad, Çeşme-i Nur, Cetvel-i Sim, Asr-i Sürur, ve Cisri-ı Nurani”¹⁸. Patrona Halil

¹³ A.e., s. 21.

¹⁴ Gilles Veinsten, *İlk Osmanlı Sefiri 28 Mehmet Çelebinin Fransa Anıları*, Çev. Murat Ergingöz, İstanbul, Ark Yayınları, 2002, s. 102-103.

¹⁵ Arel, *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinden Batılılaşma Süreci*, s. 21.

¹⁶ A.e.

¹⁷ Sedat Hakkı Eldem, *Sadabad*, İstanbul, Kâğıthane Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s. 6.

¹⁸ A.e., s. 6.

İsyanı'nda zarar gören bu yapılar; 1740'ta I. Mahmud, 1792'de III. Selim, 1809'da II. Mahmud ve Sultan Abdulaziz tarafından tadil edilmiş ya da yeni eklemeler yapılmıştır. Bu çalışmada dikkate alınacak müdahaleler ise sosyal hayatta derin izler bırakan ve sonunda bir isyan ile sonuçlanan Lale Devri olarak da ünlenen III. Ahmed döneminde yapılan ilk müdahalelerdir.

Kâğıthane'de gerçekleşen ilk müdahalelerden Semavi Eyice ise *Bir Zamanlar Kâğıthane* adlı eserde şu şekilde bahsetmektedir:

“(...) Kâğıthane'nin yıldızının parlaması, Lale Devri ile olmuştur. 1683 Viyana Bozgununu ve uzun harp yıllarını takip eden ve bir müddet için memlekete sulh, sükûn ve refah getiren Lale Devri'nde herkes, korkunç ricatı, kaybedilen toprakları, elden çıkan 'Nazlı Budin'in acısını unutmak istercesine çalışmıştır. Bir taraftan da bu sulh havası içinde Avrupa, sanat ve medeniyet ilerleyişine ayak uydurmak istenmiştir. (...) Önce Kâğıthane Köyünden, yeni yapılacak sarayın önüne kadar dere, iki tarafı muntazam rıhtımlı bir düz bir kanal içine alınmıştır. Cedvel-i Sim adı verilen bu kanalın inşaatı altmış gün içinde bitirilmiştir. Çengelköy'de evvelce Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılan fakat uzun zamandır harap bir durumda bulunan Kulelibahçe kasrının malzemeleri ve mermerleri sökülüp buraya getirilmiştir. Yeni yapılan saraya Sa'dabad adı verilmiştir. Dere bir bende kesildiğinden bir havuz meydana getiren su bunun üzerindeki ince kanallardan taşıyor ve bendin öbür tarafındaki kademeli mermer çanakların içinden süzülerek ikinci ve daha alçak bir havuzda toplanıyordu. Bendin başına suyun üzerine taşan çıkıntı yapılmış ve bunun üstüne de sütunlu bir sayeban şeklinde etrafı açık ve ortası açık bir köşk kurulmuştur.”¹⁹

Bu çalışmada incelenen diğer müdahaleler ise Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul'da modern bir kent inşa etme amacıyla gerçekleştirilen uygulamalardan bir olan Kâğıthane'nin sanayiye açılması ile yaşadığı dönüşüm ve 2000'li yıllarla birlikte küreselleşme sürecindeki uygulamalardır. Bu müdahaleler, bölge hakkında uygulanan planlar ve alınan kararlar incelenerek ortaya konulmuştur. Bu dönemde İstanbul artık başkent olmasa da Cumhuriyet'in ilk yıllarında da ülke ekonomisi için önemli bir

¹⁹ Semavi Eyice ve Ayşenur Erdoğan, **Bir Zamanlar Kâğıthane**, İstanbul, Kâğıthane Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s. 28.

kenttir. İstanbul ayrıca ülkenin modernleşme süreci içinde simgesel bir anlam taşımaktadır. Osmanlı İmparatorluğu eski başkentini Cumhuriyet'in modern kentlerinden birine dönüştürmek, devrin yöneticilerinin öncelikleri arasındadır. Bu amaçla Fransız sömürgeleri Fas ve Cezayir'de geleneksel kentlerin modernleşme süreçlerinde şehir plancısı olarak görev yapan Henry Prost, 1936 yılında İstanbul'a 'baş plancı' olarak davet edilmiştir. Prost, bir yıl içinde, 1937'de İstanbul planını tamamlamıştır.²⁰

Prost, Adnan Menderes'in başbakanlığı dönemine kadar belediye başkanlarına yol göstermek için İstanbul'da kalmış ve hazırladığı planın peyderpey uygulanmasını sağlamıştır. 1950-1956 yılları arasında Prost Planı'nı askıya alan Adnan Menderes, tepkilere dayanamayarak 1958'de Prost'u yeniden İstanbul'a davet etmiştir. Prost Planı, 1985 yılında Bedrettin Dalan'ın yapmış olduğu yol çalışmalarında dahi etkisini göstermektedir. Prost Planı'nın bu çalışmanın araştırma sahası olan Kâğıthane'ye doğrudan bir müdahalesi yoktur. Ancak, İstanbul'un dönüşümünde uzun yıllar etkin olan plan, hiç kuşkusuz Kâğıthane'nin oluşum sürecini tetikleyen müdahaleler barındırmaktadır. Özellikle önermiş olduğu yeni yollar ve bu yolların çevresinde zamanla sanayi yapılarının yerleşmesi, 1960 öncesi İstanbul'da girilen geniş çaptaki imar hareketleri ile çeşitli yol istismlakleri yeni yerleşim yerlerinin de nüvesi olmuştur. Bu yeni yerleşimler; İstanbul Mesken ve Planlama Genel Müdürlüğü tarafından Gültepe, Harmantepe, Çeliktepe ve Orta Bayır semtlerinden halka yerler verilmesiyle oluşturulmuştur.²¹

Prost'un Cumhuriyet'in ilk yıllarında üstlendiği rol, dönem yöneticilerinin hedeflediği seküler ve modern toplum kimliğini İstanbul ile bütünleştirmek olmuştur. Bu amaçla Prost, özellikle kamusal alanlara önem vermiştir. Spor sahaları, opera binaları, kongre salonları, meydanlar, plajlar, tiyatro salonları ve gazino önerileri, modern bir toplumun inşası için üretilmiş mekânlardır. Henri Prost, mensup olduğu Fransız şehircilik ekolü itibarıyla, Batılı kent imajı ve kamusalılığı şehre yansıtabilecek;

²⁰ İpek Akpınar, "İstanbul'u (Yeniden) İnşa Etmek: 1937 Henri Prost Planı", **2000'den kesitler II: Cumhuriyet'in Mekânları/Zamanları/İnsanları**, Doktora Araştırmaları Sempozyumu kitabı içinde, Ed. Elvan Ergut, B. İmamoğlu, Ankara, Dipnot Yayınları, 2010, s. 107-124.

²¹ Fahri Yetman, **Kâğıthane İmar Planı Araştırmaları**, İstanbul, Kâğıthane Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, s. 28.

beklenen toplumsal dönüşümü gerçekleştirecek bir aktör olarak hükûmetin beklentilerini karşılayacaktır.²²

Prost Planı ayrıca, yeni yolların açılmasını önermekte ve mevcut yolları genişletmektedir. Prost'un yeni yolların yapım sürecinde Osmanlı yapılarını yıkması ve yeni açılan meydanlar için de Bizans yapılarının çevresinin seçilmesi, İstanbul'a yaptığı müdahalelerin eleştirilmesine neden olmuştur.²³ Menderes döneminde görevinden uzaklaştırılmasının bir nedeni olarak da bu eleştiriler gösterilmektedir.

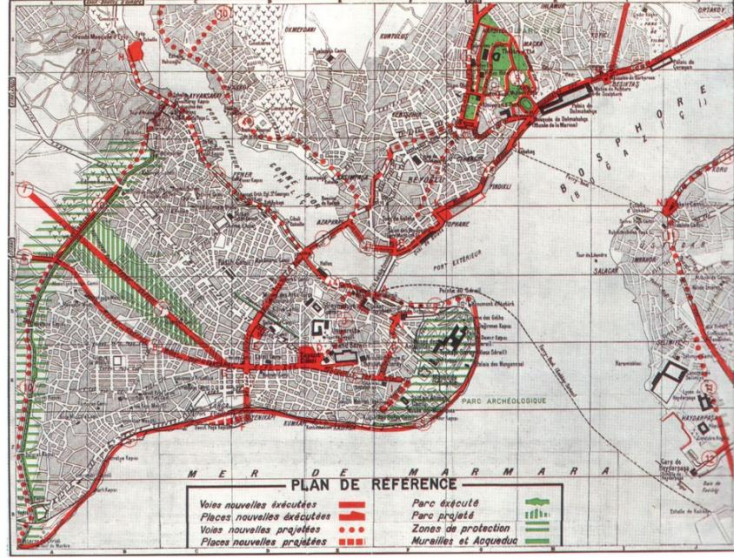
Henri Prost'un İstanbul için hazırlamış olduğu plan, yalnızca ideolojik açıdan dönemin yöneticilerinin beklentilerini karşılamamaktadır. Ülkeyi ekonomik olarak hızlı bir şekilde kalkındırmak arzusunda olan devlet adamları, bunun için ulaşım ağını genişletmek gerektiğinin farkındadır. Prost'un önerdiği yeni karayollarının açılması, ekonomik kalkınma için kaçınılmaz olarak görülen sanayileşme planlarıyla da örtüşmektedir.²⁴

²² Birge Yıldırım, Arzu Erdem, "Taksim Meydanının Cumhuriyetin Kamusal Alanı Olarak İnşası", **İstanbul, Tasarım Kuram Dergisi**, 2015, s. 5-106.

²³ Akpınar, "İstanbul'u (Yeniden) İnşa Etmek: 1937 Henri Prost Planı," s. 107-124.

²⁴ A.e.

Plan 1. Prost Planı²⁵

Plan directeur d'Istanbul, par H. Prost, vers 1937.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu akabinde ülkenin ekonomik kalkınmasını sağlamak amacıyla kendi sanayi yapılarını kurmak, dönem yöneticilerinin öncelikli hedeflerinden biri olmuştur. Bu amaçla Birinci Sanayileşme Planı (1934-1938) ve İkinci Sanayileşme Planı (1938-1942) hazırlanmıştır. Bu planlar kapsamında ülke genelinde yatırım kararları alınmış ve doğudan batıya birçok şehirde sanayi bölgeleri kurulması kararlaştırılmıştır. Ancak, Türkiye'de sanayileşmenin hızlandığı süreçte İstanbul, ülkenin tek büyük şehridir ve ekonomideki büyüme İstanbul'daki gelişme ile doğru orantılıdır. Bu nedenle; sanayileşmenin sonuçlarını birçok yönüyle ilk olarak İstanbul tecrübe etmiştir.²⁶

Kâğıthane'nin oluşmasına ve genişleyerek günümüzdeki hâlini almasına sebep olan ilk kentsel müdahaleler arasında, özellikle şehirdeki sanayileşme sürecinin hızlandırılması ve yeni yolların açılması başat rol oynamıştır. Kâğıthane'de sanayi yapılarının yerleşmesinde etken olan, Haliç'in sanayileşmeye açılması kararı 19. yüzyılda alınmıştır. Sanayi yapıları için Haliç çevresinin seçilmesinde en temel etken ulaşım kolaylığı olmuştur. Deniz yoluyla ham madde ve üretilen ürünler kolaylıkla

²⁵ Görsel için bkz. <https://istanbulsenin.org/timeline/henri-prostun-istanbul-planı/> (Erişim tarihi 10 Haziran 2021).

²⁶ Erol Tümertekin, **İstanbul İnsan ve Mekân**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s. 28.

taşınabilecektir. Bu sebeple Haliç çevresinde un, fes, iplik, elektrik ve tütün fabrikaları kurulmuştur.²⁷

Prost Planı'nda da bu bölge, sanayi alanı olarak işlevini sürdürmüştür. Her ne kadar denizyolu taşımacılığı zamanla önemini yitirse de yeni açılan karayolları Haliç'teki sanayileşmeyi desteklemiştir. Özellikle elektrik santrallinin bu bölgede yer alması, yüksek miktarda elektrik tüketen fabrikaların da burada konumlanmasına neden olmuştur. Bu fabrikalarda, doğrudan santralden elektrik alabilecek şekilde teknik alt yapı kurulmuştur. Haliç çevresinde oluşan sanayi yerleşimi zamanla uzantısı olan Kâğıthane Deresi çevresine doğru ilerlemiştir.²⁸

Devlet yönetimi 1934-1942 yılları arasında hazırlanan Birinci ve İkinci Sanayileşme Planlarını hazırlarken bu süreci destekleyen kararlar almıştır. Bu kapsamda İstanbul'daki sanayi bölgelerini belirleyen bir imar planı 1942 yılında hazırlanmıştır fakat bu plan arşivlerde bulunamamıştır. Ancak, bundan sonraki yıllarda bu plan hakkında çeşitli tadilat kararları çıkartılmıştır. Bu kararların bir kısmı ağır sanayinin şehir merkezinden ve konut bölgelerinden uzaklaştırılması ile ilgilidir. Tadilatlarda yer alan bir diğer husus ise özellikle bakırcılar olarak belirlenen sanayi bölgesinde yaşanan mülkiyet problemleri sebebiyle bu bölgenin yerinin değiştirilmesidir.²⁹

İstanbul Belediyesi, 1949 yılında “Fabrika İmalathane ve Diğer Sanayi Müesseseleri Hakkında Talimatname” hazırlamıştır. Bu talimatnamede yer alan raporda şu ibareler yer almaktadır:

“İstanbul’da tesis edilecek 1. sınıf gayri sıhhi müessesler ve bu arada şehir dahilinde olup faaliyetine nihayet verilen Bakır Dökümhaneleri için müsait bir saha tayin etmek üzere teşekkül eden heyetimiz, gerekli tetkikatı yapmış ve aşağıda yazılı mahallelerin 1. sınıf gayri sıhhi müesseselerin tesisine müsait olduğu neticesine varılmıştır.

²⁷ A.e., s. 144-124.

²⁸ A.e.

²⁹ A.e.

1 – Sötlöce - Eyüp mezarlığı nihayeti arasında çekilen hattın şimal, şark ve Garp muntıkası,

Bu muntıkada, ikamet yoktur, deniz nakliyatı imkanları haizdir ve halen bu muntika, fabrika sahası olarak teşekköl etmiştir. Baştan sona kadar mezbaha, bağırsak, kontrplak fabrikaları, boru, mensucat ve mümasili fabrikalarını ve en şimalde elektrik fabrikasını ihtiva etmektedir. Ancak, Eyüp muntıkasında, Eyüp mezarlığından itibaren birkaç yüz metre sahadaki Atölyeler Eyüp'ün fevkalade manzarasını ve huzurunu bozmaktadır. Bu bakımdan Eyüp tarafı muntikanın imar tafsilat planına göre tayin edilecek hududun başlaması lazımdır.”³⁰

Bu raporda şehrin yerleşim bölgelerinden uzak olduğu belirtilerek sanayi yapıları için uygun görölen diğör bölgeler, Yediköle-Silivrikapı-Topkapı-Edirnekapı muntıkası ile Kazlıçeşme-Bakırköy-Zeytinburnu hattıdır. Sötlöce ve Eyüp mezarlıkları etrafının sanayiye uygun görölmesinin nedeni olarak deniz taşımacılığı gösterildiğı gibi yine bu bölgelerin yerleşim alanı olmadığı ifade edilmektedir. Eyüp ilçesinin sahip olduğu manzaranın bozulmaması için de sanayi yapılarının kuzey yönünde ilerlemesi uygun bulunmuştur. Zamanla Kâğıthane Deresi çevresinde sanayi yapılarının yerleşmesinde bu kararın etkisi büyüktür.

1966 yılında onaylanan 1/25.000 ölçekli İstanbul Sanayi Sahaları Planı'nda, Kâğıthane'nin Şişli'den ayrılarak bir belediye olduğu görölmektedir. Planda ilçe sınırları içerisinde yer alan sanayi bölgeleri belirtilmiştir. Kâğıthane Deresi çevresi etrafında yer alan sanayi yapılarının yanı sıra 1958 yılında açılan Barbaros Bulvarı'nın devamı olan Büyükdere Caddesi'nin Kâğıthane'ye bakan sırtının boydan boya sanayi bölgesi olarak işaretlendiğı görölmektedir. Ayrıca, plan kararında belirtildiğı üzere 1970 yılına kadar açılması düşünölen sanayi alanları da plana işlenmiştir. Büyükdere Caddesi kenarında 5 numara olarak işaretlenen bölge Levent Sanayi Sahası, 6 numara ile belirtilen bölge ise Oto Sanayi Sahası olarak isimlendirilmiştir.³¹

³⁰ 24.2.1949 tarihli Ali Rıza Tarlan, Dr. Ekrem Arkan ve Ahmet Üstel tarafından imzalanmış rapor, Belediye Meclis Kararları Eki.

³¹ 1966 tarihli İstanbul Sanayi Sahaları Planı.

1968’de İstanbul Sanayi Sahaları Plan tadilatı yapılmış ve Büyükdere Caddesi’nde yer alan Levent Sanayi Sahası ve Oto Sanayi Sahası’nın sınırları netleştirilmiştir. 1970’te yapılan plan tadilatında ise sanayi tesisleri için bir irtifa olmaması kararı devam ettirilirken sanayi bölgeleri içerisinde yapılacak olan sanayi çarşılarına üç kata kadar izin verildiği görülmektedir.³²

Kâğıthane Belediye Meclisi 1970 yılında, bu bölgenin ilçe olması için karar almış ve Vilayet İdari Heyetine talepte bulunmuştur.³³ 1973 yılında henüz ilçe olma kararı çıkmamış ancak Kâğıthane Belediyesi bünyesinde oldukça detaylı bir imar planı araştırmaları raporu hazırlanmıştır. Bu rapor, daha sonraki yıllarda ilçe statüsü kazandıktan sonra hazırlanan nazım imar planına ve ilk uygulama imar planına altlık oluşturmıştır. Belediye bünyesinde görev yapan Y. Mimar Fahri Yetman’ın kontrolünde hazırlanan bu raporda, önceki yıllarda alınan sanayileşme kararlarının Kâğıthane’de nasıl bir dönüşüm gerçekleştirdiği çok net bir şekilde okunabilmektedir

1935’te 1180 nüfuslu bir köy olan Kâğıthane, 1955-1960 yıllarında nüfusu 7,39 kat bir artışla 3084 kişiden 22818 kişiye ulaşmış, bu artış sonraki yıllarda da devam etmiştir. 1960-1965 yıllarında 2,46 katı bir artışla 56157 kişinin, 1965-1970 yıllarında 1,91 katı artışla 107347 kişinin yaşadığı Kâğıthane Şişli’den ayrılarak yeni bir ilçe olabilecek kadar nüfusa ulaşmıştır.³⁴

1955 yılında ilk olarak Şark Mensucat Fabrikası’nın kurulmasıyla sanayi gelişmeye başlamış ve 1960’ta yapılan nüfus sayımında nüfusun 22818’e yükseldiği görülmüştür.³⁵ *Kâğıthane İmar Araştırmaları Raporu*’nda, Kâğıthane’de yer alan küçük ve büyük sanayi kuruluşlarının tespit edildiği görülmektedir. Kâğıthane Sanayi Durumu Özet Cetveli’nde 215 tesisin adı yer almaktadır. Burada belli bir sanayi dalının konuşlanmadığı, aksine mermer fabrikasından sucuk fabrikasına, kimya fabrikasından dokuma fabrikalarına kadar çeşitli küçük ya da büyük işletmenin yer aldığı görülmektedir. Ayrıca, 1970 yılında yapılan araştırmada Kâğıthane nüfusunun

³² 1968 tarihli belediye meclis kararı ve İstanbul Sanayi Sahaları Plan tadilatı.

³³ Yetman, *Kâğıthane İmar Planı Araştırmaları*, s. 22.

³⁴ A.e., s. 41.

³⁵ A.e., s. 28.

%1'inin tarım, %71'inin imalat, %27'sinin ise hizmet sektöründe çalıştığı görülmektedir.³⁶

Raporda ayrıca 1969 yılında DSİ tarafından hazırlanan bir Kâğıthane Deresi Islah Projesi'nden de bahsedilmektedir. Bu projenin hazırlanma nedeni olarak da dere çevresine yerleşen sanayi yapılarının dere yatağını daraltarak kendilerine sınır duvarlar örmesi ve yağmurlarda derenin sürekli taşarak etrafında yer alan tesislere zarar vermesi belirtilmiştir.³⁷ Bu proje çerçevesinde hazırlanan haritalarda dere etrafına yerleşen sanayi yapılarının yoğunluğunu görmek mümkündür (Bkz.: Plan 2 ve Harita 2).

Plan 2. Kâğıthane İmar Planı³⁸.

³⁶ A.e. s. 42.

³⁷ A.e., s. 32.

³⁸ A.e., s. 32.

Harita 2. Kâğıthane Sanayi Bölgeleri Haritası³⁹.

Kâğıthane’de sanayileşme ile birlikte hızla gecekondu bölgelerinin oluştuğu görülmektedir. İstanbul’da 1963 yılında yapılmış bir tespit çalışmasına göre mevcut gecekondu sayısı yaklaşık olarak 120.000 olup İstanbul’un toplam mesken sayısına oranı %39,55’tir.⁴⁰ Kâğıthane de gecekonduların yoğun şekilde yer aldığı bölgelerden biridir. Ancak Kâğıthane’deki mülkiyet sorunları diğer ilçelere göre farklılık göstermektedir.

Bunun en önemli nedenlerinden biri 1945 yılında çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’dur. Bu kanun, tarım amaçlı kullanılmak şartı ile çiftçilere arazi verilmesinin önünü açmıştır.⁴¹ Kâğıthane’de de hâlihazırda çiftçilik faaliyetleri bulunmaktadır. Bölge sakinleri tarım amaçlı kullanmak üzere Kâğıthane’de hazineye ait arazilere sahip olmuşlar ancak ilerleyen yıllarda bu arazileri tarım dışı faaliyetler için kullanmışlardır. Bu arazilerin kontrolü Kâğıthane Köyüne aittir ve arazilerin bir kısmı 1955 öncesinde tavukçuluk, taş ocakçılığı ve tarım yapmak isteyen kişilere kiralanmıştır. 1957 yılında İstanbul’un farklı bölgelerinde yapılan yol açma çalışmaları sırasında yıkılan gecekondular için devlet Kâğıthane’den yer göstermiş ve

³⁹ A.e., s. 56.

⁴⁰ A.e., s. 107.

⁴¹ 15 Haziran 1945 tarihli, 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu.

Kâğıthane Köyü ile tekrar anlaşarak bazı arazileri yerleşime açmıştır. Her iki dönemde de devlet ilçede bulunan bazı arazileri ihtiyaç gördüğü kimselere parsel kâğıdı ile vermiş, tapu vermemiştir. Parsel kâğıdına sahip olan kişiler zamanla bu arazileri usulsüz belgeler ile başkalarına satmışlardır.⁴²

Gecekondulaşma, Kâğıthane’de bu şekilde başlamış ve sanayileşmeyle birlikte de çeşitli arazilerin satılmasıyla devam etmiştir. Bu satışların, köy derneği tarafından ve tapu sahibi olduğunu iddia eden, sözü geçen yerel güçler tarafından parsellenerek, kırdan kente çalışmaya gelen göçmenlere yapıldığı görülmektedir. *Kâğıthane İmar Planı Araştırmaları* raporunda, belediyenin 1968-1972 yılları arasında gecekondu bölgelerine sağladığı altyapı hizmetlerine (temiz su, kanalizasyon, elektrik) yer verilmiş, ayrıca 1970-1974 yılları arasında da gecekondu bölgelerinin altyapı hizmetlerinin tamamlanması hedeflenmiştir. 1966-1971 yılında verilen imar ruhsatlarının da gösterildiği bir tablonun yer aldığı rapora göre 1966 yılında yapıların %7,6’sı üç katlı ve daha fazla iken, 1971 yılında %47,3’ü üç ve daha fazla katlı hâle gelmiştir (Bkz.: Tablo 2).⁴³ Bu durum, söz konusu yıllar arasındaki apartmanlaşma hızını göstermektedir.

Tablo 2. İmar Ruhsat Tablosu⁴⁴.

1966-1971 YILLARI VERİLEN İNŞAAT RUHSATLARINDA BİNALARIN YAPI ÖZELLİKLERİ														
Yıllar	KAT ADETLERİ							İNŞAAT ŞEKİLLERİ						
	1.Kat	2.Kat	3.Kat	4.Kat	5.Kat	6.Kat	7.Kat	1.2 kat %	3 ve fazla %	Viğma %	Barma %	Bilinmeyen %	Toplam	
1966	252	153	33	—	—	—	—	92,4	7,6	321	73,3	117	26,7	438
1967	374	259	53	3	—	—	—	91,8	8,2	501	72,7	188	27,3	689
1968	454	316	110	15	5	—	—	85,5	14,5	566	62,8	334	37,2	900
1969	424	242	109	17	5	1	—	83,4	16,6	346	43,3	435	54,5	798
1970	196	200	95	15	9	—	—	76,8	23,2	132	25,6	383	74,4	515
1971	89	215	157	88	17	9	1	52,7	47,3	60	10,4	515	89,4	515
Toplam	1789	1385	557	138	36	10	1			1926	49,1	1972	50,3	3903

Tüm bu veriler, 1937’den itibaren alınan sanayileşme kararı başta olmak üzere, yolların açılması ve yeni mahalle alanlarının kurulması gibi müdahaleler sonucunda

⁴² Sema Erder, *İstanbul Bir Kervansaray (mı?) Göç Yazıları*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 131-162.

⁴³ Yetman, *Kâğıthane İmar Planı Araştırmaları*, s. 81.

⁴⁴ A.e., s. 81.

köy olan Kâğıthane'nin, İstanbul'un nüfusunun %4,7'sini kaplayan bir ilçeye dönüştürüldüğünü göstermektedir. Ancak bu ilçe, devlet kontrolünde planlı bir şekilde büyümemiştir. Yeni sanayi alanları etrafında gelişen küçük gecekondulaşmaların zamanla birleşerek bir ilçeye dönüştüğü görülmektedir. Bu düzensiz büyüme beraberinde birçok sorun getirmiştir ve bu tarihten itibaren yapılan planlama çalışmalarında da sorunları çözmeye yönelik yaklaşımlar bulunmaktadır. Kâğıthane'de hızla gelişen sanayi alanlarının bu bölgeden tasfiye edilmesi için çeşitli kararlar alındığı gibi gecekondulaşmaların iyileştirilmesi için de çeşitli alanlar gecekondulaşma önleme bölgesi olarak belirlenmiştir. 775 sayılı Gecekondulaşma Kanunu kapsamına girecek alanlar, ilk olarak yapılan tespite göre 15 bölge hâlinde 18.07.1967 tarihinde İmar ve İskân Bakanlığı'na onanmıştır.⁴⁵

Kâğıthane'nin ilk uygulama imar planının hazırlıkları uzun zaman almış ve detaylı bir çalışmanın sonucunda önce raporlaştırılmış, 1975 yılında ise onaylanmıştır. Kâğıthane'nin mevcut durumunun çok iyi bir şekilde analiz edildiği plan izah notlarından da anlaşılmaktadır. Planda konut bölgelerinin durumu analiz edilmiştir. Kentin yaşadığı hızlı nüfus artışının oluşturduğu gecekondulaşmanın bilincinde gecekondulaşma önleme bölgeleri belirlenmiş, daha önce ilan edilen bölgelerin durumu incelenerek ihtiyaç görülen yerlerde değişikliğe gidilmiştir. Planda ayrıca, işçiler için üretilmiş blok evlerden oluşan mahalleler de tasarlanmıştır. Plan izah notlarında yer alan şu bilgiler süreci özetler niteliktedir:

“Kâğıthane Belediyesi mali yönden iyi durumda olup sahip olduğu gayrimenkul arsalarla imar planını uygulayacak şansa sahiptir. Gecekondulaşma olarak halkın işgal ettiği büyük arazi parçalarını, Belediye İmar Planına uygun parseller hâline getirerek satışını yaparak gelir elde edebilecektir. Bu gelirle planda yenileme bölgesi olarak ayrılan alanlarda toplu konutlar inşa ederek, ıslahı mümkün olmayan gecekondular temizlenmiş olacaktır.”⁴⁶

1975 yılındaki uygulama imar planında ticaret ve sanayi bölgeleri incelenmiş, mahallelerde yer alan küçük sanayi bölgeleri tespit edilmiş ve bir aks oluşturan

⁴⁵ 05.04.1974 tarihli Kâğıthane İmar Planı İzah Raporu.

⁴⁶ 05.04.1974 tarihli Kâğıthane İmar Planı İzah Raporu.

perakende satış alanları mevcutla uyumlu şekilde plana işlenmiştir. Toptan ticaret için de alt merkezlerin oluşturulması kararı alınmıştır. Sanayi alanlarında ise ilçede yer alan fabrikaların yaptıkları üretimler belirlenmiş, toplum sağlığına zarar veren mermer fabrikalarının şehrin çeperlerine taşınması kararı alınmıştır. Diğer sanayi yapılarının ise Kâğıthane Deresi ile aralarına on metre mesafe koyarak yapılaşması ve pis sularını dereye atmaması gerekmektedir. Dere kenarında belirlenen bölgenin belediye tarafından yeşillendirilmesi, uygulama imar planında bulunan ve önceki yıllarda alınan kararlarla çelişen bir diğer karardır.⁴⁷

1975 tarihli plan izah raporu notlarında ayrıca, Kâğıthane’de çocuk oyun alanlarının eksikliğine dikkat çekilerek bazı dere yataklarının doldurulması ve boş yamaçların yeşillendirilerek eğlence parklarına dönüştürülmesine yer verilmiştir. Notlarda aynı zamanda, o yıllarda Millî Savunma Bakanlığı’nın elinde bulunan Has Bahçe’nin yeniden düzenlenmesi ve lale festivalleri yapılan bir kültür parkına dönüştürülmesi kararı yer almaktadır. Mahallelere toplayıcı yeni yollar önerilmiş ve bu yollar ana akslara bağlanmıştır. Ayrıca, Boğaz Köprüsü’nün ve çevreyolunun plana işlendiği görülmektedir.⁴⁸

1980 tarihli, 1/50000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı’nda bu tarihe kadar Kâğıthane Deresi ve çevresine uygulanan yaklaşımdan farklı bir düzenleme yapılmıştır. Kâğıthane Deresi ve çevresi sanayi alanı yerine yeşil alan olarak işaretlenmiş ve bu bölge öncelikli uygulama planlamaları yapılacak alan olarak belirlenmiştir. Bu planda Kâğıthane’yi ilerleyen yıllarda etkileyecek ve kuzey sınırını oluşturacak Fatih Sultan Mehmet Köprüsü ve devamı Tem Otoyolu hattının belirlendiği görülmektedir. Ayrıca İstanbul merkezî iş alanları bu yıllarda tarihî yarımada, Beyoğlu ve kısmen de Zincirlikuyu ve Levent aksı olarak işaretlenmiştir. Merkezî iş alanı zamanla Kâğıthane’ye kayacaktır.⁴⁹

1983 tarihinde onaylanan 1/25000 ölçekli Şişli ve Ayazağa Çevre Düzeni Nazım İmar Planı’nda Kâğıthane Deresi sırtlarında yer alan bölgeler yeniden düzenlenerek

⁴⁷ 1975 tarihli Kâğıthane İmar Planı İzah Raporu.

⁴⁸ 1975 tarihli Kâğıthane İmar Planı İzah Raporu.

⁴⁹ 1980 tarihli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı.

planlanacak konut alanları olarak belirlenmiştir. 1985 yılında hazırlanan Haliç Düzenleme Alanı Çevre Düzeni Nazım İmar Planı kapsamında Haliç, Kâğıthane ve Alibey Dereleri çevresi Haliç Düzenleme Alanı olarak belirlenmiştir. Planda düzenleme alanı gezi alanı, yeşil alan, oyun alanı şeklinde kamu açık alanı olarak kullanılacak alan şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca bu bölgenin içerisinde kalan taşınmaz kültür varlıklarının kamulaştırılarak koruma altına alınacağı belirtilmiştir. Plan kararlarında ise şu ibare yer almaktadır:⁵⁰

“1/50000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı’nda, Haliç çevresi mevcut kullanımların belirtildiği bir alandır. Ayrıca bu bölgede yer alan kullanımların büyük ölçüde su ve çevre kirliliği yaratması nedeniyle, bölgenin diğer özellikleri de dikkate alınarak 1/50000 planda, Haliç çevresi için ‘öncelikle uygulama planlamaları yapılacak alan’⁵¹ özel işareti bulunmaktadır.”

1986 yılında ise ilçe belediyesi tarafından İslah İmar Planları hazırlanmıştır. Bu plan incelendiğinde 1975 yılında henüz yerleşilmemiş birçok bölgenin de yerleşime açıldığı görülmektedir.⁵² 2981/3290/3366 sayılı Af Kanunu’nun 20. maddesinde: “Zorunlu hâllerde ve süratle gecekondulaşma ve kaçak yapılaşma istidadı gösteren boş veya az yapılaşmış alanlarda, belediye veya valiliklerin gerekli görmeleri hâlinde bölgedeki yapılaşmanın şekil ve şartlarını gösteren ıslah imar planı niteliğinde plan yapılabileceği”, 13. maddesi (c) bendinde: “Belediye veya Valilikçe mümkün olduğu kadar fiilî durum dikkate alınarak ve yapılaşma şartları da belirtilerek ıslah imar planı yapılacağı”, hüküm altına alınmıştır.⁵³ Af Kanunun 20. ve 13c maddesi doğrultusunda Kâğıthane İlçesi’nde İslah İmar Planları hazırlanarak, İlçe Belediye Meclisi’nce onanmış ve yürürlüğe girmiştir.⁵⁴

1986 planından sonra 1994 yılında, Kâğıthane 1/5000 revizyon nazım imar planı hazırlanmış ve bu planda bugün İstanbul’un ticaret ve iş hayatının önemli bir kolunu

⁵⁰ 1983 tarihli Şişli ve Ayazağa Çevre Düzeni Nazım İmar Planı.

⁵¹ 13 Aralık 1985 tarihinde imzalanan İstanbul Büyükşehir Belediye Meclis Kararı’ndan alınmıştır.

⁵² 1986 tarihli Şişli Kâğıthane Sular İdaresi ve Hasdal Mevkilerine Ait İmar İslah Planları ve İnkişaf Alanları Planlaması.

⁵³ 7 Haziran 1986 tarihli 2981/3290/3366 sayılı Af Kanunu.

⁵⁴ 1986 tarihli Şişli Kâğıthane Sular İdaresi ve Hasdal Mevkilerine Ait İmar İslah Planları ve İnkişaf Alanları Planlaması.

oluşturan Büyükdere Caddesi çevresinde yer alan eski sanayi hattı, ticaret alanı olarak işaretlenmiş ve bu bölgede on ve on beş kat yüksekliğine kadar bina yapımına izin verilmiştir. Ayrıca, otopark alanları ile ilgili düzenlemeler yapılmış, ticaret alanı olarak belirlenen bölgelerde yer alan yeşil alanların altında kapalı otopark yapılabileceği ibaresi yer almıştır. Bu yıllarda otopark ihtiyacının olduğu da 1994 yılında hazırlanan nazım imar planından görülebilmektedir. Binaların arka bahçelerinde parsellerin %35'i birleştirilerek otopark hâline getirilebileceği kararı alınmıştır. Bu karar, farklı parselleri ortak bir yapı için tevhide (birleştirme) yönlendiren ilk karar olarak yorumlanabilir. 1994 yılında hazırlanan bu plan, Büyükdere Caddesi'yle ilgili alınan kararlar ile Kâğıthane'nin son yıllarda yaşadığı dönüşümü tetikleyen en önemli adımlardan birini teşkil etmektedir.⁵⁵

Kâğıthane, uzun yıllar merkezden uzak bir yerleşim bölgesi olarak görülmüştür. Bölgedeki fabrikaların ofis ve ticaret merkezlerine dönüşmesiyle Kâğıthane, işlevsel değişime uğrayarak merkezi iş alanının kıyısında konumlanan bir bölge olmuştur. İstanbul'un doğu-batı aksında hızla genişlemesiyle de Kâğıthane, kent dokusunun merkezî bölgeleri arasında yer almıştır. Kâğıthane'nin kent düzleminde sahip olduğu bu konum, ilgili belediyeler tarafından dikkate alınarak çeşitli kararlarla Kâğıthane'de bulunan sanayi yapıları, kentin yeni çeperlerine taşınmıştır. Bu süreçte âtıl durumdaki sanayi yapıları da teşvik ve yasal düzenlemelerle dönüşmeye başlamıştır.⁵⁶

1999 Marmara Depremi'nden sonra İstanbul'daki yapı stokunun yapım kalitesi ve riskleri gündeme gelmiş ve 2004 yılında da ilk yasal düzenleme tartışılmaya başlanmıştır. 2004'te Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanun Tasarısı ismiyle gündemdeki yerini koruyan konu, tasarıyla birlikte dönüşüm alanlarının belirlenmesindeki kriterler çerçevesinde tartışılmıştır. Söz konusu yasal düzenleme çalışmaları, 16.05.2005 tarihinde Yıpranan Tarihî ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların

⁵⁵ 1994 tarihli Kâğıthane Revizyon Nazım İmar Plan notları.

⁵⁶ Seher Kalender Çetinkaya, "Kentsel Müdahale ve Toplum: Kâğıthane Örneği", Ed. Güliz Orhan ve İrem Bayraktar, **MİTA 2018 Mimari Tasarım Araştırmaları ve Kentlerin Geleceği** içinde, İstanbul, Özyeğin Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 254-276.

Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun olarak yürürlüğe girmiştir.⁵⁷

2006 yılında hazırlanan Uygulama İmar Planı'nda dönüşüm sürecinin başladığı görülebilmektedir. Bazı parseller tevhit (birleştirme) edilmiş ve eski sanayi bölgelerine ticaret alanı işlevi verilerek, emsal konusunda değişikliğe gidilmiştir. Ayrıca, ticaret alanı tanımı yapılmış ve ticaret alanı kapsamında alışveriş birimlerinin yanı sıra, ofisler ya da alt katların ticaret alanı, üst katların konut olabildiği yapı tiplerinin bulunabileceği belirtilmiştir.⁵⁸

“T1, T2, T3 ile gösterilen ticaret alanlarında, bütün katlar ticaret alanı olarak düzenlenebileceği gibi, istenirse zemin kat ticaret alanı, üst katlar konut alanı olarak düzenleme yapılabilir. (2006 nip 51. Maddeden alıntı)

T5 ile gösterilen ticaret alanlarda Hmax: 12.50 m TAKS max: 0,25

T6 ile gösterilen ticaret alanlarında Hmax: 18.50 m TAKS max: 0,40

T7 ile gösterilen ticaret alanlarında Hmax: 30.50 m TAKS max: 0,40” (52-53-54. madde)”

2006 yılı Nazım İmar Planı'nda Cendere Vadisi Özel Proje alanı gösterilmiş ve bu alan içerisinde 42 parselin kendi aralarında tevhit edileceği belirtilmiş ve dere kenarında yer alan bu alanlar, günü birlik tesis alanları, kültür alanları, spor ve fuar alanları gibi fonksiyonlara ayrılmıştır. Kentsel dönüşüm konusunda atılmış ilk adımlardan biri, ada bazlı birleşen alanlarda ya da 5000 metrekare parselde sahip alanlarda imar hakkının %30 artırılacağı ibaresidir.⁵⁹

“Kentsel dönüşüm sağlamak için, 1/1000 ölçekli uygulama imar planlarının yapımı aşamasında, imar planlarında belirtilecek bölgelerde geçerli olmak şartıyla, ada bütününde tevhit veya 5000 metrekare parsel büyüklüğünü sağlamak koşuluyla inşaat hakkı %30 oranında artırılır.” (2006 nip 64.madde)

⁵⁷ A.e.

⁵⁸ 2006 yılında hazırlanan Uygulama İmar Planı.

⁵⁹ 2006 tarihli Kâğıthane 2. Revizyon Nazım İmar Planı.

1986 yılında yapılan 1/1000 ölçekli uygulama imar planından sonra ilk binlik plan, 2006 yılı Nazım İmar Planı esas alınarak hazırlanmıştır. Yedi etapta hazırlanan bu plan çerçevesince, Kâğıthane'nin son yıllarda yaşadığı dönüşüme etken olacak kararlar alınmıştır. Üst ölçekte belirlenen ana arterler, Sadabad Tarihî Sit Alanı ve ıslah edilecek sanayi alanları özellikle dikkate alınmıştır.⁶⁰ Ayrıca 2001 yılında hazırlanan nazım imar planında, Cendere Vadisi Özel Proje Alanı olarak belirlenen derenin Ayazağa tarafına yakın olan kısmı detaylandırılmıştır. Bu bölgede yer alabilecek fonksiyonlar günübirlik tesis alanları, ticaret alanları, spor alanları, fuar-festival alanları olarak belirtilmiştir.⁶¹

2006-2009 yılları arasında hazırlanan uygulama imar planlarında, mevcut kentsel dönüşüm yasası ve 2006 Nazım İmar Planı'nda yer alan kararlar esas alınarak dönüşüm gerçekleştirilecek bölgeler belirlenmiştir. Eski sanayi bölgelerinde tevhit edilecek parseller belirlenmiş ve bu bölgelerin fonksiyonları değiştirilmiştir. Ticaret, ofis, rezidans gibi yapıların yer alabileceği belirtilirken bu bölgelerde %30 imar artışına gidilmiştir. Buradaki ekstra imar hakkı, yalnızca sanayi alanları ile sınırlı kalmamıştır. Konut bölgelerindeki mülk sahipleri bir araya gelip parsellerinin tevhit edilmesi konusunda anlaştığı takdirde bu bölgelerde de ekstra imar hakkı verileceği plan notlarında yer almaktadır:

“Kentsel dönüşümü sağlamak için; planda üzerinde (r) simgesi bulunan ada, parsel veya parsellerde geçerli olmak şartıyla, ada bütününde tevhit veya min. 5000 m2 parsel büyüklüğünü sağlamak koşuluyla inşaat hakkı %30 oranında artırılır”.⁶² (...) Ticaret alanlarında; iş merkezleri, ofis-büro, rezidans, çarşı, çok katlı mağaza, alış-veriş merkezi, otel, motel...vb. Konaklama tesisleri, sinema, tiyatro, müze, kütüphane, sergi salonu gibi kültür tesisleri ile lokanta, restaurant, gazino gibi eğlenceye yönelik kullanımlar, yönetim binaları, banka ve finans kurumları gibi ticari fonksiyonlar yer alabilir.⁶³ (...) T1 sembolü ile gösterilen ticaret alanlarında; bütün katlar ticaret alanı olarak düzenlenebileceği gibi, istenirse zemin kat ticaret alanı, üst katlar konut alanı olarak da düzenleme

⁶⁰ 2006 tarihli Kâğıthane 2. Revizyon Nazım İmar Planı.

⁶¹ 2001 tarihli Kâğıthane 2. Revizyon Nazım İmar Planı.

⁶² 2007-2009 Uygulama İmar Planı Notu.

⁶³ 2007-2009 Uygulama İmar Planı Notu.

yapılabilir. T2, T3, T4 sembolü ile gösterilen ticaret alanlarında; bütün katlar ticaret alanı olarak düzenlenebileceği gibi, istenirse zemin kat ticaret alanı, üst katlar rezidans alanı olarak da düzenleme yapılabilir.”⁶⁴

Kâğıthane’deki dönüşüm sürecinde, mevcut sokak dokusuna en fazla müdahalenin bu planda alınan kararlarla yapıldığını söylemek mümkündür. Plancıların ada bazlı dönüşüm olarak isimlendirdiği farklı adalarda yer alan parsellerin bir araya gelerek oluşturdukları alana adalar arasında kalan sokaklar da eklenmiştir. Bir araya gelip anlaşabilen bu parsel sahiplerine ekstra imar hakları verilmektedir. Böylece önceden daha az katlı küçük ölçekli apartmanların yer aldığı, aralarında sokak bulunan adalar tek parsel hâline gelmiş ve bu parsel üzerinde tek parça hâlinde yükselen yapı tipleri inşa edilmeye başlamıştır:

“Düzgün yapılaşmanın oluşturulabilmesi amacıyla gerektiğinde parsellere tevhit şartı getirilmesinde ilçe belediyesi yetkilidir. Farklı fonksiyonlara sahip olmalarına bakılmaksızın planda (r) sembolü ile gösterilmiş olan birden fazla yapı adası, aralarındaki yollar kapatılmak suretiyle birleştirilebilir.”⁶⁵

2009 yılında, Sadabad Tarihî Sit Alanı Koruma Amaçlı Plan’ı hazırlanmış, Kâğıthane Deresi ve çevresinin düzenlenmesi amacıyla bir çalışma yapılmıştır. 1/5000 ölçekli planda, derenin çevresinde yer alacak yapı tipleri, yeşil alanlar, dere çevresinde yer alacak sosyal alanlar, korunması gereken yapılar, yeni metro hattı ve yeni açılacak tüneller belirtilmiştir. Ayrıca, 2009 yılında 1/1000 ölçekli uygulama imar planı da onaylanmış ve bahsedilen Şişli-Beyoğlu-Kâğıthane tüneli plana işlenmiştir. ⁶⁶

2011 yılında hazırlanan 1/5000 ölçekli Kâğıthane II. Revizyon Nazım İmar Planı’nda daha önce tevhit edilen parsellere yenilerinin eklendiği ve bazı bölgeler için kamulaştırma kararı alındığı görülmektedir.⁶⁷ 2016 yılında hazırlanan Kâğıthane ve

⁶⁴ 2007-2009 Uygulama İmar Planı Notu.

⁶⁵ 2007-2009 Uygulama İmar Planı Notu.

⁶⁶ 2009-Sadabad Tarih Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı ve Etkileşim Geçiş Alanı Nazım İmar Planı.

⁶⁷ 2011 tarihli 1/5000 ölçekli Kâğıthane II. Revizyon Nazım İmar Planı.

Sarıyer İlçeleri ile Büyükdere Caddesi ve Çevresine Ait 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı'nda ise ada bazlı dönüşümü destekler nitelikte kararlar yer almaktadır.⁶⁸

Yukarıda bahsedilen tüm müdahaleler Kâğıthane'de yapılaşma biçimine etki etmiştir. Ancak bu müdahaleler yalnızca fiziksel çevreyi dönüştürmemiş Kâğıthane'de yeni yaşam biçimleri ortaya çıkarmıştır. Kâğıthane ilçesi bağlamında kentsel müdahale süreçlerini tespit ederek, bu müdahalelerin kamusal alanı nasıl dönüştürdüğünü ele alan bu çalışmada öncelikle Kâğıthane'de 18. yüzyılda gerçekleşen büyük dönüşüme ve bu dönüşümün toplumsal ilişkilerde yarattığı etkiye yer verilecektir.

3.1.3. Kâğıthane'deki Kentsel Müdahalelerin Kamusal Alana Etkisi

3.1.3.1. 18. Yüzyıl Modernleşme Sürecinde Kâğıthane'de Uygulanan Kentsel Müdahalelerin Kamusal Alana Etkisi

3.1.3.1.1. Sadabad Parkı ve Kamusal Alanın Dönüşümü

Sadabad, “uğurlu, mâmur yer” anlamına gelmektedir. Haliç'e akan Kâğıthane Deresi'nin kenarında 18. yüzyılın ilk yarısında tanzim edilen Sadabad; saray, kasır, köşk ve bahçeler topluluğudur. Bölgenin Sadabad adıyla ünlenmesiyle Kâğıthane'nin önem kazanması, esasında bu imar faaliyetleri (1722) sonrasında gerçekleşmiştir. Kâğıthane Deresi'nin iki tarafında yer alan büyük mesire alanı, bir dönemin eğlence ve gezinti yeri olmuştur.⁶⁹

“Kâğıthane deresi vadisi Kanûnî Sultan Süleyman döneminden itibaren İstanbul halkının önemli eğlence mekânlarından ve mesirelerinden biriydi. Evliya Çelebi, kuyumcu ve saraç esnafının burada çadırlarını kurarak hem eğlendiklerini hem görüşmeler yaptıklarını belirtir. Ayrıca padişahların kuyumcu başıya on iki keselik hediye vermesinin Kanûnî Sultan Süleyman yasası olduğunu belirtir. İstanbul halkı, ramazan ayını karşılamak için şâban ayı boyunca Kâğıthane

⁶⁸ 2016 yılında hazırlanan Kâğıthane ve Sarıyer ilçeleriyle Büyükdere Caddesi ve Çevresine Ait 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı.

⁶⁹ Banu Bilgicioğlu, “Sâdâbâd”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, TDV İslam Araştırmalar Merkezi, cilt 35, 2008, s. 379.

çayırılarında çadır kurup çeşitli eğlenceler tertip ederdi. Gündüzleri hokkabazlar ve sihirbazların gösterileri yanında pehlivan güreşleri yapılır, geceleri binlerce kandilin ışığında sazlar çalınır eğlenceler düzenlenirdi. Burası özellikle bahar aylarında halkın açık havaya çıktığı yerlerin başında geliyordu. Evliya Çelebi de Kâğıthane mesiresinin güzelliklerini övmekte, Lâlezar mesiresinin bulunduğunu ve çevrede 200 kadar bağlı bahçeli ev olduğunu kaydetmektedir.”⁷⁰

Tarihsel süreçte Kâğıthane’de uygulanan imar faaliyetleri, Bizans ve Osmanlı dönemlerini de kapsayan yaklaşık beş yüz yıllık süre zarfında kentin merkezinden uzakta ve kenti doğrudan etkilemeyen ölçekte gerçekleşmiştir. 18. yüzyılda ise Kâğıthane’de yaşanan imara dayalı yapısal faaliyetler, kentin bütününde toplumsal alışkanlıkları ve yaşam biçimini değiştirmiştir. Bu dönemi, tarihçilerin bir bölümü Lale Devri (eğlenceler, şiirler) olarak nitelendirirken, bazı tarihçiler ise Osmanlı İmparatorluğu’nun modernleşme serüveninin başlangıcı olarak yorumlamıştır.⁷¹

Tarihçilerin ortak kanısı, 18. yüzyılda İstanbul’da yaşanan imar faaliyetlerinin hızlı bir şekilde arttığıdır. III. Ahmed döneminde İstanbul’un Osmanlı İmparatorluğu’nun ihtişamlı başkenti imgesine kavuşması için harap olan birçok yapı onarılmış, bunun dışında yeni çeşmeler, bahçeler, saraylar, köşkler inşa edilmiştir. Bu süreçte yaşanan imar faaliyetleri İstanbul için ilk değildir. Fatih Sultan Mehmed’in şehri fethetmesi ile İstanbul’un ekonomik ve sosyal bakımdan iyileştirilmesi amacıyla birçok inşa faaliyeti başlatılmıştır. Söz konusu inşa faaliyetleri Kanuni Sultan Süleyman dönemi ve sonrasında da devam etmiştir. Ancak, III. Ahmed ile Fatih Sultan Mehmed döneminde yapılan imar faaliyetlerinin amaçları birbirinden farklıdır. Fatih Sultan Mehmed, gücünün farkındadır ve dünyanın yeni merkezinin İstanbul olduğunu göstermek istemektedir. III. Ahmed döneminde ise şehirde başlayan imar faaliyetleri, yenilmez Osmanlı İmparatorluğu’nun toprak kaybetmeye başlaması ile toplumda oluşan travmanın atlatılması amaçlanmaktadır.⁷²

⁷⁰ A.e.

⁷¹ Shirine Hamadeh, *Şehr-i Sefa: 18. yüzyılda İstanbul*, Çev. İlknur Güzel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 13-33.

⁷² A.e., s. 15-16.

III. Ahmed döneminin son yılları, Sadabad günlerinin en görkemli yılları olarak kabul edilir. “Kanuni Sultan Süleyman ve İkinci Selim dönemlerinde burada renkli eğlenceler düzenleniyordu. Ancak Sultan Üçüncü Ahmed döneminde Kâğıthane en parlak günlerini, Sultan Üçüncü Ahmed de Kâğıthane’de en tatlı ve taşkın eğlence demlerini yaşamıştır.”⁷³ Sadabad sefaları, saray çevresiyle sınırlı kalmayarak halkın da tatil günlerinde rağbet ettiği bir yer hâlini almış ve gün boyu süren eğlenceler düzenlenmiştir.⁷⁴ III. Ahmed döneminde Batılı devletlerle kurulan ilişki biçimleri de öncesinden farklıdır. Osmanlı İmparatorluğu’nun elçileri ilk kez Avrupa’ya gönderilmiş ve tecrübelerini anlatan raporlar ile dönmüşlerdir. Yirmisekiz Mehmed Çelebi Batı’ya gönderilen ilk elçi olarak tarihe geçerken hatıratından bazı notlar, yaşadığı karşılaşmanın yarattığı şaşkınlığı bizlere göstermektedir:

“(...) Bana göre özellikle bahçesi, görmüş olduğum bahçelerden üstündü. Orada sıralı bulunan ağaçların şaşırtıcı düzeninin kusursuzluğuna hiçbir şey yaklaşamazdı. Dallar, altında yağmurdan korunarak gezilebilen ve görünümü çok düzgün ve göz alabildiğine olan yeşilliklerden çok yüksek kubbeler oluşturacak biçimde, birbirine geçmiş durumdaydı. Bu ağaçlardan kapıları ve salonları bulunan ve yeşilliklerle örtülü odalar da yapılmıştı. Nihayet, bu ağaçlara yüz çeşit biçim verilmiş ve ağaçlar belli bir biçim ve düzene dizilmişti. Bu görünüm insanın kalbine ferahlık veriyordu. Bu bahçeyi görünce ‘Dünya mü’minlerin zindanı; kafirlerin cennetidir’ buyuran Hz. Peygamber’in sözünün anlamını daha iyi kavramış oldum”.⁷⁵

Hatıratından alınan bu cümleler Yirmisekiz Mehmed Çelebi’nin mekânsal güzellikler karşısındaki hayretini göstermektedir. Fransız bahçelerinden bahsettiği satırlarında bu mekânları cennet kelimesiyle ifade etmektedir. Bunun yanı sıra kendi ülkesi ile de bir kıyaslamaya girdiği görülmekte, “mü’minlerin zindanı” ifadesi ile yaşadığı çevreyi zindana benzetmektedir. Yirmisekiz Mehmed Çelebi bu deneyimlerle İstanbul’a geri dönmüştür. Sultana sunduğu raporlar, sarayda bir etki oluşturmuş ve

⁷³ Refik Ahmet Sevensil, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2014, s. 147.

⁷⁴ Bilgicioğlu, “Sâdâbâd”, s. 380.

⁷⁵ Veinstein, *İlk Osmanlı Sefiri 28 Mehmet Çelebi'nin Fransa Anıları*, s. 105.

Sadrazam İbrahim Paşa'nın önderliğinde Haliç çevresinde ve Boğaz kenarında birçok yeni bahçeler ve yazlık saraylar inşa edilmiştir.

Shirine Hamadeh, *Şehr-i Sefa: 18. Yüzyılda İstanbul* adlı kitabında, III. Ahmed ve Fatih Sultan Mehmed dönemlerinde uygulanan imar faaliyetleri arasında çok temel bir yaklaşım farkı olduğundan bahsetmektedir. Topkapı Sarayı'nın inşa süreci, şehrin genel yapılaşma kültürünün bir devamı şeklinde parça parça oluşturulmuştur. Hamadeh, Topkapı Sarayı'nın etrafındaki ağaçların âdeta bir tül gibi sarayı örttüğünü söylerken; varlığını her an halka göstermeyen yapılaşma biçiminin sarayın yönetim biçimiyle de benzeştiğinden bahsetmektedir. Fatih döneminde inzivada bir padişah mevcuttur, kafes arkasından divanı izleyen, şehir içinde gözükmeyen, düzenlenen törenlere katılmayan Sultan âdeta ruhani bir güç gibi varlığını sürdürmektedir.⁷⁶

Sarayın mekânsal ve yönetsel var oluş biçimleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyıl öncesinde sahip olduğu fikir dünyasının da bir çeşit yansımasıdır. Varlığından emin olunan ama görüntüsü, tavrı, gücü hayal dünyasına bırakılmış bir Sultan, kendisini göstererek değil hayal ettirerek tebaasına sunmaktadır. Bu yaklaşım biçimi İslam Sanatında bilhassa Divan Edebiyatı'nda görünmektedir. Divan şairleri sözlerini saklı anlamlar ve imgeler aracılığıyla okuyucusuna iletir.⁷⁷

Ancak 18. yüzyılda siyasi düzlemde yaşanan değişimler, mekânsal ve toplumsal yapılarda da hızlı bir dönüşüme sebep olmuştur. Avrupa ile kurulan ilişki sonrasında devlet erkânın politik yaklaşımı, yenilmez Osmanlının gücünü hem kendi halkına hem de Avrupa'daki devletlere göstermek olmuştur. İstanbul'da 18. yüzyılda inşa edilen yapılarda tarihçiler bu güç gösterisini gözlemlemişlerdir. Bu tavır yalnızca sarayın inşa ettiği yapılarda değil, yönetici sınıfın yeni köşklerinde yaptırdıkları iddialı süslemelerden de okunabilmektedir. Damat İbrahim Paşa tarafından bizzat kontrol edilerek Kâğıthane Deresi çevresinde kurulan Sadabad Mesiresi de sarayın göstermek istediği gücün mekânda vücut bulmuş hâlidir.⁷⁸

⁷⁶ Hamadeh, *Şehr-i Sefa: 18. Yüzyılda İstanbul*, s. 86.

⁷⁷ A.e., s. 251-276.

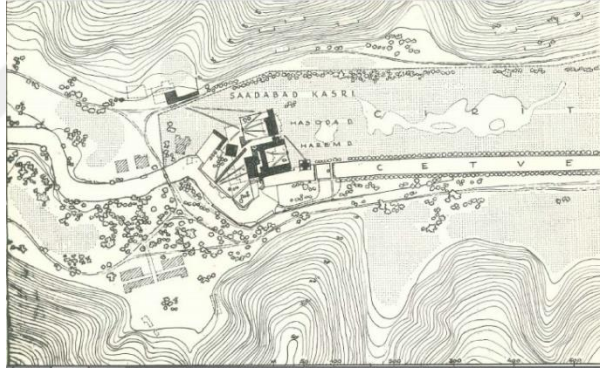
⁷⁸ Mary Lucille Shay, *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası* Çev. Münir Akın, İstanbul, Özgü Yayınları, 2009, s. 29-32.

Öncesinden farklı kaygılarla yapılan bu yeni düzenlemeler ve Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa gözlemlerine dair Ayda Arel'in yorumu dikkat çekicidir:

“Bu gözlemler daha kuramsal bir düzeyde düşünülecek olursa, Osmanlı elçisinin belleğinde yer eden özelliklerin başında; doğanın, somut ve pratik yararlarından uzaklaştırılarak mimarının hizmetine sokulması, estetik gereksinimleri karşılamaktan başka amaç gütmeyen bir yan mimarının varoluşu; mutlakiyetçi düzeni abartmaya yönelik bir imar programında, sarayın törensel yaşamına dekor olacak bir protokol mimarisine yer verilmiş olması gelir.”⁷⁹

Sedad Hakkı'nın çizimlerinde de görüldüğü üzere dere kenarına inşa edilen sarayı çevreleyen bir duvar mevcut değildir.

Şekil 1: Sadabat Sarayı⁸⁰

Sadabat Sarayı, duvarlarla saklanmadığı gibi çevresindeki tepelerin arasında gözetlenebilmekte, tüm varlığını çekinmeden herkese göstermektedir. Sadabat'da düzenlenen alaylar, yabancı elçileri karşılama törenleri tüm halkın seyrine sunulmakta, halka ve tüm cihana karşı güç gösterisi yapılmaktadır. Fatih Sultan Mehmed devrinde var olan inzivada sultan algısı kaybolmuş, sultan 18. yüzyılda gösterişli alayların içerisinde ailesi ve tüm yönetim erkânıyla birlikte yer almıştır. Sarayın zihin dünyası artık düşüncelerde var olmak yerine gözler önüne çıkmayı ve kendini somut olarak göstermeyi tercih etmiştir. Bu çıkarıma destek sağlayan önemli kaynaklardan biri seyahatnamelerdir. Bu dönemde İstanbul'u ziyaret eden seyyahların birçoğu

⁷⁹ Ayda, *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, s. 25.

⁸⁰ Eldem, 1977, s. 20.

Sadabad'da var olan eğlence hayatına ilgi duymuşlar ve kimisi resmederek, kimisi mektuplarda dönemin sosyal hayatını belgelemişlerdir. Hüseyin Irmak tarafından derlenen *Seyyahatnamelerde Kâğıthane* adlı eserde 1717-1922 yılları arasında Kâğıthane'yi ziyaret eden ve gördüklerini aktaran otuz iki seyyaha yer verilmiştir. Bunlardan birkaçının sözlerine bakarak Sadabad'ın toplumda nasıl bir etki yarattığını görmek mümkündür.

Oldukça tanınmış seyahatnamelerden olan Miss Pardoe'nin İstanbul hatıraları *Sultanlar Şehri İstanbul* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. 19. yüzyılın henüz başlarında İstanbul'da bulunan İngiliz seyyah Kâğıthane'de şehzadeler ve halktan çocukların birlikte sünnet edileceği bir şenlik düzenlendiğinden bahseder. Bu şenliğe giderken Padişah ve ailesinin arabalarının bulunduğu korteje rastladığını dile getirirken, Sultanın iki oğlunun anneleri Mihrimah Sultan'ı ve arabada bulunan diğer saray efradını detaylı bir şekilde tasvir eder.⁸¹

Sadabad çevresinde düzenlenen şenliklerin güzelliği dilden dile dolaşır. Bu eğlencilerin görkemi halk arasında efsaneleşir. Öyleki yıllar sonra yazılan kurgu eserlerde dahi Sadabad eğlenceleri konu edilir. Bu eserlerden biri de Ahmet Semih Mümtaz'a aittir. Ahmet Semih Mümtaz'ın anlatılarında da padişah ve halk arasında büyük sınırların olmadığı görülmektedir.

*“(...) Efendimiz emretti. Eliyle işaret ederek şuracıkta halka büyük bir büfe hazırlandı. Beyleri getiriniz dedi. Biz büfeye doğru giderken bir de ne görelim: Hünkâr bembeyaz bir ata binmiş Poligon'a doğru gidiyor. Yanındakiler yayan olarak koşuyorlar. İmrahor Keçecizade İzzet Fuat Paşa da Hünkara doğru koşuyor, istikbal ediyor. Herkes ayakta. Ağaçların üstünde, arabaların tepesinde... Padişahı seyrediyorlar ve 'Padişahım çok yaşa' diye bağıryorlar.”*⁸²

Padişah ve saray efradının Kâğıthane mesirelerindeki eğlence hayatını anlatan çok sayıda eser mevcuttur ancak bu çalışma kapsamında hepsine yer vermek mümkün değildir. Yukarıda bahsi geçen her iki anlatıdan da saraydaki özel hayatın artık daha

⁸¹ Miss Pardoe, **Sultanların Şehri İstanbul**, Çev. Banu Büyükkal, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009, s. 221.

⁸² Ahmet Semih Mümtaz, **Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler**, İstanbul, Hilmi Kitapevi, 1948, s. 140.

görünür olduğu çıkarımı yapılabilir. Benzer şekilde seyahatnameler üzerinden Sadabad'ın şehrin bütünündeki toplumsal hayatı da etkilediğini görebilmek mümkündür. 1724 yılında Kâğıthane'yi ziyaret eden Bay V. olarak ismi geçen Fransız bir seyyahın 20 Ocak 1724 tarihinde İstanbul'dan yazdığı mektupta şu cümleler yer alır:

“Bu sayfiye yeri konusunda Türkler sanki huylarını ve ruhlarını değiştirdiler. Hiçbir zaman gezi adamı olmadıklarını bilirsiniz, şimdi ise öyle oldular. Bu yerin Cours-la-Reine ve Champs-Elysees kadar kalabalık olduğu günler vardır. Memleketin yerlisi ya da yabancı olsun her yaş ve cinsiyetten insanlar tam bir emniyet içinde gider oraya. Yabancı hükümdarların sefirleri ise burada bazen Sadrazamı ve diğer Bab-ı Hümayun vekillerini keyifli zamanlarda, yardımsever ve anlayışlı bulurlar.”⁸³

Bay V.'nin mektuplarında geçen “Türkler sanki huylarını ve ruhlarını değiştirdiler” ibaresi Sadabad mesire yerinin toplumda yarattığı dönüşümü gösterir. Devamında ise toplumun farklı kesimlerinden kimselerin bu mesire yerinde bir araya geldiklerini dile getirir. İstanbul'a 1812'de Fransa sefiri olarak gelen Antoine-François Comte d'Andreossy'nin mektuplarında yer alan “Hem şehir hem de varoşların mesire yeri olan bu mevikide çağılayanların sesi, kayıkların gidiş gelişi, seyrine değer çeşitli olaylar dikkat çekici ve zevk vericidir.”⁸⁴ cümlesi de bu mesirenin toplumun her kesimine açık bir yer olduğunu anlamamıza yardımcı olur. Aynı mektupta yer alan “Türklerin toplantıları göze batır çünkü her zaman aynı cinsten insanlardan oluşur.”⁸⁵ cümlesinden ise farklı etnik kökenden grupların bir arada olduğu ancak Türklerin kadın ve erkeklerinin ayrılarak eğlencelerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır. İtalya'nın önemli yazarlarından biri olarak bilinen Edmondo De Amicis 1874 yılında İstanbul'a yaptığı seyahatin anılarını *Costantinopole* adlı kitapta yayımlamıştır. Yazar, Haliç kıyısındaki mesirelerde karşılaştıklarını şu cümleler ile anlatmıştır:

⁸³ Hüseyin Irmak ve Rıfat Behar, *Seyahatnamelerde Kâğıthane*, İstanbul, Kâğıthane Belediyesi Kültür Yayınları, 2019, s. 18. Bu mektup 1724'te *Le Mercure de France* dergisinin Haziran ve Aralık sayılarında yayımlanmıştır.

⁸⁴ A.e., s. 44.

⁸⁵ A.e., s. 45.

“(....) Bu mesirelere gelir gelmez şaşırır kalır insan. Müslüman cennetine mahsus bir bayram görüyormuş gibi olursunuz. Bir sürü beyaz yaşmak ve erguvan, sarı, yeşil, kurşuni ferace, rengarenk elbiseli bir çok halayık, küçük maskaralar gibi giyinmiş kaynaşan çocuklar, yere serilmiş büyük İzmir kilimleri, elden ele geçen gümüşlü, altınlı kaplar, bayramlık elbiseleriyle meyva ve dondurma koşturan Müslüman kahveciler, göbek atan çingeneler, şarkı söyleyen Bulgar çobanlar, ağaçlara bağlanmış, sırmalı ipeklerle örtülü yerinde durmayan atlar, dere boyunca dört nala giden paşalar, beyler, delikanlılar, bir kamelya ve gül tarlasının dalgalanmasına benzeyen uzaktaki hareketli kalabalık, bu renk okyanusunu durmadan yeni renkler boşaltmaya gelen boyalı kayıklar, fevkalade arabalar, uzaklarda orada burada ışıklı türlü manzaralarla değişen bu güzel yeşillik ve gölgelik içinde şarkıların, zurnaların, kavalların dümbeleklerin çocuk çığlıklarının kamaşık sesi, bütün bunlar öyle hoş giden ve öyle yeni bir şeydir ki, ilk defa görenin içinden bir tiyatro sahnesindeymiş gibi alkışlamak ve ‘bravo!’ diye bağırarak gelir.”⁸⁶

Edmondo de Amicis’in anlatıları, Sadabad’ın şehrin bütünü tarafından ilgi gören bir yer olduğunu göstermektedir. Toplumun farklı kesimlerinden kimselerin birbirleriyle karşılaştıkları bir yer olduğunu söyleyebilmek bu anlatı sayesinde kolaylaşmakta, aynı zamanda Sadabad’da yaşanan sosyal hayatı bir imge olarak canlandırmaya da yardımcı olmaktadır.

⁸⁶ Hüseyin Irmak ve Rıfat Behar, *Seyahatnamelerde Kâğıthane*, s. 146.

Şekil 2. Kâğıthane⁸⁷.

Şekil 3. Kâğıthane, 1839⁸⁸.

Uğur Tanyeli, *İstanbul'da Mekân Mahremiyetinin İhlali ve Teşhiri* adlı kitabında Sadabad gibi şehrin merkezinden uzakta oluşan bahçeleri, geleneksel mahallenin sınırlarını zorlayan oluşumlar olarak yorumlamıştır. Zira geleneksel Osmanlı Mahallesi genellikle birbiriyle tanış olan insanların yaşadığı mekânlardı. Bu

⁸⁷ A.e., s. 180.

⁸⁸ A.e., s. 72.

tanışıklık hâli, mahallelinin birbirini kontrol ederek bir arada olmasını sağlamaktadır. Kimin ne kadar alana yerleşeceği, kimin kaç odalı ev yapacağı veya evini ne kadar genişleteceği mahallenin birbirleriyle kurduğu ilişki ile karara bağlanmaktadır. Mahallelerde var olan bu kontrol mekanizması, yalnızca toprak üzerinde kontrolle kalmayıp yaşam biçimleri üzerinde de kontrolü beraberinde getirmektedir. Mahallede birbirinin gözetiminde yaşayan insanlar merkezden uzak mesirelerde tanıdıkları tarafından izlenmeden bulunabilmektedirler. Bu sebeple zaman zaman bu mesireler gayri ahlaki mekânlar olarak görülmüştür. Tanyeli'ye göre merkezden uzakta inşa edilen bu uçsuz bucaksız bahçeler, mahalledeki kontrol mekanizmasını da sarsmıştır. Geleneksel Osmanlı Mahallesinde Batı'dan farklı bir anlama sahip olan özel ve kamusal alan sınırları, mesirelerin sosyal hayatın bir parçası hâline gelmesi ile değişmiştir. Sadabad'ın yok edilmesi ile sonuçlanan isyanların temelinde toplumda yaşanan bu dönüşüm yatmaktadır.⁸⁹

III. Ahmed (1673-1736) döneminin görkemli günleri, 25 Eylül 1730'da çıkan Patrona İsyanı ile son bulurken Kâğıthane'deki yüzlerce yapı isyancılar tarafından harabe hâline getirilmiştir. Bu olay III. Ahmed'in saltanatına son verirken, III. Ahmed'den sonra padişah olan I. Mahmud isyancıları ikna ederek Sâdâbâd Sarayı dışındaki köşk, kasır, çeşme ve köprülerin yakılmasını önlemiş, ancak yıkılmasına engel olamamıştır. Bu olayın üzerinden belli bir süre geçtikten sonra bölgenin eski günlerine kavuşturulmaya çalışıldığı kaynaklarda görülmektedir. III. Selim (1761-1808) döneminde de bölge önemli ölçüde imara tabi tutulmuştur. Sivil mimarinin öne çıktığı III. Selim döneminde Sadabad içindeki kasırlar ve bendler tamir edilmiş, yenileri inşa edilmiş, saray ve havuzların onarımı gerçekleştirilmiştir.⁹⁰

18. yüzyılda yaşanan müdahalelerin bir isyanla sonuçlanmasını yalnızca ekonomik gerekçelere indirgeyerek açıklamak doğru olmayacaktır. Çünkü bu yüzyılda gerçekleşen müdahaleleri aslında devletin üzerine kurulduğu, uzun yıllar sürdürdüğü ve koruduğu temel prensiplere yapılmış müdahaleler olarak değerlendirmek mümkündür. 18. yüzyıl modernleşme sürecinde Kâğıthane'deki mekânsal

⁸⁹ Uğur Tanyeli, **İstanbul'da Mekân Mahremiyetinin İhlali ve Teşhiri**, İstanbul, Metis Yayınları, 2012, s. 50-52.

⁹⁰ Bilgicioğlu, "Sâdâbâd", s. 381.

dönüşümlerde saraya ait bahçeler kent sakinlerinin kullanımına açılmış, bir anlamda kamusal alanlar yaratılmış ve yeni toplumsallaşma mekânlarının oluşması sağlanmıştır. Özel alanın sınırlarını esneten, geleneksel mahalle kültürünü dönüştüren, edebiyattan siyasete, ekonomiden kültüre birçok faktörün etkisiyle gelişen bu toplumsal ve mekânsal değişim sürecinde kentsel müdahalelerin manivela etkisi göz ardı edilmemelidir. Sadabad yapı ve bahçe topluluğunun dönem içerisinde geçirmiş olduğu değişimlerin, dönemin toplumsal yapısından bağımsız gelişmediği görülebilmektedir.

Toplumu ve mekânı etkileyen benzer dönüşüm süreçleri Cumhuriyet sonrası Türkiye’inde de tekrar yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Çalışmanın devamında Kâğıthane’nin sanayileşme ve küreselleşme süreçlerine yer verilirken saha araştırmasında elde edilen verilerin analizleri de yer almaktadır.

3.1.3.2. Cumhuriyet Sonrası Sanayileşme Sürecinde Kâğıthane’de Yaşanan Kentsel Müdahalelerin Kamusal Alana Etkisi

3.1.3.2.1. Sanayileşme Sürecinde Kentsel Müdahaleler: Kâğıthane Göç ile Tanışıyor

Cumhuriyet sonrası Kâğıthane’de yaşanan ve köklü bir dönüşümün başlamasını tetikleyen ilk müdahalelerden biri toprak mülkiyetleri hakkında yapılan değişikliklerdir. Bu mülkiyet değişiklikleri mülâkatlarda da sıklıkla dile getirilmiştir. Kâğıthane Deresi çevresinde yer alan arazilerin bir kısmı Cenderecizade Vakfı’na aittir. Günümüzde Merkez Mahalle olarak bilinen eski Kâğıthane Köyü arazileri ise köyün mülkiyetinde görülmekte ve köy muhtarlığı tarafından yönetilmektedir. Osmanlı döneminde tarım ve hayvancılık için kullanılan bu araziler, Cumhuriyet’in ilk yıllarında da aynı işlevini sürdürmüştür. 1945 yılında 4753 sayılı Çiftçiye Topraklandırma Kanunu, tarıma uygun arazilerin çiftçiler tarafından değerlendirilmesi amacıyla kabul edilmiştir. Bu kanunla devlet, tarıma elverişli olduğu hâlde kullanılmayan alanların çiftçiler tarafından tarım amaçlı kullanılmasını hedeflemekteydi. Çiftçiye yirmi yıl kullanım hakkı tanıyan bu kanun sayesinde

Kâğıthane Köyü'nde yaşayanlar da çevrelerinde yer alan çeşitli arazilerin mülkiyetlerini almışlardır.⁹¹

Devlet Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile ülkede tarım faaliyetlerini desteklemeye çalışırken, kalkınma için önem verdiği bir diğer alan da sanayileşme olmuştur. İstanbul'da özellikle Henry Post'un yapmış olduğu planlama çalışması da şehirde yeni yolların yapılmasını ve çeşitli bölgelerin sanayiye açılmasını önermektedir. Bu planın yürürlüğe girmesiyle Kâğıthane ilçesi de dolaylı olarak etkilenmiştir. Prost Planı'nda Kâğıthane'ye doğrudan bir müdahale görülmez ancak çevresinde açılan yollar bölgeye ulaşımı kolaylaştırmıştır. Bunun yanı sıra Haliç çevresi başta olmak üzere Kâğıthane'ye çok yakın konumda bulunan yerlerin sanayiye açılması da Kâğıthane'deki dönüşümün ve imar faaliyetlerinin hızlanmasına neden olmuştur.

Sanayiye açılan bölgelerde fabrika yapabilmek için vergi ödemek gibi çeşitli kurallara uymak zorunda kalan yatırımcı bu kurallardan kurtulmak amacıyla sanayi alanlarına yakın yeni yer arayışına girmiştir. Kâğıthane, sanayi alanlarına yakın ve daha ucuz arazilere sahip olması nedeniyle sanayicilerin gözde mekânı hâline gelmiştir. 1945 yılında 4753 sayılı kanun ile tarım arazilerini mülk edinen halk ise bu alanlarda tarım yapmak yerine sanayicilere ve zamanla ilçeye gelen göçmenlere

⁹¹ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Kâğıthane'yi nasıl etkilediğini göstermesi bakımından bazı maddeleri zikretmek gerekir:

Madde 1 Bu kanunun güttüğü başlıca maksatlar şunlardır:

- a) Arazisi olmıyan veya yetmiyen çiftçileri veya çiftçilik yapmak isteyenleri, aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak ve iş kuvvetlerin değerlendirecek ölçüde araziye sahip kılmak;
- b) Kendilerine arazi verilenlerle yeter arazisi bulunup istihsal vasıtaları eksik olan çiftçilerden muhtaç bulunanlara kuruluş, onarma ve çevirme sermayesi, canlı ve cansız demirbaş vermek;
- c) Yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamak.

Madde 3 Çiftçiler tarım kuruluşunun bulunduğu yerlerde tüzükte gösterilecek usul ve şekle göre tutulacak kütüklere kendilerini yazdırmak ve çiftçilikten vazgeçtiklerinde kayıtlarını sildirmek zorundadırlar. Bu gereği yerine getirmeyenler bu kanunla çiftçilere tanınan haklardan faydalanamazlar.

Madde 8 Bu kanun hükümlerine göre dağıtılacak arazi şunlardır:

- a) Devletin hüküm ve tasarrufu veya özel mülkiyeti altında bulunup kamu işlerinde kullanılmayan arazi,
- b) Bir veya birkaç köy, kasaba veya şehrin orta malı olan arazinin ihtiyaçtan fazla olduğu Tarım Bakanlığınca belirtilen parçası;
- c) Sahibi bulunamayan arazi;
- d) Devletçe kurutulan sahipsiz bataklıklardan kazanılacak arazi;
- e) Göllerin kuruması ve nehirlerin doldurmasıyla elde edilecek arazi;
- f) Bu kanun hükümlerine göre kamulaştırılacak arazi.

arazileri satmayı tercih etmişlerdir. Tüm bu kararlar ilerleyen yıllarda kırdan kente gelen göçmenlerin İstanbul'da ilk yerleştiği yerlerden birinin Kâğıthane olmasına neden olacaktır. Ancak, Kâğıthane'nin karşılaştığı ilk toplu göç hareketi bu değildir. 20. yüzyılın henüz başlarında kaybedilen topraklar nedeniyle Balkanlar'dan gelen göçmenler devlet tarafından Kâğıthane Köyü'ne yerleştirilmiştir.⁹²

Osmanlı belgelerinde Maliye Dairesi (Şura-yı Devlet) 2072 nolu belgede Rumeli ve Batum muhacirlerinin Kâğıthane Köyü'ne yerleştirildiği, yerleştikleri evlerin tapularının verildiği ve bunun karşılığında muhacirlerin vergiye tabi tutulduğu görülmektedir. Belgeye göre muhacirler, Kâğıthane Köyü'nden ayrı bir köy yönetimi kurmayı talep etmişlerdir. Ancak evlerin Kâğıthane Köyü'ne olan yakınlığı, muhacirlerin tamamının bu istekte olmadığı ve köy muhtarlığı ile yapılan anlaşmaya göre Kâğıthane Köyü'nde muhacirlere yer verilirken ayrılmama şartının en başından kabul edildiği göz önüne alınarak bu istek reddedilmiştir.⁹³

Kâğıthane'de yeni yerleşim alanlarının kurulmasına neden olan bir diğer olay ise 1934 yılında meydana gelen yangındır. Dernek kararı ile evi yanan kişilere günümüzde Çağlayan ve Hürriyet Mahallesi olarak bilinen bölgede kırk beş haneden oluşan yeni yerleşim alanı oluşturulmuştur.⁹⁴ Bu küçük yerleşim alanına kısa sürede çok sayıda yeni konut eklenmiştir. Bu hızlı büyümenin nedeni ise bu yıllarda şehirde yürütülen planlama çalışmalarıdır. Yukarıda kısaca bahsedilen kent politikaları ve planlama yaklaşımları, Kâğıthane'yi kırdan kente yaşanan göç dalgasından en çok etkilenen ilçelerden biri hâline getirmiştir. Bu süreçte üretilen tüm politikalar devletin en kısa sürede kalkınması için yapılmaktadır. Sanayileşme yeni kurulan bir devletin ayakta kalabilmesi ve bağımsız bir biçimde kendini sürdürebilmesi için kaçınılmaz bir yol olarak görülmektedir. Bu nedenle dönemin devlet adamları sanayileşme sürecini hızlandıran politik kararlar almışlardır.

⁹² Hüseyin Irmak, **Osmanlı Belgelerinde Kâğıthane**, İstanbul, Kâğıthane Belediyesi Kültür Yayınları, 2007, s. 81-89.

⁹³ A.e.

⁹⁴ Yetman, **Kâğıthane İmar Planı Araştırmaları**, s. 28.

Devrimle kurulan yeni bir devletin eski ile olan bağlarının koparılmasının gerektiği inancı dönemin devlet adamlarının üzerinde durduğu bir diğer görüştür. Devletin tüm kurumları ile modernleşmesi şarttır. Aynı zamanda bu hızlı modernleşme sürecine halkın da bir an önce dâhil edilmesi gerektiğine inanılmaktadır. Devletin bu dönemde edindiği önemli bir misyon da halka ideal olarak görülen yaşam biçimini öğretecek yapıların kurulmasıdır. Bu modernleşme hareketi sanayi yapıları, yeni devlet kurumları ve sosyal yapıları ile önce Ankara’da inşa edilmeye başlanmıştır. Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası* adlı kitabında cumhuriyetin ilk yıllarında planlama ve mimarlık kullanılarak yeni bir toplum yaratma arzusunu şu cümleler ile anlatır:

*“Modern mimari, ülkenin kendi Osmanlı ve İslami geçmişinden kopmuş, tam anlamıyla Batılılaşmış, modern ve laik yeni bir ulus yaratmaya yönelik bu radikal programın hem gözle görülür bir simgesi hem de etkili bir aracı olarak ithal edildi.”*⁹⁵

Eski devletin başkenti olan İstanbul’un da en kısa sürede dönüşmesi gerektiğine inanan dönemin devlet adamları, bu kenti planlayacak ve modern bir yaşam tarzı yaratacak bir plancı arayışına girmişlerdir. Afrika’da Fransız sömürge kentlerinde yaptığı planlama çalışmaları ile ünlenen Henry Prost bu iş için doğru kişi olarak görülmüş ve İstanbul’a davet edilmiştir.

Henry Prost, 1936 yılında İstanbul’a gelmiş ve bir yıl içerisinde İstanbul için bir planlama çalışması yapmıştır. Prost’un planında bir taraftan Batılı bir hayat tarzını halka aşılacak kamusal mekânlar düşünülmüş, bir taraftan da kent içinde ulaşımı kolaylaştıracak geniş yol aksları önerilmiştir. Bir diğer öneri ise yeni sanayi yapılarıdır. Tüm bu öneriler Kâğıthane’yi doğrudan içine alan düzenlemeler değildir. Ancak Prost planının uygulanmaya başlanması ile tahmin edilemeyen bir göç dalgası Kâğıthane’nin mekânsal ve demografik yapısını değiştirmiştir.

Prost planının Kâğıthane’deki ilk etkisi başka bölgelerde açılan yollar nedeniyle evleri istimlak edilen kişilere devlet eliyle Kâğıthane’den yeni yerler gösterilmesi

⁹⁵ Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*, İstanbul, Metis Yayınları, 2012, s.18.

olmuştur. “Gültepe, Harmantepe, Çeliktepe ve Ortabayır semtlerinde İstanbul mesken ve planlama Gen. Md. tarafından halka yer verilmiş böylece bu mahallelerin nüvesi atılmıştır.”⁹⁶

Dolaylı olarak Kâğıthane’nin dönüşümüne etki eden Prost’un bir diğer kararı ise sanayileşmeye açılan alanlarla ilgilidir. Özellikle Haliç ve çevresinin sanayiye açılması, bu bölgelerdeki yükümlülükler ve yaptırımlar, yatırımcıları bu bölgelere yakın mesafede daha ucuz alanlara yönlendirmiştir. Devlet denetimindeki esneklik, kontrolsüz bir biçimde yeni sanayi alanlarının oluşmasına neden olmuştur. Erol Tümertekin, *İstanbul İnsan ve Mekân* adlı kitabında bu yıllarda şehirde yeni oluşan sanayi bölgeleri hakkında bir araştırma yapmıştır. İlk kez 1972’de yayımlanan bu araştırma, sanayi faaliyetlerinin “kuruluş yeri” seçimindeki önemli etmenleri saptamıştır. Tümertekin, her sanayi kolunun farklı nedenlerle yer seçtiğini, yer seçiminde “hammadde, enerji kaynakları işçi ve pazar” gibi temel faktörler olabileceği gibi, “su, uygun arazi, yerleşim yerlerine yakınlık, kuruluş sahibinin arzuları gibi” yerel faktörlerin de etkili olabileceğinden bahsetmektedir.⁹⁷

İstanbul’da sanayinin iki biçimde yerleştiği görülmektedir; şehir içinde oluşan küçük sanayi ve şehir dışında kalan büyük sanayi. Kâğıthane, o yıllarda şehir dışında kalmaktadır. Özellikle Kâğıthane Deresi etrafında madeni eşya, dokuma ve plastik sanayinin kurulduğu görülmektedir.⁹⁸ Kâğıthane’nin sanayi yeri olarak tercih edilmesinin nedeni, Haliç kıyısında yer alan elektrik santrali ve mevcut sanayi kuruluşlarına yakınlığıdır. Ayrıca, sanayicilerin ucuz arazi elde edebilecekleri bir bölge olması da Kâğıthane’yi tercih edilir kılmıştır.

Kâğıthane’den uygun arazi satın almayı mümkün kılan faktör ise 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çerçevesinde bu bölgede yaşayan kişilerin tarım amaçlı toprak sahibi olmalarıdır. Kâğıthane Köyü sakinlerinin birçoğu, tarım yapmak yerine bu toprakları sanayicilere satmayı tercih etmişlerdir. Daha önce Balkanlardan göç eden, 1934 yangında evini kaybeden ya da yol yapımları sebebiyle yerinden edilen

⁹⁶ Yetman, *Kâğıthane İmar Planı Araştırmaları*, s. 28.

⁹⁷ Tümertekin, *İstanbul İnsan ve Mekân*, s. 43-73.

⁹⁸ Yetman, *Kâğıthane İmar Planı Araştırmaları*, s.70-73.

kişilere bu araziler devlet kontrolünde parsel kâğıdı karşılığında köy muhtarlığı tarafından satılmıştır. Aynı usulle köy muhtarlığı sanayicilere toprak satmaya devam etmiştir. Devlet tarafından çiftçiye tarım amacıyla verilen bu araziler devlet denetiminin yetersiz olduğu bir ortamda sanayicilere satılmıştır. Zamanla sanayi alanlarında çalışan işçilere gecekondular yapmaları için de toprak satışları gerçekleştirilmiştir. Konut, taahhüt, mimari ve kentsel dönüşüm projeleri üreten bir yapı firmasının sahibi olan katılımcı, süreci şu şekilde anlatmaktadır:

“Devlet, buradaki insanlar köylü olduğu için, bu arazileri vatandaşa tarım amaçlı hibe olarak vermiş. Yirmi beş yıl ekip biçmek şartıyla. Yirmi beş yıl sonra da kullanmak serbesttir diye. O zamanlar geçti ve araziler mülkiyete dönüştü. İşte gecekondular yapıldı.”⁹⁹

Araştırmacı, şehir ve bölge plancısı İlhan Tekeli ise süreci şu cümleler ile anlatmaktadır:

“Kâğıthane’deki gecekonduların gelişmesi ise Menderes’in imar operasyonu sonrasında rastlar. Bu operasyonda evleri yıkılanlara, İstanbul Belediyesi Kâğıthane Köyü ile anlaşarak ev yapmak için yer göstermiştir. Bu alanlar köyün ortak malı olduğu için mülkiyeti ev yapacaklara devredilemiyordu. Bu nedenle, ev yapacaklara belediye, parsel kâğıdı denilen bir belge veriyordu. Daha önce köy topraklarını kiralamış olanlar zilyetlik iddia ederek bu toprakların zilyetliğini ev yapacaklara devretmeye başladılar. Kâğıthane toprakları üzerindeki diğer gecekondular Çağlayan, Harmantepe, Abide-i Hürriyet çevresi ile Çeliktepe ve Gültepe’deki gelişmeler mekânda yayılarak birleşiyordu. Çağlayan arazisi de köy ihtiyar heyeti kararıyla parsellenmiş ve değişik yollarla satılmıştı. Gerek Gültepe gerek Çağlayan’da yapılan binaların kaliteleri Zeytinburnu gecekondularına göre daha yüksekti. Toprak üzerinde sağlanan güvenceler daha kaliteli gecekonduların oluşmasına neden olmuştu. Beyoğlu yakasının kuzeyinde, belediye sınırları içinde, 1950’de Mecidiyeköy çevresinde

⁹⁹ [K20] 04.07.2017 tarihli görüşme.

gelişmiş bulunan gecekondur alanları, yakınındaki Kuştepe'ye ve Gültepe'ye sıçradı. Bu üç alanda 1962'de 20.000 gecekondur bulunuyordu.”¹⁰⁰

Günümüzde bilinen sınırlarıyla koca bir ilçeye dönüşecek Kâğıthane gecekondur yapılaşması bu satışlarla başlamıştır. Devlet, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu çıkartmış, yeni planlama kararları almış ancak süreçte katı bir kontrol mekanizması işletmemiştir. Her ne kadar kontrolsüz bir süreçten bahsediyor olsak da devlet var olan ya da yeni oluşan aktörler arasındaki kâr-zarar ilişkilerinin bir şekilde içinde olmuştur. 1963-1964 yıllarında Kâğıthaneliler tarafından çıkarılan *Kâğıthane'nin Sesi* gazetesinde de toprak satışları gözlemlenebilmektedir. “Kâğıthane'nin Malı Deniz...Yemeyenler Domuz” başlığı ile çıkan haberde göçmenlere yapılan toprak satışlarından bahsedilmektedir:

“(…) Bugüne kadar heba ve heder olan topraklarımız yetmiyormuş gibi şimdi de Kâğıthane Köyü belediyesinin tasarrufunda bulunan Gültepe civarında, üçüncü Levent'te elektrik garajının yanındaki bir tuğla harmanına ait arazi haraç mezat Anadolu'dan gelen göçmenlerine satılmaktadır (…) Halk arasında pek meşhur bir söz vardır: 'Devletin malı deniz, yemeyen domuz' derler. Devletin malını keyfi çıkarları için istismar eden hükûmetin menfaatlerini kendi menfaatleri için harcayan kimselerin durumu ve tutumu bu sözden daha güzel bir şekilde ifade edilemez. Fakat bizler bu sözü kendi köyümüz için başka türlü söyleyecek ve 'Kâğıthane'nin malı deniz yemeyen domuz' diyeceğiz. Hakikaten de bu böyledir. Güzel köyümüzün öz malı olan topraklar, bir Yahudi, bir Rum, bir hacı ağa tarafından açıkça ve oburca yenmekte, buna mâni olmaları, bunu önlemleri gereken ilgililer, adeta seyirci durumunda karşıdan bakmaktadırlar. Bu neden niçin böyledir.”¹⁰¹

Haberde toprak satışlarından duyulan rahatsızlık gözlemlenmekte, bu satışların nedeni sorgulanmaktadır. Bu sorunun cevabını verebilmek için haberde bahsi geçen aktörlere ulaşmak ve o dönemde kurulan ilişki ağlarını anlamak önem arz etmektedir.

¹⁰⁰ İlhan Tekeli, “Gecekondur”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, cilt 3, 1994, s. 382.

¹⁰¹ *Kâğıthane'nin Sesi* gazetesi, yıl 2, sayı 8, 17 Ocak 1964.

Toprak satışlarının gerçekleştirildiği bu dönemin aktörleri ve ilişki biçimleri bir sonraki başlıkta detaylı olarak ele alınacaktır.

3.1.3.2.2. Gecekondu Mahallesi ve Yeni Aktörler: Mafya mı Baba mı?

Derinlemesine mülâkatlarda görüşülen ve planlama süreçlerinde etkin olan aktörlerin aynı zamanda yaşamının büyük bir kısmını Kâğıthane’de geçirmiş ve Kâğıthane’nin geçmişini bilen kişiler olduklarına önceki bölümlerde yer verilmişti. Çoğu çocukluğunu ya da gençlik dönemlerini geçirdiği Kâğıthane’nin gecekondulaşma sürecini bizzat tecrübe etmiş bazı ise bu gecekondu için tuğla bile taşımışlardır. Gecekonduların ilçedeki yapılış süreçleri sorulduğunda hemen hepsinin zikrettiği bazı isimler mevcuttur. Kürt Hasan, Kürt Hüseyin, Kürt İdris, Laz Ahmet bu dönemlerden bahsedilirken çokça zikredilen kişiler olmuşlardır. Plancıların “mafya” olarak isimlendirdikleri bu kişiler, fabrikalarda çalışmak için köyden kente gelen göçmenlere gecekondu yapmaları için arazi satmaktadırlar. Kâğıthane Belediyesi’nde görevli olan bir katılımcı söz konusu kişilerden şu şekilde söz etmektedir:

“Kürt Hasan, Laz Ahmet gibi adamlar Çağlayan’ı toptan parsellemiş çimentoyu da dökmüş, kura çekmiş şunu sen al şunu sen al. Satmışlar. Bir plan falan yok. Sonra devlet gelmiş, ben geldim demiş ama gecekondu oluşmuş.”¹⁰²

Ancak bu aktörleri yakından tanıyan, onlarla aynı mahallede komşuluk yapmış ya da birebir ilişki de bulunmuş olanlar ise bu kişileri mafya olarak nitelendirmemişlerdir. Onlara “baba” olarak hitap etmeyi tercih etmişlerdir. Bu katılımcılara göre Kürt Hasan, Kürt Hüseyin mahallenin büyükleri, akıl danışılan kimseleri yani mahallenin babalarıdır. Özellikle Kâğıthane Köyü’nün eski sakinleri, bu kişilerin köylülere yardım ettiğini ve arazilerini satabilmeleri için onlara destek olduklarını dile getirmişlerdir. Eski köy sakini ve günümüzde konut, mimari ve kentsel

¹⁰² [K7] 07.11.2016 tarihli görüşme.

dönüşüm projeleri üreten bir yapı firmasının sahibi olan katılımcı, baba-mafya sürecini şu şekilde anlatmaktadır:

*“Yanlış anlıyorlar... Hasan abiye ben çok iyi tanırım. Mafya değil, fakir düşkünün eli açık bir adamdır. İnançlarını bir kenara koyuyorum, insan olarak çok iyidir. İnsanlar geldiğinde diyelim gecekondu yapmak istiyorlardı, Hasan abi de gidip belediye ile görüşüyordu, yardımcı oluyordu. Bir gün bir kat atıyordu, ertesi gün bir kat daha, diğer gün bir kat daha. Burada bir ağalık, aşiret yok. Burası bir köydü, üç beş arazi sahibi arasında biraz söz sahibi birisiydi. İnsanlar ona danışırdı. Daha sonra meclis üyeliği de yaptı. Benim babam da yapmıştı. Burada öyle kimsenin kimseyi gasp ettiği bir durum söz konusu değil”.*¹⁰³

Yazar ve eski bir Kâğıthaneli olan diğer bir katılımcı mafya-baba ve mahalleli ilişkisini şu sözlerle ifade etmektedir:

*“Şimdi, bu dönemden bakarak o dönemi anlayamayız. Dolayısıyla o dönemin şartlarına göre bakarsam o ikisi mahallenin ağır abisiydi, bazen hakemlik yaparlardı, fakir fukaraya yardım ettiklerini biliyorum. Biraz arsa işleriyle ilgilendiklerini biliyorum, onların kötülüğünü gören bir insan hatırlamıyorum. Benim de biraz ölçüm odur. Mafya kime göre mafya? Belki bir zalime karşı, bir haksıza karşı, kendi hâlinde yaşayan geçim mücadelesi veren çoluk çocuğunu büyütme çalışan insanlara karşı. Bir kötülüklerini görmedim ama iyiliklerini gördüm”.*¹⁰⁴

Gecekondulaşma sürecinde öne çıkan, Kâğıthane Köyü’ne ait toprakların parsellenerek satışında etkin olan bu kişiler, görüşmelerde “mafya” ve yardım sever “baba” şeklinde iki farklı karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel alanda yaşanan gecekondulaşma sürecini, mülâkatlar sırasında özgün olarak öne çıkan mafya-baba aktörlerinin hayatlarına dair anlatılarda da görülebilmektedir. Bu doğrultuda, Kürt Hasan’ın oğlu Mehmet Nadir Bozdoğan tarafından kaleme alınan *Kâğıthaneli Hasan: Bir Gönül Evi* isimli kitap bir örnek teşkil etmektedir.

¹⁰³ [K20] 04.07.2017 tarihli görüşme.

¹⁰⁴ [K34] 28.06.2018 tarihli görüşme.

Bu kitapta, Kürt Hasan'ın hayat hikâyesine tanıklık edebilmek aynı zamanda da gecekondulaşma sürecinin nasıl bir sistem içerisinde yürütüldüğünü görebilmek mümkündür. Kitapta Kürt Hasan'ın dedelerinin Kafkasya'dan Bitlis'e göç ettiği, aslında Kürt olmadığı, o yıllarda doğudan gelen herkese Kürt dendiği için lakabının Kürt olduğundan bahsedilmektedir. Bozdoğan ailesinden İstanbul'a ilk göç eden Kürt Hasan'ın babasıdır. İşlediği bir cinayet nedeniyle memleketinden kaçarak Üsküdar'da akrabalarının yanına yerleşmiş, orada evlenmiş ve bir fabrikada çalışmaya başlamıştır. Çalıştığı fabrikada işçi arkadaşını işten atan ustabaşını da bıçaklayan Kürt Hasan'ın babası Mehmet, saklanmak için bu kez Kâğıthane'yi tercih edip oraya kaçmıştır. Kâğıthane'de o yıllarda tarım ve mandıracılık yapılmaktadır. Mehmet de çoban olarak buraya yerleşmiştir.

Kürt Hasan, 1928 yılında Kâğıthane'de dünyaya gelmiştir, babasını henüz çocuk yaşlarda kaybetmiş, ailenin geçimini sağlamak için çobanlık, pazarcılık ve amelelik gibi birçok işte çalışmıştır. Hasan'ın arazi alıp satma işlerine dâhil olması ise köy muhtarlığıyla yaşadığı tartışmaya dayanmaktadır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıktıktan sonra Kâğıthane Köyü'ne ait topraklar köy muhtarlığı tarafından satılmaya başlamıştır. Satışlar sırasında azaların haksız kazanç sağladığını fark eden Kürt Hasan, duruma itiraz etmiştir. Kitapta bu gerçek hikâye oğlu tarafından şu şekilde anlatılmaktadır:

“Sene 1954 olup köylüyü topraklandırma kanunu çıkınca, Kâğıthane doğumlulara on-on ikişer dönüm tarım ve hayvancılık yapmak için arazi veriliyormuş. Mecidiyeköy, Maslak sanayi, Levent'in Kâğıthane'ye bakan kısımları ise ve eski Büyükdere Caddesi'nin kenarlarını köyün ihtiyar heyeti makbuz karşılığında satıyorlarmış. Fakat azalar beş yüz lira makbuz keserlerse beş yüz de kendilerine alıyorlarmış. Babam da aslan gibi delikanlıymış. Heyeti sıkıştırmaya başlamış: 'Ulan gözünüz doymuyor mu? Bizim gibi fakir olsaydınız kim bilir ne yapardınız.' demiş. Muhtar İsmail Kıрма iyi bir insanmış ve babamı çok severmiş. Günün birinde babam köyün meydanında ileri geri konuşup kimseye rahat vermeyeceğini söyleyip, yazdığı şiiri yüksek sesle okumuş.”¹⁰⁵

¹⁰⁵ Mehmet Nadir Bozdoğan, **Kâğıthaneli Hasan Bir Gönül Evi**, s.12-16.

Benim gibi çıplaklar, Şimdi adam oldular,

Fakiri fukarayı. Bir kaz gibi yoldular.

Kimisi kamyon aldı, Kimisi kurdu fabrika,

Doldurdular küpleri, Hepsi de tıka tıka.

Küpleri dolunca, Faizciliğe saptılar.

Allah'ı da unutup, Hep paraya taptılar.

Eşeğe binemeyen, Şimdi bindi motora.

Çok iyiliğini gördüm, Sözüm yok muhtara.

Köyün geliri fazla, Kurulun yok tasası.

Bekçiler yalınayak, Yok ayakkabı parası.

Kâtibin adı Emin, Kendinden gayet Emin.

Hayattan yok korkusu, Hazırlanmıştır zemin.

Önce yırtıktı donu, Var şimdi telefonu

Kâtip Mehmet hissedar, Rahat bırakmaz onu.

Size söyleyeyim dostlar, Ben evliya değilim.

Yedim inkâr edemem, Çünkü kurul değilim.

Yiyip de yalan yere, Hepsi inkâr ediyor.

İmam ile sarhoşu, Hep bir yola gidiyor.

İstediginize göre, Muamele yaptınız.

Halk bir tane sattıysa, Sizler onar sattınız.

Hayır etmez kimseye, Tayakadın parası,

Çiğerinizden çıkar, Bir gün kanser yarası.

Memleket demokrasi, Sizin yaptığınız nesi.

Ben ispata hazırım, Teşkilat halk partisi.

Tahkikatta müfettiş, Berbat oldu bütün iş.

Hazırlansın yataklar, Sultanahmet bu gidiş.”

Kürt Hasan’ın bu şiiri, Topraklandırma Kanunu çıkartıldıktan sonra arazi satışlarının hangi aktörler tarafından, nasıl bir zeminde gerçekleştirildiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu olay, köylünün muhalif düştükleri konularda fikirlerini birbirleriyle nasıl paylaştıklarını gösteren örnekler arasında değerlendirilebilir. Hikâyenin devamı ise mevcut sistemin nasıl sürdürüldüğünü göstermesi açısından dikkat çekicidir. Hatıрата göre, şiir okunduktan sonra şiirde de ismi geçen Muhtar İsmail Kıрма, Kürt Hasan’ı yanına çağırır ve Mecidiyeköy’de bir fabrikatöre satılacak arazinin satışını ondan yapmasını ister. Kürt Hasan muhtarın talimatıyla bu arazi için üç bin lira makbuz keser ancak fabrikatörden beş bin lira alır. Geri kalan iki bin lira Kürt Hasan ve muhtar heyeti tarafından paylaşılmıştır.¹⁰⁶

Kitabın yazarı ve Kürt Hasan’ın oğlu Mehmet Nadir Bozdoğan, bundan sonra babasının maddi durumunun düzeldiğini ve sonraki yıllarda göçmenlere arazi satışı yaptığını anlatır:

“1950’li yıllardaki göçler ve fabrikalar sayesinde İstanbul’un nüfusu artmıştır. Bazı kişiler toprak tevzi komisyonunun köylüyü topraklandırma kanunundan işletmek amacıyla aldığı yerleri birkaç yıl kullandıktan sonra el altından satmışlar. Bunların bir kısmını babam da satın almış. Parsel yapıp, yol ve camii yerleri ayrılıp satmış. Her on iki metre arazide en az üç dört parsel Laz, Kürt, Çerkez, Çingene ayrımı yapmadan fakirlere hediye edermiş.”¹⁰⁷

Mahallede baba, literatürde kabadayı-mafya olarak adı geçen Kürt Hasan ve benzer diğer aktörler, Kâğıthane’de sanayicilere ve gecekonduculara arazi satış

¹⁰⁶ A.e., s.16.

¹⁰⁷ A.e., s.17.

süreçlerini yöneten kişiler olmuştur. Kâğıthane'deki Coşkun Sucukları fabrikasının sahibi Kemal Coşkun da hatıratında fabrikanın kurulduğu yeri Kürt Hasan'dan aldığından bahsetmektedir:

“İki milyon lira ve arabamın satışından elde ettiğim parayla şu andaki fabrikamızın olduğu yeri 1975 yılında, Hasan Bozdoğan'dan satın aldım. O zamanlar bir gecekonduydü. Mülkiyeti de Kâğıthane Belediyesi'ne aitti.”¹⁰⁸

Gecekondu alanlarının parselasyonu sırasında göçmenler, aralarında çıkan anlaşmazlıkları yine Kürt Hasan'a giderek çözmeyi tercih etmişlerdir. Tüm bu işleri yaparken kabadayılardan ihtiyaç sahibi kimselere yardım etmeleri onların babalık misyonunu kuvvetlendirmiştir. “Örneğin Kürt Hasan, fabrika atıklarından zarar gören gecekonducuların yanında yer alıp, fabrika sahiplerini güç kullanarak yerinden edebiliyordu.”¹⁰⁹

Kâğıthane'nin Nur Tepe tarafında kalan kısmında çok geniş arazilere sahip olan bir diğer karakter Kürt Hüseyin'dir. Kürt Hüseyin'in Kâğıthane'ye geliş sürecini Kâğıthane Belediyesi'nde görevli olan katılımcı şu şekilde anlatmıştır:

“Kürt Hüseyin Malatya'dan İstanbul'a gelmiş, orada ceza evine girmiş. Beyoğlu'nda kulüpçülük yapmaya başlıyor... Şimdi, kulüpçüler de en pis, en bela heriflerdir. Kapalı çarşıda bir halı tüccarı var, buna sürekli geliyor. Kulübünde oyun oynuyor ve sürekli kaybediyor, kaybettikçe de Kürt Hüseyin'den borç alıyor, borçlar birikiyor. Kürt Hüseyin buna diyor ki; sen borcunu ödeyemezsin. Kâğıthane'deki arazini bana ver, ödeşelim. Kürt Hüseyin'in Kâğıthane'ye geliş böyle. Şimdiki AKOM'un, İSKİ Genel Müdürlüğü'nün işte Osmanpaşa Çiftliği'nin bir kısmını ve Nur Tepe, o göbeğe doğru olan bölgeyi alıyor. O yol o adamın arazisi, o yolu açarken devlet Kürt Hüseyin'e para verdi. Bu, buraları alıyor buraya geliyor ve yerleşiyor. Parselleme işine öyle başlıyor. Kendi

¹⁰⁸ Saylan Murat Hekimoğlu, Haz., **Yılmayan Adam Kemal Coşkun**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s. 49.

¹⁰⁹¹⁰⁹ Şükrü Şen v.d., **Sözlü Tarih Görüşmeleriyle Kâğıthane**, İstanbul, Kâğıthane Belediyesi Kültür Yayınları, 2014, s. 34.

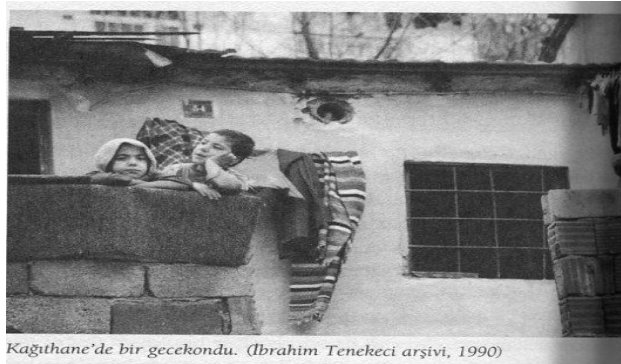
adamlarına veriyor. Kürt Hüseyin'in Kâğıthane'deki macerası böyle başlıyor.”¹¹⁰

Kabadayılar önceleri yalnız kendi mahallelerinde güç sahibi kişiler iken zamanla ilişki ağlarını genişletmişlerdir. 1963-1964 yıllarında basılan *Kâğıthane'nin Sesi* gazetesinde “Kabadayı” başlıklı bir şiirin yer alması tesadüf değildir, aksine dönemin Kâğıthane'sinde önemli figürler olduğunu göstermektedir. Kabadayılardan rahatsızlık duyanlar ise hiç çekinmeden gazetede düşüncelerini açıklamışlardır.¹¹¹

Kabadayılar, bulundukları bölgelerde varlıklarını sürdürebilmek için siyasi ilişkilerini güçlendirmişlerdir. Gerek yerel yönetimler gerek dönemin iş adamlarıyla ortak hareket etmişlerdir. Zaman zaman ise yöneticilerle ters düştükleri olmuştur. Dönemin belediye başkanlarından Zeki Vural'ın vurulduğu ve Kürt Hasan'ın baskılarına maruz kaldığı bilinmektedir. İlerleyen yıllarda Kürt Hasan, belediye meclis üyeliği, parti kurucu üyeliği gibi çeşitli siyasi görevlerde de doğrudan yer almıştır. Sonraki bölümlerde kabadayıların siyasiler ile kurdukları ilişkilere ve kentsel müdahale süreçlerinde yeniden nasıl rol aldıklarına detaylı olarak yer verilecektir.

3.1.3.2.3. Gecekondu Mahallesiinde Sosyal Hayat

Fotoğraf 1. Kâğıthane'de bir gecekondu¹¹².

Gecekondu Türkiye kentleşme tarihinde ve İstanbul'un yapı/konut stoğunda, kırdan kente göç ve sanayileşmeyle kitlelerin konut edinme biçimi olarak ortaya

¹¹⁰ [K32] 26.06.2018 tarihli görüşme.

¹¹¹ *Kâğıthane'nin Sesi* gazetesi, yıl 2, sayı 8, 17 Ocak 1964.

¹¹² Hüseyin Akın, *Ayağımda Kırk Numara Kâğıthane*, İstanbul, Heyamola Yayınları, 2010, s. 76.

çıkmıştır. İstanbul'daki ilk gecekondu yerleşim örneği, 1946'da Zeytinburnu/Kazlıçeşme'de görülmektedir. Hızlı ve plansız kentleşmenin etkisinde işçi sınıfının barınma ve konut ihtiyacına bir çözüm olarak inşa edilmeye başlanan gecekondu, özellikle 1940-1980 yılları arasında yaygınlık kazanmıştır. Türkiye'nin kentleşme tarihinde gecekondulaşma iki dönem olarak tasnif edilmektedir. İlk dönem gecekondulaşma 1940-1970 yıllarını, ikinci dönem gecekondulaşma ise 1970 ve sonrasını kapsamaktadır.¹¹³

Gecekondulaşmanın kuşaklar hâlinde tasnif edilmesi mekânsal ve toplumsal değişimler itibariyledir.¹¹⁴ İlk kuşak gecekondulaşmanın temel özelliği, kişilerin kendi emekleriyle kamu arazilerinin üzerinde bir veya birkaç gecede barınma amaçlı ev inşa etmesidir. Bu dönemde gecekondu barınak olarak görülmektedir ve inşa süreçleri kırdan kente göç edenlerin bütünleşme ve dayanışma ilişkileri içinde gerçekleşmiştir. 1970 ve sonrasında ise gecekonduların inşaat piyasası oluşmuş bir yatırım alanına dönüşmüştür.¹¹⁵

İstanbul'da gecekondu mahallelerinin oluşum süreçlerini kentin sanayiye açılması kadar Anadolu'da yaşanan yoksullukla da ilişkilendirmek gerekmektedir. Özellikle Marshall yardımları ile makinalı tarımın desteklenmesi, toprak sahibi olmayan birçok tarım işçisinin işsiz kalmasına neden olmuştur. İşsiz kalan tarım işçileri ise büyük şehirlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Anadolu'nun dört bir yanından gelip İstanbul'un gecekondu mahallelerinde bir araya gelen göçmenler, kentte dayanışma ağlarını oluşturmuşlardır. Özellikle ilk kuşak gecekondulaşma döneminde dayanışma ağları önemlidir. Bu dayanışma ağları, gecekondu için yer belirleme ve inşa-yapım sürecinde, iş bulma ve benzeri birçok sosyal mekanizmada görülebilmektedir.¹¹⁶

¹¹³ Oğuz Işık, "Denizli ve İstanbul Dersleri", **Birikim**, sayı 86-87, 1996, s. 42-47.

¹¹⁴ Türkiye ve özelde İstanbul, Ankara gibi büyükşehirlerin kentleşme tarihinde özellikle 1940-1980 yılları arasındaki gecekondulaşma süreci, dönemselsel olarak birçok esere ve araştırmaya konu olmuştur. Gecekondulaşmanın toplumsal ilişkiler ve mekânsal etkileri hakkında ek bilgi için bkz.: (Erder, 2015; Erman, 2017; Kıray, 1972; Şenyapılı, 2004).

¹¹⁵ A.e.

¹¹⁶ Oğuz Işık, M. Melih Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 75.

İlk kuşak gecekondu mahalle yapısı bir dayanışma kültürü üzerine inşa edilmiştir. Fabrikada bir iş bulan ve küçük bir gecekondu yapabilenlerin ilk işi ailelerini yanlarına almak olmuştur. Ailelerinden sonra köylerinde kendileri gibi yoksulluk çeken hemşehrilerinin şehre gelmelerine destek olmuşlardır. Kendilerine iş bulabilenler akabinde akrabaları ya da hemşehrileri için de iş imkânlarını araştırmışlardır. İş bulunabilirse kendi gecekondularına yakın bir yere bir gecekondu da akrabaları için yapmışlardır. Böylece genellikle aynı şehirden gelen insanların birbirine yakın şekilde oturduğu gecekondu mahalleleri oluşmuştur.¹¹⁷

Kâğıthane'nin nüfus yapılanmasında bazı şehirlerden hatta bazı köylerden gelen göçmenlerin yoğun olduğu mahalleler mevcuttur. Planlama süreçlerine müdahil aktörler arasında yer alan, Kâğıthane Belediyesi'nde görevli olan katılımcı, Sivas Boyalı Köyü'nden gelen göçmenler hakkında bilgi vermiştir. Sivas Boyalı Köyü'nden gelen göçmenlerin günümüzde de devam eden dayanışmasını şu şekilde ifade etmektedir:

“Boyalı Köy, onları özel değerlendirmek lazım. Belediyede de onlar özeller... Değişik adamlar onlar; karakteri, tavırları ve yaşam biçimleri değişik ve direkt birbirlerini tuttukları için dayanışmaları var. Onun için böyle görünür, hissedilir bir güç hâindeler. Onların iradesini göz ardı edemezsin. Onların mahallelerine bir şeyler yapacaksın.”¹¹⁸

Bu dayanışma kültürü, en çok belediyeler tarafından yapılan gecekondu yıkımlarında ortaya çıkmaktadır. Gecekondu, “başını sokacak bir yer” olmanın ötesinde şehre tutunmayı da ifade etmektedir. Gecekondu yapabilmek için devlete veya önceki bölümde de bahsedilen yerel aktörlere ödenmesi gereken bir bedel vardır. Bu bedeli elde edebilmek için göçmenlerin vermiş oldukları mücadele, göç serüvenlerinin ilk birkaç yılını alır. Belediye ile olan bu mücadeleler, çocukluğu ve gençliği Kâğıthane'de geçmiş edebiyatçı Hüseyin Akın'ın *Ayağımda Kırk Numara Kâğıthane* adlı kitabında de yer almaktadır.

¹¹⁷ Erder, *İstanbul Bir Kervansaray (mı?)*, s. 129-165.

¹¹⁸ [K32] 26.06.2018 tarihli görüşme.

Yazarın Sinop'tan göç eden babası, ailesini yanına getirip birlikte yaşayabilecekleri bir gecekondu yapar ancak bu gecekondu birkaç kez yıkılır:

“Devletin yerel temsilcisi olan belediye de böyle düşünmüş olmalı ki babamın gece karanlığında üç beş saatte yaptığı derme çatma gecekondusunu, içerde insan var mı yok mu hiç dinlemeksizin onuncu kez başına yıkmışlar. Babam ‘bu kadarıyla kalsa şükür’ diyerek anlatıyor o günleri ve devam ediyor: Belediye, onlarca kez gecekondumuzu yıkıp her seferinde inatla üşenmeden yenisini yaptığımızı görünce, bu iş böyle olmayacak, bir gece kamyonla gelip gecekondu sahiplerini kollarından tutup zorla kamyonunun kasasına bindirdiler. Hasdal ormanına götürüp ‘haydi köyünüze’ diyerek kamyonun kasasından bir moloz boşaltır gibi döküverdiler.”¹¹⁹

Belediyenin yıktığı gecekondular, ertesi gece tekrar inşa edilir. Gece karanlığında mahallelinin ortak telaşı, yıkılan gecekondulardan arta kalan malzemelerle evlerin yeniden yapılmasıdır. Çocukluğu Kâğıthane’de geçen bir diğer edebiyatçı, şair İbrahim Tenekeci ise Kâğıthane’de eski sarayın taşlarından kaçırılarak yapılan gecekonduları ve onların gelip geçici hâllerini şu mısralar ile anlattığını dile getirmiştir:

“Sarayın taşlarından gecekondu yaptılar

Yalan dünya, diye yazdım ben bunu.”¹²⁰

Şairin yalan dünya olarak betimlediği gelip geçici mahalleler, şehrin merkezinden uzaklarda kurulmuştur. Göçmenlerin ve eski İstanbulluların birbirleriyle karşılaşması uzun yıllar sonra gerçekleşmiştir. Kâğıthane o yıllarda pek kimsenin uğramadığı, hatta şehrin çöpünün döküldüğü bir yerdir. 1950’li yıllarda Sanayi Mahallesi, İstanbul’un çöp döküm yeri iken Hürriyet Mahallesi de hafriyatların döküldüğü alandır.¹²¹ Latife Tekin *Berci Kristin Çöp Masalları* adlı kitabında çöplerin arasında kurulan gecekondu mahallelerinin hikâyelerini şu şekilde anlatır:

¹¹⁹ Akın, *Ayağımda Kırk Numara Kâğıthane*, s. 23.

¹²⁰ İbrahim Tenekeci, *Ağır Misafir, Üç Saniye Koridoru*, İstanbul, Profil Kitap, 2011, s. 25.

¹²¹ Şükrü Şen v.d., *Sözlü Tarih Görüşmeleriyle Kâğıthane*, s. 93.

“Bir kış gecesinde, gündüzleri kocaman tenekelerin şehrin çöpünü getirip boşalttıkları bir tepenin üstüne, çöp yığınlarından az uzağa, fener ışığında, sekiz konu kuruldu. Sabah konduların üstüne yılın ilk karı düştü. Borca alınmış ziftli kâğıtlardan, inşaat tahtalarından, at arabalarıyla harmanlardan taşınan briketlerden kurulan bu sekiz konduyu, ilkin çöp ayıklamaya gelen insanlar gördü. Sepetlerini, torbalarını sırtlarından indirmedi, topluca, konduların yanına koştu. Kondularının başında bekçilik eden kurucularla lafa tutuştular. Sert zorlu bir rüzgâr, sesleri orta yerinden bölüp durdu. Bir ara konduları alıp gidecek oldu. Çöp ayıklayıcılar, konduların eğri duvarlarının, iğreti çatılarının rüzgâra dayanamayacağını söylediler. Kurucular da çatılara ip bağlayıp tutmaya, duvarlara destek çakmaya karar verdiler.”¹²²

Elektriğin, suyun ve yolun olmadığı bu yaşam alanlarında, Anadolu’dan göç edenlerin dayanışma ağları geliştirerek mekânsal ve toplumsal bir etkileşim yaratmaya çalıştıkları görülmektedir. Sanayileşmeye başlayan bölgelerin hemen yanında kurulan ilk gecekondu mahallelerinde, birbirleriyle dayanışma içerisinde yaşayan bir topluluk oluşmuştur.

Bu dayanışma ağları, gecekonduların inşa süreci ile sınırlı kalmamıştır. Gecekonduların bahçelerine, sokaklara ve iş yerlerine yani yeni kurulan mahallelerin bütününe yansımıştır. Kadınlar, gündelik hayatlarında çoğunlukla köylerindeki gibi buldukları her yeri ekip biçmişler ve bağ bahçe işlerinde çalışmışlardır. Mevsim döndüğünde ise gecekonduların bahçeleri, fabrikalardan aldıkları işleri yaptıkları bir iş yerine dönüşmektedir. Ayrıca, kışlık yiyecek hazırlıkları da bu bahçelerde yapılmaktadır. Erkeklerin fabrikalarda çalışarak verdikleri şehre tutunma mücadelesine kadınlar da bu şekilde destek olmaktadır. Eski bir Kâğıthane’li olan katılımcı, görüşmede kadınların dayanışma ilişkilerini ve enformel çalışma süreçlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Kadınların gidecek bir yeri yoktu benim bildiğim. Ama şu vardı mesela iş alırlardı, buna benim annem de dâhil, o bostanlarda gündelikçi olarak çapa yaparlardı. Ot yolarlardı, sonra Beşler ve Coşkun Sucuk Fabrikası’ndan iş alınıp

¹²² Latife Tekin, **Berci Kristin Çöp Masalları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 7.

evlere getirilirdi, mesela onların bir ipi vardı ipi boncuğa geçirirlerdi. Öyle ev işi yapanlar vardı.”¹²³

Anadolu’da yaygın bir gelenek olan imece İstanbul’un gecekondu mahallelerine de taşınmıştır. Eski bir gecekondu sakini ve belediyede güvenlikçi olarak çalışan katılımcı, bu dayanışma ilişkisinden şu şekilde söz etmektedir:

“Bizim kadınlar genelde köylü olduğu için, bir gün o komşuya gidip toplaşrlar bir gün başkasına, bahçede toplaşrlardı. Erişte kesilecekse kararlaştırırlardı. Bir gün o komşuya, bir gün o komşuya giderlerdi. İmece usulü.”¹²⁴

Gecekondu bahçeleri, konut sakinlerinin mahrem kullanımına elverişli olmasıyla birlikte mahallelinin bir araya gelmesine de imkân tanınmasıyla yarı kamusal bir form kazanmıştır. Bu bahçeler kadınların buluşma mekânı olmasının yanı sıra çocukların da hayatlarının önemli bir parçasıdır. Mülâkatlarda Kâğıthane’deki gecekondu mahallelerinde yaşamış, çocukluğu ya da gençliğini buralarda geçirmiş kişilere, bir çocuk için gecekondu mahallesinin ne ifade ettiği sorulduğunda alınan cevaplara bakılacak olursa bahçelerin ve sokağın gündelik hayattaki yerini daha iyi anlaşılacaktır. Bölgede sınırlı sayıda ilkokul, ortaokul ve lise vardır. Dolayısıyla çocukların hepsi aynı okullarda eğitim görmektedir. Okul sonrasında ise çocuklar için hayat bahçelerde ve sokakta devam etmektedir. Kâğıthane Belediyesi’nin Şehircilik ve İmar Bölümü’nde çalışan, çocukluğu da Kâğıthane’de geçen bir katılımcı, mahalle ve gecekondu bahçelerinin çocuklar için ne anlama geldiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Evler her ne kadar gayri fenni gecekondu olsa da en azından bir miktar bahçesi, çamuru, ağacı, tavuğu vs. en azından bir çocuk için yaşanabilir düzeydeydi. Mahalle güvenli bir parktı bizim için çocukluğumuzun geçtiği dönemde.”¹²⁵

Gecekondu yapılarının yoğunluklu olduğu mahallelerde sokak, ikili bir fonksiyona sahip olabilmektedir Hem bir kamusal alan hem de diğer mahallelerin erişimine kısıtlı yalıtılmış alan olabilmektedir. Sokak ayrıca, evin bir parçası olarak da görülebilmektedir. Mahallenin çocukları, mahalledeki tüm büyüklerin ortak çocukları

¹²³ [K34] 28.06.2018 tarihli görüşme.

¹²⁴ [K1] 25.06.2016 tarihli görüşme.

¹²⁵ [K5] 31.10.2016 tarihli görüşme.

gibidir. Bütün büyükler her bir çocuğun ahlaki değerlerinden sorumludur. Başkasının çocuğuna yol gösterme, ahlaki eğitim verme ya da cezalandırma hakkına sahiptir. Eski Kâğıthaneli olan yazar katılımcı, bu ilişki tarzını şu şekilde ifade etmiştir:

“Herkes herkesi tanıdığı için mesela birini abisi dövdüğü zaman niye dövdü diye sorulmazdı. Ya da bir abla dövdüğü zaman bir bildiği vardır, kim bilir ne yapmışızdır. Biz öyle güvenli bir ortamda büyüdük, hırsızlık olmazdı, öyle kötü şey olmazdı. Annelerimizin akli dışarda kalmazdı biz dışarda iken, yani istinasız herkes herkesi tanırdu.”¹²⁶

Gecekondü mahallesinin çocukları için Kâğıthane, güven içinde oynayabilecekleri bir oyun alanıdır. Burada yaşayan çocuklar “çivi oyunu, misket, kibrit kartı, gazoz kapağı, çelik çomak, körebe, bezirgân başı, saklambaç, mendil kapmaca, sek sek, ip atlama, istop, uzun eşek, köşe kapmaca, birdir bir, eski minder ve çember çevirme”¹²⁷ gibi sokak oyunlarını oynamışlardır. Ancak, Kâğıthane’de çocukluk çok uzun sürmez. İlkokul bittiğinde erkek çocukları ya oto tamircilerinde ya da esnafın yanında çırak olarak çalışmaya başlarlar. Yazar Hüseyin Akın, kitabında dönemin Kâğıthane’sinde çalışan çocukları şu sözlerle anlatmaktadır:

“İlkokuldan sonra okumak pek yaygın olmadığı için ilkokulu bitiren bir çocuk için ebeveynin ilk aklına gelen şey çocuğunu hemen Oto Sanayi’de bir kaportacı, bir egzozcu ya da motorcunun yanına çırak olarak vermektir. Tabii tıpkı benim ortanca ağabeyim gibi evdekilerin haberi olmadan okula gidiyorum diye çıkıp Oto Sanayi’de bir cam-kilit dükkânında çıraklık edenler de az değildir. Tahsilin gücüne ya da oğlunun karnesine güvenmeyen kimi babaların da yaz tatillerinde çocuklarını hiç olmazsa bir meslek sahibi olup kendini kurtarsın diye Oto Sanayi Sitesi’ne göndermesi çok rastlanır bir durumdu.”¹²⁸

Özellikle oto sanayi bölgelerinde ya da küçük esnaf yanında çırak olarak çalışan çocuklar dönem kentinin bilinen olgularından biridir. Mahallede var olan kente birlikte tutunma çabasına çocuklar da dahil olmuştur. 1940-1970 yılları ve 1970 sonrası, iki dönem olarak tasnif edilen Türkiye’deki gecekondulaşma sürecinin ilk kuşağında,

¹²⁶ [K34] 28.06.2018 tarihli görüşme.

¹²⁷ Akın, *Ayağımda Kırk Numara Kâğıthane*, s. 42.

¹²⁸ A.e., s. 25.

dayanışma ağları ve kentle bütünleşme ayırt edici bir işleve sahiptir.¹²⁹ Kâğıthane’de de söz konusu dayanışma ağları özellikle kırdan kente göç sürecinde gecekondulaşımı, iş bulma, sosyal hayat ve benzeri durumlarda gözlenmiştir. Dayanışma ağlarını güçlendiren bir diğer olgu ise bölge sakinlerini bir araya getiren sosyal alanlardır. Kâğıthane’nin gecekondulaşmış mahallelerinde sokaklar, kahvehaneler, sinemalar ve futbol kulüpleri sosyal hayatta önemli bir yere sahip olmuştur. Gecekondulaşmış mahallelerdeki futbol kulüpleri ise özellikle erkek çocuklar için geleceğe dair bir “çıkış kapısı” olarak görülürken, bu kulüpleri ayrı bir başlık altında analiz etmek gerekecektir.

3.1.3.2.4. Futbol Kulüpleri

Fotoğraf 2. Gecekondulaşmış mahallesinde futbol maçı¹³⁰.

Mahallelerin henüz gecekondulaşmamış boş alanları futbol sahası hâline gelmiştir. Mahallede birkaç gencin sokakta oynadıkları futbol maçları ile başlayan ilgi, zamanla mahalle takımlarının kurulmasına hatta bu takımların kulüpleşmesine kadar

¹²⁹ Erder, *İstanbul Bir Kervansaray (mı?)*, s. 129-165.

¹³⁰ Akın, *Ayağımda Kırk Numara Kâğıthane*, s. 61.

gitmiştir. Eski bir Kâğıthaneli olan katılımcı, mahalle takımlarının Kâğıthane’deki ve İstanbul genelindeki etkisini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Mesela çok sayıda kulüp vardı ve bunların İstanbul’da ciddi karşılığı vardı. Kâğıthane Spor, Türkeli Spor, Filiz Spor, Yıldız Spor sonra Kâğıthane çevresinde mesela Harmantepe Spor. Biz bütün amatörleri bilirdik İstanbul’daki.”¹³¹

İstanbul’un farklı semtlerindeki takımlar bilinmekte bu takımlar ile yapılan maçlara Kâğıthaneliler büyük coşkuyla katılmaktadır. Bu maçlar için otobüs kiralanmakta mahalleliler tezahüratlar eşliğinde maçların yapılacağı sahalara gitmektedir. Bu maçlar, semtten-mahalleden çok fazla dışarı çıkmayan Kâğıthaneliler için şehre açılmanın bir aracıdır. Böylelikle Kâğıthaneliler, kendi alanları dışında farklı bir kamusal alanı diğer bir ifade ile futbol oynanan sahayı ve o sahanın bulunduğu mahalleyi-semti belirli bir süre de olsa tecrübe etme imkânı bulmaktadır. Bu tecrübe alanında ise farklı toplumsal gruplarla karşılaşma imkânı doğmaktadır. Hüseyin Akın, uzak semtlerde oynanan futbol maçları hakkında kitabında şu ifadelere yer vermiştir:

“En çok, uzak semtlere seyirciler de gelsin diye otobüs kaldırılarak gidilen maçları severdim. Mesela Beşyüzler ve Sefaköy sahasında yapılan maçları hiç unutmam. Burada yapılan maçlarda hem deplasman havasından kaynaklanan müthiş bir dayanışma coşkusu hem de mahalleden uzak bir yerde maç izlemenin özgürlük havası sezilirdi. Tezahürat yaparken bile sesimiz bir başka çıkıyordu.”¹³²

Takımlar kurulurken hemşehrilik bağları ön plana çıkmaktadır. Sanayi Mahallelisi’nin futbol takımı olan Türkeli Spor, Sinop’tan göç ederek Kâğıthane’ye yerleşen kişilerin kurduğu bir takımdır.¹³³ Gecekondu mahallelerindeki futbol takımları için dernek ve vakıf benzeri bir işlevden söz etmek mümkündür. Aileler için bu takımlar, çocuklarını kötü alışkanlıklara kapılmaktan koruyan yerlerdir. Bu nedenle de aileler çocuklarının bu takımlara yazılmalarını desteklemişlerdir. *Kâğıthane’nin*

¹³¹ [K34] 28.06.2018 tarihli görüşme.

¹³² Akın, *Ayağımda Kırk Numara Kâğıthane*, s. 62.

¹³³ A.e., s. 61.

Sesi’nde futbol kulüpleri ile ilgili yer alan haberler, bu kulüplerin o yıllarda ne ifade ettiğinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

“Bölgemizdeki spor faaliyeti, İstanbul’un diğer bölgelerine nazaran daha canlı daha hareketlidir. Gençlerimiz muntazam çalışmakta, üzerine düşen vazifeyi yapmaya çalışmaktadırlar. Ancak bu mevzuda ilerlemede kuru çalışma, kuru takdir kâfi gelmemektedir. Başta Kâğıthane Gençlik Kulübü olmak üzere, bütün bölge spor kulüplerine ve bu kulüplerin en canlı varlığını teşkil eden gençlerimize her bakımdan destek olmamız icap etmektedir. Onlara her cihetten destek olmalı çalışma imkânları sağlamalıyız. Kâğıthane Gençlik Kulübü iyi bir sahadan mahrum bulunmaktadır. Malzemeleri noksandır. Çeliktepe Gençlik Spor Kulübü de aynı durumdadır. Çeliktepeliler Kâğıthane belediyesinin kendilerine tahsis ettiği sahanın bir an önce teslimini istemektedirler. Kâğıthane Gençlik Kulübü İdare Heyeti üyeleri önümüzdeki günler içinde mühim toplantılar yapacak ve gençlerimizin arzularını tahakkuk ettirmek için imkânlar araştıracaklardır.”¹³⁴

Haberde Kâğıthane’deki kulüp sayısının İstanbul’un diğer bölgelerine göre daha fazla olduğu açık bir biçimde ifade edilmektedir. Kâğıthaneli gençlerin de bu kulüplere olan ilgisi oldukça fazladır. İş ve okul sonrası birçoğu vakitlerini bu kulüplerde geçirmektedir. Saha taleplerinden anlaşılabacağı üzere, gençlik kulüplerinin öncelikli faaliyet alanı futbol gözüксе de asıl hedeflenen gençleri yetiştirmek ve şehrin karmaşasından korumaktır. Bu amaçla idare heyeti yeni yöntemler geliştirmeye çalışmaktadır. Haberde bahsedilen toplantı kısa sürede yapılmıştır ve gazetenin bir sonraki sayısında toplantıda alınan kararlara yer verilmiştir. Bu kararlardan ilki şu şekildedir: “Kulüp lokalinde bir kütüphane teşkili ve gençlerin okumaya teşvik edilerek lokal binasında edebiyat geceleri tertibi.”¹³⁵

Bu karar, kulüplerin yalnızca futbol sahasında spor faaliyetleri yapmadığını göstermektedir. Gençlerin edebiyatla olan ilişkilerini artırmak ve onlara kitap okuma alışkanlığı kazandırmak için kulüp lokalinde bir kütüphane kurulmuştur. Kulüp lokalleri, gençler ve büyüklerin bir araya geldikleri, kitap okudukları, sohbet ettikleri mekânlardır. Bu sohbetlerde gençlere ahlaklı olmaları yönünde telkinlerde

¹³⁴ Kâğıthane’nin Sesi gazetesi, yıl 1, sayı 2, 27 Aralık 1963.

¹³⁵ Kâğıthane’nin Sesi gazetesi, yıl 1, sayı 3, 31 Aralık 1963.

bulunulmaktadır. Toplantıda alınan ikinci karar bu beklentiye dairdir: “Genç sporcuların çalışmaları esnasında sporcu ruhuna sadık kalmaları ve vakarlı davranmaları yolunda gayretler.”¹³⁶

Kulüplerin bu yaklaşımları çoğu zaman, ailelerin bu yapılara güvenle yaklaşmaları ve çocuklarını kulüplere gitmeleri konusunda teşvik etmeleriyle sonuçlanmaktadır. Aynı gazetenin 14 Ocak 1964 tarihli sayısında, bölgenin ileri gelenlerinden Doktor Mustafa Örgе’nin kulüp lokalinde açık oturumlar tertip edeceğine dair bir haber yer almaktadır:

*“(...) Diğer taraftan Kulüp lokalinde çeşitli konularda açık oturumlar tertiplenecektir. Kulüp Reisi Doktor Mustafa Örgе bu hususta faaliyete geçmiş, hazırlıklar başlamıştır.”*¹³⁷

Kâğıthane’nin Sesi’nde daha çok sağlıkla ilişkili konularda köşe yazarlığı da yapan Mustafa Örgе, Kâğıthane gençlerinin yetişmesi için çaba harcayan kişiler arasındadır. Mustafa Örgе, kamuoyunda benzer hassasiyetleri ve çalışmaları ile tanınan Türkan Saylan’ın¹³⁸ eski eşidir. Kâğıthane’de yaşayan çift, çevresine duyarsız kalmaz, Türkan Saylan da *Kâğıthane’nin Sesi*’nde köşe yazıları yazmaktadır. Saylan, her sayıda “Düşünceler” adlı köşesinde çocukların eğitimi, kız çocuklarının okutulması, gençlerin kumardan uzak tutulması gibi Kâğıthane’de gözlemlediği toplumsal sorunlar hakkında fikirlerini beyan eder. Gazetenin henüz ikinci sayısında “Sokaktaki çocuklar ne olacak?” başlığı altında bir yazı kaleme alır:

“(...) Evet, adam köyünde evlenmiştir, çoluk çocuğu vardır, kalkar ‘taşı toprağı altın’ İstanbul iline gelir. Zengin olayım derken zavallı bir kız bulur, evlenmek arzusundadır, kızı ya kaçırır ya baştan çıkarır ‘alacağım seni der’ götürür evine. Günler geçer kız kadın olur, sıralar oğlanları, kızları, adam çalışır çabalar, aldığıнын birazını köye yollar birazını şehirli ailesine harcar. Çocuklar büyür

¹³⁶ A.e.

¹³⁷ A.e.

¹³⁸ Türkan Saylan (1935-2009), tıp doktoru, yazar, eğitimci ve aynı zamanda da aktif sivil toplum kuruluşu genel başkanlığı görevlerinde yer almıştır. Saylan, dermatoloji alanındaki tıp çalışmalarının yanı sıra, 1989’da "Atatürk ilke ve devrimlerini korumak, geliştirmek, çağdaş eğitim yoluyla çağdaş insan ve çağdaş topluma ulaşmak" amacı ile oluşturulan Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği’nin (ÇYDD) kurucuları arasında yer almış ve uzun süre bu derneğin başkanlığını da yürütmüştür.

*giderler. Akranları okula başlar. Çocuğunun anaları da çalıştığından onlara caddeler, sokaklar, mahalle araları kalır, oynayacak, vakit geçirecek. Çünkü nüfus kağıtları yoktur onların. Kendileri karşımızdadır ama kayıtsız olduklarından biz onları insandan saymayız. Nasıl içim sızlar böylelerini gördükçe düşündükçe (...)*¹³⁹

Dr. Türkan Örgü ismiyle, dönemin sosyal hayatına, aile yapısına ve Kâğıthanelilerin yaşam biçimlerine dair kesitler sunmakta, kız çocukları ve kadınlar konusundaki hassasiyeti o yıllarda kaleme aldığı yazılarda dikkat çekmektedir. Türkan Saylan'ın gazetenin bir diğer sayısında “Kadınlık ve Saygı” başlığındaki yazısı ise şu şekildedir:

*“(...) Gündüz oturduğumuz evden beş yüz metre ötedeki durağa yürüyene kadar, kamyon ve taksilerden işittiğimiz laflar bütün gün sinirlerimizi bozmaya yetiyor. Tanıdık olmayan bir taksiye binince, ineceğimiz yere kadar yürek çarpıntısı çekmekten helak olduğumuzdan, çok defa dakikalarca umumi vasıtayı bekliyoruz. Hava karardıktan sonra ise, kapının önünde bile vasıta bekleme sırasında küçükken mezarlık önlerinden geçerken duyduğumuz kâbusu aynen yaşıyoruz. Durmadan düşünüyorum, neden böyle olsun, neden bu güzel şehirde bir kadının, en tabii hakkı olan yolculuk imkanları böylesine sıkıcı şekilde tehdit edilsin?”*¹⁴⁰

Bu satırlar, mülâkatlarda da dile getirilen o yıllarda kadınların evlerinden dışarıya çok çıkamadıkları bilgisini desteklemektedir. Her ne kadar fabrikalarda çalışan ya da şehrin merkezindeki evlere hizmet etmek için giden kadınlar olsa da kadınların sokakta kendilerini güvende hissetmediği anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi kadınlar evlerinde ya da evlerinin bahçelerinde bir araya gelirler. Bu kuralın yıkıldığı yerlerden biri ise sinemalardır.

3.1.3.2.5. Sinemalar

Gecekondu mahallelerinde sinemalar, kadınların evlerinin dışında bulunabildikleri nadir mekânlardan biridir. Yazlık açık hava sinemaları başta olmak üzere, sinemalar –hepsi için geçerli olmasa da– kadınların sosyalleşme mekânlarından

¹³⁹ Kâğıthane'nin Sesi gazetesi yıl 1, sayı 2, 27 Aralık 1963.

¹⁴⁰ Kâğıthane'nin Sesi gazetesi yıl 1, sayı: 3, 31 Aralık 1963.

biridir. Futbol sahalarında olduğu gibi, mahallede boş kalan bazı araziler yazlık sinemalara dönüştürülmüştür. Bu alanların çevresi tuğlalar ile örülmekte, uygun bir noktaya ise film makinası ve beyaz perde yerleştirilmektedir. Sinemayı işleten kişi girişte bilet keserek mahalleliyi bu alana kabul etmektedir. Filmler sessiz bir şekilde izlenmez, tezahüratlar, alkışlar, yuhalamalar ya da söylenen şarkılara eşlik etmeler o yıllar için sinemalardaki sıradan davranışlardandır. Eski bir Kâğıthane’li olan katılımcının Kâğıthane’deki sinemalar hakkındaki ifadeleri şu şekildedir:

“Tabii film den önce afişler asılırdı... Arabalarla da afiş[e] edilirdi megafonla bu akşam sinemada Karaman Abdullah diye, sokak sokak...”¹⁴¹

Fahri Yetman’ın hazırladığı 1975 imar planı raporunda da Kâğıthane’deki mahallelerde yer alan sinemalar listelenmiştir. O yıllarda Kâğıthane’nin Merkez, Hürriyet, Sanayi, Çeliktepe, Çağlayan, Gültepe, Yahya Kemal ve Ortabayır mahallelerinde toplamda sekizi açık, dokuzu kapalı olmak üzere on yedi sinema salonu bulunmaktadır.¹⁴² Bu rakamlar, o yıllarda sinema salonlarının gündelik hayattaki önemini göstermektedir. Kadın, erkek, genç, yaşlı herkesin bir araya gelebildiği nadir mekânlardan biri olarak sinemalar, 1970’li yıllar Kâğıthane’sinin önemli kamusal alanlarından biridir.

Çocukluk ve gençlik yıllarını Kâğıthane’de geçiren yazar Hüseyin Akın, *Geçmiş Günler Matinesi* adlı eserini bu yıllarda Kâğıthane’de izlediği filmlerden ilhamla kaleme almıştır. O yıllarda Kâğıthane yalnızca film seyredilen değil aynı zamanda da film çekilen bir kentsel mekândır. 1952 yılında Lütü Akad’ın yönettiği *İngiliz Kemal*, 1963’de Ertem Göreç’in yönettiği *Fakir Prenses*, 1966 yılında Atıf Yılmaz’ın yönettiği *Ah Güzel İstanbul*, 1973’de Halit Refiğ’in yönettiği *Vurun Kahpeye*, 1976’da Ergin Orbey’in yönettiği *Meraklı Köfteci* Kâğıthane’de geçen filmlerden bazılarıdır.¹⁴³ Kâğıthane’nin özellikle kırdan kente yaşanan iç göçlerle ve bu süreçte gelişen sanayileşme ile birlikte geçirmiş olduğu kentsel müdahaleler,

¹⁴¹ [K33] 28.06.2018 tarihli görüşme.

¹⁴² Yetman, *Kâğıthane İmar Planı Araştırmaları*, s. 36.

¹⁴³ Şükrü Şen, v.d., *Sözlü Tarih Görüşmeleriyle Kâğıthane*, s. 387.

mekânsal ve toplumsal olarak orada yaşayanların gündelik yaşamlarına etki etmiştir. Bu dönemde bölgedeki fiziklse ve sosyal şartlar da filmlere yansı(tıl)mıştır.

Kâğıthane'nin Sesi'nde "Yıldızlar Köyümüze İlgi Gösteriyor" başlığı ile çıkan haber yerel halkın sinemaya ve sinema sektörünün Kâğıthane'ye yönelik ilgisini göstermesi açısından dikkat çekicidir:

*"Köyümüzü pek seven, fırsat buldukça Kâğıthane'ye gelip dere boyunda gezintiler yapan yıldızlarımız başında tanınmış sinema artisti Göksel Arsoy gelir dersek yalan söylememiş, mübalağa yapmamış oluruz. Sinema sever okurlarımızın hatırlayacağı üzere halen Göksel Arsoy Konya'da bulunmakta ve buranın bir köyünde yedek subay öğretmen olarak vatani vazifesini ifa etmektedir. Göksel Arsoy'un yakınlarından edindiğimiz malumata göre kıymetli sanatkâr köyümüzle ilgili bazı projeler hazırlamış bulunmaktadır. Askerlik ödevi sona erer ermez İstanbul'a dönecek olan Göksel, bölgemizde geniş bir arazi satın alacak ve burada muazzam bir film stüdyosu kuracaktır. Göksel ayrıca yazın oturmak üzere aynı yerde bir köşk inşa ettirecektir. Meşhur film yıldızımızın köyümüze karşı gösterdiği bu ilgi yavaş yavaş diğer perde sahne sanatkârları arasında da yayılmağa başlamıştır. Bunlar arasında yakışıklı artist Fikret Hakan da bulunmaktadır. Diğer taraftan geçen sayımızda bildirdiğimiz gibi Çağlayanda Sultan Aziz'in hayatı ve güreşleri ile ilgili olarak çekilmesine karar verilen filmin hazırlıklarına başlanmış bulunmaktadır. Filmi çevirecek olan prodüktör bu günlerde Türkan Şoray ile Aydan'a teklifte bulunacak, filmde rol almalarını isteyecektir."*¹⁴⁴

1963-1964 yıllarında çıkan *Kâğıthane'nin Sesi* gazetesinde dönemin sinema sanatçıları ile alakalı birçok haber yer almaktadır. Henüz televizyonun yaygınlaşmadığı bu yıllarda, Kâğıthanelilerin sinema sanatçılarını tanıdıklarını ve hayatlarını merak ettiklerini bu haberler bağlamında değerlendirmek mümkündür. Dönemin sinemaları kadınların sosyal hayatında büyük öneme sahip iken, erkekler için kahvehanelerin sosyalleşme alanı olarak öne çıktığı görülmektedir.

¹⁴⁴ *Kâğıthane'nin Sesi* gazetesi, yıl 1, sayı 2, 27 Aralık 1963.

Fotoğraf 3. Kâğıthane'nin Sesi gazetesi 24 Aralık 1963.

3.1.3.2.6. Kahvehaneler

Kâğıthane’de yer alan sosyalleşme mekânlarından biri olan kahvehaneler, erkek yoğunluklu bir alandır. Bu nedenle de kahvehaneler için ‘eril mekânlar’ nitelendirmesi yapılmaktadır. Kâğıthane’deki gündelik yaşamda ve sosyalleşme alanlarında, kadınlar ve erkekler için farklı mekânlar söz konusudur. Erkekler, sokaktan futbol sahalarına oradan da kahvehanelere doğru evrilen bir mekansal çizgide sosyalleşmektedirler. Kâğıthane’nin eski sakinlerinden ve günümüzde bölgede projeler üreten bir yapı firmasının sahibi katılımcı futbol sahası, sokak ve kahvehane kültüründen şu sözlerle bahsetmektedir:

“Çağlayan’da oturuyorduk o zaman. Devamlı top oynardık. Gece karanlığına kadar oynardık. Sokak kültüründen dolayı kahve kültürü de başlıyordu mecburen. Arkadaşlarla top oynuyorsun sonra gidiyorsun kahvede oturuyorsun. Eskiden gençler arasında böyle sokak kültürü, kahve kültürü oluşmuştu.”¹⁴⁵

Bu yıllarda kahvehaneler, yetişkin erkeklerin uğrak mekânıdır. Erkekler, iş dışındaki boş vakitlerini kahvehanelerde oturarak geçirmektedir. Yoksulluk ve kente

¹⁴⁵ [K20] 04.07.2017 tarihli görüşme.

tutunma birçok erkeğin ortak problemidir ve bu ortamda kahvehaneler de erkeklerin problemlerini paylaştıkları bir ‘terapi’ mekânı işlevi görmektedir. Kahvehaneler ayrıca, ülke gündeminin tartışıldığı ve iş arayanların iş için bekledikleri çok işlevli bir kamusal alan konumundadır. Özellikle bir fabrikada ya da inşaatta işçi olarak çalışan kişiler buralarda bir ustabaşının gelip işçiye ihtiyaç var demesini beklemektedir. Nerede, nasıl bir iş var kahvehanelerde duyulmaktadır. Mahallede olup bitenler de kahvehanelerden öğrenilmektedir. Zafer Aydın *İşçilerin Haziranı 15-16 Haziran 1970* adlı kitabında dönemin kahvehanelerini şu şekilde anlatır:

“Erkek işçilerin çalışma saatleri dışında çokça vakit geçirdiği kahveler, işçilerin sohbet ettiği, birbirinden haber aldığı, işçi sorunlarının konuşulduğu, tartışıldığı, deneyim ve bilgi alışverişinin yapıldığı alanlardı. Hastası olan birine dayanışma kahvede toplanırdı. Köyden gelen birinin kısa süreli barınma sorununun çözümü de kimi zaman kahvelerden sağlanırdı. İşçi kahveleri, iş arayan birinin ‘Sizin fabrikada iş var mı?’ sorusuyla gittiği ilk yerlerden biriydi. İş arayanların ve işçi aranan iş yerlerinin listesi bazı kahvehanelerde bir köşede asılı dururdu. Fabrikaların civarında bulunan kahvehaneler, işçilerin öğlen paydoslarında buluşma noktasıydı.”¹⁴⁶

Erkeklerin kahvehanelere olan ilgisi arttıkça, kahvehanelerin sayısı çoğalmıştır. Kumar oynatılan kahvehaneler erkeklerin neredeyse evlerinden daha çok vakit geçirdikleri yerler hâline gelmişlerdir. Geçim sıkıntısı içerisindeki erkeklerin kumar alışkanlıkları nedeniyle yaşam koşulları daha da zorlaşmaktadır. Bu durumdan şikâyetçi olan kadınlar, *Kâğıthane’nin Sesi* gazetesine gelerek kahvehanelerden ve erkeklerin kumar alışkanlıklarından şikâyetçi olduklarını bildirmiş ve gazetenin bir sayısında bu konu özel olarak ele alınmıştır. Aşağıda yer verilen bu haberler, kahvehanelerin sosyal hayatta yarattığı etkiyi göstermesi açısından dikkat çekicidir:

“(...) Herkesçe bilinen bu talûkatı burada niye tekrarladık? Buna gazetemize müracaat eden yaşlı anneler, genç kadınlar, ihtiyar babalar sebep olmuştur. Kocalarından, kardeşlerinden dert yanarak ne olur yazın dediler. Bölgemizde kumar aldı yürüdü. Erkeklerimiz çoluk çocukların nafakalarını tavla veya

¹⁴⁶ Zafer Aydın, *İşçilerin Haziranı 15-16 Haziran 1970*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2020, s. 878.

iskambil oyununun başında yiyorlar. Bu yüzden, bu kumar illeti yüzünden işlerinden olanlar bile oldu. İlgililer bu işe bir çare bulsunlar (...) Durumu yakından inceledik. Müracaat sahipleri yerden göğe kadar haklı bulunmaktadır. Göltepe, Kuştepe, Alibey Köyü, Çağlayan ve Kâğıthane bölgelerinde bir sürü kahve vardır. Sanki bunlar yetmiyormuş gibi her gün yeni yeni kahvehaneler de açılmaktadır. Sabahın erken saatlerinde buralara gelip çöreklenenler, buraları dolduranlar, gece yarısına kadar sigara dumanları içinde kumar oynamakta, çoluk çocuklarının nafakalarını buralarda heba etmektedirler. Bu durum bölgenin asayişini üzerinde rol oynamakta, her Allahın günü bu yüzden kavgalar, yaralanmalar olmakta hatta cinayetler işlenmektedir.”¹⁴⁷

Aynı sayıda Türkan Saylan köşesinde Kâğıthane’de karşılaştığı kahvehane manzaralarından bahsetmekte, Kâğıthane’deki kullanım biçiminin değiştiğini, erkeklerin çok uzun saatlerini kahvehanelerde harcadıklarını dile getirmektedir. Kahvehanelerde kumar oynatılmaktadır, Kâğıthane’de yaşayan erkeklerin bir kısmı ise kumara bağımlı hâle gelmişlerdir. Bu haber ayrıca, *Kâğıthane’nin Sesi* gazetesinin Habermas’ın “edebî kamu” suna iyi bir örnek teşkil ettiğini de göstermektedir. Bir kamusal alan olarak *Kâğıthane’nin Sesi*, ilerleyen kısımlarda müstakil olarak ele alınacaktır.

Gazetede konu hakkında yer alan bir diğer yazı ise şu şekildedir:

“Ne zaman köyümüzün meydanından geçsem iki sıralı kahvelerin ağzına kadar dolu olduğunu görürüm. Sabahın erken saatlerinden akşamın geç saatlerine hatta ertesi sabaha kadar bu faslın devam ettiğine şahit oluyor veya işitiyoruz... Aslında kahvehaneler büyük toplumsal ihtiyaca cevap veren teşekküllerdir. Bilhassa yazın, toplu halde temiz havadan istifadeyi temin eder kahve bahçeleri; kışın ise sabah erken yola çıkan işçilerin uğrayıp sıcak bir çay içebilecekleri bir durak ve akşam işten çıkınca köy halkının birkaç saatliğine bir araya gelip günlük olayları tartışabilecekleri faydalı bir mahaldir... Ama artık kahvehaneler bu faydalı neticelerin tümünü yitirdi... Bir araya gelince faydalı bir konudan

¹⁴⁷ *Kâğıthane’nin Sesi* gazetesi, yıl 2 sayı 5, 7 Ocak 1964.

bahsetseler neyse. Herkes masalara bölünmüştür, beşer onar kişi, artık kumarın alası döner buralarda.”¹⁴⁸

Türkan Saylan, bu yıllarda Merkez Mahallesi’ndeki meydanda iki sıra hâlinde kahvehanelerin yer aldığını dile getirmektedir. Saylan’a göre kahvehaneler haberleşme, bilgi paylaşımı, sosyal ilişki kurma mekânı işlevlerini yitirmekte, yalnızca kumar oynanan yerlere dönüşmektedir. *Kâğıthane’nin Sesi* gazetesinde birkaç sayı sonra Saylan’ın ve gazetenin bu yaklaşımını eleştiren bir makale daha kaleme alınır. Makaleye göre kahvehaneleri eleştiren Saylan ve diğerleri, asıl sorunu görmemektedir. Kahvehaneler olduğu için işsizlik yoktur, işsizlik olduğu için kahvehane sayısı bu denli arttığı ifade edilmektedir:

“Bazı kimselerin iş bulamamaları cari ücretin yüksek veya bu kimselerin tembel ve işe yaramaz olmalarından değil, fakat mevcut iktisat düzeninin bunların emeklerini de lüzumlu kılacak bir talep hacmi yaratmasından dolayıdır. Bir İktisat Prof.u bu sözlerle, işsizlik mevzuunda özrün işsizlerde değil, iktisat düzeninde olduğunu söylüyor. Bu hüküm bize, işsizlerin otağı diyebileceğimiz kahveler mevzuunda, geçenlerde gazetemizin düşünceler sütununda okuduğumuz, ahlakçı bir anlayışla yazılan serzenişleri hatırlattı. Hadiseyi bir kere de bu sütunda didikleyelim ve kafamızda beliren sorulara birlikte cevap arayalım (...)

- *Arkadaşlar; ne olur kahveye gitmeyin de buralar da Levent gibi olsun!”¹⁴⁹*

Bu eleştiriler, Kâğıthane’nin şehrin diğer bölgelerinden farklı bir toplumsal yapı barındırdığını gösterdiği için önemlidir. İşsizlik sorunu gecekondu mahallelerinin sorunudur. Kâğıthane’nin sınırında yer alan Levent’te böyle bir sorun yoktur. Hüseyin Akın bu durumu kitabında şu cümleler ile anlatır:

“Levent’in sokak isimleri bile Sanayi ve Çeliktepe gibi Kâğıthane muhitlerine benzemiyordu. Manolya Sokak, Şakayık Sokak, Krizantem Sokak, Mor Karanfil Sokak, Al Karanfil Sokak, Çalığışu Sokak vb. Levent’teki sokak adlarının sadece birkaçı. Şimdi de neredeyse 40 yılının geçtiği Sanayi Mahallesi’ndeki sokak

¹⁴⁸ *Kâğıthane’nin Sesi* Gazetesi, yıl 2, sayı 5, 7 Ocak 1964.

¹⁴⁹ *Kâğıthane’nin Sesi* Gazetesi, yıl 2, sayı 10, 24 Ocak 1964.

adlarına bakalım: Takım Sokak, Teknik Sokak, Taşçı Sokak, Tadilat Sokak, Bilenir Sokak, Budak Sokak... Bütün kuş ve çiçek adları sanki Levent, Etiler ve Akatlar'a verilmiş de bu kenar mahallelere verilecek hiçbir çiçek adı kalmamış sanırsınız.”¹⁵⁰

Yazarın sokak isimleri üzerinden anlatmaya çalıştığı aslında şehrin yoksulluk ve refah ikilemidir. Levent ve Kâğıthane örneğinde görüldüğü gibi yanyana yer alan iki bölgenin yaşam biçimleri ve standartları birbirinden farklıdır. Bu iki bölge arasında sosyal etkileşimin sınırlı olduğu bilinmektedir. Ancak Levent Kâğıthane örneği üzerinden ortaya konulan bu durum şehrin bütününde de gözlenebilecek bir toplumsal olgudur. Gecekondu mahalleleri mekânsal olarak şehrin merkezinden uzağa konumlanmış, merkezle sınırlı ilişki kurabilen yerlerdir. Şehrin eski sakinlerinin gecekondu mahalleleri hakkındaki algısı ise sonradan gelenlerin şehrin düzenini bozdukları yönündedir. Gecekondu mahalleleri şehrin yerleşik eski sakinleri tarafından dışlanmaktadır.¹⁵¹

Dışlama, başlangıçta şehrin eski sakinleri tarafından gecekondu mahallelerine yönelik bir durum iken zamanla önceden göçenlerin sonradan gelenlere de uyguladığı bir tavır olarak gecekondu mahallelerinin kendi içinde de görülmektedir. Göçmen sayısı arttıkça Kâğıthane’de var olan dayanışma ilişkisinin de çözülmeye başladığı; göç edenler arasında akrabalık veya hemşehrilik ilişkileri bağlamında bir dayanışmanın ve bir araya toplanmaların arttığı yönünde gözlemler söz konusudur. Göçün artması ve gecekonducuların hemşehrilik ilişkilerine göre gruplanarak bir araya toplanması ile, kahvehaneler aynı şehirden ya da köyden göçenlerin bir araya geldikleri toplanma mekânlarına dönüşmüştür. Zamanla Sivas’tan göçenler bir kahvehanede, Kars’tan göçenler bir başkasında veya muhacirler başka bir kahvehanede buluşmaya başlamıştır. Eski bir Kâğıthane’li olan yazar katılımcı, kahvehanelerde yaşanan bu dönüşümü şu sözlerle ifade etmiştir:

“Kâğıthane’de [Merkez Mahallesi kastediliyor] üçten dörtten fazla kahvehane vardı. Fakat biz yaşımız itibariyle o kahvehanelere giremezdik. Sadece

¹⁵⁰ Akın, *Ayağımda Kırk Numara Kâğıthane*, s. 31.

¹⁵¹ Erder, *İstanbul Bir Kervansaray*, s. 158-161.

Karşılıkların kahvesi diye bir yer vardı oraya aşık gelirdi. Bir de Sivaslıların kahvesinde video oynatmaya başladılar, ilk çıktığı vakit, o zaman o filmleri seyretmeye giderdik. Küçük Emrahlar, Küçük Ceylanlar falan.”¹⁵²

Aşıkların dinlendiği ve filmlerin seyredildiği kahvehaneler, gecekondulu mahalle sakinleri için kamusal alan niteliğinde bir işleve sahipti. Kahvehaneler zamanla köy derneklerine dönüşmüş ve bu köy dernekleri günümüze kadar gelmiş ve hâlâ faaliyetlerini sürdürmektedirler. 1970 sonrasında ise kahvehaneler yalnızca hemşehriliğe ilişkilerine göre ayrılmamıştır. Kâğıthane’de kahvehanelerin siyasi görüşlerin örgütlenme mekânı hâline geldiği görülmüştür. Ülkede var olan siyasi çatışmanın sertleşmesi, kahvehanelere yansımış ve bu kahvehaneler birbirleriyle silahlı çatışmalara girmişlerdir. Bu noktada, şehrin bütününden dışlanan bir ilçe konumundaki Kâğıthane’ye, dışlama kültürünün nasıl nüfuz ettiğini incelemek yararlı olacaktır.

3.1.3.2.7. Gecekondulu Mahallesi Dışlama: Aşağı Mahalle, Yukarı Mahalle

Gecekondulu mahalleleri kendi içinde bir dayanışma kültürü barındırsa da şehrin merkeziyle ilişki kurabilen yerler değildir. Mahallelerin şehir merkezinin çevresinde yer aldığı gerçeği bu savı destekler niteliktedir. Saha araştırmasında da bu görüşü destekleyen veriler elde edilmiştir. *Kâğıthane’nin Sesi* gazetesinden alıntılanan aşağıdaki anekdotta Kâğıthane’li bir çocuğun kendi yaşadığı yeri, İstanbul’a ait bir yer olarak görmediği ve bu şekilde isimlendirmedeği görülmektedir.

“Bu yaz Çağlayan’dan Kâğıthane köyüne asfalt yolun altındaki eski istihkâm kışlasına inen patika yoldan çocukluk hatıralarımı düşününce geçiyordum... Birden bir çocuk ağlaması ile... Yanına yaklaştım.

-Kardeşim niçin ağlıyorsun?

-Ayağımı cam kesti

¹⁵² [K34] 28.06.2018 tarihli görüşme.

-Eve niçin gitmiyorsun?

-Annem evde yok.

- Annen nerede?

- İstanbul'da çalışıyor daha gelmedi."¹⁵³

şehirde göçmen sayısı arttıkça pekişen ötekini dışlama refleksi gecekonduluların sosyal yapısını da etkilemiştir. Kâğıthane'de zamanla silahlı çatışmalara evrilecek toplumsal dışlama, ilk başlarda gündelik hayatta düşük yoğunlukta yaşanmaktadır. İstanbul'da gecekonduluların mahalleleri, şehrin merkezinden uzakta kurulmuş ve şehrin dışına itilmiş yerlerdir. Bu mahalleler ile merkez arasında toplu ulaşım araçları işlemeye çok geç tarihlerde başlamıştır. Mahalle sakinleri, gecekonduluların mahallesinde bulamayacakları kıyafet, kumaş, ayakkabı gibi bazı ihtiyaçlarını karşılamak için çok uzun yıllar Kâğıthane'den şehir merkezine yürüyerek gidip gelmişlerdir. Eski bir Kâğıthaneli olan yazar katılımcı bu süreci şu sözlerle ifade etmiştir:

*"Mesela kıyafet almaya biz Topkapı'ya yürüyerek gider gelirdik. Otogar da ordaydı, işte oralarda yer sergileri vardı. Nadiren Eminönü'ne gidilirdi. Eminönü o zaman bu kadar yaygın bir yer değildi. Hep yürüyerek gittiğimizi hatırlıyorum, özellikle dönüş zor oluyordu, iyice yoruluyorduk. Bir taksi tutayım bir otobüse bineyim olayı yoktu."*¹⁵⁴

şehir merkezinden uzağı itilmiş bu kişiler kentin asıl sakinleri tarafından dışlanmaktadır. Kökeni neresi olursa olsun Anadolu'dan gelen herkesin Kürt olarak isimlendirildiğı ve bu şekilde hitap edildiğı mülkatlarda dile getirilmiştir. Kâğıthane'de yaşayan kabadayıların Kürt Hasan, Kürt Hüseyin, Kürt İdris vb. şekilde bilinmesi, bu kişilerin etnik olarak Kürt olmasından kaynaklanmaz, İstanbul'a sonradan geldikleri için bu isimle çağırılırlar. Bazen de köylüler olarak seslenilmektedir. Kentin eski sakinleri göçmenlerin şehrin kültürel dokusunu bozduklarını düşünmekte ve bu rahatsızlıklarını "geldiler buraları bozdular" cümlesi

¹⁵³ Kâğıthane'nin Sesi Gazetesi, yıl 2, sayı 12, 31 Ocak 1964.

¹⁵⁴ [K34] 28.06.2018 tarihli görüşme.

ile dile getirmektedirler. Kâğıthane Belediyesi'nde görevli olan katılımcı kent sakinlerinin göç edenlere yönelik yaklaşımlarını şu sözlerle ifade etmektedir: “Bize Kürt derlerdi; geldiler buraları bozdular diyorlardı.”¹⁵⁵

Şehrin eski sakinlerinden sonradan gelenlere karşı uygulanan dışlama, sonradan geleni kendinden uzakta tutma duygusu göçmen sayısı arttıkça gecekodu mahallelerinde de görülmeye başlamıştır. 20. yüzyılın henüz başında Kâğıthane köylülerinin sonradan köye yerleştirilen Balkan muhacirleri ile yaşadıkları sorundan bahsetmiştik. Osmanlı belgelerine göre Balkan muhacirleri köyün içindeki konutların arasına dağınık bir şekilde yerleşememişlerdir. Köyün mevcut konutlarına yakın olmayan bir bölgeye toplu olarak yerleşen muhacirlerin mezar yerlerinin dahi ayrıldığı bilinmektedir. Derinlemesine mülâkatlarda muhacirlerden, Kâğıthane köylülerinden ayrı olarak bahsedilmiş, muhacirler ile köylülerin alışkanlıklarının farklı olduğu sık sık dile getirilmiştir. Eski bir Kâğıthaneli olan yazar katılımcı köylüler ve muhacirler arasındaki farkı şu sözlerle ifade etmiştir:

*“Muhacir kadınlar çiçek yetiştirirdi, bizim Anadolu kadınları hep saksılarda yenecek şeyler yetiştirirlerdi: Soğan, marul kıvırcık falan, yenmeyecek şeyi yetiştirmezlerdi. Çok önemli bir ayrıntı olarak, imge olarak benim aklımda.”*¹⁵⁶

Kâğıthane’de köylüler ve muhacirler arasında yaşanan bu durum, özellikle 1970 sonrasında bölgeye göç edenlerin sayısının artmasıyla daha da şiddetli bir biçimde hissedilmeye başlamıştır. Göçmenler, genellikle Kâğıthane merkeze yerleşmemiş; Çağlayan, Sanayi Mahallesi, Hürriyet Mahallesi, Nur Tepe gibi merkezden uzak bölgelere gecekodu yapmışlardır. Yeni yerleşim alanlarında hemşehrilik ve akrabalık ilişkilerinin öncelendiği görülmektedir. Sivas’tan göçenler bir arada bir mahalle oluştururken, Sinoplular başka bir mahalleye yerleşmişlerdir. Kendinden olmayanı dışlama yalnızca hemşehrilik ilişkileri bağlamında gelişmemiştir. Alevilerin ayrı bir mahalleye yerleştiği, Alevi Mahallesi ile Merkez Mahallesi arasında gidiş gelişlerin çok sık olmadığı, küçük ölçekte de olsa zaman

¹⁵⁵ [K32] 26.06.2018 tarihli görüşme.

¹⁵⁶ [K 34] 28.06.2018 tarihli görüşme.

zaman çeşitli çatışmaların yaşandığı görülmektedir. Eski bir Kâğıthane'li olan yazar katılımcı bu süreci şu sözlerle ifade etmiştir:

“Şimdi Kâğıthane İlkokulu’nu bitirenler, için tek bir alternatif vardı: Nurtepe Ortaokulu, Hacı Ekrem Öktem Ortaokulu ve oraya geçtiğiniz zaman başka bir kültüre başka bir iklime geçiyordunuz. Oranın nüfus yapısı farklıydı, bilirsiniz yani Kâğıthane merkezin bütününe göre, o okulun çevresi Aleviydi, orada bir uyum sorunu ya da başka sıkıntılar yaşıyordu, biz de yaşadık orada.”¹⁵⁷

Gecekondı mahallesinde göçmenler arasında var olan ilişkinin temel toplumsal bir dayanışmanın üzerine kurulu olduğu düşünülse de kültürel farklılıklar ve çıkar ilişkileri söz konusu olduğunda bu bir çatışmaya dönüşebilmektedir. Özellikle önceden gelenlerin sonradan gelenler üzerinden gelir elde etme düşüncesi söz konusu olduğunda, mahallelerde var olan dayanışma ilişkileri dahi zedelenmektedir. Önceden gelip birkaç gecekondu yapabilenler, gecekondularının odalarını sonradan gelenlere kiralamaya başlamışlardır. Hüseyin Akın, babasının da bir akraba yardımıyla Sandoz İlaç Fabrikası’nda çalışmaya başladığını ve o dönemin en önemli mesleklerinden olan bekçilik yapan Salim Dayı’nın bir odaya dört divan atarak, her birini şehre çalışmak için gelip kalacak yeri olmayanlara kiraladığını söylemekte ve babasının Salim Dayı ile yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır:

“Çaresiz günlerde Salim Dayının yanında kalanlardan birisi de benim babamdır. Yatağını yorganını omuzlayarak buradaki dört divandan birine yerleşen babam, iki ay ancak tahammül edebilmiş. Her gün düzenli olarak evi teftiş eden Salim dayı yine bir gün teftiş yaparken babamın çoraplarının birini bir yerde diğerini başka yerde görünce küplere biner ve babamın yatağını yorganını kapıya fırlatır. Kötü komşu insanı ev sahibi yaparmış, kötü ev sahibi de herhalde insanı yer sahibi yapar. Babam için zaman bu minval üzere tecelli etmiş. Gece gündüz çalışıp çabalayarak kendisine Çöplük mevkiinde Salim dayının gecekondusuna yakın parsellerin birinden yer satın almış. Buraya tek odalı bir ev kondurmuş. Üstelik evin tuvaleti ve mutfığı bile varmış.”¹⁵⁸

¹⁵⁷ [K 34] 28.06.2018 tarihli görüşme.

¹⁵⁸ Akın, *Ayağımda Kırk Numara Kâğıthane*, s. 58.

İlk kuşak gecekondulaşmanın özellikleri gecekonduların barınak olarak görülmesi ve dayanışma ilişkisi odağında bir mahalle yapısının varlığıdır. İlk kuşak gecekondulaşmada barınma bir sermaye aracı olarak görülmezken, ikinci kuşak gecekondulaşma döneminde gecekondular yapıları bir kar aracına dönüşmüştür. Gecekondular mahallesinde var olan dayanışma ilişkisinin çözülmeye başlaması ile birlikte mahallenin oluşturduğu en önemli kamusal mekanlardan bir olan kahvehaneler dönüşmüştür. Kahvehaneler dışlama kültürünün etkisinde hemeşehrlik ilişkilerinin kurulduğu mekanlara evrilirken, ülkede var olan siyasi atmosferin etkisinde de toplumsal çatışma mekânlarına dönüşmüştür.

3.1.3.2.8. Kahvehaneler Ayrışıyor

Kırdan kente göç ederek, hızlıca kalabileceği bir gecekondular inşa edenler, süreç içerisinde değişen şartların da etkisiyle sosyo-kültürel ve ekonomik değişimlerden etkilenmişlerdir. Özellikle 1970 ve sonrasında gecekondular, satılan bir meta hâline dönüşmüştür. Yaşanan bu dönüşümle birlikte gecekondular, yalnızca ihtiyaçtan inşa edilen bir mekân olmanın yanı sıra gelir elde etmenin koşullarını sağlayan bir araç hâlini almıştır.¹⁵⁹ Mahallelinin birlikte şehre tutunma mücadelesi ve mahallede gözlemlenen dayanışma ilişkisi çözülmeye başlamıştır.

Kâğıthane'nin ilçe olması ve imar planlarının yürürlüğe girmesi, apartmanlaşmaya olanak sağlarken toprağın değerini de artırmıştır. İmar ve toprak değerinde yaşanan değişimlerle bu dönemde apartman-bina yapıp satanların da sayısı hızla artmıştır. Bu yapılaşma biçimi Türkiye'ye özgü bir model olarak ortaya çıkmıştır. İlhan Tekeli'nin "yapsatçı strateji" olarak nitelendirdiği bu durum; *"tek bir parsel üzerine inşa edilmiş, tek bir binanın tek bir isim üzerinden ruhsat alabilmesi imkânı"*dır.¹⁶⁰ Bu süreçte yapsatçılık Kâğıthane'de de kendi aktörlerini yaratırken var olan kabadayılar da ilişki ağlarını genişletmiştir.

¹⁵⁹ Işık, "Denizli ve İstanbul Dersleri", s. 45.

¹⁶⁰ İlhan, Tekeli, "Türkiye'de Kent Tarihçiliği", **Urban Age Project; İstanbul Kesişimler Şehri**, London School of Economics and Political Science and Alfred Herrhausen Society, İstanbul, 4-6 November 2009, s. 16.

Yapsatçı strateji ile toprağın gelir getiren bir metaya dönüşmesi, kente ilk gelenlerle sonradan gelenler arasında bir çıkar ilişkisinin oluşmasına neden olmuştur. Kabadayılar, öncesinde yalnızca toprağın alım satım sürecinden gelir elde etmektedir. Ancak apartmanlaşma ile elde edilen fazla konutların satım süreçleri yeni piyasa ilişkileri yaratmıştır. Toprak üzerinden elde edilen gelir arttıkça bu sürecin yarattığı aktörler arasında çatışmalar da başlamıştır. Bu çatışmalarda arazi mafyaları veya çeşitli silahlı gruplar güç kullanarak arazilere el koymuşlardır. Toprağın rant aracı olması ve kentsel mekânda yaşanan bu çatışma durumu, *Kâğıthane'nin Sesi* gazetesinin 6 Mart 1964 tarihli yayında şu haberle yer almıştır:

“Arkada bıraktığımız hafta içinde köyümüzde herkesi heyecana düşüren bir cinayet işlenmiş, haraç isteme yüzünden çıkan kavgada deli Fikret ismi ile tanınan sabıkalı tabanca ile öldürülmüş, iki kişi de yaralanarak hastaneye kaldırılmıştır. Cinayet saat 22,45 sıralarında Köprübaşı Üçyol da işlenmiştir. Fikret Bitmez ile Kâğıthane Belediye Encümeni azası Hasan Bozdoğan arasında çıkan münakaşa bir anda kavgaya dönmüştür. Kavganın sonunda kimin ateşlediği belli olmayan tabanca kurşunlarına hedef olan Fikret, olay yerinde ölmüştür. Baldır ve ayağından birer kurşun yarası alan Hasan Bozdoğan ile Osman Elyaz ilk yardım hastanesinde tedavi altına alınmışlardır. Hastanede bulunan Hasan Bozdoğan vakadan iki gün sonra Savcılığa bir dilekçe göndererek hayatının tehlikede olduğunu bildirmiş ve emniyet tedbiri alınmasını istemiştir. Bu arada katil olmadığını da belirten Hasan, Fikret Bitmez’in muhtemelen Elyaz’ın tabancasından atılan kurşunlarla öldüğünü bildirmiştir. Diğer taraftan hadisenin tahkikatını idare eden Savcı Yardımcısı Fikret Bitmez’in cesedinden çıkan ve balistik muayene için laboratuvara gönderilen mermilere dair raporu beklemektedir. Tahkikat devam etmektedir. Ötedenberi köyümüzde sert ve sapık hareketleriyle tanınan Deli Fikret yüzünden çıkan ve Hasan Bozdoğan gibi sevilen bir gencin başına gelenler köy halkı arasında üzüntü yaratmıştır.”¹⁶¹

Yukarıda bahsedilen çatışma, Kürt Hasan olarak bilinen Hasan Bozdoğan ile Deli Fikret lakaplı kişi arasında yaşanmıştır. Hasan Bozdoğan, bu yıllarda encümen azası olarak belediye meclisinde yer almaktadır. Bu çatışma gecekonduculardan arazi

¹⁶¹ *Kâğıthane'nin Sesi* Gazetesi, yıl 2, sayı 17, 6 Mart 1964.

karşılığı haraç kesmeye çalışan Deli Fikret'in öldürülmesi ile sonuçlanır. Bölgede bu yıllarda buna benzer birçok adli vaka gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin 1970 sonrasında içinden geçtiği siyasi ortam da bu çatışmaları beslemiştir. İdeolojik ve siyasi farklılıklar nedeniyle birbiriyle çatışan gruplar da arazi savaşlarının içinde yer almışlardır. Kâğıthane'nin Nurtepe Mahallesi de bu çatışma ortamında ideolojik bir örgütün silah kullanarak elde ettiği araziler üzerine kurulmuştur. Görüşmelerde Nurtepe'nin oluşum süreciyle ilgili Kâğıthane Belediyesi'nde görevli olan katılımcı şu ifadeleri paylaşmıştır:

“Bu çatışmalar, sadece gecekondulaşmanın resmi kurumlarla mekanik çatışmasının ötesinde 70’li yıllarda siyasileşmiş bir durum... Orada, bu gecekondulaşmanın aktörlerinden birisi de dönemin sol illegal hareketleri. Onlar da yer çeviriyor parselleştiriyor satıyor, satmıyor da kendi insanlarına veriyor, kendi ilişki ağında dağıtım yapıyor.”¹⁶²

Nurtepe Mahallesi, ideolojik bir örgütün kurtarılmış bölge yaratma arzusu ile zor kullanarak elde edilen araziler üzerinde kurulmuştur. Örgüt mensubu bir grup öğrenci, ilişki içinde oldukları belediye çalışanı bir mimara arazinin parselizasyonunu yaptırmıştır. Nurtepe Mahallesi'nin yerleşim planı bu nedenle diğer mahallelerin organik yapısından farklı bir sokak dokusuna sahiptir. Kâğıthane Belediyesi'nde başkan yardımcılığı yapan katılımcı, söz konusu yerleşim planı hakkında “Nurtepe'yi mesela solcu öğrenciler parsellemiş, biraz daha mantıklı çizmişler”¹⁶³ yorumunu paylaşmıştır.

Bu tarz ideolojik yerleşimler, Kâğıthane'de yalnızca Nurtepe Mahallesi ile sınırlı değildir. Sanayi Mahallesi'nde de doğrudan kendi ismiyle anılan Sanayi Dev-Genç örgütü konuşlanmıştır. 1983 yılı Sıkı Yönetim Komutanlığı Askerî Savcılığı'nın yürütmüş olduğu soruşturmaların iddianamelerinde şöyle bir ibare yer almaktadır:

“(...) çoğunlukla Galatasaray Mühendislik Okulu öğrencilerinin oluşturduğu bir grup tarafından, Galatasaraylılar, Güvercinliler, Sanayi Dev-Genç, Otonom Dev

¹⁶² [K32] 26.06.2018 tarihli görüşme.

¹⁶³ [K7] 25.11.2016 tarihli görüşme.

Genç, Gemüdçüler, Üçüncü Yol adlarının verildiği bir grup oluşturulmuştur. Bu siyaset Dev-Genç'i tekrar kurmak için Dev-Yol ve Dev-Sol ile irtibata geçmiş ancak birleşme açısından olumlu bir karşılık görmeyince bu fraksiyondan bağımsız bir örgütlenmeye gidilmesi kararını alarak genellikle İstanbul'da Çeliktepe, Sanayi Mahalllesi, Kartal, İzmit ve Ankara'da faaliyetlere girmiştir.”

164

Kâğıthane'de çoğunlukla Sanayi, Çeliktepe ve Nurtepe mahallelerine yerleşen örgüt mensupları, ideolojik görüşlerini yoksul sınıfların yaşadığı bu mahallelerde aktif bir şekilde yaygınlaştırmaya çalışmışlardır. Yukarda bahsedilen iddianamede örgüt mensubu kişilerden bazıları Kâğıthane'ye yakın konumda bulunan Hasköy civarındaki mahallelerde bildiri dağıtmakla suçlanmaktadır. Görüşmelerde de katılımcılar mahallelerde gençlerin ve çocukların bu örgütlerin dağıttığı afişleri ve broşürleri okuduklarından söz etmişlerdir. Eski bir Kâğıthaneli olan katılımcı bahsedilen afişler ve broşürler hakkında şu ifadeleri paylaşmıştır:

“Örgütsel afişler, biz onları biriktirirdik, Hikmet Kıvılcımlı, İbrahim Kaypakkaya, Sinan Cevgil. Onların ağıtlarını ezberlerdik: ‘Çelik yelek giymiş, Azrail gelmiş, vururum vururum geçmez kurşunum. Azrail dediği jandarma, jandarma çelik yelek giymiş operasyon düzenlemiş bunları öldürmüş, onun ağıtı, biz bunları ezberlerdik, bu bize kötü bir şey olarak gelmezdi yani. Biz Azrail'in jandarma olduğunu bilmezdik...’Evlere dağıtırlardı, duvarlara gözümüzün önünde yazı yazarlardı mesela.”¹⁶⁵

Örgüt mensupları aidiyet kurdukları bazı kahvehanelerde bir araya gelerek faaliyetlerini organize etmişlerdir. Zafer Aydın 15-16 Haziran işçi eylemlerini anlattığı araştırmasında kahvehanelerin bu örgütlenmelerdeki önemini şöyle anlatır:

“Sendikal örgütlenme için, fabrikadan önce gidilen yer de, o fabrikanın işçilerinin takıldığı kahvelerdi. DİSK'in işçilere ulaşmasında, işçilere sendikal propaganda yapmasında işçilerle iletişim kurmasında bu işçi kahveleri önemli bir istasyondur. Kimi zaman sendika toplantıları da işçi kahvelerinde gerçekleştirilirdi. İşçiler, fabrikada dağıtılan sendika gazetelerini ve imzalanan

¹⁶⁴ 1983 yılı Sıkı Yönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı İddianemesi s. 41.

¹⁶⁵ [K34] 28.06.2018 tarihli görüşme.

*toplu iş sözleşmesi kitapçıklarını işçi kahvelerine götürerek DİSK'in propagandasını yapıyorlardı. Maden-İş Sendikası "Gazeteyi okuduktan sonra köyüne gönder, başka fabrikadaki arkadaşlarına ver" çağrısıyla bu davranışa süreklilik ve yaygınlık kazandırmaya çalışıyordu. Dolayısıyla 1970'lerde işçi kahveleri bir yanıyla iletişim sağlanan, günümüz sosyal medyasının işini gören mekânlar, bir yanıyla iş ve işçi bulma kurumu, bir yanıyla örgütlenme merkezi, bir yanıyla sendika şubesi idi."*¹⁶⁶

Kahvehanelerin ideolojik grupların örgütlenme mekânı hâline dönüşmesi ile Kâğıthane'de de farklı ideolojik gruplar farklı kahvehanelerde toplanmaya başlamışlardır. Bir görüşe mensup kişiler bir kahvehanede buluşurken diğerleri bir başkasını tercih etmişlerdir. Zaman zaman bu kahvehaneler arasında silahlı çatışmalar dahi yaşanmıştır.

Görüşmelerde bazı katılımcılar, öncelikle bu yıllarda kahvehanelerdeki ideolojik örgütlenmelerden bahsetmişlerdir. Daha sonra ise muhafazakâr olarak isimlendirilen grupların bir araya geldikleri mekânların çay ocağı olarak isimlendirildiği; kahvehane ve çay ocaklarının farklı şeyler oldukları belirtilmiştir. Eski bir Kâğıthaneli olan yazar katılımcı, kahvehaneler üzerinden dışlamanın nasıl yaşandığını şu sözlerle ifade etmiştir:

*"Kâğıthane'de 1970-80 arası özellikle kahvehaneler sokakların ideolojik yapılaşmasına göre anlam kazanmıştır. Mesela solcuların, ülkücülerin kahvehanesi gibi. Akıncılar diye bir grup var, onların kendi çay ocakları vardı. (...) Muhafazakâr kültürde kahvehane demek oyun demek, oyun demek kumar demektir. Mesela bizim muhafazakârlarımız kahveye gitmezlerdi."*¹⁶⁷

1970-1980 arası Kâğıthane'ye yerleşen farklı ideolojik grupların birbirlerini dışladıkları görülmektedir. Kamusal alanlar ise farklı ideolojilere göre ayrılmıştır. Mahallenin en önemli buluşma alanlarından biri olan kahvehaneler, farklı ideolojik grupların karargâhlarına dönüşmüştür. Birbirini dışlayan bu gruplar, silahlı çatışmalara girmiş farklı ideolojideki kahvehanelere silahlı saldırılarda

¹⁶⁶ Zafer Aydın, **İşçilerin Haziranı 15-16 Haziran 1970**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2020, s. 878.

¹⁶⁷ [K33] 28.06.2018 tarihli görüşme.

bulunmuşlardır. 1981 yılında Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Savcılığı tarafından THKP/C ve Devrimci-Sol örgütleri hakkında hazırlanan iddianamede Gültepe başta olmak üzere Kâğıthane'nin birçok bölgesinde kahvehanelere baskınlar yapıldığı, karşıt görüşlü kişilerin silahlı çatışmaya girdikleri görülmektedir. Bu döneme ait iddianamede söz konusu durum şu şekilde yer almıştır:

“10.21980 Tarihinde Gültepe, Abdi İpekçi caddesi üzerindeki Kahvede ALAY SARUHAN'ın öldürülmesi eylemi. Maktûlün Gültepe'de 'FAŞİSTLERE' yardımcı olduğu yönündeki istihbaratın sanık SADETTİN GÜVEN'e iletildiği, olay gecesi maktûlün olay yerindeki kahvede oyun oynadığını gören CANİ-SELİM kod adlı ALİ EKİCİ'nin olay yerine yakın kahvede oturan sanık HÜSEYİN ALBAYRAK'a 'DURMUŞ'un KAHVESİNDE ÖLDÜRÜLECEK BİR KİŞİ VAR' diye bildirdiği, sanık HÜSEYİN ALBAYRAK'ın da eylemi kabulle oturduğu kahveden ayrıldığı...”¹⁶⁸

Bu yıllarda Kâğıthane'de farklı ideolojik grupların farklı kahvehaneleri karargâh hâline dönüştürdükleri de görülmektedir. Daha geniş ölçekte bakıldığında ise farklı mahallelerde farklı ideolojik gruplar yerleşmiştir. Örneğin Sanayi Mahallesi ve Nurtepe bölgesinde kendi içinde ayrışan sol grupların bulunduğu, Gültepe Mahallesi'nde ise milliyetçi grupların yaşadığı iddianamelerden anlaşılmaktadır. 1983 yılında hazırlanan iddianamede ise bu çatışmanın hâlâ devam ettiği, sokaklara taşıdığı yalnızca kahvehanelerin değil gündelik alışverişin yapıldığı bakkal dükkânlarının dahi ideolojik olarak ayrıştığı görülmektedir. 1983 yılında Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Savcılığı tarafından hazırlanan iddianamede sürece dair şu bilgiler yer almıştır:

“Sanıklar Hasan Akgüç, Ali İhsan Doğan, Yüksel Sekmen olduğu halde, sanık Hasan Akgüç tarafından hazırlanan patlayıcı maddeyi bir yere atmaya karar verdikleri ve birlikte patlayıcı maddeyi Hasköy semtinde MHP'li olan bir bakkal dükkanına birlikte attıkları anlaşılmıştır.”¹⁶⁹

1970 sonrası ideolojik gruplar arasındaki bu çatışma ortamı, göçmen grupları da kendi içinde yakınlaştırmıştır. Hemşehrilik ilişkileri kuvvetlenmiş, göçmenler

¹⁶⁸ 1981 yılında Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Savcılığı tarafından THKP/C ve Devrimci-Sol örgütleri hakkında hazırlanan iddianame, s. 198-199.

¹⁶⁹ 1983 yılında Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Savcılığı tarafından hazırlanan iddianame, s. 107.

kendilerine yakın buldukları akrabaları ya da hemşehrileri ile daha içe dönük bir ilişki biçimini tercih etmişlerdir. Kahvehanelerin yerlerini köy ve hemşehri dernekleri almaya başlamıştır. Kahvehanelere göre daha içe kapalı yapılar olan hemşehri dernekleri, Kâğıthane'nin 1980 yılı sonrasında yaşadığı apartmanlaşma sürecinde de önemli bir rol üstlenmişlerdir. Kâğıthane'de kabadayılar ve hemşehri dernekleri üzerinden yürütülen rant mücadeleleri, belediye meclisindeki toplantılara kadar uzanmakta ve bu bölge gündeminde önemli bir yer edinmektedir.

3.1.3.2.9. Belediye Meclisi

Kâğıthane, sanayileşme hareketiyle başlayan göç dalgası sonrasında 1963 yılında dokuz mahallesi bulunan, oldukça geniş bir alana yayılmış bir bölge hâline gelmiştir. Yalnızca tek bir muhtarlık ile bölgenin yönetilmesi mümkün olmayınca “1963 yılında köy statüsünden ayrılarak, bağımsız belde statüsüne”¹⁷⁰ getirilmiştir. 21 Ocak 1964 tarihli yerel gazetede bu haber şu cümlelerle duyurulmuştur.

*“1-3-1963 tarihine kadar köy muhtarlığı ile mütenevvi ihtiyaçların karşılanamadığı görülünce, halk oyunun isteğine uyularak ve mevzuatımızın amir hükümleri gereğince, belediye teşkilatı kurulmuştur. 17-11-1963 tarihinde yapılan mahalli seçimlerine belediye müessesesi bütün organları ile iş başına gelmiştir.”*¹⁷¹

Kâğıthane'nin ilk belediye başkanı Adalet Partili Fazıl Kaftanoğlu, 1963-1968 yılları arasında görev yapmıştır. İstanbul'un gecekondulaşma süreciyle ilgili yapılan birçok çalışmada bu sürecin “devlet kontrolünden uzakta gerçekleştiği” yönünde üstünkörü bir yaklaşım söz konusudur. Ancak devletin bu sürece hiçbir şekilde müdahil olmadığını söylemek de doğru değildir. Kâğıthane özelinde değerlendirmek gerekirse, bu yıllara ait yerel gazete tasnifinde de görüldüğü üzere belediye gecekonduyla ilgili kararlar almakta, belediye meclisi aktif olarak çalışmaktadır. Halk, belediye meclisinde yapılan toplantılara ilgi göstermekte bizzat giderek katılmaktadırlar. Toplantılara doğrudan katılamayanlar yerel gazeteden takip

¹⁷⁰ Şükrü Aslan, v.d., *Sözlü Tarih Görüşmeleriyle Kâğıthane*, s. 32.

¹⁷¹ *Kâğıthane'nin Sesi* gazetesi, yıl 2, sayı 9, 21 Ocak 1964.

etmektedirler. Her toplantı yerel gazetede detaylı bir şekilde yer almaktadır. Hangi konuda kimin ne beyanat verdiği gazetede ayrı ayrı yer verilirken, belediye meclisi belki de günümüze kadar hiç olmadığı biçimde toplumsal katılıma açık bir şekilde işlemektedir.

Yerel gazetede belediye meclisinde yapılan toplantılarla ilgili ilk haber 10 Ocak 1964'te yayımlanmıştır. “Kâğıthane Belediye Meclisi Bugün Olağanüstü Toplanıyor” başlığı ile verilen haber şöyle devam eder:

“Belediye Reisimiz, bugün yapılacak toplantı gündeminde bulunan gecekondu meselesi hakkında gazetemize şu beyanını vermiştir: Belediye mülkü olan arsalar üzerinde vatandaş tarafından yapılmış olan binaların yerlerini satmağa karar vermiş bulunuyoruz. Medeni kanunumuzun 639 ve bunu takip eden maddelerine ve böyle izinsiz yapılan binalarla ilgili 6180 sayılı kanuna istinaden arsaların kıymetleri takdir olunacak, satış vade yolu ile yapılacak ve tescillerin mahkeme kararı ile yapılması şartı konularak arsalar vatandaşa intikal ettirilecektir. Bu suretle her vatandaş binasını yaptığı yerin tapulu sahibi olacak, hem de Belediye menfaatleri haleldar edilmeyecektir. Ancak bu arada ortaya başka bir mesele çıkmaktadır. Kâğıthane Belediyesi kurulmadan önce muhtarlıklar bazı arazi parçalarını bazı vatandaşlara kiralamış, onlar da buralara ev veya başka mahiyette binalar yapmışlardır. Bu durum belediyemizle o arsaların hukuki durumunu değiştiremez. Yani arsalar yine belediyenindir. Vatandaşın bir başkasına para vermiş olması belediyeden bir hak talep etmesine vesile olamaz.”¹⁷²

Bu haber, belediyenin gecekondu sakinlerine olan tavrını göstermektedir. Belediye, kendine ait arsalarda yer alan gecekondu sakinlerine arazi bedelleri karşılığında tapu vermek istemektedir. Böylece vatandaş tapu sahibi olacak ve belediye hazinesine de para aktarımı olabilecektir. Ancak, muhtarlıklar ve gecekondulaşma sürecinin önemli aktörleri olan kabadayılar nedeniyle belediye arazilerine usulsüz yapılan gecekondu sakinlerinin durumu tartışmalıdır. Bu konu daha sonra yapılacak olan belediye meclisi toplantılarının bir numaralı gündemi hâline gelmiştir.

¹⁷² Kâğıthane'nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 6, 10 Ocak 1964.

Bir hafta sonra yapılan meclis toplantısını gazete “Belediyede Fiyasko” başlığı ile vermiştir. Toplantıda özellikle Toprak Tevzi Komisyonu’nun Çiftçiyi Topraklandırma Kanu’na göre verdiği araziler hakkında konuşulmuştur. Bu araziler, muhtarlıklar kontrolünde satılmıştır. Belediyenin bu yerlere tapu verip vermeyeceği tartışmanın konusudur. Toplantıda Suphi Genan, Sabri Kalça ve Hasan Bozdoğan (Kürt Hasan) söz alarak bu konuyu gündeme getirmişlerdir. Hasan Bozdoğan, belediye meclisinde belediye encümeni azası olarak yer almıştır. Gazetede Hasan Bozdoğan’ın fotoğrafı altına toplantının en ateşli konuşması ibaresi düşülmüştür. Toplantının bahsedildiği gibi ateşli bir tartışmaya dönüşmesi üzerine belediye başkanı hukuk müşavirinin konu ile ilgili açıklama yapmasını istemiştir. Hukuk müşaviri ise belediyenin konuyu nasıl ele alacağını şu cümleler ile anlatmıştır:

“Belediyenin arsalar üzerinde yapmak istediği şey 1963 senesine kadar gecekondulu yapmış olan vatandaşlara, tapu vermek istiyoruz. Gaye budur. Tescil muameleleri belediyece yapılamaz. Mahkeme kararına bağlıdır. Tapusunu almak isteyenlerin hiç kimseyle ihtilafı olmayacak varsa bertaraf edip arazide belediyeye ait arazi olacaktır. Bu vasıfları olan her araziye belediyemizce tapu verilmesi hususundaki muvafakatında hiçbir mahzur yoktur ve bu yolu takip etmek doğru olur kanaatindeyim.”¹⁷³

Belediye başkanının toplantıları yönetmekte zorlandığı görülmektedir. Kürt Hasan lakaplı Hasan Bozdoğan, Kâğıthane’de olduğu gibi belediye meclisinde de güçlü bir karakter olarak yer almaktadır. Yukarıda adı geçenlerin çoğu, Kürt Hasan gibi arazi alım satım işleriyle uğraşan kişilerdir. Belediye başkanı bu şahıslara karşı kendine yakın on bir meclis üyesi ile koordineli çalışmakta ve toplantıda kendi görüşlerini bu kişiler üzerinden dile getirtmektedir. Gazetede bu kişilerden “on birler” olarak bahsedilmektedir. On birlerle karşıt görüşte olan bir diğer gruba ise “beşler” ismi takılmıştır. 21 Şubat 1964 tarihinde belediye meclis toplantısı ile ilgili haberin başlığı “Geçen Hafta Beşler Grubundan Korkan ve Toplantıyı Tehir Ettiren Belediye Reisi Acaba Bugün Ne Yapacak ” şeklinde atılmıştır:

¹⁷³ Kâğıthane’nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı: 7, 14 Ocak 1964.

“Kâğıthane Belediye Meclisinin 18-2-1964 salı günü çok fırtınalı geçmesi beklenen toplantısı hiçbir şey görüşülmeden dağıldı. Ortaya atılan söylentilere göre Reis Fazıl Kaftanoğlu’nun çok iyi şekilde hazırlanmış olduklarını öğrendiği ve muhalifi bulunduğu beşler grubuna karşı daha iyi hazırlanabilmeleri için ekseriyete hâkim olan Reisin on birler grubunu toplantıya iştirak ettirmemekle hararetli geçmesi beklenen toplantının 21-2-1964 cuma günü saat 14’de toplanmasını sağladığı görülmüyordu. Yalnız nazarı dikkati çeken bir hadise vardı. O da on birler grubundan ayrıldığı ve beşlere iltihakla çok sert konuşmalar yapacağı, tenkidlerde bulunacağı söylenen Çeliktepe temsilcisi Kemal Tosun’un toplantıya iştirak etmesi, Reis Fazıl Kaftanoğlu’nun Ankara’da olduğu sıralarda Meclis Reisi Hasan Sancak ile Ortabayır temsilcisi Ali Osman Tüfekçinin de beşler grubuna iltihak edeceği söylentileri mevcuttu. Bu durum Reis Fazıl Kaftanoğlu’nu şaşırtmış olacaktı. Toplantı açılır açılmaz Reis yoklamaya geçti ve hemen ekseriyetinin olmadığını söyleyerek toplantının 21-2-1964 cuma günü saat 14’de bırakıldığını ilan etti. Bu arada Sabri Kalça ve İbrahim Sudi Genan geçen toplantılarda azaların yarım saat kadar beklenildiğini, bugün de yarım saat kadar bekleyelim demelerine Reis bunu yapamayız arkadaşlar diyerek toplantı bitmiştir dedi ve böylece toplantı sona ermiş oldu.”¹⁷⁴

Haberde de bahsedildiği üzere belediye başkanı, İmar ve İskân Bakanlığı’nda özellikle gecekondu sorununun ele alındığı bir toplantıya davet edilmiştir. Bu toplantıda gecekondu meselesi detaylı bir şekilde ele alınmış, konuyla ilgili uzmanlar dinlenmiştir. Yerel gazetede bakanın konuyla ilgili açıklamalarına yer verilmiştir. Bu haberde konunun bakanlık düzeyinde de ele alındığı ve gecekondu probleminin çözülebilmesi için bir bütçe ayrıldığı gözükmektedir.

“Ankara’da İmar ve İskân Bakanlığı yetkilileri ile büyük şehirlerin Belediye Başkanlarının katıldıkları gecekondu seminerinde konuşan İmar İskân Bakanı Celalettin Uzer gecekondu probleminin çözümlenmesi için Belediyelerin yardımcı olmaları gerektiğini belirtmiş, bütçeye 1964 yılında bu iş için 35 milyon lira konulduğunu açıklamıştır. Bakan konuşmasında gecekondu probleminin ekonomik ve sosyal nedenlere dayandığını ifade etmiş ve bu konuda özetle şunları söylemiştir. Taşınması zorunlu görülmeyen bölgelerin öncelikle arsa durumu

¹⁷⁴ Kâğıthane’nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 15, 21 Şubat 1964.

çözümünecek, amme tesisleri götürülecek, oturdukları yerleri yaşanabilir hale getirebilmeleri için gecekonduların sahiplerine teknik ve malzeme yardımı yapılacaktır. Islahı mümkün olmayan gecekonduların tasfiyesi ve yeniden gecekonduların yapımının önlenmesi amacıyla önleme bölgeleri tespit edilecek, bu bölgelerin amme tesisleri tamamlanacak, evlerini kendi yapana yardım metodu ile nüve mesken yapacak olanlara teknik ve kredi yardımı yapılacaktır.”¹⁷⁵

Yerel gazetede bu yıllarda hâlâ devam etmekte olan arazi işgalleri sert bir dille eleştirilmektedir. Bu satışları yapanlar “*çapulcular, soyguncular*” şeklinde itham edilmektedir. Diğer yandan 4753 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çerçevesinde arazi sahiplerine olan ve gecekondulara sahip çıkılmaktadır. Bu gecekonduların yıkılmaması ve bedelsiz bir şekilde tapu verilmesi konusu neredeyse her sayıda gündeme getirilmektedir. 31 Ocak 1964 tarihinde yayımlanan “Köylünün Arazisi Elinden Alınmamalı” başlıklı köşe yazısı bu duruma örnektir:

“4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun köylüye bahsettiği haklara istinaden, çok çetin safhalar geçiren mücadelelerimiz neticesinde Kâğıthane’nin senelerden beri istismar edilen arazilerinin beş on kişinin çiftliği durumundan kurtarılıp bütün köylünün istifadesine terk edilmesi icab ediyordu. Bunun üzerine arazinin 1954 senesinde yapılan tevziatında, Toprak Komisyonu marifetleri birçok haksızlıkların ve mağduriyetlerin doğmasına rağmen yüzde seksen muvaffak olmuş bir dağıtımla Kâğıthaneliler az da olsa biraz arazi sahibi olabilmişlerdir. Şunu hemen ifade edelim ki bu dağıtımda birçok usulsüzlükler olmuş arzu edildiği gibi ideal bir tevziat yapılmamıştır. Vatandaş yapılan tevziatta yerini laikiyle teslim alamamış, komisyon ciddiyet gösterip de vatandaşların müteaddit müracaatlarına rağmen yerlerini göstermemiştir. Bu yapılan hatalar yüzünden, vatandaş başkasının arazisini ekmiş ve biçmiştir. Bu hatalar tamamen komisyona ait olmasına rağmen köylüye yükletilmek istenmiştir. Hiçbir sebep yokken köylünün yüzünü az da olsa güldüren bu tevziatın neticesinde, verilen yerlerin, köylüden adeta haraç isteyen bir ziraat memurunun ve tevzi heyetinden birkaç kişinin, kaprislerine, tehditlerine kulak asmayan Kâğıthanelilere, düzme rapor ve şikâyetlerle vergisini, bedelini ödemiş olan köylüden alınıp, Hazineye intikali istenmektedir. Fakat bu teşebbüs hiçbir

¹⁷⁵ Kâğıthane’nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 14, 14 Şubat 1964.

netice vermeyecektir. Devletin köylüye vermiş olduğu araziyi basit sebepler icat ederek köylünün elinden geri almak teşebbüsüne girişmek T.C. Hükûmetinin, alakalı Bakan ve mercilerinin şanına cidden yakışmaz.”¹⁷⁶

Gecekonduar konusunda bölge halkının gösterdiği bu tavır, Belediye Meclisi’ne benzer şekilde taşınmaktadır. Karşıt görüşlü kişiler, birbirini eleştirmekte bu görüşmeler halk tarafından bizzat mecliste izlenmektedir. Gazetenin detaylı anlatılarına bakarak, belediye meclisinde fikir tartışmalarının yapılabildiği ve muhalif düşüncelerin özgürce tartışıldığı, farklılıkların bir arada bulunabildiği böylelikle belediye meclisinin gerçek bir kamusal alan olduğunu söyleyebilmek mümkündür. 21 Şubat 1964 tarihinde yapılan meclis toplantısı tüm detayları ile gazeteye aktarılmıştır. Bu haberde, muhalif grupların oturma düzeninden konuşma yaparken takındıkları tavra, kullandıkları jest ve mimiklere kadar her bir detay aktarılmıştır. Haber okunduğunda mecliste geçen toplantıyı âdeta bir tiyatro oyunu gibi tasavvur etmek mümkündür.

“21-2-1964 cuma günü Kâğıthane Belediyesi saat 14’te toplandı: Reis Fazıl Kaftanoğlu meclis odasına meclis üyelerinden evvel gelmişti, salona girdiğimizde (5) ler grubundaki üyelerin yerlerini aldıkları göze çarpıyordu. (11) ler gelmemişti. Bu arada meclis tepelerden gelen dinleyicilerle dolmuştu. Reis kahvede bekliyen (11) leri bekçi ile çağırdı. O anda üye Kazım Türkün, Rüsten Yayın, Sabahhattin Eryüksel ile diğer meclis üyelerininin sıra ile geldikleri görüldü. Amcası Hasan Sancağın ücretli yani maaşlı Reis vekili olmasını isteyen Ali Osman Tüfekçi, Reis vekili edasıyla meclis odasına gelen Hasan Sancak bütçe toplantısında hiçbir konuşma yapmayan meclis reisi seçilmiş olan İsmail Yürüğün yanında yer aldığı görülmüyordu. O sırada (11) leri daima toplamaya muvaffak olan Hasan Bozdağ beşleri ortadan bölen bir sandalyeye oturdu. Dursun Beşler’le gayet neşeli bir hava yaratmaya çalıştı ve muvaffak oldu. O arada daima reisin hukuk müşavirliğini uhdesinde gören encümen azalarından Ahmet Ünal (11) lerin ortasında yerini aldı. Beşler adeta makasa almış durumda idiler. Encümen azalarından Mustafa Özer toplantıya iştirak etmemişti. Reis toplantıyı açtı. Yoklamaya geçildi o arada (Erdem’in) toplantıya geldiği görüldü. Beşlerin günlerce halk arasında bir buçuk milyona arazi aldı diye dedikodusunu

¹⁷⁶ Kâğıthane’nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 12, 31 Ocak 1964.

yaptıkları Kazım Erdem'in gelişi dinleyiciler tarafından dikkatle izleniyordu. Reis ekseriyet vardır dedi ve söze başladı (...)"¹⁷⁷

Bu haber bağlamında, bölgedeki imar ve alım satım gibi süreçlerde belediye başkanının iktidarı tek başına elinde tutamadığı, kabadayılar, dönemin güçlü sanayicileri ve iş adamları tarafından da yönlendirildiği görülebilmektedir. Belediyenin kurulduğu ilk yıllarda belediye başkanına muhalif olan bu kişiler, zamanla ortak çıkarlar doğrultusunda belediye ile ortak hareket etmişlerdir. Özellikle apartmanlaşma sürecinde belediyenin ve yatırımcıların ortak çıkarlar doğrultusunda birlikte hareket etmelerini, dönemin önemli kamusal alanları arasında yer alan hemşehri dernekleri bağlamında değerlendirmek gerekmektedir.

3.1.3.2.10. Hemşehri Dernekleri

Kâğıthane'nin ilçe olması akabinde 1975 yılında hazırlanan imar planının yürürlüğe girmesi ve 1986 yılında ıslah imar planlarının onaylanmasıyla gecekonduların mevcut bulunduğu alanlara parselizasyon yapılmıştır. Böylelikle enformel gecekonduların alanları formel hâle getirilmiştir. Gecekonduların yerlerinde apartman inşaatları başlamıştır. Bu dönemde yaşanan apartmanlaşma sürecini “gecekondular nasıl Türkiye kentleşmesinin enformel ögesini simgeliyorsa, orta sınıfın yaşadığı apartman alanlarını da formel kesimin simgesi olarak”¹⁷⁸ değerlendirmek mümkündür. Apartmanlaşma süreci de tıpkı gecekondulaşma sürecinde olduğu gibi kendi ilişki ağlarını yaratarak bir piyasa oluşturmuştur.¹⁷⁹ Özellikle erken gecekondulaşma döneminde dayanışma ağları üzerine kurulu olan toplumsal ilişkiler, apartmanlaşma sürecinde piyasalaşmıştır. Bu piyasa ilişkisi arsa sahibi, apartmanı yapan kişi (yapsatçı) ve konut alıcısı arasında kurulmuştur. Genellikle yapsatçılar girişimci ruha sahip, sosyal ilişkileri kuvvetli ve devlet kurumları ile bağlantıları olan kişilerdir.

Yapsatçılar genellikle çok büyük sermaye sahibi olmayıp orta sınıf mensubu kişilerdir. Bu işlerin sermayesiz yapılabilmesini sağlayan faktör ise sistemin hemşehri

¹⁷⁷ Kâğıthane'nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 16, 28 Şubat 1964.

¹⁷⁸ Oğuz Işık, v.d., Nöbetleşe Yoksulluk, s.103.

¹⁷⁹ A. e., s.104.

ilişkileri içerisinde üretilmiş olmasıdır. Sistem şu şekilde çalışmaktadır; arazi temini arsa sahibi ile yapsatçının dayanışmasıyla sağlanmaktadır. Arsa sahibi, apartman yapması için yapsatçıya arsasını vermekte, karşılığında ise yeni yapılan dairelerden birkaçına sahip olmaktadır. Yapsatçı arta kalan daireleri satarak da sermayesini büyötmektedir. Bu daireleri satın alanlar da genellikle yapsatçı veya arsa sahibinin hemşehrilerinden oluşmaktadır. Apartmanlaşma süreci, İstanbul’da ve Kâğıthane özelinde hemşehrilik ilişkileri sayesinde sürdürölebilmöştir. Ayrıca, Türkiye’nin kent ve mekân tarihinde dikkat çekici bir yere sahip olan “*apartmanlaşma olgusunu, orta sınıfların kentleşme sürecinin yarattığı sorunlarla baş edebilmek için geliştirdikleri bir güç birliğı, bir tür dayanışma ilişkisi olarak*”¹⁸⁰ da değerklerndirmek mümkündür.

Kâğıthane’de ise gecekondü sürecinde aktif rol alan kabadayılara, yeni aktörler eklenmiştir. Bu kişiler, akrabalık ilişkileri içerisinde sözüne güvenilen, iş yapma becerisine inanılan bir nevi kanaat önderi olarak kabul edilmektedirler. Kâğıthane’nin apartmanlaşma sürecinde aktif rol alan ve akrabalarının köyden kente gelmesini sağlayan bazı kişilerin isimleri o bölgelere verilmiştir. Abdurrahman Mevki bunlardan biridir. Kâğıthane Belediyesi’nin basın işleri biriminde çalışan katılımcı, söz konusu kanaat önderleri ve ilişki ağlarını şu şekilde anlatmıştır:

“(...) O kanaat önderleri, Abdurrahman ve Kazım var şurada, diğer tarafta Lütfü amca var. Bunlar sosyal ve girişken adamlar, çevreleri geniş. Nerede geniş sosyal çevreleri? Kendi akrabaları arasında, belediye bürokraside gelişkinler, polis, jandarma, maliye vs. Neden buralar? Çünkü iş bunlara düşüyor. O bürokratik ilişkileri sıcak tutmak için ve burada devletle ya da bürokrasi ile sorun yaşadığında bunu bir şekilde aşabilmek için. İnsanlarda ev yaparken apartmanlaşırken belediye ile bir sıkıntı yaşıyor, öteki ile bir sıkıntı yaşıyor, ara bulucu olmak için o kanaat önderine gidiyor. O kanaat önderi geliyor, burada görüşüyor hatta orada o kanaat önderinin kendileri ya da çocukları o aradan komisyon almaya başladılar. Böyle bir ilişki ağı da oluştu. Şimdi komisyon alıyor, belediyeye geliyor ya da ben şunu yıkacağım şu daireyi yıkacağım, gecekondü yıkım süreçlerindeki aynısı bu sefer apartmanlaşma sürecinde yaşandı. Çünkü yeni bir rant kapısı o, yeniden inşaat, onun da aslında mevzuata uygunluğu çok

¹⁸⁰ A.e.

yok. İstedğin gerekçeyi çıkartabilirsin ve oradan rüşvet de alabilirsin, komisyon da alabilirsin, çünkü bir sistemi yok, o arada kanaat önderleri bu işin arabulucusu oldu ve aktörleşti.”¹⁸¹

Apartmanlaşma süreci, gecekondulaşma sürecinin henüz başlarında olduğu gibi “saf” bir dayanışma ilişkisi barındırmaz. Bireysel çıkarlar, dayanışma kültürünün önüne geçmiştir. 1980 sonrası Türkiye’nin ekonomi politikasındaki liberalleşme hareketleri, yeni bir yönelişe ivme kazandırmış ve çıkar çatışmaları artmıştır. Ekonomi politikasındaki bu değişim hareketlerinin etkisiyle devlete ait birçok yapı özelleştirilmeye başlamış, devlet ekonomide daha pasif bir rol üstlenmiştir. Bu dönemde “artık Türkiye, zengin ile yoksullar arasındaki farkların makul seviyelerde olduğu bir ülke olmaktan hızla çıkmakta ve gelir uçurumlarının ürkütücü boyutlarda olduğu bir ülke olmaya doğru gitmektedir.”¹⁸²

Göçmenlerin mevcut yaşam koşulları, değişen şartlarla birlikte daha da zorlaşmıştır. Bu süreçte hemşehri dernekleri, ideolojik çatışmaların uzağında, sosyalleşmeye ve zorlaşan ekonomik koşullarda piyasa ilişkilerinin kurulmasına imkân sağlayan bir işlev kazanmıştır. Hemşehri dernekleri, kentte oluşmuş cemaat tipi toplumsal gruplardır. Bu gruplar, başlangıçta devlet tarafından göçmenlerin kente adaptasyonu için ideal yapılar olarak görülse de ilişki ağlarını genişleten dernekler zamanla politik süreçleri etkileyebilecek bir güç elde etmişlerdir. Bu dernekler, günümüzde faaliyetlerini sürdürmekte, bazıları devlet kurumları tarafından dikkate değer görülmekte ve hâlâ mensuplarına sosyalleşme imkânı sunmaktadır.

Kâğıthane Belediyesi’nde güvenlik görevlisi olarak çalışan katılımcı, anne ve babasının sosyal hayatlarını ve dernek faaliyetlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Babam için köy derneği bulunmaz yerdir. Dernekte okey var, çay, sohbet... Kahvehane gibi ama önceden toplantılar da yapıyorlardı. Yönetim, köy adına toplanıyor. Veysel Çiçek vardı. Bizim köydeki yayla şenliklerine buradan on bir tane otobüs kaldırdı. Bütün akrabalar gitti.”¹⁸³

¹⁸¹ [K32] 26.06.2018 tarihli görüşme.

¹⁸² Işık, v.d., **Nöbetleşe Yoksulluk**, s. 124-125.

¹⁸³ [K1] 25.06.2016 tarihli görüşme.

1980’li yılların sonlarında Kâğıthane’de ve İstanbul genelinde göçmenlerin nüfusu azımsanmayacak boyutlara ulaşmıştır. Köy dernek başkanları ve inşaat sektörünü elinde bulunduran aktörler, bu dönemde siyasi partilere isteklerini dayatabilecek güce erişmişlerdir. Siyasi partiler ise bu nüfusu, oy potansiyeli olarak görmektedirler. Siyasi partiler ve yeni yerel güçler, çıkarları doğrultusunda ortak bir paydada buluşmuşlardır. Özellikle imar faaliyetleri bu yapıların istekleri doğrultusunda şekillenmiştir.

Mahalle içerisinde, aynı köyden veya ilden göç edenlerin hemşehrilik ilişkisiyle bir araya geldiği bu dernekler; sosyalleşmek ve piyasa ilişkileri sağlamak gibi işlevlerini zamanla çeşitlendirmiştir. Dernekçilik faaliyetlerindeki temel amaçlardan biri de artık konut sahibi olabilmektir. Çağlayan’da kurulan bir dernek olan *Sınırlı Sorumlu Kâğıthane Sigortalı İşçi Yapı Kooperatifi*, kuruluş nedenini ve amaçlarını 1970 yılında *Çağlayanın Sesi* adlı gazetede şu şekilde açıklamıştır.

“Diğer taraftan bugün memleketimizde ‘Dünyada mekân ahirette iman’ sözünün derin anlamını kavramış vatana bağlılığın ana temellerinden birinin bir eve malik olmak bulunduğunu idrak etmiş olup, birisinin bir eve malik olmak bulunduğunu idrak etmiş olup, işçisini ev sahibi yapan, asgari sosyal güvenlik tedbirlerini alarak mutlu kılan işveren parmakla gösterilecek kadar azdır. Bunun sonucudur ki, 16 Haziran 1970 tarihinde meydana gelen müeesif olaylarda dövizlerden birisinde (kaybedilecek bir şeyimiz yok) sözünün yazılmış olduğunu gazetelerden ibret ve dehşetle okuduk. Gafil işverenlerimizin dikkatine sunarız. Bu arada şunu da belirtmeliyiz. Hastalık, sıkı yönetim ve benzeri tedbirlerle tedavi edilmez. Bu konuda Namık Kemal’i hatırlayacağız. ‘Ne mümkün zülm ile bid’at ile imhayı hürriyet, çalış idraki kaldır muktedirsen ademiyetten’. Hastalığın çözüm yolu akıl ve ilimdir. Ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar giderilmezse üzüntü, hiddet ve şiddet doğurur. İhtiyaçların giderilmesi ilgili ilimlerin kanun ve prensiplerin uygulamasıyla mümkündür. Bu nedenlerle Sınırlı Sorumlu Kâğıthane, Sigortalı İşçi Yapı Kooperatifi’ni kurarak toplumumuza hizmet etmek zorunluluğu duyduk.”¹⁸⁴

¹⁸⁴ *Çağlayanın Sesi*, sayı 2, 1970.

Görüldüğü üzere derneğin asıl amacı, Kâğıthane’de gecekondular yerine daha modern olarak nitelendirdikleri yapıları inşa edebilmektir. Bu amaçla hemşehrilik ilişkileri kullanılarak kişilerin bir araya gelmesi amaçlanmıştır. Derneklerin sahip olduğu üye sayısı derneklerin gücü ile ilişkilendirilmektedir. Dernek yöneticileri ise bu güçle siyasi ilişkiler kurabilmekte, bürokratik süreçlerde dernek gücünü bir baskı unsuru olarak kullanabilmektedir. Bu arada Kâğıthanelilerin gücünü idrak ettikleri bir diğer araç da gazetedir. *Kâğıthane’nin Sesi* gazetesinden sonra 1970 yılında Çağlayan’da *Çağlayan’ın Sesi* adıyla yeni bir gazete daha çıkarılmıştır. Yukarıda bahsedilen dernek bu gazete aracılığıyla kuruluşunu ilan etmiştir. Gazetede hemşehrilerini dernek faaliyetlerine davet eden, dernekçiliğin önemine vurgu yapan şiirlere yer verilmiştir:

“Kardaş

Huzura kavuşmanın tek çaresi dernektir

Bir elin sesi çıkmaz bunu esas bilmektir

Beldenin imarına sosyal davalarına

Yardımcı olmak ancak dernekte birleşmektir.”¹⁸⁵

Şiirde yaşadıkları bölgedeki imar faaliyetlerine katkıda bulunmaları için dernekte birleşmenin tek çare olduğu söylenmektedir. Şiir, hemşehrileri dernek altında birleşmeye çağırmaktadır. Göçmenler ise öncesinde kabaydayılar gibi yerel güçler üzerinden yürüttükleri imar faaliyetlerini devam ettirebilmek için artık daha güçlü siyasi figürlere ulaşmaları gerektiğinin farkındadırlar. Yine *Çağlayan’ın Sesi* gazetesinde yer alan bir diğer şiirde ise dönemin önemli siyasi figürlerinden Süleyman Demirel’e çağrı yapılmaktadır.

“Süleyman Demireli Çağlayan’a Davet

Bu gün Mühür sendedir Zamana Süleymansın

Abideler yükselttin Tarih Namını ansın

¹⁸⁵ *Çağlayanın Sesi* gazetesi, sayı 2, 1970.

Bir övey evlad gibi kalmış şu Çağlayanı

Kavuştur tapiya da inanmayan inansın

Suyu var, Işığı var, Yolu var, Okulu var

Şahlanmış kıratın da bizden yana yönü var

Gelip gören kimse yok şu mamur Çağlayanı

Velhasıl anlamadık acab ne kusuru var?

Açılmış iş yerleri tütüyor fabrikalar

Temelleri tapusuz kime ne faydası var?

Lale devrinden kalma şu cennet Çağlayana

Buyur gel başkanım bir acı kahvemiz var.”¹⁸⁶ (A. Dalkılıç)

1980’li yıllardan sonra dönemin siyasi partileri için Kâğıthane, artan nüfusuyla görmezden gelinemeyecek bir bölge hâline gelmiştir. Birçok siyasi parti, ilçede teşkilatlanmaya gitmiştir. Parti liderleri de ilçeye ziyaretler düzenlemektedir. Kâğıthane’de Anavatan Partisi ilçe başkanlığı görevinde bulunan Ahmet Keskin, hatıralarını kaleme aldığı *İpin Ucu* adlı kitabında, 1991 seçimleri öncesinde Mesut Yılmaz’ın konvoyunun Bülent Ecevit’in miting alanının ortasından geçmek zorunda kaldığını şu sözlerle anlatır:

“Talatpaşa Caddesi üzerinde beş mahalle vardır. Bu caddeden mutlaka geçmemiz gerekiyor. Ancak, DSP genel başkanı Bülent Ecevit’in Harmantepe meydanında mitingi var. Miting başlamadan oradan geçmek zorundayız. Ben otobüsün önünde koşuyor, konvoyu yönlendiriyor, trafiği açmaya çalışıyorum. Çok uğraşmama rağmen Ecevit’in mitinginden önce oradan geçemiyorduk. Nihayet, Talatpaşa Caddesi’ne girdik. Oldukça dik bir yoldan sonra miting meydanına çıkıyor. Ecevit konuşmaya başlamıştı. Biz yaklaştık. Henüz Ecevit

¹⁸⁶ Bkz.: *Çağlayanın Sesi*, sayı 2, 1970.

*bizim konvoyu göremiyor. DSP'liler önümüzü kestiler. "Buradan geçemezsiniz!" diye diretiyorlardı. Haklıydılar. Tam miting ortasından geçecektik."*¹⁸⁷

1990'lı yıllara gelindiğinde Kâğıthane, ülke genelinde hâkim olan liberal politik yaklaşımların etkisinde hızla şekillenmeye devam etmektedir. Yerel aktörlerden bazıları belediye meclisinde hâlâ söz sahibi olmaya devam etse de Kâğıthane artık daha güçlü figürlerin, milletvekillerinin, belediye başkanlarının, ülkenin önemli siyasi figürlerinin de gündemine girmiştir. İnşa faaliyetleri, toprak ve yapı düzenlemeleri hükûmete ve belediyeye hâkim olan siyasi gücün kontrolündedir. Hemşehri dernekleri bu siyasi figürlere ulaşmak için kullanılan araçlardır. 1980 sonrasında talep edilen rantın niteliği de değişmiştir. Artık gecekondular yerine apartmanlar inşa edilmekte, pazarlıklar daha büyük araziler veya yapılar için yapılmaktadır.

Ahmet Keskin, hatıratında bu yıllarda kurulan çıkar ilişkilerine yer vermiştir. Yazar, belediye meclis üyesiyken mecliste tartışma konusu olan kaçak kat ve kaçak yapılara alınmak istenen ruhsatlar hakkında şu bilgileri paylaşmaktadır:

*"Belediye meclis salonunun karşısına gelen bir yerde Ayyıldız fabrikası var. Fabrikaya bir kat kaçak atılmıştı. Bundan da belediyeye bağış olarak iki araba alınmıştı (...) Burhan Çelebican'a ilçeye geldiği bir günde, partili bir arkadaş, ruhsat işini kendisine verdiğini, onun da bunu hallettiğini söyleyerek teşekkür etti. Burhan Çelebican 'Arkadaşlar bana teşekkür etmeyin. Ben aldığım ruhsat taleplerini Elaattin Elmas'a veriyorum. Yapıldıysa o yapmıştır. Ona teşekkür edin.' diyerek çok olumlu ve onurlu bir tutum sergilemişti."*¹⁸⁸

Ruhsat alım ve benzeri süreçlerde artık yerel aktörlerin yerini milletvekilleri gibi siyasi açıdan daha güçlü figürler almıştır. Genellikle belediye meclisinde çoğunluğa sahip partilerin, Kâğıthane'de yürütülen inşa faaliyetlerinin de kontrolünü ellerinde bulundurdukları anlaşılmaktadır.

¹⁸⁷ Ahmet Keskin, **İpin Ucu**, İstanbul, Mat Yapım, 2001 s. 35-36.

¹⁸⁸ A.e., s. 21-99.

Kâğıthane, 1991 sonrası siyasi alanda ilginç bir sürece şahit olmuş ve belediye başkanı beklenmedik bir şekilde hayatını kaybetmiştir. Bu süreçte ara bir seçimle yeni başkan seçilmiştir. Belediye meclisinde SHP ve CHP çoğunlukta iken hükûmet ANAP-SHP koalisyonu tarafından yönetilmektedir. Ara bir seçimle başkan olan Arif Calban ise Refah Partilidir. Belediye kadroları önceki yıllarda iktidarda olan partiler tarafından oluşturulmuştur. Refah Partili belediye başkanı, bu ortamda iş yapabilmek için bölge halkı ile iyi ilişkiler kurması gerektiğinin farkındadır. Bunun için halk meclisleri bir çözüm yöntemi olarak görülür. Gazetelerde Kâğıthane’de “doğrudan demokrasi” başlıklarının atılmasını sağlayan, CNN’in Kâğıthane dosyası hazırlamasına neden olan, hakkında araştırmalar¹⁸⁹ yapılan *halk meclisleri* işte bu şartlar altında ortaya çıkmıştır.

3.1.3.2.11. Halk Meclisleri

Yukarıda da bahsedildiği üzere 1991 yılında ara bir seçimle Arif Calban, Kâğıthane Belediye Başkanı olmuştur. Refah Partisi bu yıllarda mahalle düzeyinde yapılanmaya giderek mahalle teşkilatları kurmuştur. Kâğıthane, belediye seçimlerinde Refah Partisi’nin İstanbul’da kazandığı ilk ilçe olmuştur. Partinin “*adil düzen*” başlığı altında yürüttüğü politikanın önemli unsurlarından biri, katılımcı bir yaklaşımla yönetim anlayışıdır. Arif Calban, halk meclislerinin oluşumunda partinin fikirlerine başvurduğu kişilerden biri olan Bahri Zengin’in katkısını dile getirmiştir. Halk meclisleri kurulmadan önce ilçe teşkilatında çeşitli konularda forumların düzenlenmesi ve bu forumlara farklı parti temsilcilerinin davet edilmesi yine Bahri Zengin’in önerileri ile gerçekleşmiştir. Derinlemesine mülâkat gerçekleştirilen katılımcılardan biri olan Kâğıthane eski Belediye Başkanı, bu süreci şu şekilde anlatmaktadır:

“Kâğıthane’de teşkilatlanmada ve sosyal alanlarda örnek faaliyetler oldu. Forum programlarını yapıyorduk. Mesela, Türkiye ekonomisiyle ilgili bir konuyu alıyoruz, bütün siyasi partilerin ilçe başkanları orada oluyor. Halk da oluyor. Bir konuşmacı davet ediyoruz. Rahmetli Bahri Zengin’den o zaman çok istifade ettik.

¹⁸⁹ Bige Örer, Politique culturelle et refondation d’une identité urbaine: la municipalité “Vision Nationale” de Kâğıthane, Mémoire de DEA de Sociologie, Université de Toulouse II – le MIRAIL.

Bahri Zengin Bey'in projesiydi. (Halk meclisleri kastediliyor) ama uygulamayı hayata geçiren ilk biz olduk.”¹⁹⁰

Fotoğraf 4. Kâğıthane Belediyesi Meclis Toplantısı¹⁹¹.

Arif Calban, ara bir seçimle belediye başkanı olmuştur ancak belediye meclisinde eski yönetim çoğunluğa sahiptir. İktidarda ise farklı iki partinin koalisyon hükûmeti vardır. Halk meclisleri Arif Calban'ın siyasi olarak kontrolü elinde tutamadığı bir ortamda kurulmuştur. Arif Calban bu durumu halk meclisleri ile aştığını dile getirmektedir. Düzenlenen halk meclisleri toplantıları ile yapılacak projelerin halkın talepleri doğrultusunda şekillenmesi sağlanmış, belediye başkanının ürettiği projeler halkın desteği ve kontrolünde yürütülmüştür. Halkın yönetime doğrudan katılabiliyor olması, belediye meclis üyelerine duyulan ihtiyacı da azaltmıştır:

“BBC muhabiri bana bir kere sormuştu. Siz ne yaptınız? İki buçuk yıl ilk yarı dönem meclis çoğunluğu SHP’de. Benim Refah Partisi olarak beş tane meclis üyem var. Yani sadece bir belediye başkanı olarak meclise rağmen, bu yapıya rağmen tek başına bu işi nasıl başardınız? Biz insanlara insan gibi davrandık sadece. Hepsi bu. Özeti bu. Onların düşüncesi, görüşü, her neyse ona bir önyargı ile yaklaşmak ötekileştirmekten ziyade onları kucaklamak, ihtiyaçlarına olabildiğince cevap vermek ama her şeyin başında samimi olmak. İyi niyet, samimiyet, gayret... Halk meclisleri benim yönetim anlayışımın mihenk taşıdır,

¹⁹⁰ [K31] 20.06.2018 tarihli görüşme.

¹⁹¹ Arif Calban arşivi, 15.10.1993 tarihli halk meclisi toplantısı video görüntülerinden alınmıştır.

Hâlâ önemini korur, insanlık tarihinde de önemini sürdürecektir. O kadar inandım. Gazeteler bunu çok yazdılar Kâğıthane’de doğrudan demokrasi diye. Biz o dönem Kâğıthane’de doğrudan demokrasi uyguladık.”¹⁹²

Halk meclisleri, çok kısa sürede halkın teveccühünü kazanmıştır. Her hafta farklı bir mahallede düzenlenen toplantılara ilgi yüksektir. Bu toplantılar bazen bir kahvehanede, bir düğün salonunda veya açık alanlarda düzenlenmiştir. Toplantının yeri ve zamanı belediyenin görevlendirdiği bir araçtan anons edilerek duyurulmaktadır. Her fikir ve ideolojiden kişiye açık olan toplantılarda katılımcılar özgürce fikirlerini beyan edebilmektedir. İhtiyaçlar dile gelmekte, yönetim ve bölge halkı arasında aynı zamanda da halkın kendi içinde diyalog kurması sağlanmaktadır. Bundan önceki dönemlerde yerel güçlerin veya politikacıların arzuları doğrultusunda şekillenen kentsel politikalar, ilk kez halkın ihtiyaçları göz önüne alınarak yapılmaya başlanmıştır. Toplantıların işleyişi belediyenin aynı dönemde çıkarmaya başladığı *Sadabad* adlı bültende şu şekilde yer almıştır:

“Her hafta bir mahallede düzenlenen Halk Meclisi Toplantıları’nda halk kendisiyle ilgili bütün sorunları açıp tartışabiliyor, merak ettiği veya öğrenme ihtiyacı duyduğu bütün konuları belediye yönetimine sorabiliyor. Başkan, başkan yardımcısı ve birim müdürleriyle birlikte belediye yönetimi, o mahallede tespit edilen ve önceden duyurusu yapılmış olan (bu kıraathane olabilir, düğün salonu veya sinema-tiyatro salonu olabilir) yerde hazır bulunuyor. Başkanımız Arif Calban tarafından önce bir açış konuşması yapılıyor. Toplantıya katılan insanların toplantıya nasıl bakması gerektiği konusunda perspektif sunan ve toplantıdan neler beklediğimizi ifade eden ayrıca hizmetlerin kısa bir değerlendirilmesini yapan konuşma sonrası daha çok vatandaşın konuşmasına olanak tanınıyor. Böylelikle kendisini açıklıkla anlatan yönetimi karşısında gören halk, başlangıçtaki çekingenliğini üzerinden atarak konuşmaya ve soru sormaya başlıyor. İlk atak yapıldıktan sonra herkes ortamın havasıyla kendisini ilgilendiren sorular sormaya başladığı gibi gerekirse denetleyici mahiyette

¹⁹² [K31] 20.06.2018 tarihli görüşme.

yönetimi sorguya çekebiliyor... Çoğunlukla halkın konuşturulduğu Halk Meclisi Toplantıları'nda gelen sorulara ilgili birim müdürleri cevap veriyor.”¹⁹³

Bu toplantılar, halk nazarında ilgi gördüğü gibi yerli ve yabancı basında da gündem oluşturmıştır. Akademi dünyası da konuya ilgi göstermiştir. Yale ve Toulouse Üniversitelerinde bu döneme dair yapılmış çalışmalar mevcuttur. Refah Partisi'nin öne sürdüğü “adil düzen” kavramı bu tezlerde irdelenmiştir. Bu dönemde Cumhuriyet gazetesi halk meclisi toplantılarını haberleştirmiş ve “Kâğıthane’de Doğrudan Demokrasi” başlığı ile yayımlamıştır:

“RP’li Kâğıthane Belediye Başkanı Arif Calban, seçim öncesi verdiği vaadi gerçekleştirerek ikinci ‘halk meclisi’ni topluyor. Sorabileceğiniz her şeyi sorun, her şeyi konuşun. Ama burada konuşmadığınız şeyleri dışarıda da konuşmayın diyor Calban. Kahvenin içi daha çok orta yaşın üstünde dindar mahalle sakinleriyle dolu. Nitekim konuşmalarda sık sık ‘inşaallah’ ve ‘âmin’ sözcükleri geçiyor. İlk kez bir belediye başkanını ayaklarına gelmiş gören vatandaşlar önce şaşkın, ama kısa sürede alışıyorlar. Talepler, sorular peş peşe geliyor. Belediyenin müdürleri bir masaya sıralanmış, soru ve sorunlara tek tek cevap vermeye çalışıyorlar. Sorunlar malum: yol, çöp, ulaşım, tapu... Calban olanaklarını, daha doğrusu olanaksızlıklarını anlatıyor. Bürokratik engellerden yakınıyor. Bir ay boyunca İSKİ ve PTT’nin açtığı çukurları doldurduklarını, Büyükşehir Belediye Başkanı Nurettin Sözen’den randevu almaya çalıştığını söylüyor. Genel seçimler öncesi Kâğıthane’ye tam teşekküllü bir hastane sözü veren şimdiki sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna’ya yazı yazdıklarını, çeşitli mahallelerde düşündükleri kat otoparkları için anketin olurunun beklediklerinin açıklıyor. Hava iyice kararıyor, demokrasinin adı anılmadan gerçekleştirilen bir ‘doğrudan demokrasi’ olayı sonra eriyor.”¹⁹⁴

Halk meclislerinde yaratıldığı benimsenen bu “çok sesli ve katılımcı” ortam, Arendt’in Antik Yunan agoralarını örnek göstererek idealleştirdiği kamusal alan modeline benzemektedir. Antik Yunan şehir devletlerindeki agoralarda mülk sahibi özgür erkek yurttaşlar, düşüncelerini ve eylemlerini ifade edebiliyorlardır. Burada

¹⁹³ Hüseyin Irmak, **Sadabad Bülteni**, İstanbul, Kâğıthane Belediyesi Yayınları, sayı 1, 1992.

¹⁹⁴ **Cumhuriyet** gazetesi, 17 Şubat 1992.

yurttaşlar, başkası tarafından temsil edilmeden doğrudan kendisini temsil etmektedir. Kâğıthane'deki halk meclisleri ise bölgede yaşayan tüm yurttaşlar için bir ifade alanı sunmakta ve bu alanda isteyen herkes fikirlerini özgürce paylaşabilmektedir.¹⁹⁵

Kâğıthane eski Belediye Başkanı olan katılımcının halk meclislerinin “farklılıkların ifade alanı” olduğuna yönelik sözleri şöyledir:

*“O zaman sosyal medya yok. Birebir iletişim var, diyalog var. İnsanlar halk meclislerinde sizi, kartalın bir avını izlediği gibi izliyor. Mimiklerinizi, bakışlarınızı, vurgularınızı, sesinizin tonunuzu, her şeyinizi. Sizin samimiyetinizi test ederler. Siz hiç anlamazsınız onu, cahil cühela dersiniz, göbeğini kaşıyan adam dersiniz, ama o adam size notunu verir.”*¹⁹⁶

Halk meclislerine katılan vatandaşlar, yöneticilerin samimiyetlerini sorgulamaktadır. Bu sorguda iki yabancı (vatandaş/yerel halk ve politikacı/yerel yönetim) karşılıklı iletişimi söz konusudur. Kamusal alanda kurulan ilişkiyi oyun ve rol üzerinden tanımlayan Sennett, yabancıların kamusal alanda karşılaştıklarında birbirlerine karşı samimiyete dayalı bir rol takındıklarının üzerinde durur. İletişime geçilebilen bu karşılaşmalarda Sennett'e göre yabancılar statülerinden sıyrılmaktadırlar¹⁹⁷.

Bu toplantılara katılanlar yalnızca söz ve düşünceleriyle değil eylem ve bedenleriyle de kamusal alanda görünürlük kazanmışlardır. Konuşmacının sözleri kadar jest ve mimikleri de dikkatlice takip edilmektedir. İnsanlar, kamusal alanda bir arada özgürce bir konu hakkında tartışabilmektedir. Arendt'in görüntüyü sözün önüne koyduğu kamusal alan modeli halk meclislerinde oluşurken, Habermas'ın sözü önceliği kamusal alan modeli ise çıkartılan yerel gazetelerde yeniden doğmuştur. Bu noktada bir kamusal alan olarak *Kâğıthane'nin Sesi*'ni Habermas'ın yaklaşımıyla tartışabilmek yerinde olacaktır.

¹⁹⁵ Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 13-49.

¹⁹⁶ [K31] 20.06.2018 tarihli görüşme.

¹⁹⁷ Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, s. 48-62.

3.1.3.2.12. Yerel Gazeteler

Habermas’a göre kamusal alan, devlet ve toplum arasında eleştirinin özgürce yapılabildiği bir alanda var olabilir. Bu alanda toplum yararına üretilen bilginin topluma ulaştırılması için çeşitli araçlara ihtiyaç vardır. Habermas, 18. yüzyılda henüz özelleşmemiş, kimsenin etkisinde kalmadan haber üreten gazeteleri, kamusal alanın gerçek iletişim araçları olarak görmektedir:

“Burjuva kamusal alanı, kamusal otoriteye karşı kullanmak üzere resmi olarak düzenlenmiş ‘entelektüel gazetelere’ hiç vakit kaybetmeden sahip çıkan, kamusal bir gövde olarak toplanmış özel bireylerin alanı olarak anlaşılabilirdi. Onlar bu gazetelerde ve ahlaki değerleri tartışan eleştirel dergilerde, esas olarak özelleşmiş ama yine de kamusal ilginin nesnesi olan emek ve meta mübadelesi alanı içindeki toplumsal ilişkilerin genel kuralları üzerine, kamusal otorite ile bir fikir mücadelesine (debate) girdiler.”¹⁹⁸

Kâğıthane’nin Sesi’ne bu bağlamda bakıldığında gazetenin 1963-1964 yıllarında yayımlanan on yedi sayısında, kamu kuruluşlarının ve özel sektörün özgürce eleştirildiği görülmektedir. Gazetede ülkenin genel gündeminden söz eden birkaç haberin yanı sıra Kâğıthane özelinde çok sayıda haber yapılmış ve bölgenin sorunları dile getirilmiştir. Halkın Dili, Halkın Gözü, Halkın Kulağı sloganıyla 1963 yılında yayın hayatına başlayan *Kâğıthane’nin Sesi* gazetesi Dr. Mustafa Örgе ve eşi Dr. Türkan Örgе (Saylan)’ın önderliğinde çıkarılmıştır. Her hafta köşe yazılarıyla toplumsal meselelere değinen isimlerden Mustafa Örgе daha çok kendi alanıyla ilgili sağlık sorunlarını önceleyen yazılar yazarken, Türkan Örgе (Saylan) Kâğıthane’de karşılaştığı toplumsal sorunları dile getiren yazıları kaleme alır. Okula gidemeyen çocuklar, kadınların maddi, manevi sorunları Türkan Örgе (Saylan)’ın yazılarında karşılaştığımız konulardan bazılarıdır. İlerleyen yıllarda Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği’ni kuran Türkan Örgе (Saylan)’ın henüz meslek hayatının ilk yıllarında da toplumsal sorunlara karşı ilgisi gazetede yazılarından gözlenebilmektedir. Gazetede

¹⁹⁸ Jürgen Habermas, “Kamusal Alan”, Ed. ve Çev. Meral Özbek, **Kamusal Alan** içinde, İstanbul, Hil Yayıncılık, 2004, s. 98.

bölge halkının yaşadığı farklı sorunlar özgürce dile getirilmiş, gazete sloganında söylendiği halkın dili, gözü, kulağı haline gelmiştir.

Gazete haberlerinde Kâğıthane’de var olan sorunların özgürce nasıl dile getirildiği, devlet kurumlarının ve özel sektörün yeri geldiğinde bölgede var olan yerel güçlerin nasıl kıyasıya eleştirildiği gözlemlenebilir.

Fotoğraf 5. 21 Ocak 1964 tarihli *Kâğıthane’nin Sesi* gazetesi.

1964 yılı 7 Ocak tarihinde “Çapulcular Gültepe Mezarlığını Haraç Mezat Satmaya Başladı” başlıklı haberde, Gültepe’de yer alan mezarlığı parselleyerek gecekonduculara satan kişilere seslenilmekte ve tehditkâr bir dille mezarlığın satışını durdurmaları söylenmektedir. Haberde öncelikle Gültepe Mezarlığı’nı parselleyip satışa çıkaran mafyatik güçler ifşa edilmekte, daha sonra bu satışa müdahale etmeyen devlet yetkilileri görevlerini yapmaya davet edilmektedir:

“Yakın zamanlara kadar mevcut kanunlar, insaf duygularını bir kenara bırakıp, her şeyi hiçe sayarak Kâğıthane’nin öz malı olan arazisini, sanki babalarından kalan bir çiftlik gibi parselleyip satanlar, bu sayede ceplerine yerleştirdikleri milyonları bir miras yedi edası ile barlarda, pavyonlarda içki sofralarında har vurup harman savuranlar şimdi de Gültepe semti mezarlığına dadanmış, bu defa da buraları satmaya başlamışlardır (...) İlgililer, yetkililer neredesiniz? Bu adamlara niçin müdahale etmiyor, onlara dur demiyor, bu ahlak düşkünü

kimselerin hadlerini niçin bildirmiyorsunuz? Elinizde kanun ve kuvvet var. Mezarlığımıza el uzatan, burayı satan, burayı gecekondu yaptıran kimseleri neden ve niçin bu iki kuvvet arasında sıkıştırıp, onların dersini vermiyorsunuz? Bu ahlaksızlık bu umursamazlık kâfi artık. Sizleri vazife başına davet ediyoruz.”¹⁹⁹

Gazetenin iki sayı sonrasında yer alan “Çapulcular Alayı Bu Defa da Çeliktepe’yi Satışa Çıkardı” başlıklı yazıya bakıldığında da bir önceki haberin bölge halkı tarafından okunduğu ve tartışıldığı anlaşılmaktadır. Gültepe Mezarlığı hakkında yapılan haberden sonra aynı sorundan muzdarip Çeliktepe Mahallesi sakinlerinin bir araya geldiği, gazeteyi ziyaret ettikleri ve kendi bölgelerinde yaşanan benzer sorunlara da gazetede yer verilmesini istedikleri görülmektedir. Haberde Çeliktepe’de cami ve ilkokul için ayrılan parsellerin yeni gelen göçmenlere bölgede gücü elinde tutan aktörler tarafından satışa çıkarıldığı dile getirilmekte, bu işe göz yuman belediye yetkilileri istifaya çağrılmaktadır:

“(…) Gazetemiz idarehanesine kadar gelerek dert yanan Çeliktepeli hemşehrilerimizin beyanlarından da anladığımıza göre soyguncu çetesi Kâğıthane Belediyesi ile bazı eşhasa ait arazi parçalarını, kendi malları imiş gibi göstererek Anadolu ve Trakya bölgelerinden gelen kimselere gecekondu yapmak üzere satmakta ve bu suretle her Tanrının günü beş-on vatandaş aldatılmaktadır (...) Buradan ilgililere tekrar haykırıyoruz. Uyanın artık içinde bulunduğunuz derin uykudan. Evet uyanın ve bir şeyler yapın. Hiçbir şey yapamazsanız istifa edin. Buda mı aklınıza gelmiyor beyler. İstifa edin ki, yerinize iş yapacak, vatandaşa hizmet edecek kimseler gelsin.”²⁰⁰

Gazete yayımlanmaya başladıktan kısa bir süre sonra bölge halkının sorunlarını özgürce dile getirebildikleri bir mecra hâline gelmiştir. Eleştirilerin yalnızca arazi satışları çerçevesinde kalmadığı görülmektedir. Çeliktepe Mahallesi’nden sonra bölgede çalışan işçiler de sorunlarını kamuoyuna duyurmak için *Kâğıthane’nin Sesi*’ne başvurmuşlardır. Gazetenin onuncu sayısında yer alan “Fabrika Sahiplerini İhtar Ediyoruz” başlıklı haberde, devlet kurumları ve gücü elinde tutan yerel aktörlerden

¹⁹⁹ *Kâğıthane’nin Sesi* gazetesi, yıl 2, sayı 7, 7 Ocak 1964.

²⁰⁰ *Kâğıthane’nin Sesi* gazetesi, yıl 2, sayı 9, 21 Ocak 1964.

sonra bölgeye yatırım yapan özel sektörden kimselerin sert bir dille eleştirildiği görülmektedir. Haberde fabrika sahiplerine seslenilmekte ve işçilerin çalıştığı kötü şartların düzeltilmesi konusunda tehditkâr bir lisanla uyarı yapılmaktadır:

“İşçileri kötü şartlar altında çalıştırmaktan vaz geçin. Aksi halde işçilerin müdafaasını biz üzerimize alıp durumu ilgililere bildireceğiz. Kâğıthane ve Alibey köyü mıntıkalarında irili ufaklı üç yüze yakın fabrika ve imalathane bulunmakta, buralarda binlerce işçi çalışmaktadır. Bu fabrikalardan hemen hemen yüzde yetmişinin sahipleri, Şişli, Nişantaşı veya Maçka’da kendilerine ait kaloriferleri apartmanlarda yan gelip oturmakta, dünya nimetlerini doya doya, patlaya patlaya tatmaktadırlar. Bu fabrika sahiplerinin çoğunun altlarında en lüks arabalar vardır (...) Kâğıthane ve Alibey köyü şehrin merkezindeki ilgili makamların gözünden de ırak ve uzak kalmakta, buradaki fabrikalarda çalışan işçilerin durumu ile kimse yakından ilgilenmemektedir. Fabrikaların çoğunda sigortasız, yani kaçak işçi çalıştırılmaktadır (...) Bütün bunları biliyor ve otomobil sahibi, apartman sahibi, metres sahibi fabrikatörlere sesleniyoruz. Lütfen biraz insafli biraz merhametli olun da şu şikayetleri önleyip, işçinin hakkını verin, kaçak adam çalıştırmaktan vazgeçin. Aksi taktirde bu işçi kardeşlerimizin müdafaalarını seve seve üzerimize alacak, durumu İşçi Sigortaları ve Bölge Çalışma Müdürlüğüne bizzat bildirmek mecburiyetinde kalacağız. Şimdilik sizlere küçük bir ihtarda bulunmayı kâfi görüyoruz.”²⁰¹

Gazetede ilk çıkan haberlerin doğrudan özel kişileri itham etmediği belediye gibi bir devlet kurumunu veya fabrikatörler gibi bölgedeki yatırımcıların tümünü kapsayan eleştiriler içerdiği görülmektedir. Bu eleştirel dil, zamanla daha da keskinleşmiş ve doğrudan belediye başkanını itham eden haberler yayımlanmıştır. Aşağıda yer alan ilk iki haberde, gazetenin on birinci sayısında iki farklı kalem tarafından ele alınmış eleştiriler yer almaktadır. Kısa sürede halkın sahiplendiği bu iletişim aracına belediye başkanının da kayıtsız kalamadığı, bir sonraki sayıda yer alan haberde görülebilmektedir:

“Bizler köyümüze vali değil, işimizi görececek bir belediye reisi istiyoruz (...) Seçimlerden buyana Belediye Reisliği ne yapmış, hangi semtin, hangi bölgenin

²⁰¹ Kâğıthane’nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 10, 24 Ocak 1964.

derdine deva bulmuştur? Hiçbirine... Gültepeliler yol diyorlar, mezarlıklarımız satılıyor diyorlar. Belediye uyuyor. Çeliktepeliler okul, diyorlar. Belediyede ses yok. Çağlayanlılar su, ışık diye feryat ediyorlar. Belediye rehavet içinde (...) Kâğıthane belediyesinin şu ana kadar aşağı yukarı bir seneyi mütecaviz bir zamanın geçmiş olmasına rağmen Kâğıthane belediyesi, hâlâ olduğu yerde sayıklamaktadır (...) Birçok mali kaynaklara ve kanuni kuvvetlere ve her türlü imkâna sahip olan belediyenin vazifesi, belediye gelirlerinin kadrolar icat ederek halkın yararına sarfi icap eden paraları, fuzuli kişilere dağıtmak değildir. Belediyenin vazifesi bölge imkân ve gelirleriyle bölgeye ve halka hizmettir. Ne yazık ki belediye bu anlayışı göstermemiş, vatandaşın en iptidai ihtiyacına dahi cevap vermemiş bir duruma düşmüş bulunuyor. Bununla da kalmayarak, belediyenin devletin gerekse vatandaşların toplu mallarına olan fiili tecavüzlerin ve kanun dışı faaliyetleri biraz olsun durduramıyor aciz kalıyor.”²⁰²

Başkan, gazeteyi kendine hakaret etmekle suçlarken, belediyeye mensup bazı kişilerin gazetenin yayının durdurulması gerektiği konusundaki açıklamaları yaptığı bir sonraki sayıda yer alan “Belediyeye Hakaret Etmiyor Onları Vazifeye Çağırıyoruz” başlıklı haberden okunabilmektedir. Aynı haberde gazete mensuplarının geri adım atmadığı fikirlerini özgürce dile getirdikleri ve bu kamusal alana sahip çıktıkları görülmektedir:

“Yağcılara dalkavuklara ihtar ediyoruz: Sayı ile kendinize gelin, haddinizi bilmezseniz bütün kirli çamaşırlarınızı teker teker ortaya koyuvereceğiz (...) Şimdi gelelim Belediyeye ve Belediye Reisine vaki hakaret meselesine. Böyle bir şey ne aklımızdan geçmiştir ne de ortada böyle bir şey vardır. Biz sadece başta reisleri olmak üzere Belediye çalışmıyor dedik. Vatandaşın işi yapılmıyor, halkın ıstırabına kulak verilmiyor dedik. Söylemeyelim mi yani? (...) Soruyoruz sizlere: İllah billah aşkı için doğru cevap verin, sayın reisimizi halk arasında kim görmüştür? Çarşı pazar dolaşırken kendisiyle kim karşılaşmıştır? Muhterem Belediye Reisi veya yanındaki yetkili zevat bir gün olsun Gültepe’ye, Kuştepe’ye, Çeliktepe’ye, Çağlayan’a, Gürsel Mahallesi’ne gidipte, nasılsınız? Hoş musunuz? Derdiniz nedir? Diye sorup sual etmiş midir? (...) Sayın Baylar... Muhterem Belediye Reisi... Sizlere hitap ediyoruz. Şahıslarınızla hiçbir ilgimiz

²⁰² Kâğıthane’nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 11, 28 Ocak 1964.

yoktur. Sizlerden kendi şahsımız için bir şey istemiyoruz, bir talepte bulunmuyoruz. Arzu ve isteğimiz sadece vatandaş lehine hareket etmeniz, halk için çalışmanızdır. İyi şeyinizi gördük mü elbet sizleri takdir ederek göklere çıkaracak, aksi halde hatalarınızı ele alıp, anayasanın bize verdiği tenkit hakkımızı kullanmaktan geri kalmayacağız. Bunu böyle bilin.”²⁰³

Kâğıthane halkının özenle takip ettiği ve özgürce sıkıntılarını dile getirebildiği gazete, kimsenin kayıtsız kalamadığı bir yayın organı hâline gelmiştir. Gazetenin merkezi ise kadın, erkek, genç, yaşlı demeden herkesin ziyaret edebildiği bir mekândır. Bu noktada bir önceki bölümlerde dile getirilen kahvehanelerde kumar oynayan erkeklerden şikâyet eden kadınların gazeteye gelerek konunun gazetede gündeme getirilmesini sağladıkları hatırlanabilir. Belediye hakkında yapılan haberler her ne kadar belediye yetkilileri tarafından tenkit edilmiş olsa da bir süre sonra belediyeye mensup kişilerin bu güce karşı koyamadığı ve belediye meclis üyelerinin aralarında yaşadıkları tartışmaları gazeteye taşıdıkları görülmektedir.

Kâğıthane’de iki önemli müteahhit hâline gelen meclis üyesi Hasan Bozdağ (Kürt Hasan) ve bir diğer müteahhit ve meclis üyesi Sudi Genan’ın kaleme aldıkları yazılar gazetede yayımlanmıştır. Sudi Genan, arazi satışları konusunda dönemin kabadayılarını suçlayan bir yazı kaleme alırken, Hasan Bozdağ doğrudan Sudi Genan’ın ismini vererek “Hak ve Hakikat Nerede” başlıklı bir yazıyla ona cevap vermiştir:

“Beldemiz bugün dokuz mahalleye sahiptir. Bu tepelerde şahsın veya köyün ortak mallarını yağma edenler aralarında yer taksim edemedikleri için kavgalar etmişlerdir. Yaralamalar yapmışlar ve bu hadiseler kısmen zabıtaya da intikal etmiştir. Bu arada mal sahiplerini döverek kovalayanlar çoktur. Hatta yakın zamana kadar zabıtaya karşı gelmek ciplerin camlarını kırmak o zamandan kalma tabii ihtiyatlardır. J. İlçe Kumandanı Nafi Aytekin’i ayağından yaralayanlar yine bu zorbalar değil mi? (...) Çok muhterem okurlarım: Bu yazdıklarımın yalan olduğunu söyleyecek kimse var mı? Bu hadiseleri duymayan işitmeyen var mı? Buraya kadar sıraladığım bu hadiseler mevcut olup ta tecziye edilmeyenler biz bir şey demiyoruz. Fakat bu belediyeye kanun beldesi demezler,

²⁰³ Kâğıthane’nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 12, 31 Ocak 1964.

*TEKSAS DERLER TEKSAS. Bu beldeye kanunsuz belde derler. Ben yanlış söylüyorsam siz söyleyin okurlarım: Ne derler?”*²⁰⁴

Kâğıthane Belediyesi meclis üyelerinden dönemin kabadayıları arasında ismi geçen Hasan Bozdağ, Sudi Genan’a cevap verdiği iki yazı kaleme almıştır. “İbrahim Sudi Halen 150 Liradan Müşteri Aradığı 6 Bin Metre Karelik Yerin Metre Karesini 4 Liradan Almış” başlıklı yazıda Sudi Genan’ın Kâğıthane’de aldığı arazilerden bahseder:

*“Kâğıthane Belediyesi Daimî Encümen Azası Hasan Bozdoğan, gazetemizde İbrahim Sudi Genan’ın yazısına bir cevap vermek lüzumunu hissetmiş ve şu beyanatta bulunmuştur (...) İbrahim Sudi Hak ve Hakikat nerede başlıklı yazısında tepelerin şantiye hâline geldiğini söylüyor. Bu tepelerin şantiye hâline getiren kendileridir. Yine meclis azalarından Kazım Erdem’in Belediyeden aldığı yerin bir buçuk milyon değerinde olduğunu ve bazı Meclis azalarının azalık sıfatlarından istifade ederek Belediye mallarını akraba, dost ve ahabplarına peşkeş çektiklerini, sağda solda ifade ediyorlarmış ve dedikodu yapıyorlarmış, Acaba kendileri de belediyenin en güzide yerlerinin almadılar mı?”*²⁰⁵

Yerel bir gazetede, ilçe ölçeğinde uygulanan kentsel müdahalelerin veya bu sürece etki eden aktörlerin kamuoyu önünde tartışıkları görülmektedir. Söz konusu yerel-siyasi aktörler ve mahalleli, görece farklı fikirlerin öne sürülebildiği ve tartışılabilirdiği bir kamusal alanı paylaşmaktadırlar. 18. yüzyılda burjuva sınıfının yayımladığı, Habermas’ın gerçek bir kamusal alan olarak nitelendirdiği gazeteleri diğerlerinden ayıran, bilgiyi aktarmadaki özgürlüğüdür. Bu yıllarda yerel basın henüz manipüle edilememiş, politik veya ekonomik gücü elinde bulunduran kişilerin kontrolüne girmemiştir. Habermas’ın burjuva kamusal alanı olarak nitelendirdiği “gazetelerin bilgi aktarımındaki özgürlükleri”, işçi sınıfının yoğunluklu olduğu bir kamusal alan içerisinde ve farklı sınıfsal grupların ortaklığında da gerçeklik kazanabilmektedir. Habermas, 1964 yılında ilk kez bir ansiklopedi makalesi olarak

²⁰⁴ Kâğıthane’nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 14, 14 Şubat 1964.

²⁰⁵ Kâğıthane’nin Sesi, yıl 2, sayı 16, 28 Şubat 1964.

yayımlanan ve sonrasında birçok kez tercüme edilerek tekrar yayımlanan makalesinde, söz konusu gazetelerden şu şekilde bahseder:²⁰⁶

“Bu süreçte, günlük siyasal gazeteler önemli bir rol oynadılar. 18. yüzyılın ikinci yarısında gelişen edebi gazetecilik, daha öncesinin ilan ve haber listelerinden ibaret olan tek sayfalık gazeteleriyle ciddi bir rekabete girdi. Karl Bucher bu gelişmeyi şöyle anlatır: ‘Gazeteler sadece haberleri basan kurumlar olmaktan çıkıp, kamuoyunun taşıyıcıları ve önderleri; parti politikalarının silahları hâline geldiler. Bu süreç gazetecilik işini tamamıyla dönüştürdü. Haberlerin toplanması ile basılması arasında yeni bir unsur olarak editörler kadrosu ortaya çıktı. Gazete yayıncısı için bu gelişme, son haberlerin satıcısı olmaktan çıkıp kamuoyu yaratmada iş gören biri olmaya doğru değişmesi anlamına geliyordu.’”²⁰⁷

Kâğıthane’de çıkarılan *Kâğıthane’nin Sesi* gazetesi, Habermas’ın idealize ettiği kamusal alan bağlamında tartışıldığında, benzer bir kamuoyunu yarattığı ve özgür bir yayın politikası gerçekleştirdiği iddia edilebilir. Kâğıthane’de yaşayan küçük bir grubun toplumsal sorunlarını dile getirebildiği bir araç olan söz konusu yerel gazete, zamanla bölgenin önemli aktörlerinin dahi kayıtsız kalamadığı bir güç hâline gelmiştir. Yukarıda da görüldüğü üzere, önemli yerel aktörler fikirlerini beyan etmek için gazeteyi bir araç olarak kullanmışlardır.

Kâğıthane’nin Sesi, 6 Mart 1964’te son kez yayımlanmıştır. Bu sayıda artık gazetenin yerel hudutların sınırını zorladığı, başka bölgelerde de okunur hale geldiği gerekçe gösterilerek bundan böyle büyük ebatta basılacağı ve *İleri* ismiyle yayın hayatına devam edeceği belirtilmiştir. Saha araştırması sürecinde *İleri* gazetesine ulaşamamıştır, ancak 1970’li yıllarda *Çağlayan’ın Sesi* ismiyle yayımlanan diğer bir gazetenin birkaç sayısı temin edilebilmiştir. Kâğıthane’de çıkarılan yerel gazetelerin yayına ne kadar süre devam ettikleri saha araştırması sırasında öğrenilememiştir. Ancak 1970 sonrası Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasi ortam ve askerî darbeler göz

²⁰⁶ Habermas, “Kamusal Alan”, s. 95.

²⁰⁷ A.e., s. 99.

önüne alındığında bu gazetelerin uzun süreli bir yayın hayatları olmadığı çıkarımında bulunmak mümkündür.

Çalışmanın son bölümünün buraya kadarki kısmında, modernleşme ve sanayileşme süreçlerinin Kâğıthane'deki kentsel müdahaleleri ve bu müdahaleler bağlamında mekânsal ve toplumsal ilişkileri nasıl etkilediği analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda yerel ve siyasi aktörler, gecekondular, sinemalar, kahvehaneler, dernekler, halk meclisleri, yerel gazeteler gibi çeşitli tematik başlıklar altında kentsel müdahalelerin mekân ve toplumsal ilişkilere etkisi elde edilen veriler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışmanın devamında ise küreselleşme sürecinde gerçekleşen kentsel müdahalelerin mekâna ve toplumsal ilişkilere etkisi benzer bir yaklaşımla değerlendirilecektir.

3.1.3.3. Küreselleşme ve Kâğıthane

3.1.3.3.1. Küreselleşme Sürecinde Kâğıthane'deki Kentsel Müdahaleler

Türkiye'nin kentleşme sürecinin 19. yüzyılın ortaları ile başladığı kabul edilmektedir. Literatürdeki bu yaygın kabulün temelinde ise sanayileşme süreci yer almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçiş ve erken Cumhuriyet dönemindeki modernleşme ile birlikte kırdan kente kitlesel göçlerin yaşandığı 1923-1980 yılları arasında Türkiye'de önemli kentleşme hareketleri yaşanmıştır. Türkiye'nin 1923 ve 1980 yılları arasındaki kentleşme politikalarında modernleşme ve kırdan kente göç belirleyici olmuştur. Söz konusu faktörler bu yıllarda birçok kentin ve özelde İstanbul'un mekânsal ve toplumsal yapısında değişimlere neden olmuştur. Bu değişimler aynı zamanda demografik, ekonomik, kültürel ve kentsel bir dizi sürece de etki etmiştir. Özellikle hızlı nüfus artışı ve yeni yerleşim alanlarının açılması ile İstanbul'daki sermaye birikim sürecinin belirlenmesinde büyüyen altyapı yatırımları ve arsa spekülasyonları etkili olmuştur.²⁰⁸ 1980'li yıllardan itibaren birçok dünya

²⁰⁸ İlhan Tekeli, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişim ve Kent Planlaması", Der., Yıldız Sey, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık** içinde, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 32.

kentinde olduğu gibi Türkiye'nin kentleşme sürecinde küreselleşme temel faktörler arasında yer almaya başlamıştır.

Dünya ile entegrasyon sürecine referans sağlayan küreselleşme, Türkiye'de 1980 sonrasında dışa açılma ve liberalleşme olarak görüldü. Bu dönemde dışa açılan Türkiye, ihracata dayalı ulusal ve uluslararası pazarlar için üretim yapan, sanayileşme ve piyasa odaklı, yaygın karayolu ağlarının şekillendirdiğı bir kentleşme ile kent nüfusunu arttırmıştır.²⁰⁹

1980 öncesinde kente göç eden yoğun nüfus, kontrolsüz bir zeminde konut ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. 1980 sonrasında ise liberal politikaların güdümünde konut yalnızca yerleşme ihtiyacını karşılayan bir araç olarak görülmemiş, kâr amacı ile alınıp satılan ve bu amaçla inşa edilen bir metaya dönüşmüştür. Devlet, 1980 öncesinde konut üretiminin yerel aktörler kontrolünde gerçekleşmesine müsaade etmiştir. 1980 sonrasında ise artan nüfus ve küreselleşme etkisinde konut üretimi ulusal ve uluslararası firmaların görmezden gelemeyeceğı bir yatırım aracı hâlini almış, devlet ise konut üretim süreçlerini kontrol altına alma ihtiyacı hissederek, kent planlama çalışmalarını hızlandırmıştır.²¹⁰

1980 öncesi, yasanın esnek olduğı bir zeminde konut tipleri ve ortak alanlar toplumun ihtiyaç ve arzuları doğrultusunda şekillenebilmektedir. Ancak, devletin planlama süreçlerini kontrol altına almasıyla parsellerin belirli ve sınırların net olduğı yerleşim alanları oluşmaya başlamıştır. Planlar dâhilinde üretilen konutlar ve kamusal mekânlar, esnek yasaların geçerli olduğı 1980 öncesi döneme göre farklılaşmaya başlamıştır. İnsanların ihtiyaç ve arzuları ile şekillenen gecekonduların, bahçelerin, sokakların, alışveriş yerlerinin, kahvehanelerin, oyun alanları ve benzerlerinin yerini şehir plancılarının kalemi ile belirlenen yeni mekânlar almıştır. Önceki bölümlerde bahsedildiğı üzere, şehir plancılarının planlama disiplininin kaidelerinden daha çok iktidarın ya da çıkar gruplarının arzuları doğrultusunda hareket ettiğini iddia eden çok sayıda çalışma vardır. Bu durum, İstanbul ve Kâğıthane için de geçerlidir. Devlet

²⁰⁹ Betül Duman, İsmail Coşkun, **Neden Nasıl ve Kim İçin Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2015, s. 45.

²¹⁰ Erder, **İstanbul Bir Kervansaray mı?**, s. 153-155.

kontrolüyle birlikte birçok yeni aktör sahada yerini almıştır. Planlar çerçevesinde ortaya çıkan yeni kamusal mekânların kullanıcıların ihtiyaçlarını ne ölçüde karşıladığı ise saha araştırması dâhilinde irdelenen konulardan biridir.

Kâğıthane’de gerçekleşen planlama çalışmaları, Kâğıthane’deki Kentsel Müdahaleler başlığı altında detaylı olarak ele alınmış, bölgeyle ilgili plan notlarından bahsedilmiştir. Bu bölümde ise planlama süreçlerine dâhil olan aktörlerle yapılan derinlemesine mülâkatlardan elde edilen veriler ışığında küreselleşme sürecinde Kâğıthane’de gerçekleşen kentsel müdahaleler ele alınacaktır. Sürecin objektif bir biçimde yorumlanabilmesi için belediye mensupları, planlamacılar ve yatırımcılarla ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Kâğıthane’de doğup büyüyen, uzun süredir müteahhitlik yapan ve bir yapı firmasının sahibi olan katılımcı, 1980 sonrası yapılan planlama çalışmalarını şu cümlelerle anlatmıştır:

“Kâğıthane’de plan yok. Mesela, belediye kendisi birtakım arazileri ifraz etti, sonra vatandaşa satmak istedi, bu şekilde çok mağdur olan insanlar oldu. Kimi vatandaş yerlerini sattı, imar planı olmadığı için tapulaştırılamadı. Evvelden özel parselasyon diye bir olay vardı. Diyelim birinin bin metrekaare yeri var, kendisi 5-6 parsel ayırıyordu, bir kroki çiziyordu, gidip noterden tasdik ediyordu, sonra da parsel parsel hisseli olarak vatandaşlara satıyordu arsaları. Üç-beş dönümü olup bu şekilde satanlar vardı. Tabii bu durum karmaşık bir yapıyı oluşturdu. Plan yok! Belediye doğru düzgün çalışmıyor. Yollar yok! Kâğıthane’de imar planları nasıl oluştu biliyor musun? Yapılardan sonra imar planları oluştu. Sonra rahmetli Özal’ın imar affı çıktı. O zamanki mantığıyla ilçe belediyelerine plan yapma yetkisi verildi. Islah planının özü neydi, üzerindeki işgallere göre belli planlar yapıp o planlara göre vatandaş tapulandırmaktı.”²¹¹

Aynı dönemde yaşananlar, yine çocukluğunu Kâğıthane’de geçirmiş ve günümüzde de belediye başkan yardımcısı olarak görev yapan bir katılımcıya sorulduğunda benzer bir cevap alınmıştır:

²¹¹ [K20] 04.07.2017 tarihli görüşme.

“Bizim dönemden sonra biraz daha ıslah planları oluşmuş. 1988’de imar uygulaması yapılmış, 18 uygulamasında mülkiyetler netleşmiş. Onun öncesinde de 85-86 yıllarından veya 84 yıllarında İmar Af Kanunu gelmiş. Yani 80'lere kadar millet gecekondularda yatmış. Sonra Özal döneminde çıkarılan kanunla insanların oturduğu, işgal ettiği alanların daha sonradan tapusu verilebileceğine dair bir Tapu Tahsis Belgeleri verilmiş. Bu Tapu Tahsis Belgelerine göre ıslah planı yapılmış. Yani vatandaşların işgal ettiği alanlar kayda geçirilir. Bir ıslahat planı, imar planından önce yapılmış. Islahat planına göre daha sonra 88 imar uygulaması yapılmış. Hisseli parseller oluşmuş. Bu sefer bağımsız, müstakil parsellere dönüşmüş. 1988’den bu yana o bağımsız parseller işgalcilerine değişik zamanlarda çıkarılan kanunlarla devredilmiş. Kamu hâlen devirlerine devam ediyor. Büyük bir çoğunluğu da devredildi. Daha sonradan 2001 yılında 5000’lik plan yapılmış ilk defa, bir uygulama planı. O 5000’lik planında 2005, 2006, 2007’de, ben geldiğimde de 2009’da bu göreve başladım. Üç dört tane mahallenin planı geçmemişti ama bitmişti, 2010, 2011, 2012 yıllarında bizim uygulama planlarımız tamamen bitti.”²¹²

Biri belediye mensubu diğeri ise yatırımcı olan Kâğıthane’li iki katılımcının mülâkatlarda verdikleri yanıtlar, ilk planlama çalışmalarının mevcut durumu yasal hale getirmek amacıyla yapıldığını göstermektedir. Islah planları kapsamında gecekonduların bulunduğu araziler haritalara işlenmiş ve parselasyon da mevcut durum göz önünde tutularak yapılmıştır. Belediye, belirlenen parsellerin tapusunu bu bölgeleri işgal eden gecekonduculara arazi bedellerini ödemek şartı ile vermek istemiş ancak gecekondularda yaşayan kişiler konutlarını yaptıkları yıllarda bölgede bulunan yerel aktörlere bedel ödediklerini öne sürerek tekrar ödeme yapmak istememişlerdir.

Bir önceki bölümde belediye meclisinde gerçekleşen tartışmalara yer verilmişti. Bahsi geçen tartışmaların birçoğu, halkın yanında duran ve tekrar arazi bedeli ödenmesine karşı çıkan meclis üyeleri ile bu görüşe karşı çıkan belediye yöneticileri arasında gerçekleşmiştir. Hâlihazırda, Kâğıthane mülkiyet analizi için haritalara bakıldığında birçok yapının belediyeye ait ya da hazine arazisi olarak belirtilen yerlerin üzerine inşa edildiği görülecektir. Bu alanlar, o yıllardan günümüze

²¹² [K15] 25.11.2016 tarihli görüşme.

kadar arazi bedelleri devlete ödenmemiş yerleşim yerleridir. İslah planları, o güne kadar yapılan kaçak yapıları affetmenin bir yöntemi olarak işlev görmüştür. İlhan Tekeli'ye göre “gecekonduya güvence sağlamaya dönük bir af olmanın ötesine geçerek, çok katlı olmayan gecekondu bölgelerinin ıslah planlarıyla apartmanlaşmasına yol açılmak istenmiş ve gecekondu yapanlara kentsel ranttan pay alma olanağı getirilmiştir.”²¹³

Her ne kadar kent planlama tarihi anlatılarında Türkiye kentlerinin modernleşme ve küreselleşme süreçleri, dünya metropollerini ile benzer zaman dilimlerinde anlatılsa da bu süreçler Türkiye’de oldukça geç yaşanmıştır. Kent tarihi anlatılarında kooperatiflerin 1960’lı yıllarda yapılan yasal düzenlemelerle teşvik edildiği söylene de toplu konutların yaygınlaşması yirmi yılı aşan bir sürede olmuştur. Üst ölçekten bakıldığında hikâyenin benzer şekilde ilerlediği düşünülse de derinlemesine incelendiğinde kentlerin kendine özgü maceralarının olduğu görülmektedir. Ruşen Keleş’e göre Türkiye’de kentleşme hareketlerinin en önemli özelliği, bu hareketlerin diğer ülkelere göre daha hızlı gerçekleşmesidir.²¹⁴ İstanbul’un kentleşme hikâyesi ne kadar kendine özgü ve farklı ise ilçelerinin yaşamış olduğu süreçler de bir o kadar birbirinden farklıdır. Benzer zaman dilimlerinde birbirinden ayrı hikâyelerle dolu kentleşme süreçleri ile karşılaşmaktadır. Böyle ilginç bir süreç de 1990’lı yılların başlarında Kâğıthane’de yaşanmıştır.

Bu yıllarda Kâğıthane’de muhafazakâr söylemleri ile bilinen Refah Partili bir Belediye Başkanı, ara seçimle başkan olmuş, iktidar partisi ve belediyenin mevcut düzenine karşı halka yönelmek durumunda kalmış ve alışlagelenin dışında daha şeffaf bir yönetim sergilemiştir. İktidar (DYP-SHP koalisyonu) ile belediye başkanının siyasi duruşlarından kaynaklı ayrışma ve dönemin Türkiye’inde yaşanan politik baskılar, Kâğıthane Belediye başkan yardımcılarının biri olan katılımcı tarafından şu şekilde anlatılmıştır:

²¹³ İlhan Tekeli, **Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009, s. 133.

²¹⁴ Ruşen Keleş, **100 soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu**, İstanbul, Cem Yayınevi, 2014, s. 63.

“(...) İlk metropol ilçe olarak Refah Partisi Kâğıthane 'yi kazandı, 1991 sonunda. O zamanlar büyükşehir belediyesi sizde değil. Hükûmet sizden değil. 28 Şubat baskıları, kaymakamlık ve polis baskısı vardı. Başörtülü elemanlarla ilgili soruşturmalar geçirirdik. Para yok. Çok ciddi sıkıntılar yaşandı o dönemler. Bu dönem daha rahatız. En azından hükûmet önümüzü açıyor.”²¹⁵

1970 sonrası siyasal ortam, sol grupları Nur Tepe ya da 1 Mayıs Mahalleleri gibi kurtarılmış bölgeler yaratmaya yöneltmiştir. 1990'lı yıllarda yaşanan baskılarla sağ gruplar da benzer şekilde hareket etmişlerdir. Söz konusu yıllarda muhafazakâr politik gruplarca yaratılan kurtarılmış bölgeler arasında en bilineni Kiptaş'ın İstanbul'un Avrupa yakasındaki ilk projesi Başakşehir etaplarıdır. Bu projenin ilk iki etabı 1995-1996 yılları arasında başlamış ve 1998'de bitirilmiştir.²¹⁶ Başakşehir daha çok sağ gruplarla anılan bir yerleşim alanı olmuştur. Kâğıthane ilçesinde de benzer bir yapılaşma şekli görülmektedir. Kooperatifler yoluyla konut üretiminin devlet tarafından desteklenmeye başlandığı bu yıllarda kapalı siteler yaygınlaşmıştır. Bunlardan birinin Kâğıthane'de kurulan Başak Konutları (1997 yılında tamamlanan) olduğunu söylemek mümkündür. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin de Refah Partisi tarafından kazanılması, Kâğıthane Belediye Başkanı'nın hareket kabiliyetini kolaylaştırmıştır. Büyükşehir belediyesinin toplu konut üretmek amaçlı kurduğu KİPTAŞ aracılığıyla daha çok muhafazakâr ailelerin yaşamayı tercih ettiği Başak Konutları isimli kapalı site inşa edilmiştir. Derinlemesine mülâkatlarda o yıllara tanıklık eden belediye mensubu katılımcı süreci şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Başak Konutları nasıl yapıldı? Belediyede Refah Partisi iktidara geldi, 94'te büyükşehiri aldı. Kendi kitlesinin, siyaseten düşündüğünde dar gelirli ailelere sosyal konut yapmak amacıyla bir proje geliştirdiler. Bunu da Kiptaş'ı kurarak, onun üzerinden organize etmeye başladı. Başak Konutları burada var, İkitelli tarafında da var. Başlangıcı dar gelirli ailelere ucuz, ekonomik ve rahat ödeme koşullarıyla ev sağlamaktı, fakat şuna döndü. Kime verecek bu evleri? Kendine en yakın insanlara, onlar kim? Kendisine oy veren! Kendisiyle aynı partide

²¹⁵ [K7] 07.11.2016 tarihli görüşme.

²¹⁶ Nurullah Gündüz, “Uydu Kentin Mekânsal Üretimi: Başakşehir 4. ve 5. Etaplar”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, yayımlanmamış doktora tezi, 2015, s. 174-175.

çalışan veya kendisiyle birlikte belediyede çalışan dolayısıyla o yerler benzer siyasi görüşlerdeki insanların toplandığı yerlere dönüştü.”²¹⁷

Kiptaş, 1990’lı yılların ikinci yarısından sonra aktif hale gelmiş olsa da aslında 1987 yılında kurulmuştur. Toplu olarak inşaat üreten yapı kooperatiflerinin ortaya çıkış tarihi 1960’lı yıllara kadar dayansa da bu 1990 sonrasında yaygınlaşmıştır. Kâğıthane’de ise Balkanlardan gelen göçmenler için üretilen göçmen konutları olarak da bilinen toplu konutlar dışında üretilen ilk toplukonut Başak Konutları olmuştur. Devam eden yıllarda ise meslek grupları, hemşehri dernekleri gibi grupların bir araya gelmesiyle kurulan kooperatiflerin kapalı siteler ürettiği görülmektedir. Kapalı sitelerde yaşam biçimleri ve yarattığı toplumsal ilişkiler üzerine detaylı tartışma ilerleyen bölümlerde yapılacaktır. Öncelikle Kâğıthane’de yaşanan hızlı dönüşümün nasıl başladığı irdelenecektir.

Derinlemesine mülâkatlarda Kâğıthane’nin son yıllarda yaşadığı dönüşümün nasıl başladığı, planlama süreçlerine etki eden aktörlere sorulmuştur. Yapılan görüşmelerde aktörler, Kâğıthane Belediyesi imar planlarını diğer ilçelere kıyasla daha erken tarihlerde tamamladıklarını ve erişime açtıklarını dile getirmişlerdir. İmar planlarının netleşmesi, kentsel dönüşüm yasası henüz çıkmadan yatırımcının bu bölgeye güvenle girmesini sağlamış ve parsel bazında dönüşüm erken tarihlerde başlamıştır. Kâğıthane Belediyesi’nde Şehircilik ve İmar Müdürlüğü biriminde görevli olan katılımcı erken dönemde başlayan planlı dönüşümü şu sözlerle ifade etmiştir:

“Biz burada görevlerimiz ne diye tartıştık. Önce bu ilçeyi planlamakla yükümlüyüz. Kâğıthane’nin tamamını planladık. 2007 de planlarımız bitti (...) Çok hızlı bir dönüşüm kendiliğinden gerçekleşti. Burada belediye üzerine düşeni yaptı, planlarını tamamladı, bürokratik işlemlerini azalttı bu şekilde yatırımcıyı ilçeye çekmiş oldu.”²¹⁸

Kâğıthane Belediyesi’nde başkan yardımcılığı görevinde bulunan katılımcı ise parsel bazında yaşanan dönüşümü şu ifadelerle tanımlamıştır:

²¹⁷ [K32] 26.06.2018 tarihli görüşme.

²¹⁸ [K5] 31.10.2016 tarihli görüşme.

*“5000’lik planlar 2004’te bitti. 1000’lik planların tamamını 2007’de bitirdik. 2009’larda kentsel dönüşüm konuşulmaya başlandı (...) Kentsel Dönüşüm Yasası’ndan önce başladık biz 5000’lik planlarımızı bitirdik. 1000’lik planlarımızı bitirdik. Plansız hiçbir yer bırakmadık ve bu planları biz bilgisayara attık, sisteme attık. Vatandaş Belediye’ye gelmeden planları görebiliyor. İnşaatı kaç metre yapacak biliyor. . Şeffaf oldu her şey.”*²¹⁹

İmar Planları tamamlandıktan sonra, henüz kentsel dönüşüm yasası çıkmadan Kâğıthane’deki eski sanayi bölgelerinin, gecekondulu veya apartmanların bulunduğu parsellerin tek tek dönüşümü başlamıştır. İlerleyen yıllarda ise belediyenin imar planlarında yaptığı değişiklikler sayesinde adalar bir araya getirilerek daha geniş bölgelerin dönüşümü gerçekleştirilmiştir. 2004 yılından sonra Kâğıthane’de yaşanan fiziksel dönüşümler ise üç farklı şekilde gerçekleşmiştir. Bu dönüşüm biçimlerini de *parsel bazında, sanayi bölgelerin dönüşümü ve ada bazında dönüşüm* olarak üç farklı şekilde tasnif etmek mümkündür.

3.1.3.3.1.1. Parsel Bazında Dönüşüm

Parsel bazında dönüşüm, 1980 sonrası gecekonduların apartmanlara dönüştüğü yıllarda hâkim olan yapsatçılığa benzer şekilde tek tek yapıların yıkılarak yeniden yapılması şeklinde gerçekleşmiştir. Küçük çaplı yatırımcıların kontrolünde gerçekleşen bu yıkım ve yapım işleri, devletin illegal yapıları tapu vererek legal hale getirme arzusuna dayanmaktadır. Bu süreci hızlandıran önemli etkenlerden biri de 1999 yılında gerçekleşen depremdir. Gölcük’te gerçekleşen ve İstanbul’u da etkileyen Marmara Depremi sonrası halkta bina güvenliği tedirginliği oluşmuştur. Söz konusu bina ve can güvenliği tedirginliğinin etkisiyle belediye, halkı kaçak yapıları yıkmaya ve yerine ruhsatlı olarak yeni binalar yapmaya ikna ve teşvik edebilmiştir.

Devlet, böylelikle bir kez daha kaçak yapıları legal hale getirmiştir. Planlama süreçlerine müdahil olan aktörler arasında yer alan, Kâğıthane Belediyesi’nde başkan yardımcılığı görevinde bulunan katılımcı, parsel bazındaki dönüşüm öncesinde tapuları bulunmayan yapıların olduğu bölgelerde geniş çaplı bir kentsel dönüşümün

²¹⁹ [K7] 07.11.2016 tarihli görüşme.

yapılabilmesinin zor olduğunu belirtmiştir. Parsel bazında dönüşüm sonrası yapı stoğunun legal hale gelmesiyle de devletin hareket kabiliyetinin arttığını “şimdi biz bunun içinde daha kolay oynayabiliriz”²²⁰ cümlesiyle dile getirmiştir.

Parsel bazında yaşanan bu dönüşüm, daha geniş alanları kaplayan yıkım yapım süreçlerine zemin oluşturmuştur. Aynı katılımcı parsel ve ada bazlı yaşanan dönüşümleri ve depremin bu süreçteki etkisini şu şekilde ifade etmiştir:

*“Kâğıthane’ye 2004’te geldiğimiz zaman bir deprem bekleniyordu İstanbul’da. Kâğıthane’nin %80-85’i eski yapı, kusurluydu ve her an insanlar ölebilirdi. Önce can güvenliğini sağlayalım, sağlam bina yapalım dedik. Kâğıthane’nin %55-56’sı yıkılıp yeniden yapıldı. Böyle bir dönüşüm oldu Kâğıthane’de. Daha önce de %20-25 gibi sağlam bina vardiysa, %75-80 şu anda güvenilir oldu. Tapu sorununu çözdük. Çağlayan’da kırk yıldır devam eden mahkemeler yeni bitti. Mülkiyet yok. Tapun yok. Siz şimdi burada ne yapacaksınız? Devlet yavaş yavaş devrede oldu. Ne yaptık? Kâğıthane’nin %80’i şu anda depreme dayanıklı. Şimdi bunun içinde oynayabiliriz.”*²²¹

Parsel bazında dönüşümle Kâğıthane’de bulunan yapı stokunun yaklaşık %60’ı yıkılıp yeniden yapılmıştır. Binaların teknik açıdan daha dayanıklı hâle getirilmesi ana gaye olarak görülse de devletin temel kaygısı illegal yapıları legal hâle getirmek olmuştur. Kentsel müdahale süreçlerine dâhil olan aktörlerden bir diğeri Kâğıthane Belediyesi’nde Şehircilik ve İmar Müdürlüğü’nde görevli katılımcı, parsel bazındaki dönüşümde bölgenin kamusal alan ihtiyaçlarının göz ardı edildiğini, estetik kaygı taşımayan bir dönüşüm süreci gerçekleştiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bir de bizim parsel bazında yaptığımız dönüşüm var. Tamamı 1980’li yılların sonuna doğru yapılmış kaçak binalar ve ülkede ciddi bir deprem riski var. Bir an önce bu yapıların depreme dayanıklı hale getirilmesi gerekiyordu. Biz planlarımızı tamamladık ve Kâğıthane’deki yapıların yüzde 60’ını yeniledik. 2004-2016 arasında bu dönüşüm gerçekleşti ve bu yapılar depreme dayanıklı hale geldi. Ruhsatlı olmayan kaçak binalardı bunlar. Birinci önceliğimiz parsel bazında dönüşümdü. Sonra, otopark sıkıntısı gündeme geldi, bununla birlikte taks

²²⁰ [K7] 07.11.2016 tarihli görüşme.

²²¹ [K7] 07.11.2016 tarihli görüşme.

oranlarımız yüzde 40'ın üzerindeydi. Böylece özel mülkiyete ait bahçe, yeşil alan yok denecek kadar azdı. Sokaklarda da bir estetik yakalayamadık, münferit binalar olduğu için, estetik kaygılar taşınmadan dönüşüm oldu.”²²²

2004-2019 yılları arasında Kâğıthane'deki yıkım-yapım süreci, ileride yeniden yıkılıp yapılabilecek yeni mekânlara yasal zemin hazırlamıştır. İnşaat sektörünün ülke ekonomisindeki motor gücü olması göz önüne alındığında; söz konusu yeniden yıkarak yapmanın anlamı görülebilmektedir. İlk yıkım sürecinde göz ardı edilen çeşitli yeşil alanlar, otoparklar gibi kamusal ihtiyaçlar, yeniden yıkmamanın ve yapmanın gerekçesi olarak gösterilebilmektedir.

Bu süreçte devlet, kaçak yapıların deprem ile yıkılabilme riskinin oluşturduğu korkuyu da kullanarak, illegal yapıları legal bir zemine taşımış ve kendisine yeni müdahaleler için alanlar yaratmıştır. Merkezî ve yerel yönetim planlamayı bir araç olarak kullanarak, kentsel mekâna yapılan her müdahaleyi ekonomik anlamda bir değere dönüştürmektedir. Yaratılan değer çeşitli çıkar gruplarıyla paylaşılarak gelebilecek itirazları en başından engellenmektedir. Parsel bazındaki dönüşüm süreçlerinde, tek bir yapının yapım maliyetlerini karşılayabilecek küçük çaplı yatırımcılarla ilişki kurulurken sanayi bölgeleri gibi daha geniş alanların dönüşümünde ise küresel alanda iş yapabilecek güce sahip yatırımcılar sürece dâhil edilmektedir.

Kâğıthane'de yaşanan bir diğer dönüşüm tipi olan sanayi bölgelerinin dönüşümünde de söz konusu küresel yatırımcı ve merkezî-yerel yönetim arasındaki ilişkileri gözlemleyebilmek mümkündür.

3.1.3.3.1.2. Sanayi Bölgelerinin Dönüşümü

Kâğıthane'de yer alan sanayi yapıları, 1986 yılından itibaren yapılan imar planı değişiklikleriyle bölgeden çıkartılmaya çalışılmıştır. İnşaa edildiği yıllarda şehrin merkezine uzak olan ve ucuz arsa satışları nedeniyle bu bölgeye yerleşen sanayi yapıları, Haliç çevresinde yaşanan desantrilizasyonun da etkisiyle şehrin dışına taşınmak istenmiştir. Özellikle Kâğıthane Deresi çevresinde yer alan sanayi yapılarının oluşturduğu hava kirliliği, yakın yerleşim yerlerindeki mahalleleri

²²² [K5] 31.10.2016 tarihli görüşme.

etkilemiştir. Fabrikadan çıkan atıkların ise Kâğıthane Deresi'ne akıtılması, çevreyi kirleterek bölge halkının şikayetlerine neden olmuştur.

Tüm bu rahatsızlıklara rağmen sanayi yapılarının tümüyle bölgeden çıkarılması uzun yıllar almıştır. Planlama sürecinde görev alan aktörler arasında yer alan ve Kâğıthane Belediyesi'nde başkan yardımcılığı görevinde bulunan katılımcı bu süreçte yaptıkları müdahaleleri şu şekilde anlatmaktadır:

“Fabrikaların birçoğu yıkıldı. Şimdi dönüşüm devam ediyor. Önceki fabrikaların sürdürülebilirliği yoktu; koku, duman, gürültü, kamyonların yük indirme bindirmesi ve çevreye verdiği trafik hep şikâyetti. En son plastik fabrikası vardı. Evet, bütün çevre arıtmalarını yapıyor, bütün çevre izinlerini almış ama bir duman veriyordu, değişik bir koku veriyordu, o koku da insanları çok rahatsız ediyordu, şikâyet geliyordu bize. Hadi biz yapıyorduk, mühürlüyorduk ama izni olduğu için poliste açtırıyordu. Böyle fiili bir mücadele hep yaşandı, zorlandık, ama tekrar farklı şekilde müdahale ettik.”²²³

Kâğıthane, ilk yerleşim alanlarının gelişmeye başladığı dönemlerde kent merkezinin dışında, ucuz ve geniş arazi alanları gibi faktörlerle gecekondulaşma, apartmanlaşma ve sanayileşme süreçlerini deneyimleyen bir ilçe olmuştur. Katılımcının da dikkat çekmiş olduğu gibi sanayileşme merkezî bir konumda kalmış, bu durum da çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Ulusal ve yerel ölçekte yaşanan söz konusu sanayi alanlarının kent merkezlerinden çıkarılması diğer bir ifadeyle ‘sanayisizleşme’ süreci de küresel ölçekte yaşanan bir kentsel müdahale örneğidir.

Kâğıthane, neoliberal kentsel politikaların etkisiyle yaygınlaşan sanayisizleşme sürecinden etkilenmiştir. Küresel alanda yaşanan ekonomik krizin etkisiyle diğer dünya metropollerinde uygulanan ekonomik ve kentsel politikalar Türkiye’de de takip edilmiştir. Dünyada ve Türkiye’de inşaat sektörü, bu krizden kurtulmayı sağlayacak bir can simidi olarak görülmüştür. Devlet, ekonomi politikasını bu şekilde yönlendirmiş, yatırımcılar da bu politikanın etkisinde inşaat sektörüne yönelmiştir.

²²³ [K15] 25.11.2016 tarihli görüşme.

Bu süreçte Kâğıthane'deki ağır sanayi firmaları şehrin dışına taşınmış, bu yapılar ise önce tekstil firmalarına kiralanmıştır. Sanayi bölgelerinin mülkiyetine sahip olan yatırımcılar zamanla yeni ekonomi politikalarının etkisinde inşaat sektörüne yönelmişlerdir. Bu yönelimde iktidar partisi ile aynı partide yer alan belediye başkanlarının etkisi de oldukça önemlidir. Bu yıllarda önem kazanan kamu-özel ortaklığında yürütülen kentsel dönüşüm projeleri, Kâğıthane'nin yeni belediye başkanının da gündeminde yer almıştır. Kâğıthane'de bulunan sanayiciler ile doğrudan temasa geçen başkan, sanayicileri bölgenin dönüşümü konusunda iş birliğine ikna etmiştir. Kâğıthane Belediyesi'nde başkan yardımcılığı görevinde bulunan katılımcı bu süreci şu şekilde anlatmıştır:

“Örneğin Cendere Vadisi'nin dönüşümü için Başkanımız gelir gelmez Kadir Başkanımıza gitti. Büyükşehir ile birlikte fabrika sahipleri ile görüştük. Anlaşarak bir dernek kurdurduk. Bu fabrikalar nasıl değerlendirilir, nasıl kaldırılır konusunda tek tek fabrika sahiplerini ziyaret ettik. 18 uygulaması yaptırıldı orada. 18 uygulaması genelde mahkemelik olur. Bizim mahkemelik olmadı çünkü anlaştırdık hepsini. Hepsine eşit davrandık.”²²⁴

İlçe belediyesi, 2004 yılındaki sanayi bölgelerinin dönüşümü sürecinde yatırımcılarla ortaklıklar gerçekleştirerek mevcut dönüşümü gerçekleştirmiştir. Bu süreçte, Kâğıthane Deresi kenarında birbirine yakın konumlanmış farklı fabrikaların arazi sahipleri ile DAP Yapı'nın yatırımcı olarak yer aldığı bir ortaklık oluşturan belediye, sanayi yapılarının yerine ofis binalarından oluşan bir Kampüs-Ofis inşaat sürecini başlatmıştır. Kâğıthane'deki ilk kentsel dönüşüm projesi olarak görülen bu projenin koordinatörleri arasında yer alan katılımcı, dönüşümü şöyle anlatmıştır:

“Burada Polisan, BRC, pil fabrikası, tekstilcilerin fabrikaları vardı, yani 1960'lı yılların sanayisi bu bölgedeydi. Burası yaklaşık 45 dönüm alana sahip bir alan. Tabii şehir içinden fabrikaları taşımışlar. Burası virane bir şekilde kalmış. Burası, girmeyi bırakın yanından geçerken bile insanların can güvenliğinde tehlikeler oluşturan bir yerdi. Hatta metruk olduğu için binaların içlerinden

²²⁴ [K7] 25.11.2016 tarihli görüşme.

insan cesedi çıktığı bile söyleniyor, tabii uyuşturucu kullananların yaşadığı yerlerdi. Bizim şirketimiz burayı 2005 gibi aldı.”²²⁵

Proje sorumlusu katılımcının, sanayisizleşen yapıların dönüşümü sürecindeki meşrulaştırıcı söylemleri arasında “virane, can güvenliği problemi, ceset, metruk bina” ifadeleri dikkat çekicidir. Söz konusu söylemleri, mevcut dönüşümün halk nezdinde meşruluğunu sağlayan faktörler olarak da değerlendirmek mümkündür. Dönüşümle birlikte gerçekleştirilen Kampüs-Ofis projesi, ofislerin yer aldığı binaların yanı sıra toplantı odaları, konferans alanları, sosyal alanlar gibi ortak kullanılan mekânlar da barındırmaktadır. Yatırımcı, bu ofislerin bir kısmını arazilerinin karşılığı olarak toprak sahiplerine vermiş, kalan kısmını ise satışa sunmuştur.

Bu ofislerden satın alan ve aynı zamanda yeme-içme sektöründen bir işletmenin de sahibi olan katılımcı, çok sayıda ofis sahibi olan toprak sahiplerinin yüksek kira fiyatları talep ettiğini bu nedenle kampüste kiraya verilmemiş çok sayıda boş ofis odasının olduğundan bahsetmektedir. Dönüşüm sürecinin mülk sahipliği tarafında yer alan katılımcının ofislerin boş kalması hakkındaki yorumları ise şu şekildedir:

“Asıl buranın ağırdan gitmesinin sebebini ben toprak sahipleri olarak düşünüyorum. Burada örneğin 1000 tane yer varsa 500 tane yüzde ilen yapıldığı için toprak sahiplerine ait. Kafadan sahibi var bunun (...) Örneğin bir ofis 350 lira ise o istiyor 700 lira 600 lira. Toprak sahipleri fazla fiyatlar istiyor. Toprak sahiplerinin buraya sekte vurduğunu inanıyorum ben.”²²⁶

DAP Yapı ortaklığında yapılan bu ilk proje sonrası çevrede yer alan diğer sanayi arazisi sahipleri, belediye ile ilişki kurarak eski fabrikaları yıktırması ve yerlerine ofis ve rezidansların yer aldığı yeni yapılar yaptırmışlardır. Kampüs-Ofise benzer şekilde ofis odalarının yer aldığı Kâğıthane Ofispark projesi de bu projelerden biridir. Bu dönüşüm hareketi, domino etkisi yaratarak çevredeki diğer fabrikaların sonrasında ise konutların dönüşümünü tetiklemiştir. Ofispark’ta yer alan bir elektrik firmasında çalışan katılımcı, çevredeki konut bölgelerinin yenilendiğinden bahsetmiş bu dönüşümün kira fiyatlarına nasıl yansıdığını dile getirmiştir:

²²⁵ [K22] 05.07.2017 tarihli görüşme.

²²⁶ [K24] 05.07.2017 tarihli görüşme.

“(...). Binalar yenilendi, insanlar değişiyor (...) Ben burada bir yer sordum 1+1. Bin lira dedi. Dedim hani niye bin lira, yeni bina olduğu için mi? Yok Ofispark diye. İş yeri olarak vermek istiyor. Eski güvenliklerin anlattığı, burada yedi yüz, sekiz yüz liraya tutuyorduk diyor şimdi Bin iki yüz-üç yüz lira diye söylüyorlar. Bu üç dört sene öncesi.”²²⁷

Belediyenin imar planlarında yapmış olduğu değişikliklerle eski sanayi bölgeleri ticaret alanı olarak işaretlenmiş; bu alanlara ofis, rezidans ve alışveriş merkezi yapımına izin verilmiştir. Bölgede bulunan arazi sahipleri ve projeleri inşa eden yatırımcılar, dönüşümden yüksek oranda kâr elde etmişlerdir. Planlama yaklaşımlarında dönüşümden doğrudan etkilenecek yerel halkın da dâhil edilmesi gerektiğinden bahsedilir.

Manuell Castells, yeni dünya düzeninde planlama disiplininin önemine işaret etmiş, toplumların kendi yaşam alanlarını ve yaşam biçimlerini belirlemede önemli bir araç olacağını dile getirmiştir.²²⁸ Castells’in planlama disiplinine olan bu inancını eleştirenler, son dönemlerde gerçekleşen uygulamaları örnek göstererek, toplumlar planlama süreçlerine dâhil edilseler bile asıl gücü elinde bulunduranların karar verici gruplar olduğunu dile getirmişlerdir.²²⁹

Kâğıthane’deki sanayi bölgelerinin dönüşümünde bölge halkı projenin planlama sürecine hiçbir şekilde müdahil olmadığı gibi, proje gerçekleştikten sonra da oluşan yeni mekânlarla organik bir bağ kuramamıştır. Yukarıda bahsedilen projelerden biri olan Kâğıthane Ofispark, 2012 Mimarlık Ödülleri’nde “Yapı Dalı” ödülü ile bölgeye uyum sağlama, Kampüs-Ofis projesi ise kamusal alan yaratma konusunda ödül almıştır. Oysaki bölge halkının oluşan yeni mekânlarla ilişki içinde olmadığı görülmüştür. Bu noktada bölgede yaşayan ve sanayi dönüşümüne de tanıklık eden bir katılımcı, süreç hakkındaki görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“E tabii fabrikaların kalkması iyi oluyor. Ama fabrikaların kalkıp da geriye getirdiği şey ne, fabrikaların gittiğine mi yanasın yoksa gitmediğine mi? (...)”

²²⁷ [K2] 22.10.2016 tarihli görüşme.

²²⁸ Castells, “The World has Changed: can Planning Change?”, s. 73-78.

²²⁹ Keddie and Tonkiss, “The market and the plan”, s. 57-67.

Getirisi ne oldu; getirisi ulaşım mesela. Fabrikalar gitti, fabrikaların zararı neydi atık maddesi. Şimdi gelen ne oldu; iş merkezleri ve çevresindeki trafik. İş merkezlerinin verdiği rahatsızlık, fabrikalarinkinden daha çoksa ne gerek var?”²³⁰

Kâğıthane'nin dönüşüm sürecine tanıklık eden ve bölgede ikamet eden katılımcı, dönüşüm öncesi ve sonrası olarak bir ayrım yaparak mevcut durumu değerlendirmiştir. Bu değerlendirmede dikkat çeken nokta fabrikaların dönüşümünün beklenen kamu yararını gerçekleştirmediğidir.

Kâğıthane'de yer alan eski sanayi yapılarının tamamına yakını dönüşüme uğramıştır. 1950'li yıllarda sanayi yapılarının bölgeye gelmesi ile sanayi alanlarının çevresinde gecekondü mahalleleri oluşmuştur. Günümüzde ise sanayi yapılarının dönüşmesi ile çevresinde yer alan konut alanlarının da hızlı bir şekilde dönüşüme uğradığı görülmektedir. Bu dönüşüm, öncelikle tek tek parsel bazında başlamış ada bazlı olarak devam etmiştir. Sanayi dönüşümü sonrası belediyenin yapmış olduğu imar planı değişiklikleri ve vermiş olduğu ekstra haklarla zamanla parsellerin birleştiği ve büyük arazi parçaların bütün olarak dönüştüğü yeni bir yıkım-yapım süreci başlamıştır. Küçük kent parçalarının bir araya getirildiği ve üzerine yoğunlukla münferit tek bir yapının inşa edildiği bu dönüşüm biçimi, ada bazlı olarak isimlendirilmektedir. Bir sonraki başlıkta ada bazlı dönüşüm süreci incelenecektir.

3.1.3.3.1.3. Ada Bazlı Dönüşüm

Kentsel mekân; üzerinde ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel ilişkiler barındıran, bu ilişkilerden etkilenen ve bu ilişkileri etkileyen karmaşık bir yapıdır. Bu karmaşayı düzenlemeye çalışan planlama disiplini ise yalnızca mekânı değil bu ilişkiler bütünü de şekillendirmektedir. Türkiye, 2000'li yıllarla birlikte neoliberal politikalar etkisinde hareket ederken kent planlama disiplini de bu bağlamda dönüşmüştür. Kâğıthane'de de 2004 yılı akabinde belediyenin aldığı kent planlama kararları ekonomik, politik ve toplumsal ilişkilerde gerçekleşen bu dönüşümün etkisi ile alınmıştır.

²³⁰ [K21] 20.06.2017 tarihli görüşme.

Kâğıthane Belediyesi, 2004-2007 yılları arasında imar planlarını tamamlamıştır. Kaçak yapıların legal hale getirilmesi, parsel bazında dönüşüm ve sanayi bölgelerinin karma kullanımlı yapılara dönüşmesi, konut bölgelerinin de yeniden dönüştürülebileceği fikrini ortaya çıkarmıştır. Kentsel mekânın yaratabileceği ekonomik değer, önce planlamayı yönlendiren kurumlar ve yatırımcılar, akabinde ise toplumun bütünü tarafından fark edilmiştir. Toplumun neredeyse her kesimi toprak rantından faydalanmanın yollarını arar hale gelmiştir. Devlet, planlama disiplini kullanarak büyük çaplı projelerin yapılabilmesi alanlar yaratmaya çalışmaktadır. İmar planlarında yapılan değişikliklerde farklı parsellerin bir araya getirilerek yeni yapılar için büyük arazi parçaları oluşturmaları durumunda projelere ekstra imar hakları verilmektedir.

Planlama süreçlerinde rol alan aktörler arasında bulunan ve Kâğıthane Belediyesi'nde görevli olan katılımcı, belediyenin konut bölgelerinin bir araya getirilerek dönüşmesini destekleyecek planlama kararları aldıklarını dile getirmiştir. Şehircilik ve İmar Müdürlüğü'nde görevli olan katılımcı, aldıkları plan kararlarını ve süreç hakkındaki yorumlarını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Parsel bazında belli bir noktaya ulaştıktan sonra, başka meselelere bakmaya başladık. Yeşil alan sorunu gibi. Artık ada bazlı dönüşüm önceliğimiz. Ada bazlı dönüşümde mantık şu şekilde; bir adada 15-20 tane parselimiz var. Bu parseller tek tek dönüşüyordu. Ama bu dönüşüm biçiminde parsel içinde yeşil alan, otopark gibi alanlara yer kalmıyordu. Yapmış olduğumuz planlar çerçevesinde vatandaşımıza dedik ki tek başınıza yaparsanız imarınız bu, bir metrekaare bile artışınız olmaz ama komşular bir araya gelerseniz biz yerimizi ada olarak yaptırmak istiyoruz, bu durumda biz sizin imar hakkınız neyse bunu yüzde 30 artıracamız.”²³¹

Planlama süreçlerine müdahil olan ve aynı zamanda Kâğıthane Belediyesi'nde başkan yardımcılığı görevinde bulunan diğer bir katılımcı ise süreçten şu şekilde bahsetmiştir:

²³¹ [K5] 31.10.2016 tarihli görüşme.

“2005-2007 yıllarında, o zaman daha İstanbul'da bunlar çok konuşulan şeyler değildi. 2010'lerden sonra çok hızlandı kentsel dönüşüm konusu., Büyükşehir Belediyemiz, Planlama Müdürlüğü ve İmar Komisyonu ile yaptığımız görüşmeler neticesinde en son şöyle bir karar aldık. Ada bazlı geldiğinde vatandaş bin metrekaresine bir adaysa, dört yüz metrekaresinde oturuyor. Eğer emsali mevcut yapı alanı, inşaat alanı, yapı yeterli geliyorsa onbeş kat yapabiliyor. Sıfır kırka oturuyor ve otoparkı kendi bünyesinde çözme koşuluyla. Olmazsa olmaz şartımız otopark. Zaten geriye kalan yüzde altmış içerisinde küçük meydanları, sosyal alanları, çocuk parkı, havuz oluyor... O tip sosyal alanlar üretilebiliyor. Şimdi bunu uyguluyoruz elli-altmış tane de ruhsat verdik bugüne kadar.”²³²

Devlet, yerel yönetim aracılığıyla ekstra imar hakkı sunarak farklı parsellerin bir araya gelmesini sağlamıştır. Binaların maksimum yükseklik sınırını artırmış, binaların oturduğu alan içerisinde otopark yapma zorunluluğu getirmiştir. Bunun dışında çocuk parkı gibi sosyal alanlar yine birleşen parseller içerisinde çözülmesi istenmiştir. Ancak, tek bir ada içerisinde yer alan parsellerin bir araya gelmesiyle yeterli büyüklükte sosyal alanların oluşmadığı fark edilmiştir. Bunun üzerine yeni kararlar alınmış, birkaç adanın birleşmesiyle daha geniş kamusal alanların yapılabileceği bir sistem üretilmiştir.

Bu yöntemle göre üç veya dört ada bir araya gelerek ortalarında sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılayacak avlular oluşturacaktır. Yerel yönetim bünyesinde planlama süreçlerine müdahil olan katılımcı, sosyalleşme alanları oluşturmak için yapılan ada bazlı değişimi şu sözlerle ifade etmiştir:

“Üç Ada Bir Avlu bizim yeni planlama anlayışımız. Tek Ada yaptığın zaman bazen istediğimiz ölçüde kentsel alanlar kamu alanları veya yeşil alanlar üretemiyoruz... Bu yaklaşımla ise üç ada bir araya gelerek ortak alanlarda daha farklı daha geniş yeşil alanlar üretmek söz konusu. Bununla ilgili de çalışıyoruz yine. Büyükşehir belediyemiz de kentsel dönüşüm başkanlığında çalışıyor.”²³³

²³² [K15] 25.11.2016 tarihli görüşme.

²³³ [K15] 25.11.2016 tarihli görüşme.

2004 yılı sonrasında Kâğıthane’de yapılan imar değişiklikleri ile önce tek bir parselde bulunan binaların yıkılıp yeniden yapılmasını sağlayan kararlar alınmıştır. Devamında ise bir adadaki parsellerin bir araya gelmesini ve yeniden yapılaşmasını teşvik edecek plan değişiklikleri yapılmış akabinde ise üç veya dört ada bir araya gelerek sosyal alanları da olan yeni yerleşim biçimleri üretilmesine imkân tanıyan yöntemler geliştirilmiştir. Alınan bu kararlar hakkında birkaç farklı yorumun yapılması mümkündür.

Yorumların ilkinde, en başından tüm ihtiyaçların ön görülemediği söylenerek planlama disiplini veya plancılar suçlanabilir. İkinci yorumda ise planlamanın zamanla gelişen bir disiplin olduğu kabul edilerek, ilerlemeye bağlanabilir. Son olarak da yaşanan süreç şu şekilde değerlendirilebilir; inşaat sektörü ekonominin bel kemiği olarak görülmekte ve bu nedenle de canlı tutulması için azami bir çaba harcanmaktadır. Yarın farklı ihtiyaçlar gerekçe gösterilerek daha geniş arazi parçalarının birleştirilmesini sağlayan imar planı değişiklikleri yapılabilir ve hâlihazırda dönüştüğü söylenen yerleşim alanlarının yeniden ve yeniden yıkılıp yapılması sağlanabilir. “Yıkmakla yapmanın içsel bir bağlantısı olduğu kuşkusuz”dur.²³⁴ Alınan plan kararları ve yaşanan dönüşüm süreçleri hakkında; plancıların, yatırımcıların ve bölgede yaşayan halkın söylemlerine bakıldığında söz konusu yorumun verilerden bağımsız olmadığı görülecektir.

Kâğıthane’de yaşayan bir aile ile yapılan derinlemesine mülâkatta aileye son yıllarda Kâğıthane’de yaşanan kentsel dönüşüm projeleri hakkında sorular yöneltilmiştir. Alınan yanıtlar, yaşadıkları evleri yatırımcıya veren kişilerin temel beklentilerinin yaşam koşullarının daha iyi olduğu mekânlara taşınmak olmadığını göstermiştir. Aile, birçok kişinin dönüşüm sonrası yeni yapılan binalarda yaşamadığını paylaşmıştır. Bunun nedeninin ise yaşam biçimlerini değiştirmek istememeleri ve yeni binaların aylık giderlerini karşılayamaması olarak açıklamışlardır. Aynı aile, bu nedenlerden dolayı da bölgeyi terk etmek zorunda kalan çok sayıda kişi olduğunu

²³⁴ Uğur Tanyeli, **Yıkarak Yapmak Anarşist Bir Mimarlık Kuramı İçin Altlık**, Metis Yayınları, İstanbul, 2017, s. 9.

anlatmıştır: “Tabii ki asansör parasıydı, kapıcı parasıydı, aidatıydı. Beş-altı yüz milyona çıkıyor, bir kiraya çıkıyor nerdeyse, gelip de oturamıyor işte.”²³⁵

Bu çerçevede katılımcılar, parsel bazında dönüşüme uğramış yapılarının ada bazlı dönüşüm geçirmesini isteyip istemedikleri sorulduğunda ise yaşadıkları bölgeyi terk etmeyi göze alarak dönüşüme sıcak baktıklarını söylemişlerdir. Yeni yapının daha yüksek gelir getireceğini düşünmeleri, ada bazlı dönüşüme olumlu bakmalarının nedenidir. Katılımcılardan biri benzer bir teklif size yapılırsa nasıl cevap verirdiniz sorusuna şu sözlerle karşılık vermiştir: “Tabii ki öyle yeni yapılırsa biz de veririz. Niye vermeyelim? Değeri yükselir hiç değilse.”²³⁶

Ada bazlı dönüşüm için yapılan planlama çalışmaları ve alınan kararlar, yatırımcıyı bölgeye çekmiştir ancak birçok kişinin anlaşmasına dayalı olan bu sistem çoğu zaman kilitlenmektedir. Bazı kişilerin, yatırımcının karşılayamayacağı rakamları talep etmesi süreci sekteye uğratmaktadır. Planlama süreçlerine müdahil olan aktörler arasında yer alan ve İmar Müdürlüğü’nde görevli olan katılımcı, yatırımcıların Kâğıthane’ye ve ada bazlı dönüşüme ilgi gösterdiği halde halkın astronomik rakamlar talep etmeleri nedeniyle sürecin sekteye uğradığını dile getirmiştir. Bakanlığın duruma el koymasıyla uygun şartların oluşacağını düşünen belediye çalışanı, hukuki müdahalelerin yapılması gerektiğini düşünmektedir:

“Süreci kilitleyen en önemli nokta insanların anlaşılamaması, ama müteşebbislerin ilçeye çok ilgisi var. Burası bir cazibe merkezi hâline geldi, müteşebbisler buraya yoğunlaştı bununla birlikte vatandaşlarda da farklı psikolojik durumlar ortaya çıkmaya başladı. Düne kadar parsel bazında mülkiyete sahip olan kişiler, ada bazlı dönüşümlerde astronomik rakamlar talep etmeye başladılar. Şu an ada dönüşümünde en büyük engelimiz parsel sahiplerinden birinin ya da birkaçının kurnazlık uyanıklık yapması, kendilerini en sona bırakıp anlaşma rayicinin üstünde rakamlar talep ediliyor. Bu da tabii süreci kilitliyor. Bunlar için öyle tahmin ediyoruz ki süreç içerisinde bakanlık

²³⁵ [K19] 21.06.2017 tarihli görüşme.

²³⁶ [K19] 21.06.2017 tarihli görüşme.

kanunda birtakım revizyonlar yapacaktır. Bu tür problemlerde hukuki düzeyde çözülecektir.”²³⁷

Yerel yöneticiler mevcut dönüşüm süresindeki gecikmeler için mülk sahiplerini suçlarken, yatırımcılar ise belediyeyi suçlayarak planlama kararlarının daha farklı alınabileceğini dile getirmişlerdir. Belki de ilerleyen yıllarda yapılan yeni plan değişiklikleri günümüzde gerçekleşen kentsel dönüşüm projelerinin yeniden dönüştürülmesini sağlayacaktır.

Kâğıthane’de doğup büyüyen, uzun süredir müteahhitlik yapan ve bir yapı firmasının sahibi olan katılımcı, halkı hakettiğinden fazlasını talep etmekle suçlayarak devletin daha sert müdahalede bulunması gerektiğini söylemiştir:

“Buradaki karmaşık yapıyı çözebilmen için buradaki insanların burnunu kırmanız lazımdı. Kâğıthane’de şu an ne var, kırk iki-kırk üç bin parsel var toplamda, dört- beş bin ada var. Peki bugün gerçekleşen ada projesi kaç tane? Elli tane yok.”²³⁸

Katılımcıların ortak noktası, Kâğıthane’de kamu, yatırımcı ve bölge halkının müdahil olduğu bir dönüşüm sürecinin gerçekleşemediğidir. Bu tip ortaklıklarla dönüşüm yaşamış dünyanın farklı kentlerinde dahi ortaklıklarda halkın varlığının kâğıt üzerinde kaldığı ve gerçek anlamda beklentilerin karşılanmadığı eleştirisinin yapıldığı önceki bölümlerde bahsedilmişti. Kâğıthane’de ise halkın görüşünün hiçbir şekilde alınmadığından dem vurulmakta, kamu ve yatırımcı ortaklıklarında bile, yatırımcının halka sert şekilde müdahale etmediği için kamuyu suçladığı görülmektedir.

Belediye yetkilileri ise yaşanan dönüşüm sürecinin temelde kamu yararı için yapıldığını söylemektedirler. Yaşanan dönüşümler sonucu yaratılan değer, kamu yararına kullanılmaktadır. Kamu bütçesiyle karşılanması zor olan otopark, park, yeşil alan, yol maliyetleri Kâğıthane’de inşaat sektörünün canlandırılmasıyla karşılanmaya çalışılmaktadır. İmar planlarında yaptığı düzenlemelerle belediye mevcut yapıların yıkılıp yerlerine yenilerinin yapılması sırasında ilçenin ihtiyaçlarını yatırımcıya

²³⁷ [K5] 31.10.2016 tarihli görüşme.

²³⁸ [K20] 04.07.2017 tarihli görüşme.

yüklemektedir. Karşılığında ise yatırımcıya ekstra imar hakları vermektedir. Kâğıthane Belediyesi'nde başkan yardımcılığı görevinde bulunan katılımcı, süreci şu şekilde tanımlamaktadır:

*“Bizim kentsel dönüşüm isteğimizin en büyük sebeplerinden biri; iş alanı üretmiyoruz. Arsa değerli, kamulaştırma bedelleri çok yüksek. Sonuçta kamu kaynağını kullanıyoruz. Bu şekilde kamulaştırma yaparak alan açmak zor, maliyetli. Bir-iki defa yaparsınız ama üçüncü-dördüncü ekonomik olarak da pek mümkün gözüküyor. O yüzden otopark üretme, yeni bulvarlar açma ve yeşil alan üretme de en iyi yöntem kentsel dönüşüm gibi duruyor. Biz onun üzerine yoğunlaşıyoruz ve devam ediyoruz.”*²³⁹

Yapılan plan değişiklikleri, bölgeye yalnızca inşaat sektörünün büyük firmalarını çekmemiştir. Ayrıca, sanayi yapılarının yerlerine inşa edilen ofislere küresel boyutta iş gücüne sahip firmalar yerleşmiştir. Kâğıthane Belediyesi'nin başkan yardımcıları arasında yer alan ve dönüşüm sürecinin de aktif aktörlerinden olan katılımcı, dönüşen ofislerdeki küresel firmalar hakkında şu bilgileri paylaşmıştır:

*“Lufthansa Havayolları geldi. Coca Cola'nın genel merkezi geldi. Kâğıthane artık marka oldu. Eskiden noter gelmiyordu. Şimdi Kâğıthane'de onlarca noter var, sinemalar ve alışveriş merkezleri var. İlk çocuk tiyatrosu Kâğıthane'de. Bölgemizde birçok üniversite var. Haliç Üniversitesi, Beykent Üniversitesi, Nişantaşı Üniversitesi burada.”*²⁴⁰

Belediye, yaptığı imar planı değişiklikleriyle yerli ve yabancı, küresel ölçekte birçok firmayı ilçeye çekmiştir. İnşaat sektörü canlanmış, toprak değer kazanmıştır. Derinlemesine mülâkatlarda, dönüşüm sürecinde aktif rol alan katılımcı,²⁴¹ Kâğıthane'de arazi maliyetlerindeki değer artışını “şimdi metrekaresi altı-yedi bin dolar. On sene önce elli dolardı.” cümlesiyle dile getirmiştir. Toprak rantının ekonomik kalkınmaya etkisi belirginleştikçe devlet kurumları, küresel firmaları çekecek, ilgi odağı yaratacak projeler planlamaya başlamışlardır.

²³⁹ [K15] 25.11.2016 tarihli görüşme.

²⁴⁰ [K7] 07.11.2016 tarihli görüşme.

²⁴¹ [K7] 07.11.2016 tarihli görüşme.

Kentsel mekânın değerini artıracak projeler, devlet kurumları tarafından üretilmiş ya da yapılması teşvik edilmiştir. Kâğıthane’de de eski Sadabad Parkı’nın yeniden düzenlenmesi gündeme gelmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından dünyaca ünlü mimarlara merkezî iş alanı oluşturacak projeler tasarlatılmıştır. Bu bölgede düşünülmüş ilgi çekici projelerden biri de İstanbul’da belediye başkanlığı yapmış Dr. Mimar Kadir Topbaş tarafından önerilmiştir.

3.1.3.3.1.4. Yeniden Lale Devri

Kâğıthane Deresi ve çevresinde yer alan Sadabad Parkı için İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde yeni bir proje düşünülmüştür. Bu proje, eski belediye başkanı Kadir Topbaş’ın Güney Kore’de gördüğü bir derenin etrafına yapılmış parktan esinlenerek tasarlanmıştır. Kâğıthane Deresi çevresinde de benzer şekilde su ile temas edilebilecek kamusal mekânlar planlanmıştır. Kâğıthane merkezine gelecek olan metro ile dere ve çevresi için düzenlenen rekreasyon alanları bir arada düşünülmekte, merkezde yeni bir meydan ve bu meydanla ilişkili bir kamusal alan tasarımı planlanmaktadır.

Aynı bölgede yer alan, Lale Devri’nin şiirlere konu olan mesire alanı Sadabad, III. Ahmed döneminde Fransa’ya gönderilen elçilerin Fransa’da görüp beğendikleri bahçelerden esinlenerek yapılmıştı. 21. yüzyılın ikinci yarısında da İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı’nın bir yurtdışı gezisinde görmüş olduğu projeyi kentte uygulamak istemesi, Lale Devri’nin Sadabadı’nı çağrıştırmaktadır. Söz konusu proje, Kâğıthane Belediye Başkanı tarafından şu sözlerle anlatılmıştır:

“Şu anda Büyükşehir’in bayağı büyük bir projesi var burada, merkez projesini planlara işledik ve bir ay içinde ihale olacak. 300 milyon dolarlık proje bu. Güney Kore’de bir ırmağı örnek almışlar. İnsanlar ırmağa kadar inecekler. Osmanlı kaskatları yapılacak.”²⁴²

Kâğıthane Deresi etrafının yeniden düzenleneceği projede insanların bir araya gelebileceği pek çok mekân düşünülmüştür. Dere çevresine kafeler, yürüyüş yolları,

²⁴² [K6] 04.11.2016 tarihli görüşme.

bisiklet parkurları, çocuklar için oyun alanları gibi toplumun her kesiminden insanı bir araya getirecek mekânlar tasarlanmıştır. Bu yapılar, yalnızca Kâğıthane ilçesi sınırlarında kalmayıp dere hattı boyunca devam etmesi düşünülmüştür. Uzun bir rekreasyon bandı Kemerburgaz Ormanı'na kadar devam edecektir. Kâğıthane Belediyesi'nde başkan yardımcılığı görevinde bulunan katılımcı, proje hakkındaki gelişmeleri şu şekilde anlatmıştır:

“(...) Yeni bir meydan, yeni yürüyüş alanları, yeşil alanlar, parkurlar kazandırmak... Bisiklet yolu da var mesela, raylı sistemler, sportif alanların artırılması, çevre ve meydan, peyzaj alanlarının artırılması. Merkezde üretilen en güzel alanlardan biri olacak.”²⁴³

Yatırımcılar da bu projeyi desteklemekte ve projenin Kâğıthane'ye değer katacağına inanmaktadır. Mevcut durumda yapılan yeni yapılar gecekondu mahallelerinin ortasında yer almaktadır. Kâğıthane Deresi ve çevresinin düzenlenmesi ile zihinlere yer etmiş Kâğıthane algısı değişecek ve yeni yapılan rezidans ve ofislerin değeri artacaktır. Kâğıthane'de doğup büyüyen ve bir yapı firmasının da sahibi olan katılımcı, projenin potansiyelini ve mevcut gecekondu yapılarının bölge silüetindeki etkisini şu sözlerle tanımlamıştır:

“(...) Bu proje bence çok ciddi bir görsellik katacak. Ben buranın Maslak'ı geçeceğini tahmin ediyorum. Çünkü insanlar buraya ne kadar modern bina yapsalar bile etrafında böyle çok cazip görüntü yok. Gecekondu içerisinde oturmuş gökdelenler olarak görüyorlar kendilerini. Bu da insanları rahatsız ediyor. Mesela Maslak'a çıktığın zaman, gecekondu görme şansı bir derece yok. Ama Kâğıthane'de bu gecekondulaşma maalesef insanları görsel olarak etkiliyor. Çok güzel potansiyel bir değer katacak gibi geliyor. 2019'a kadar Kâğıthane'de, seçime kadar iyi bir potansiyel kazanır gibime geliyor.”²⁴⁴

Belediye mensuplarının ve yatırımcıların övgüyle bahsettiği bu proje, tüm planlama hazırlıkları yapıldığı halde Belediye Başkanı Kadir Topbaş'ın istifası akabinde iptal edilmiştir. Projenin iptal nedeni ise belediye mensuplarına sorulmuş

²⁴³ [K15] 25.11.2016 tarihli görüşme.

²⁴⁴ [K20] 04.07.2017 tarihli görüşme.

ancak bir yanıt alınamamıştır. Bu durum, planlama kararlarının esnek yapısını ve aynı zamanda kişilere bağlı değişkenliğini kanıtlar niteliktedir. Önceki bölümlerde gecekondulaşma sürecinin kendi aktörlerini yarattığından söz edilmişti, yıllar içerisinde yerel ve merkezî yönetimlerin etkisiyle gelişen neoliberal kent politikaları da benzer şekilde yeni aktörler üretmiştir.

3.1.3.3.1.5. Yeni Aktörler

Sanayileşme sonrası Kâğıthane’de öne çıkan aktörler, adları veya lakapları ile tanınan, bilinen kişilerdi. Bireysel yetenekleri sayesinde güçlü siyasi figürlerle iletişim kuran bu kişiler, şehir nüfusunun artış gösterdiği yıllarda toprak rantını erkenden fark etmişlerdir. Kente göç eden yığınları ikna etme kabiliyetine sahip olan bu aktörler, dönemin ekonomi politikası içerisinde kendilerine legal veya illegal kazanç kapıları açmışlardır. Önceki bölümlerde yer verilen bu aktörler, Kâğıthane’de ortaya çıkmış fakat zamanla şehrin, hatta ülkenin tamamı tarafından tanınan kişiliklere dönüşmüşlerdir.

Bu başlıkta küreselleşme ile birlikte Kâğıthane’de ortaya çıkan yeni aktörlere yer verilecektir. Bu aktörler, şehrin tamamında veya Kâğıthane’de isimleri ile bilinmeyen, ancak anlatıldığında şehirde yaşayan herkese tanıdık gelecek kadar sık rastlanılan özelliklere sahip kişilerdir. Saha araştırması sırasında Kâğıthane’de karşılaşılan bu yeni aktörlerin, sanayileşme sonrasında olduğu gibi bu yeni dönemin şartları içerisinde de kendilerine toprak rantı üzerinden kazanç kapıları aralamayı başardıkları gözlemlenmiştir. Ancak, söz konusu kazanç kapıları kişisel yeteneklerle oluşmamıştır. Bu yeni tip aktörler, mevcut kent politikalarının oluşturduğu rant potansiyelinin yönlendirmesiyle hareket etmektedirler.

Saha araştırması sırasında yeni inşa edilen ofis projelerinden birinde karşılaşılan ve kendisiyle mülâkat gerçekleştirilen yeni aktörlerden ilki; Kâğıthane’de doğup büyümüştür. 1950’li yıllarda Sinop’tan İstanbul’a göç eden işçi bir ailenin çocuğu olan katılımcı,²⁴⁵ ilkokulu bitirdikten sonra başladığı tornacı çıraklığını askere gidene kadar sürdürmüştür. Askerlik dönüşünde ise kendi dükkanını açan katılımcı,

²⁴⁵ [K24] 05.07.2017 tarihli görüşme.

2013 yılına kadar yirmi yıldır çalışmış olduğu mutfak eşyaları sektöründe işletme sahibi olarak çalışmaya devam etmiştir. 2013 yılında bu firmayı devrettiğini anlatan katılımcı, İstanbul'da yatırım amaçlı çeşitli projelerden daireler veya iş yerleri satın almıştır. Görüşmenin gerçekleştirildiği 2017 yılında Göktürk'te bir sitede oturduğunu anlatan katılımcı, Kâğıthane'de yeni inşa edilen ofislerden birinin sahibidir ve ayrıca burada bir işletmesi de bulunmaktadır.

Katılımcı, bölgedeki dönüşüm sürecini ve bu süreçte ortaya çıkan yeni aktörleri ise şu ifadelerle tanımlamıştır:

“Kâğıthane şimdi anormal bir değişime uğradı. Yeni yolların yapılması, otobanlara yakın olması, plazaların yapılması ile Kâğıthane çok değerli bir yer oldu. Önceden öyle değildi. Arsalar Nur Tepe'de bedavaydı. Çevir etrafını, bir-iki sene sonra da belediyeye bir şey yatır. Şu Arıcılar var ya parasızdır, parasız almışlardır. Bizim Çağlayan'daki Lazlar bu Arıcılar'ı parsellemişlerdir. Bunlara yaramadı. Bunlar öldükten sonra Ağaoğlu geldi. Bir milyon yüz bin dolara Arıcılar'ı komple aldı. O ara benim yanımda çalışan çocuklar vardı bu Çağlayan'da. Çocuklara kardeş başına iki yüz bin dolar düştü. İşi bıraktılar, hayatlarında öyle de parayı görmemişler. Dediler biz parayı bulduk çalışmıyoruz.”²⁴⁶

Katılımcının sözünü ettiği işçiler, yaşadıkları gecekondan arazilerini kentsel dönüşüm sürecinden faydalanarak çok yüksek rakamlara büyük inşaat firmalarına satmışlardır. Çalıştıkları fabrikalarda asla elde edemeyecekleri kazanca toprak rantı ile sahip olmuş ve bu noktadan sonra çalışmayı bırakmışlardır. Katılımcı da görüşme sırasında işçilerinin kentsel dönüşüm süreçlerinden faydalanarak büyük kazançlar elde etmelerinden ve işi bırakmalarından yakınmaktadır. Ancak kendisi de fabrikasını satmış kazancını şehrin farklı bölgelerine inşa edilen yeni binalara yatırmıştır. Çalışmayı bıraktığını anlatan katılımcı, işçileri gibi emlak gelirleriyle yaşamını devam ettirmektedir. Katılımcı, planlama süreçleriyle dönüşen Kâğıthane'deki imar ve emlak işlerinden bir yatırımcı olarak nasıl yararlandığını şu sözlerle anlatmıştır:

²⁴⁶ [K24] 05.07.2017 tarihli görüşme.

“Yatırım amaçlı en çok da buraya güvenmişimdir. Buraya iki trilyon yediyüz bin lira para getirmiştım, dört sene evvel. Bugün de satsan iki trilyon yediyüz etmiyor. Başka yerlerdeki yatırımlarım prim yaptı. Vadi İstanbul olsun, Göktürk olsun. Göktürk dört sene içinde yüzde yüz artış gösterdi. Burası dışındaki bütün yatırımlarımdan memnunum.”²⁴⁷

Dönüşüm sürecinde başkalarının tavrından şikâyetçi olan bir diğer aktör ise müteahhitlerdir. Kâğıthane’de gerçekleşen kentsel dönüşüm projelerinin bazıları küresel çapta iş yapabilen büyük firmalar tarafından bir kısmı da daha küçük firmalar tarafından yürütülmektedir. Küçük firmalar, 1980-1990 yılları arasında inşaat sektörüne hâkim olan müteahhitlere göre daha büyük bütçeli iş yapabilme kapasitesine sahiptirler.

Saha araştırması sırasında derinlemesine mülâkat gerçekleştirilen firma sahibi katılımcı, gecekondulaşma sürecinde öne çıkan aktörlerden birinin oğludur. Kendisi ve çocukları mimarlık eğitimi almışlardır. Babalarından kalan inşaat piyasasını büyüterek daha büyük ölçekli işler yapmaktadırlar. Yapı firması sahibi katılımcı da halkın müteahhitlere karşı olan tavrını eleştirmektedir:

“Bence bunlar birazcık müteahhitleri şey gibi görüyorlar. Kelle koparan eşkıyalar gibi görüyorlar. Bu da yanlış bir mantalite. Para kazanmak öyle çok kolay değil uğraşıyoruz. Bu inşaatların bir maliyeti var. Bu maliyetleri kaldırmak öyle kolay değil.”²⁴⁸

Yapı firması sahibi katılımcının ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, gecekondulaşma süreci ve sonrasında yaşananların bellekte oluşturduğu izler nedeniyle müteahhitler, halkın üzerinden kâr elde eden ya da onları kandırarak mallarını ellerinden alan kabadayılar olarak algılanmaktadır. Ancak, katılımcı kentsel dönüşüm sürecinde özellikle ada bazlı dönüşüm süreçlerinde bölge halkının pazarlık etme biçimini eleştirmekte, onları hak etmedikleri rakamları talep etmekle suçlamaktadır:

²⁴⁷ [K24] 05.07.2017 tarihli görüşme.

²⁴⁸ [K20] 04.07.2017 tarihli görüşme.

“Örneğin bir adayla uğraşıyorduk, benim çocuklar da mimar, diyordum ki bu adayla uğraşmayın, bu adayla başa çıkamayız biz. Birkaç tanesi geldi görüşmeler yapmaya. Adanın en ucunda bir parsel var. Sahibi de çok iyi tanıdığım bir adam. O bize gelmiş bizim oğlana demiş ki; ben senin dedenin arkadaşıyım, hem babanın samimi arkadaşıyım, sen hepsini hallet benim işim kolay. En sona beni bırakın. Ben de geldim çocuklar böyle böyle değince, dedim en büyük ş... budur. Yüz yirmi beş metrekaare arsaya üç trilyon para istedi.”²⁴⁹

Kâğıthane’de kentsel dönüşüm projeleri yürüten bir diğer firmada çalışan katılımcı da benzer cümlelerle bina ve mülk sahiplerini suçlayan ifadeler paylaşmıştır:

“Şirket olarak taviz vererek aştık, ama zor bir süreç yorucu... O yüzden devletimizin çok daha radikal kararlar vermesi lazım. İnanın üzerinde duran yapıların ayakta durması bile çok zordu ama sahipleri çok acımasızca pazarlık yapıyorlardı. Benim binam sağlam diyorlardı ve binaların hepsi çürük çıktı biliyor musunuz?”²⁵⁰

Kâğıthane’de karşılaşılan söz konusu yeni aktörler, birçok farklı kentte de karşılaşılabilecek bir tipoloji sunmaktadır. Merkezî ve yerel yönetimlerin planlamayı kullanarak yarattığı ranttan pay elde etmeye çalışan aktörler, bir diğerini hak ettiğinden fazlasını talep etmekle suçlamaktadır. Saha araştırmasında karşılaşılan yatırımcılar, mülk sahipleri ve kullanıcılar gibi farklı toplumsal gruplara mensup kişiler ortak bir paydada buluşmaktadırlar. Bu ortak payda, toprak ve emlak rantından faydalanma çabasıdır.

Sanayileşme sonrası Kâğıthane’de ortaya çıkan kabadayı figürü, küreselleşme sürecinde de sermaye bağlamında geliştirilen kentsel müdahalelerle farklı bir gelişim göstererek varlığını sürdürmektedir. Kentsel müdahale sürecinin önemli bir aktörü olan devlet, planlama yoluyla gerçekleştirdiği müdahalelerde yeni aktörlerin de ortaya çıkmasında yönlendirici bir etkiye sahip olmuştur. Dönüşümlere ve kamusal alana etki eden söz konusu kentsel müdahalelerin aktörleri ve uygulayıcıları, çoğunlukla merkezî ve yerel yöneticiler ile yatırımcılar olmuştur. Saha araştırmasında da gözlemlendiği

²⁴⁹ [K20] 04.07.2017 tarihli görüşme.

²⁵⁰ [K22] 05.07.2017 tarihli görüşme.

üzere, kentsel müdahale süreçlerinde aktif rol alan aktörler, David Harvey'in kapitalist sermaye ile kentin örgütlenme biçimi arasında dikkat çektiği doğrudan ilişkiyi²⁵¹ yerel (Kâğıthane) ölçekte göstermektedir.

Planlı müdahalelerle kentsel mekânda gerçekleştirilen değişiklikler, toplumsal ilişkileri ve gelir dağılımı mekanizmalarını da etkilemektedir. Devletin bu süreçte de yönlendirici bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmektedir. Tayfun Kahraman söz konusu etkiyi şu şekilde tanımlamaktadır: “Devlet gerek yasama gücünü gerekse elindeki kamu mülklerini kullanmak suretiyle kentsel mekânın değer yaratacak bir araç olarak yeniden şekillenmesine ve araçsallaşmasına öncülük ederken aslında toplumsal ve siyasal ilişkileri ve hiyerarşiyi de belirli öncelikler çerçevesinde yeniden düzenler.”²⁵²

Çalışmanın bu bölümüne kadar, devlet eliyle gerçekleştirilen planlamaların ve bu planlamalar çerçevesinde Kâğıthane’de gerçekleştirilen müdahalelerin ortaya çıkarmış olduğu aktörlere, mekânsal ve toplumsal ilişkilerdeki değişimine yer verilmiştir. Çalışmanın devamında ise Kâğıthane’de inşa edilen yeni mekânlar ile bu yeni mekânlarda oluşan toplumsal ilişkiler analiz edilecektir.

3.1.3.3.2. Kentsel Müdahalelerin Kâğıthane’de Yarattığı Yeni Mekânlar ve Toplumsal İlişkiler

3.1.3.3.2.1. Kapalı Siteler: Ötekisiz ve Ötede Yaşamlar

Kapalı yerleşkeler söz konusu olduğunda Türkiye’de ve diğer ülkelerde araştırma yapılan bölgeler genellikle şehirden uzak geniş alanlara kurulan bahçe kentler olmuştur. İstanbul özelinde ise Bahçeşehir, Başakşehir, Kemer Country gibi şehrin merkezinden uzakta kurulan bahçe kentler hakkında çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda genellikle kentsel ayrışma kavramı tartışılmıştır.²⁵³ Şehrin merkezinde

²⁵¹ Harvey, **Kent Deneyimi**, s. 266-276.

²⁵² Tayfun Kahraman, “Kent Hukukunun Yeni Yüzü: Düzenleyici Devletten Seçkinleştirici Devlete”, **İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali** içinde, Der., Ayşe Çavdar, Pelin Tan, İstanbul, Sel Yayınları, 2013, s.17.

²⁵³ Son yıllarda, Türkiye kent araştırmaları ve kent sosyolojisi literatüründe site, kapalı site, korunaklı site, güvenli site, kooperatif evleri, toplu konut, bahçe kent ve uydu kent gibi konut tipleri ve terimler çerçevesinde birçok çalışma yürütülmüş ve yayımlanmıştır. Bu çalışmalarda her bir konut tipi için ayrı tanımlamalar yapılabildiği gibi bazı terimler birbirinin yerine geçecek şekilde de kullanılmıştır. Detaylı

yer alan kapalı yerleşkelerden biri olan Sulukule yerleşim alanı ise soylulaştırma kavramı üzerinden tartışılmıştır.²⁵⁴

Fotoğraf 6. Kâğıthane’de kapalı site genel görünümü²⁵⁵.

Kapalı yerleşkelere Kâğıthane özelinde bakıldığında, diğer tartışmalarda yer alan büyüklükteki kentsel mekânlardan söz edilmesi mümkün değildir. Kâğıthane’de ölçek olarak daha küçük, ancak var olan duvarları ile benzer etki yaratan kapalı siteler görülmektedir. Teorik olarak ise ‘soylulaştırma’ ve ‘kentsel ayrışma’ dışında, farklı kavramlarla konuyu tartışmak gerekmektedir. Kâğıthane’de toplu konutların inşası sırasında kimse zorla yerinden edilmemiştir. Bu nedenle klasik tanımıyla bir *soylulaştırma* yaşandığı söylenemez. Yine benzer şekilde diğer konut bölgelerinden uzak mesafelere konumlanarak *ayrışmış* kapalı yerleşkeler de bulunmamaktadır.

Tam tersine mahallelerin hemen kenarında yer alan çok sayıda toplu konut vardır. Bu nedenle de Kâğıthane’deki mekânsal ayrışma, İstanbul’un diğer bölgelerindeki kapalı yerleşimler veya toplu konutlar hakkında yapılan

bilgi için bkz.: (Kurtuluş, 2005; Kurtuluş vd., 2012; Perouse, 2011; Tekeli, 2012). Çalışma bağlamında ise Kâğıthane ilçesinde inşa edilen ilk kapalı site ve devamında, yıllar içerisinde inşa edilen diğer kapalı siteler tanımlanarak bir kavramsallaştırma yapılmıştır.

²⁵⁴ İslam, **Devlet Eksenli Soylulaştırma ve Yerel Halk: Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri (Sulukule) Örneği**, s. 114-167.

²⁵⁵ Görsel için bkz.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Hamidiye,_K%C3%A2%C4%9F%C4%B1thane#/media/Dosya:Ka%C4%9F%C4%B1thane,_Istanbul.jpg (Erişim Tarihi 19 Aralık 2020)

araştırmalardan ve analizlerden farklılık göstermektedir. Site, diğer bir ifade ile kapalı yerleşkeler, klasik tanımıyla kapalı duvarlar ardında birbirinin benzeri apartmanların yer aldığı yerleşim alanlarıdır.

Kâğıthane’de bu tanımla uyumlu şekilde inşa edilen ilk yerleşke, göçmen konutlarıdır. Balkanlar’dan getirilen göçmenleri yerleştirmek amacıyla devlet tarafından inşa edilmiştir. Önceki bölümlerde de söz edildiği üzere Kâğıthane Başak Konutları ise devlet (yerel yönetim) eliyle yaptırılan bir diğer kapalı sitedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi iştiraklerinden olan Kiptaş tarafından 1997 yılında tamamlanmıştır. Kiptaş tarafından Kâğıthane’ye yapılan bir diğer kapalı site Teras Evler’dir. Birkaç bloktan oluşan çok sayıda kapalı site Kâğıthane’de mahallelerin hemen yanına konumlanmıştır. Özellikle Cendere Vadisi’nin batı tarafında kalan bölgede çok sayıda site bulunmaktadır. Bu sitelerin bir kısmı kooperatifler, bir kısmı müteahhitler tarafından inşa edilmiştir.

Kapalı yerleşmeler, modern kentsel mekânda hangi şekilde veya kim tarafından inşa edilmiş olursa olsun mekândan ve toplumdan ayrışan bir yapısal farklılık yaratmıştır. Bu farklılık ölçek, arazi kullanımı, maliyet ve dışa kapalılık gibi bir dizi değişkenle şekillenmektedir. Son yıllarda İstanbul özelinde yapılan kapalı yerleşme araştırmalarında ortak bazı noktalar ön plana çıkmaktadır. Bu yerleşmelerin tercih edilme nedenleri; kentin kaotik ve kalabalık ortamından uzaklaşma, kendisi gibi olanlarla bir arada olma, ötekini dışarda bırakma, güvenlik kaygısı, yoksul ve alt gelir gruplarından uzak olma ve yaşam tarzı farklılıklarına dayandırılmaktadır.²⁵⁶

Kâğıthane’de yer alan sitelerin bir kısmının gelir seviyelerine ve yaşam tarzı farklılıklarına göre oluştuğu gözlenmiştir. Derinlemesine mülâkatlarda söz konusu gözlem bulgularını destekleyen veriler elde edilmiştir. Kâğıthane’de 1990’lı yılların sonunda kurulan ve hâlâ benzer izler taşıyan ilk kapalı site Başak Konutları’dır. Başak Konutları’nın yapıldığı yıllara şahit olan, sitenin yanındaki gecekondu mahallesinde

²⁵⁶ Hatice Kurtuluş, v.d., **İstanbul’da Yeni Konut Sunum Biçimleri ve Orta Sınıfların Sosyo-Mekânsal Yeniden İnşası**, TUBİTAK Proje No: 110K061, 2012.

yaşayan ve günümüzde de dönüşen bir sitede yaşayan katılımcı, sitenin inşası akabinde site sakinleriyle kurdukları ilişkiyi ve dönüşümü şu sözlerle anlatmıştır:

“İlk başta biz gecekondlu çocuklarıyız diye bizi ötelerlerdi, oyun alanlarına sokmamaya çalışırlardı. Ama sonradan abiler ablalar büyüyünce bu olay kalktı. Ben onüç yaşlarındaydım (...) Oralar biraz daha elit kesimdi. Bizim şu an oturduğumuz binalarda gelir düzeyi aynıdır, ama o zaman oralarda polis, hâkim, savcı, öğretmen. Statü olarak yüksek olanlar yaşırdı.”²⁵⁷

Katılımcı, yaşadığı gecekondlu mahallesinin çevresindeki toplumsal dönüşümü “dışlanmalar” üzerinden anlatırken bu yeni konutlarda yaşayan kamu görevlilerini de “elit” olarak tanımlamıştır. Kâğıthane Başak Konutları, ilk kurulduğu yıllarda belediye çalışanları veya devlet memurlarının tercih ettiği bir sitedir. Siteye yerleşen kişilerin gelir seviyesi ise bu yıllarda Kâğıthane’de yaşayan işçi ailelere göre daha yüksektir. Güvenlik görevlisi katılımcının ifadelerinde de Kâğıthane’deki gecekondlu mahallelerinde ve yeni konutlarda yaşayanlar arasında ekonomik ve kültürel farkların hissedildiği anlaşılmaktadır.

Başak Konutları ve kooperatifler tarafından yapılan sitelerde yaşamayı tercih edenler, Kâğıthane’nin mevcut sakinlerine göre daha yüksek gelir seviyesine sahip olsalar da temelde orta düzeyde bir gelire sahiplerdir. Ancak, 2004 yılından sonra yaşanan dönüşüm süreciyle birlikte ilçeye üst-orta sınıflar yerleşmeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren Kâğıthane’de yeni inşa edilen sitelerde yaşamayı tercih edenler, önceki dönemden farklı olarak daha yüksek bir ekonomik sermayeye sahiptirler. Bu süreçte ilk inşa edilen sitelerden biri olan Başak Konutları’nda yaşayanlar ve gelir seviyesi artan kişiler, siteden ayrılarak kendisine benzer bir gelir düzeyine mensup kişilerin oturduğu sitelere taşınmışlardır. Kâğıthane Belediyesi’nde başkan yardımcılığı görevinde bulunan katılımcı, Başak Konutları’nda yaşanan değişimi şu sözlerle tanımlamıştır:

“Orası da değişti artık. Kâğıthane’de her şey değişti. Başak Konutları 1997’deki Başak Konutları değil. Biraz daha ekonomiyi yukarı çıkartanlar oradan gitti.

²⁵⁷ [K1] 25.06.2016 tarihli görüşme.

*Kiraya verdi. Orada kiralar binbeşyüz- ikibin lira çok da düşük diyemezsiniz de. Mesela vatandaş yukarı çıktıysa, onu kiraya vermiştir, daha geniş bir yere geçmiştir.”*²⁵⁸

Katılımcının söz etmiş olduğu yeni inşa edilen sitelerden biri Osmanpaşa Evleri/Konakları’dır. Genyapı projesi olarak inşa edilen Osmanpaşa Evleri; otoparkı, çocuk oyun alanları, kapalı yüzme havuzu, bahçesi, spor salonu ile beş bloktan ve kırk konuttan oluşan kapalı bir yerleşim alanıdır. 2010 yılında tamamlanan evlerin konut tipleri ise 4+1, 3+1 ve 4+1 (dubleks) şeklindedir. Saha araştırmasında Osmanpaşa Konakları’nda site sorumlusu olarak çalışan katılımcıyla derinlemesine mülâkat gerçekleştirilmiş ve görüşmede site sakinleri şu sözlerle anlatılmıştır:

*“(…) Özellikle belediye başkan yardımcılarımız Kâğıthane’nin, yine İstanbul Kâğıthane CHP ilçe başkanımız burada oturuyor. Türkiye’nin en iyi beyin cerrahları, Kâğıthane Devlet Hastanesi’nden doktorlarımız var. Ankara’dan özel heyet olarak bildiğimiz, bazı belediyelerin üst birimleri, aynı zamanda Türkiye’deki iş dünyasından tabii Fransa’da yurtdışında yaşayan insanlar bunlar, kendileri yurtdışında ancak oturan kiracıları. Oturan kiracıları da varlık açısından da iyi insanlar. Aynı zamanda İstanbul’da bir tane Ankara’da ikincisi olan Suudi Arabistan Okulları’nın okul müdürü de burada oturuyor. Genetik olarak yabancısından Türk’üne kadar herkes burada, güzel bir aile ortamı var, çok iyi diyorum.”*²⁵⁹

Kentsel alanda, kentin bütününden ayırıştıran bir izolasyonla çeşitli boyutlarda site duvarları inşa edilebilmektedir. Bu kapalı yerleşkeler veya diğer bir ifadeyle ‘siteler’, Kâğıthane örneğinde olduğu gibi kent merkezinde, mahalle içinde veya kentin çeperlerinde konumlanabilmektedir. Kentin bütününden ayırıştıran bu duvarlar, zamanla kendi içinde bir ayırıştırmaya yönelmiştir. Bu yönelim doğrultusunda kentin bütününden izole edilen ve sitenin diğer sakinlerinden mikro ayırışmalarla ayrılan yeni kapalı yerleşimler inşa edilmektedir. Saha gözlemleri doğrultusunda; her yeni inşa

²⁵⁸ [K7] 25.11.2016 tarihli görüşme.

²⁵⁹ [K27] 06.07.2017 tarihli görüşme.

edilen kapalı yerleşme için, kendinden farklı olanı mekânın fiziksel imkânlarıyla dışlayan bir yapı çeşidi tanımlaması yapmak mümkündür.

Kâğıthane'deki süreçte, siteyi inşa eden müteahhit kendisi için müstakil bir ev inşa ederek bahçe duvarlarıyla ve evin fiziksel sınırlarıyla sitenin bütününden kendini ayırıştırabilmektedir. Site sorumlusu katılımcı, site içindeki söz konusu mikro ayrışmayı şu sözlerle tanımlamıştır:

“Oraya zaten normalde kimse giremiyor (...) Çünkü orada bahçede oturan aile belki müsait değil. Sıkıntı olmaması için buradan aynı şekilde güvenlik sistemiyle geçiş yapılıyor (...) Dışardan siyah cam ile ayrılmış bir alanı var. Etraftaki sitelerden de gözükmeyin diye bitkiler ile kapattık. Bitkilerle yan taraftan da aynı şekilde ayırdık. Karşı sitenin en üst katından dahi bakma olanağı sıfır. Çünkü komple üst yeşil bir perde, çok güzel bir şey yapıldı oraya.”²⁶⁰

Kâğıthane'de bulunan siteler, konut tipleri benzer olsa da ortak alanlarında sundukları imkânlar göre farklılaşmaktadır. Osmanpaşa Konakları, sınırlı sayıda konut bulundurması, yeşil alanı ve spor salonu imkânlarıyla Kâğıthane'de daire kiralari yüksek olan siteler grubundandır. Site sorumlusu katılımcı, 2017 yılında gerçekleştirilen görüşmede, kira durumu hakkında şu bilgiyi paylaşmıştır: *“Burada kiralar ortalama üçbin-ikibin yediyüzelli TL arası, dublekslerde de dörtbin-dörtbin beşyüz lira arası.”²⁶¹*

Sanatçılar kooperatifi tarafından yapılan Arya Sitesi ise Osmanpaşa Konutları'na yakın bir konumda bulunan Nurtepe Mahallesi'ndedir ve bu sitede daire kiralari daha düşüktür. Söz konusu kira farkının temel nedenleri arasında Arya'nın bir kooperatif yapısı, Osmanpaşa'nın ise bir proje yapısı olarak farklı ekonomik sermaye gruplarına yönelik inşa edilmeleri, lokasyonları ve inşa edilme yıllarının farklı olması gibi etkenler sayılabilir. Söz konusu siteler dışında, Kâğıthane'de düşük gelirli grupların oturduğu siteler de bulunmaktadır.

²⁶⁰ [K27] 06.07.2017 tarihli görüşme.

²⁶¹ [K27] 06.07.2017 tarihli görüşme.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Gecekondu Önleme Müdürlüğü tarafından yapılan kentsel dönüşüm projesi ile Hamidiye Mahallesi’nde gecekonduya yaşayan kişiler, uzun süreli olarak devlete borçlandırılarak mahallelerinin hemen yanında yapılan bir siteye taşınmıştır. Bu sitede yaşayan ve belediyede güvenlik görevlisi olarak çalışan katılımcı, süreci şu şekilde anlatmıştır:

“Belediye zorla kaldırdı. Tapusu olanları borçsuz, kat karşılığı ikna ettiler. Tapusu olmayan yerlerde borçlandırarak, yüz-yüzonbeş neyse on sene vadeli. Vade uzadıkça borç biraz daha çıkıyor tabii (...) Bizim tapulu olduğu için. Beş yüz metrekafe yerimiz vardı, üçyüz metresi tapulu ikiyüz metresi tapusuz. Ona karşılık dört daire aldık. Şimdi değişen de fazla bir şey olmadı, statü olarak gelenler aynı (...) Bir tek değişiklik olmuşsa şöyle olmuştur: Önceden kira vermiyorlarsa şimdi devlete borçlandırıldığı için yediyüz-sekizyüz kira veriyor. Bu sıkıntı oldu onlar için başka sıkıntı olmadı.”²⁶²

Saha araştırmasında gerçekleştirilen görüşmeler ve elde edilen verilerde gözlemlendiği üzere mekânsal ve sosyal dışlama, Kâğıthane’de farklı biçimlerde devam etmektedir. Şehrin bütününe duvarlar arkasında bırakarak kendi gibi olanlarla yaşama tercihi, zamanla aynı sitenin içinde dışlamanın mikro ölçekli ayrışma şeklinde sürdürüldüğü görülmektedir. Birbirlerine yakın konumlarda yer alan sitelerin farklı gelir gruplarına sahip insanlar tarafından tercih edildiği ve sitelerin de kendi içinde böyle bir ayrışmaya gittiği gözükmemektedir. Ancak, Kâğıthane’de siteler arasında farklı bir ayrışma biçimi daha mevcuttur. Benzer düşünce yapısı ve yaşam biçimine sahip kişiler aynı sitede yaşamayı tercih etmişlerdir. Böylece siteler yalnızca gelir seviyelerine göre değil, yaşam tarzlarına göre de ayrılmışlardır.

Saha araştırması sırasında farklı sitelerde oturan kişilerle gerçekleştirilen derinlemesine mülâkatlar sırasında, katılımcılara gündelik hayatlarına yönelik sorular yöneltilmiştir. Alınan yanıtlardan, aynı sitede oturan kişilerin benzer sosyal faaliyetler içerisinde oldukları veya çocuklarını benzer içerikli sosyal faaliyetlere yönlendirdikleri anlaşılmaktadır. Bu durum, benzer dünya görüşüne ve yaşam tarzına sahip kişilerin aynı sitelere yerleştiklerini göstermektedir. Söz konusu tercihin

²⁶² [K1] 25.06.2016 tarihli görüşme.

yansıdığı ve saha araştırması sırasında dikkat çeken ilk site Kâğıthane Başak Konutları olmuştur.

Yukarıdaki bölümlerde Kâğıthane Başak Konutları'nın kuruluş sürecinden bahsedilirken, dönemin Büyükşehir Belediyesi'ni yöneten siyasi partinin sempatanlarının bu siteden ev aldıkları bilgisi verilmişti. Bu sürece şahit olan planlamacılar ve aynı zamanda Kâğıthane Belediyesi'nde görevli olan katılımcı, söz konusu gruplaşmaları şu şekilde ifade etmiştir: *“Genelde aynı düşünceye sahip insanlar orayı almış. Diğerleri de daha sonra kiracı olarak gelmiş, ama insan insanı tanıyor veya anlayabilecek insanlar bir araya geliyor.”*²⁶³

Kâğıthane Başak Konutları'nı tercih eden kişiler mütedeyyin, boş vakitlerinde dinî ilimleri öğrenmeyi tercih eden ve çocuklarına bu amaçla kurslar düzenleyen kişilerdir. Aynı katılımcı burada yaşamayı tercih edenleri ve kendi deneyimlerini de şu sözlerle ifade etmiştir:

*“Mesela ben 17 yıl Başak Konutları'nda oturdum. Bizim çok güzel bir ortamımız vardı. Orada hanımlar kendi aralarında Kur'an'a gidiyorlardı, eğitim yapıyorlardı, fakir öğrencilere para topluyorlardı. Daha çok muhafazakâr aileler yaşıyordu. Aynı durum diğer sitelerde ne kadar var, gerçekçi olalım o kadar değildir. (...) Oralarda yaşayanların ilişkisi farklıdır. Farklı bir dünyaları var. Ne kadar bir araya geliyorlar, nasıl bir araya geliyorlar biz pek bilmiyoruz. (...) Ama şöyle diyebilirim Nef biraz dünyevi, Arya biraz daha siyasi. Arya, sanatçılar kooperatifiydi (...) Ne kadar yazmak doğrudur onu da bilmiyorum ama her site, mesela Arya Sitesi farklı bir düşünceye sahip, onlar farklı bakıyor dünyaya.”*²⁶⁴

Planlama süreçlerinde rol alan aktörler arasında yer alan katılımcı, görüşmede kapalı siteleri “muhafazakâr”, “siyasi” ve “dünyevi” olarak üçe ayırmıştır. Buradaki ayırım da yaşam tarzları odağında tanımlanmaktadır. Kâğıthane Belediyesi'nde görevli diğer bir katılımcı da Arya Sitesi'nde gerçekleştirilen bir etkinliğe davet edildiğini ve gözlemlerini şu şekilde ifade etmiştir:

²⁶³ [K7] 07.11.2016 tarihli görüşme.

²⁶⁴ [K7] 07.11.2016 tarihli görüşme.

“Arya Sitesi var hemen yukarıda. Arya Sitesi’nde de çalışma yaptık bir yaz dönemi, bizi davet ettiler. Komşular bir araya gelmiş, özellikle hanımlar, herkes kendi yeteneğine göre bir şeyler yapmış. Kimisi kek yapmış, kimisi resim yapmış, kimisi el işi bir şeyler yapmış. Öyle ufak bir sergi gibi bir şey yaptılar. Kendi ürettikleri ürünleri ortak bir alanda bir araya getirmişler. Biz de belediye yönetimi olarak başkan, başkan yardımcılarını gittik katıldık, sohbet ettik, orada paylaşım sağladık. Mesela bu tarz şeyleri yapmamız lazım, yapıyoruz da ama belki de daha da artırmamız lazım. Yani başka da bir yol ben pek göremiyorum. Ortak bu şekilde faaliyet yaparak insanlar kaynaşır, birbirleriyle tanışır.”²⁶⁵

Gelir seviyesi yüksek kişilerin tercih ettiği Osmanpaşa Konakları’nda ise daha çok muhafazakâr aileler yaşamaktadır. Katılımcılara ortak alanlarda yapılan faaliyetleri sorulduğunda Başak Konutları’nda yapılan faaliyetlere benzer faaliyetlerin gerçekleştirildiği görülmüştür. Site sorumlusu katılımcı, söz konusu faaliyetleri şu ifadelerle anlatmıştır:

“Şöyle aktivitelerimiz oluyor, bayanlar kendi aralarında sohbet, Kur’an okumak gibi organizasyonlar yapıyorlar evlerinde. Bütün çocuklar da kamelya altında bir araya gelip Kur’an okurlar (...) Çocuklar kendi aralarında böyle şeyler yapıyor, çünkü yetişkinlerden, ailelerinden gördüklerinden. Böyle bir ortamımız var, çok güzel bir ortam var burada. Yaşanabilir bir site.”²⁶⁶

Osmanpaşa Konakları’nı diğer sitelerden farklı kılan özelliklerinden biri, içerisinde kapalı havuz bulunan bir spor merkezinin yer almasıdır. Ancak site sakinlerinin bu merkezi kullanmadığı bilgisini veren site görevlisi katılımcı, bunun nedenini ise burada yaşayan ailelerin müteaddiyin olmasıyla ilişkilendirmiştir: *“Fakat bizim site sakinleri bayanlar çok fazla havuzu kullanmıyor, yani spordan ibaret diyorum. Genelde burada tamamı tesettürlü aile çünkü genelde sohbet Kur’an gibi.”*

Farklı yaşam tarzları ve yüksek gelir seviyelerine sahip gruplara ev sahipliği yapan bu siteleri ortak noktada buluşturan ise çevre mahallelere karşı benimsemiş oldukları tavidir. Her iki sitenin sakinleri de yanı başında duran mahalleleri ve

²⁶⁵ [K15] 25.11.2016 tarihli görüşme.

²⁶⁶ [K27] 06.07.2017 tarihli görüşme.

buradaki yaşam tarzlarını duvarlarla izole ederek dışarıda konumlandırmaktadır. Bu konumlanış, mekânın fiziksel sınırları ile hane sakinleri arasındaki toplumsal ilişkiler arasındaki dışla(n)ma mekanizmalarında da gözlenebilmektedir. Site sorumlusu katılımcı, mahalle ve site sakinleri arasındaki ilişkiyi şu sözlerle ifade etmiştir: “*Yok olmuyor, çünkü dediğim gibi geneli hep üst merci olduğu için çok fazla içli dışlı değiller.*”²⁶⁷

Saha araştırması gözlemleri doğrultusunda, modern bireyin kapalı site tercihini şehrin kalabalığı ve karmaşası karşısında içe dönme arzusu ve kendi gibi olanlarla bir arada olma isteği ile açıklamak mümkündür. Sennett, bireyin kendini tanıması için ötekiyle kurduğu ilişkiyi önemser ve özellikle kamusal alan gibi ortak mekânlarda temas kurmanın imkânlarını tartışır. Bu tartışmada ötekinin/yabancıнын kentte güvensizlik duygusunu pekiştirdiğini de söylemektedir²⁶⁸. Bu noktada, bireyin kendisini ve ötekini tanıma güdüsünü, güvenlik arayışıyla reddettiği gözlenir. Kapalı yerleşmeler çevresine inşa edilen duvarlar, ekonomik sermaye imkânları doğrultusunda kendi yaşam tarzını ve ötekisiz bir mekânı güven çemberine alma iddiası taşımaktadır.

Sitede yaşayanlar, şehrin belirsizliğinden ve gündelik telaşından kaçma refleksiyle içe-kendine dönmek istemektedir. Ancak bu içe dönüş hâli bütünüyle kendiyle kalan bir bireyinki kadar izole değildir. Kendi içine dönme arzusu, sitede bir ayın gibi kalabalık bir şekilde yapılır. Kendine benzeyen birçok kişi ile bir arada ve hep birlikte kendine dönüş eylemi gerçekleştirilir. Yarattığı toplumsal ilişki açısından bir ara form olan kapalı siteler, mekânsal olarak da araftadır. Bir mahallenin geçirgenliğine sahip olmamakla birlikte, insan ilişkilerini bütünüyle yok edecek kadar izole değildir. Bir yapı şirketinin sahibi ve aynı zamanda eski bir Kâğıthaneli olan katılımcı, bu hâli şu cümleler ile anlatmıştır:

“Site yaşantısı demek, insanlar birbirleriyle kaynaşıp yaşıyor demek değildir. Böyle bir mantalite yok. Site yaşantısı şudur, herkes bireysel olarak kendi mekânlarında yaşar ama site ortak mekânını da ortak olarak kullanır. Kullandığı

²⁶⁷ [K27] 06.07.2017 tarihli görüşme.

²⁶⁸ Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, s. 20-43.

zaman da iki üç tane kişiyle sohbet edebiliyorsa, birtakım iletişimler kurabiliyorsa kurar.”²⁶⁹

Kapalı sitenin bu arada kalmış hâli, mekânın anlamının farklılaşmasıyla da ilişkilidir. Kentsel mekân yalnızca cismin veya kişinin yer aldığı fiziksel bir boşluk olmanın ötesine geçmiştir. Kişinin bulunduğu yer artık kişinin kültürünü, sınıfını, inanç dünyasını gösteren bir kimlik niteliğindedir. Bu nedenle yerleşim alanları yalnızca yaşanılan yer olmanın ötesine geçmiştir. Konut reklamlarında da bu öteye geçiş görülmekte, reklamlarda artık yaşayacağınız yerin size sunduğu fiziksel özelliklerden bahsetmek yerine size katacağı prestijden bahsedilmektedir. Osmanpaşa Konutları’nın site görevlisinin site hakkındaki sorulara gündelik bir dille yanıt vermek yerine tıpkı bir reklam sesi gibi konuşması da benzer bir prestij sunumudur.

“Burada yaşam tarzı çok güzel şöyle söyleyeyim yaşanabilir bir ortam, müsait. Gördüğünüz gibi bahçemiz var kamelyalarımız falan müsait. Çocuk gelişimi ile ilgili olsun. Burada her şeyden önce çok güzel komşuluk var. Çünkü burası dört blok iki villalı bir site. Kâğıthane’nin de en önde giden sitelerinden birisi.”²⁷⁰

Bir sitenin önde gitmesi neyi ifade etmektedir? Herhangi bir mekân, bir diğerinin önüne geçebilmesi için ne tür bir özelliğe sahip olmalıdır? Bunlar yazılı kurallara bağlı, planlama kriterleri ile ilişkili şeyler değildir. Şehir hayatının içerisinde yoksun kalınan şeyler, reklam cümleleriyle bu sitelerde müşterilerine veya ev sahiplerine sunulmaktadır. Herhangi bir mahallede ya da sıradan bir çocuk parkında karşılaşıldığında bir şey ifade etmeyen toprak zemin, bir sitenin prestij unsuru olarak sunulabilmektedir:

“Şu anki bazı siteler içerisinde çocukların oyun alanları halı, bildiğiniz halıfileks tarzıdır. Oyun parkı kumdandır ama bizdeki toprak, toprak ve yeşil alan. Arka tarafta oyun parkımız ve çim alanımız var.

Sıradan mahallelerin yanı başında kurulan bu prestij kaleleri çevresini de dönüştürmektedir. Kapalı duvarlar ardında yaşayanlar, çevredekilerde önce merak

²⁶⁹ [K20] 04.07.2017 tarihli görüşme.

²⁷⁰ [K27] 06.07.2017 tarihli görüşme.

uyandırır. İçeride kimler ne şekilde yaşamaktadır? Hiçbir karşılaşma olmasa bile herkesin ikna olduğu şey, bu sitede yaşayanların çevredeki sıradan kişiler gibi yaşamadıklarıdır. Bir fırından ekmek almak veya eski bir sokak kahvesinde çay içmek gibi sıradan gündelik pratikler, prestijli konut sakinlerinin yapabileceği şeyler olmadığına birçok kişi ikna olmuştur.

Mahalle bu prestijli yaşam biçimine ayak uydurmaya çalışmaktadır; mahalle ve site arasındaki asıl çatışma kamusal alanlar üzerinden gerçekleşmektedir. Eski fırın, kasap, kahvehane ve diğerleri kabuk değiştirmiştir. Yapı şirketi sahibi olan katılımcı, bu dönüşümü şu sözlerle tanımlamıştır:

“Kâğıthane biraz daha modernleşti. Eskiden köy tipi lokantalar varken, şimdi bayağı güzel restoranlar, kafeler, insanların oturacağı yerler var. Belki işin doğası da onu gerektiriyordu. Eskiden mesela Kâğıthane’ye baktığınızda, köylü tipli Kâğıthaneli daha böyle şehir yaşamını seven bir Kâğıthane hâline geldi. Tabii son on beş yılda ciddi parklar, yeşil alanlar yapıldı. Güzel tesisler yapıldı, düğün salonları vesaire. Çocuklar için tesisler, spor salonları Kâğıthane’ye ciddi bir motivasyon kazandırdı. Bizim projelerimizin neyi değişti? Ciddi bir otopark mantalitesi yerleşti herkese. Herkes artık binalarda otopark olması gerektiğine inandı ve inanıyor. Otopark olan daire ve olmayan daire arasında iki-üç yüz milyar lira fark var rahat. Site yaşantısı Kâğıthane’ye gelmeye başladı.”²⁷¹

Site yaşantısının sunduğu imkânların Kâğıthane’ye gelmesi, mahalle sakinlerinin gündelik ihtiyaçlarını karşılayabildikleri kamusal alanların dönüşmesi anlamına gelmektedir. Sıradan insanların gündelik ihtiyaçları değişmezken bu ihtiyaçları karşıladıkları mekânlar kapanarak yerlerine başka biçimlerde yenileri açılmaktadır. Sitelerin çevresinde yer alan mahallelerde yaşayanların hayat standartları ve gelir seviyeleri değişmezken, ihtiyaçlarını karşıladıkları yerler farklılaşmaktadır. Yeni açılan dükkanlar kentsel dönüşümle birlikte artan maliyetlerini sattıkları ürün fiyatlarına yansıtmaktadır.

Site duvarlarıyla dışlanan ötekiler, duvarların dışında bulunan kamusal alanlarda da bir dışlama ile karşılaşmaktadırlar. Bu kamusal alanların duvarları yoktur

²⁷¹ [K20] 04.07.2017 tarihli görüşme.

ancak, herkesin rahatlıkla girip ihtiyaçlarını karşılayabildikleri yerler de değillerdir. Planlamacılar, siteler ve mahalleler arasında örülü, gözle görülen duvarların farkındadırlar. Ancak plancıların gözden kaçırdığı nokta, gerçek duvarların sitelerin dışında, kamusal alanlarda da rldğdr. Planlama süreçlerine müdahil olan ve Kâğıthane Belediyesi'nde başkan yardımcılığı görevinde bulunan katılımcı, iyi niyetli bir yaklaşımla duvarları kaldırmaktan bahsetmekte, yeni yapılan binaların çevresine duvarlar rdrlmeyeceğini söylemektedir:

“(...) Hiçbir zaman siteyi tamamen mahalle gibi yapabiliriz diyemeyiz, ama biz sitedeki sosyal hayatı yeni mahalle hayatına yakın bir hayat olmasını istiyoruz. Bekliyoruz o yüzden, mesela duvar yaptırmamaya çalışıyoruz, olabildiğince istemiyoruz duvar yapılmasını. Yeni yapılan binalar, rezidans şeklinde binalar, mahalle ile bütünleşik şekilde olsun istiyoruz. Oradan çıkan birisi mahalle ile rahat diyalog kurabilsin. Ayrı yapılar oluşsun istemiyoruz. Mesela Bildiği kadarıyla sitelerin etrafı akşamları çok تنها oluyor. Her taraf duvarlar ile kapalı olmasa, bir sokak kültürü devam ettirilmiş olsa mesela bir dkkn olur, sokakta bir esnaf olur, orada birileri olur, daha güvenli alanlar oluşabilir. Biz bunu Kâğıthane'de sağlamaya çalışacağız. Mahalle kültürünü yeni dönüşümde korumaya çalışacağız.”²⁷²

Planlamacıların gözden kaçırdığı nokta, kentsel ayrışmanın yalnızca fiziksel sınırlarla ilişkili olmadığıdır. Kâğıthane'deki siteler, bahçe kentlerde olduğu gibi kilometrelerce uzaklara kurulmamış aksine hemen eski mahallelere bitişik bir konumda yer almaktadır. Fiziksel anlamdaki kentsel ayrışma, kentsel mekânda mikro düzeyde yaşanmaktadır. Duvarlar, bu ayrışmaların fiziksel ve sembolik işaretleridir. Kaldırım ile kafe arasında veya sokak ile otopark arasında yer alan duvarlar, artık yalnızca kapalı sitelerin etrafında değildir. *Mikro ayrışmayı* da kamusal alana taşıtmaktadırlar.

Kapalı sitede kişi, çizdiği bir alanın etrafına duvarlar örerek ötekini dışarda bırakır. Siteler mekânsal anlamda nasıl bir ara form ise site sakini de benzer şekilde kırsal ve modern insan arasında kalmış bir ara formdur. Ara form kişiler, bireysel

²⁷² [K15] 25.11.2016 tarihli görüşme.

yalnızlık ile toplumsal birliktelik arasında tercihini tam olarak yapamamıştır. Post modern dünyada ise birey duvarlarını kendi çevresine örerek var olmaktadır. Bireyin amacı birilerini dışarıda bırakmak değil kendi içine kapanabilmektir. Post modern şehirde bu arzuyu karşılayan fiziksel mekânlar ise karma kullanımlı yapılar, rezidanslar, konsept mekânlar, ofisler ve alışveriş merkezleri olmuştur.

3.1.3.3.2.2. Rezidans ve Foldhome: Konsept ve Narsist Yaşamlar

Post modern zamanın yalnız bireyinden bahsedebilmek için bunun ortaya çıkmasına neden olan dönüşümü sorgulamak gerekmektedir. Post modern çağda zaman ve mekân kavramları farklılaşmıştır. Zaman, tüm dünyanın kullandığı ortak bir dile ve tek bir düzleme indirgenmiştir.²⁷³ Zamanın sabitlenmesi, zamanın mekândan kopması anlamına gelirken, zamandan ayrılmış mekân içi boşaltılmış ve belirli bir yer olmaktan çıkarak her yer hâlini almıştır.

Modern dünyanın bir ürünü olan planlama, mekânı geçmişi ve geleceği ile birlikte tasavvur etmektedir. Ancak, zamandan koparılmış mekânda planlama, yer ile ilişki kuramaz. Plan her yerin planı olabilmektedir. Planlama, modernitenin yine kendi ürünü olan ulus devletlerin toplumları tasarlamak için kullandıkları araçlardan biridir. Zamanın ve mekânın boşaltıldığı küresel çağda ise planlama, yerel güçlerin elinden alınmış küresel güçlerin güdümüne geçmiştir. Küresel sistemde plancının ortaya koyduğu ürün her yerin ve her zamanın ürünüdür. Planlanan yapının İstanbul, New York veya Tokyo'da olması bir şey ifade etmemektedir. Mekân, zamanın hızı karşısında erimiştir. Plancı, yapılarını bu yersizlik üzerine kurar veya her yerin olabilecek yapılarını inşa eder.

Dünyanın herhangi bir yerinde karşılaşılabilecek bu yapılar, içerisinde yaşayan kişinin kim olduğunu umursamadan ona nasıl bir yaşam sürmesi gerektiğini dikte etmektedir. Bir makine gibi çalışan bu yapıların içerisinde ancak üretim bandındaki bir ürün gibi hareket edilebilir. Çarklar ve dişliler döner, kişiler ise binanın içerisine yerleştirilmiş aktivitelerin birinden bir diğerine sürüklenir. Bu durum, kişilerin

²⁷³ Anthony Giddens, **Modernite ve Bireysel Kimlik. Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum**, İstanbul, Say Yayınları, 2014, s. 32.

şikâyetine konu olmaz. Hatta birçoğu bunu talep eder, bir diğer kısmı ise sürüklendiğinin farkında bile olmadan yaşamına devam eder.

Bu makine yapılar, yeni bir karakter barındırmaktadır. Yalnız yaşamaktan zevk alan, yalnız yaşamayı arzulayan, görünürde yalnız olan ama gerçekte hiçbir zaman yalnız kalamayan bir karakterdir bu. Küresel çağın yalnızı, modernitenin yalnız karakteri *flâneur*'den çok farklı bir yalnızlık durumu yaşarmaktadır. Flâneur, şehirde kalabalığın içerisinde yalnızlığının bilincinde ve kendinin farkında olarak dolaşmaktadır. Küresel zamanın yalnızı ise yalnız olduğunu düşünse de kendini dahi görebilmesi mümkün olmayacak kadar kalabalıklar içindedir. Flâneur yapacak hiçbir işi ve uğraşı olmadığından şehrin içerisinde yol alır ve bu yol boyunca karşılaştığı ötekiler ona kendi ile yüzleşme, kendini tanıma imkânı sunmaktadır. Küresel yalnız ise çok meşguldür, plancının tasarladığı aktivitelerin birinden diğerine sürüklenirken bu koşturmacada ne bir ötekine ne de kendine rastlamaktadır.

Saha araştırması sırasında yapı şirketi sahibi olan yatırımcı, satılık veya kiralık daire taleplerinin farklılaştığını söylemiş ve bu yeni karaktere işaret etmiştir. Katılımcının tecrübelerine göre eskiden daha çok tercih edilen geniş ve çok odalı evler artık talep edilmemektedir:

“İlk siteyi, belediye binasının arkasında yaptım, kırk daire. Nişantaşı Üniversitesi'nden yukarı çıkarken, tek blok. O zamanki mantığımız şuydu: Biz Kâğıthane'ye aile yaşamına uygun yerler dedik. 3+1 daireler yaptık oraya, hepsi öyledir. O zamanlar bu sistemde yürüyordu. İkinciye şu an oturduğumuz siteyi yaptık. Burada da 3+1 daireler yaptık. Ama mutfakları yirmi metrekare, salonlar otuz metrekare. Bir tane ebeveyn yatak odası. Üçüncü proje yaptık, aynı mantığı götürdük. Ama toplum bu üç-dört senedir değişti. 2+1,1+1 dairelere daha mantıklı bakıyorlar, çünkü nesil gençleşiyor. Bizim ataerkil dediğimiz sistem kalktı. İnsan diyor ki, karı koca biz evleneceğiz ve evlendiğimiz zaman hiç olmazsa 1+1 daire alalım. Çocuğumuz üç sene sonra olacak.”²⁷⁴

Yatırımcının aile yapısı değişti diyerek anlatmaya çalıştığı veya gençler farklı evlerde yaşamak istiyor diyerek ima ettiği aslında şehirdeki yeni karakterdir. Bu

²⁷⁴ [K20] 04.07.2017 tarihli görüşme.

karakter ancak plancının ürettiği bir makinenin içinde rahatça yaşayabilmektedir. Bu makinenin içinde onun ne yapacağını düşünmesine gerek yoktur. Gündelik hayatı tasarlanmış ve boş vakitleri itina ile doldurulmuştur. Plancı, bu yeni karakter için hangi mekânları kullanacağını tasarlamıştır. Gündelik hayatta hangi vakitte ne yapacağı, başkaları tarafından kurgulanmıştır.

Makine-binanın içerisinde düşünülmemiş ya da boş bırakılmış bir metrekare yoktur, burada mekânın ve zamanın esnemesi mümkün değildir. Yatırımcının sözünü ettiği şey (çocuksuz ailelerin bu yeni binaları tercih etmesi) ise aslında tam olarak bu esneklikle ilişkilidir. Çocuk, yaratılışı gereği esnek ve değişkendir. Önce oyun oynamak istediğini söyleyen bir çocuk çok vakit geçmeden sıkılıp başka bir şey yapmayı arzu edebilir. Ancak bu makine-binalar içerisinde bir çocuğun değişkenliğini karşılayabilecek kadar çok aktivite üretmek veya programlama yapmak mümkün değildir.

Saha araştırması sırasında, bir rezidanstaki etkinlik esnasında anne ve on üç yaşındaki kızıyla gerçekleştirilen mülakat, çocuklu aileler ve çocuk bakış açısıyla rezidansları değerlendirme imkânı sunmuştur.²⁷⁵ Etkinlikteki tek çocuk olan on üç yaşındaki kız çocuğu, yaşadığı binada mutlu olmadığını ve taşınmak istediğini çünkü yaşıtı hiç kimsenin bu yapıda yaşamadığını paylaşırken, annesi de benzer gerekçelerle kısa süre içinde taşınacaklarını belirtmiştir. 2013 yılında yatırım amaçlı ve aile apartmanı olduğunu düşünerek satın aldıkları bu evden Kayaşehir’de bir siteye taşınacaklarını ifade eden anne, rezidans dairelerinin satın alma sürecini de şu şekilde anlatmıştır:

“Aile apartmanı olarak satın aldık ama tam tersi çıktı. Boşluğumuza denk geldi. Almaz olaydık. İlk anlatıldığında kafamıza yatan bir yer oldu. İlk evimizdi, yatırım anlamında iyi olabileceğini düşündük, tavsiye edenler de oldu. Yatırım olarak gerçekten iyi bir yer, ama çocukları yetiştirebileceğim bir yer değil. Çocuklara hitap eden bir yer değil, çünkü çocuk yok!”²⁷⁶

²⁷⁵ [K11] 22.11.2016 tarihli görüşme.

²⁷⁶ [K11] 22.11.2016 tarihli görüşme.

Çocuğuyla birlikte bu yapıda barınmadığını belirten anne, çocuksuz olsa burada yaşayabileceğini dile getirmiştir. Ayrıca, ilerleyen yıllarda kızının güven içinde bu yapıda yalnız olarak yaşayabileceğini de eklemiştir. *“Ama kızım üniversiteyi kazanmış olsa burada oturmasını isterim. Güvenlik açısından. Burada gençler daha çok arkadaşlar, üniversite öğrencileri yaşıyor.”* Bu ailenin yaşamış olduğu ikilem, Bauman’ın *“fırtınalı bir birliktelik”* olarak bahsettiği *“özgürlük ve güvenlik”* arasında tercih yapmak zorunda kalan post modern bireylerin yaşadığı çelişkiye iyi bir örnek oluşturmaktadır.²⁷⁷ Dışarının sunduğu esneklik, kişilerin hayatlarına sınırsız olanaklar sunmaktadır. Bu özgürlüğün bedeli ise belirsizliğin oluşturduğu güvensizlik hissidir. Güvende kalmayı tercih ederek her metrekaresi planlanmış yapılarda yaşamayı tercih edenler ise başkaları tarafından kurgulanmış bir hayatı yaşamak zorunda kalmaktadır.

Fotoğraf 7. Nef 11 rezidans²⁷⁸.

Bu tarz bir yapı içerisinde yaşamayı tercih eden şehrin bu yeni karakterlerine bu tercihleri ve gündelik hayatlarına dair çeşitli sorular yöneltilmiştir. Burada yaşamayı tercih eden kişiler genellikle yalnız yaşamaktadırlar. Kâğıthane özelinde ise çevre üniversitelerde ve Büyükdere Caddesi’nde yer alan iş merkezlerinde çalışan kişiler rezidanslarda oturmayı tercih etmektedirler. Üniversite üçüncü sınıfta hukuk

²⁷⁷ Zygmunt Bauman, **Bireyselleşmiş Toplum**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2011, s. 56.

²⁷⁸ Görsel için bkz. <https://www.nef.com.tr/projeler/nef-kagithane-11> (Erişim Tarihi 4 Kasım 2020)

öğrencisi olan katılımcı, Nef 11’de yaşamayı tercih etme nedenlerini şu şekilde anlatmıştır:

“Öncesinde yurttta kalıyordum. Öğrenciyim çünkü, NEF öğrenciler için de çok iyi bir avantaj. Çünkü etrafımızda çok fazla üniversite var. Haliç Üniversitesi, Ticaret Üniversitesi, Bilgi Üniversitesi... Hepsi birbirine yakın. Ben ilerde de burada olmayı tercih ederim hukukçu olacaksam. Çünkü adliye yakın, sosyal yaşantı bakımından da burada yaşamayı isterim. Çünkü benim burada müvekkil çevremi genişletmem çok olası. Mesela ben şu anda hukuk öğrencisiyim. Üçüncü sınıftayım, staj yapıyorum, ofis bloğu şurası, hemen yanımda bir avukatlık bürosu var, orada çalışıyorum. Patronum da burada oturuyor, Üç kat üstümde... Ofis şurası, ev şurası.”²⁷⁹

Şehrin yeni karakterleri kendileri için yaratılan konsept binalarda kendi gibi olan kişiler ile temas ederek yaşamlarını sürdürmektedirler. Bütün ihtiyaçlarını bu bina içerisinde karşılamaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi ev ve iş yeri yan yana konumlandırılmıştır. Bu yapıda yaşayanların birçoğu yine aynı firmanın ürettiği ofis binasında çalışmaktadırlar. Bu yapı bloğunun Kâğıthane’de ya da dünyanın herhangi bir yerinde olması onların hayatlarına hiçbir şekilde etki etmeyecektir. Şehrin farklı konumlarına iş veya okul için gidip gelen kişiler çevreleriyle bir temasta bulunmaya ihtiyaç hissetmemektedirler. Hukuk öğrencisi olan katılımcı, Kâğıthane ve çevresiyle temassızlığını şu sözlerle anlatmıştır:

“Ben buraya taşındığımdan beri dışarı çıkmıyorum mesela, gerek duymuyorum. Yani site dışında Kâğıthane tarafında pek bir şey yok. Sitenin altında yeterli derecede kafe olduğunu düşünüyorum.”

Plancının kurguladığı makine-binalar içerisinde bütün ihtiyaçlarını karşılayan bu yeni karakter, yapı aracılığıyla kendine bir kimlik yaratmaktadır. Oturduğu yapı yalnızca nasıl bir yerde yaşadığını göstermemektedir. Rezidans, kurgulanmış aktiviteleri ve sunduğu imkânlarla içerisinde yaşayanın zevklerine ve hobilerine hitap etmektedir. Plancı, yapıyı tasarlarken aslında içerisinde yaşayacaklar için bir kimlik inşa etmektedir. Kimlik, soyut anlamıyla bireyin zevklerine, arkadaş çevresine, boş

²⁷⁹ [K10] 19.11.2016 tarihli görüşme.

vakitleri nasıl değerlendirdiği gibi özelliklere işaret etmektedir. Somut bir kimlikten söz edildiğinde ise bu yapıda yaşamaya başladığında kişiye verilen giriş kartıdır. Ancak bu kart aracılığıyla yapıya giriş çıkış yapılabilecek ve yapı içerisindeki hareketler güvenlik tarafından takip edilebilecektir. Bu kartlarda, kiracının kimlik bilgileri yer almakta ve yapı içerisinde kullanılan diğer yerlere de bu kartla giriş yapılabilmektedir. Bir diğer Nef 11 kullanıcısı olan katılımcı kimlik kartlarıyla ilgili şu anısını paylaşmıştır:

“Benim başıma şöyle bir şey geldi: Geçen gün ben bu kartı arkadaşşıma verdim. Benim kartım yok, sen kartını versene bana Foldhome’a²⁸⁰ senin kartından rezervasyon yapayım. Şöyle ki, bir milyardan sonra aidat borcun olduktan sonra kart kapanıyor. Yani müzik odasını, parti odasını, sinema odasını kiralayamıyorsun. Arkadaşıma verdim kartımı, girişte kartı okutup geçiyor, güvenlik arkadaşlar beni tanıyor, orada gözüküyor işte B blok daire yetmiş dokuz girmiş içeriye. Güvenlik beni arıyor. Abi burada birileri var, müşteriler var, ev bakmak isteyen. Sistemden görüyorum içeriye girmişsin buradaysan... Dedim içeride değilim. Karttan görüyor, benim nerede olduğumu biliyor, halbuki ben dışarıdayım.”²⁸¹

Küreselleşen dünyada en çok dönüşen kavramlardan biri de kimlik olmuştur. Modern dünyada kimlik, inşa etmek için emek harcanan, kutsallık atfedilen, bu kutsal için gerekirse savaşılan bir değerdir. Küresel dünyada ise kimliğin inşa süreci hiç bitmez. Bir kutsiyet barındırmadığı gibi bugün kimliğin altını dolduran bir değer, ertesi gün yok olabilmektedir.

Kâğıthane özelinde bakıldığında ise sanayileşme sürecinde ortaya çıkan karakterlerin inandıkları, peşinden gittikleri bir değerleri vardır. Bu değer bazen ideolojik, bazen dinî bazen insani saiklerle oluşmuştur. Bu dönemde insanlar tanımını net bir şekilde yapabildikleri kimliklerine sahip çıkmışlar gerektiğinde onun için

²⁸⁰ Nef gayrimenkul projesi olan *Foldhome*, konsept bir projedir. Firmanın tanımı ile Foldhome, “dünyada ilk kez Nef projelerinde uygulanıyor. Nef, Foldhome’un temel amacını “bir eve sığmayacak tüm odaların katlanarak eve dahil edilmesini sağlamak” olarak açıklıyor. “Kişisel kullanım içindir. Evinizin bir odası gibidir. Aidat gerektirmez. Kullan-öde sistemiyle çalışır. Kullanılmayan alanlar için ödeme yapılmaz. Tesisler eskidiğinde veya onarılması gerektiğinde kimseden para toplanmaz bu gider amortismanndan karşılanır.”

²⁸¹ [K9] 19.11.2016 tarihli görüşme.

mücadele etmişlerdir. Küresel dünyada ise kimlikler bir kutsiyet barındırmaz. Bu çağın kimlikleri her gün yeniden tasarlanan bir kıyafet gibidir. Sahibi bu kıyafetin bedeniyle, rengiyle, yakasıyla her gün oynamakta, sıkıldıkça bir başka şekle sokup yeniden giymektedir. Küresel dünyada mekân ise her gün yeniden inşa edilen kimliğin sökülüp takılan parçalarından biridir. Yaşanılan ev, çalışılan ofis, gidilen kafe, alışveriş yapılan yer artık yalnızca yaşamsal ihtiyaçların karşılandığı mekânlar olmaktan çıkarak kimliği yansıtan şeylere dönüşmüşlerdir.

Kâğıthane’de sanayi yapıları; ofis, rezidans, alışveriş merkezi gibi yapılara dönüşürken bu yeni yapılara yeni kimlikler taşınmıştır. Diğer bir ifadeyle bu yeni mekânların kendi kimliğinin bir parçası olmasını uygun bulan bir sınıf burada yaşamaya başlamıştır. Bu insan topluluğunu ifade ederken her ne kadar sınıf ibaresi kullanılsa da kastedilen toplumsal bir sınıf değildir. Bu kişileri karakterize eden şey, alt-orta-üst gelir grubundan herhangi birine ait olmaları değildir. Tim Butler’ın bahsettiği gibi süper-soylulaşmış bir sınıf olmadıkları gibi, bu grubun bir habitus oluşturduğunu da söylemek mümkün değildir. Küresel dünyanın yeni makine-binalarında yaşamayı tercih eden bu insanlar aynı kafelere gitmekte, aynı restoranlardan yemek yemekte yani benzer şekilde sosyalleşmektedir. Ancak gidilen kafeler veya yaşanan mekânlar kültürel bir tercihin ürünü değildir.

Küresel dünyanın planlama anlayışı mekânın ve zamanın esnekliğini sınırlayan bir yaklaşıma sahiptir. Tasarlanan mekanlar size nasıl bir hayat tarzına sahip olacağınızı tüm detayları peşinen sunmaktadır. Bu nedenle yapılan tercihlerin bilinçli olduğunu söylemek güçtür. Kişiler yeni zevklerini belirlemek, yeni tercihlerde bulunmak yani kimliklerini yeniden ve yeniden inşa etmek için her daim değişime açık olmak zorunda hissetmektedir. Bauman bu kaygıyı şu şekilde tanımlamaktadır:

“En asap bozucu temel endişe, sağlam bir toplumsal sınıf ya da kategori içinde nasıl bir yer bulunacağı ve –bulunması hâlinde– bu yerin nasıl korunacağı ve dışarı atılmaktan kaçınılacağı değildir; kişiyi endişelendiren, zorlukla

oluşturulan çerçevenin bir anda parçalanacağından ya da eriyeceğinden duyulan kuşkudur.”²⁸²

Kimliklerin içine oturtulduğu çerçevenin sınırları sabit kalsa bile içerisindeki görüntü her daim değişmelidir. Bu değişkenliği sağlayacak yeterince malzeme elde etmek için gündelik hayatın sıradan işleri, kimliği oluşturan önemli parçalara dönüşmüştür. Yeme içme gibi en temel ihtiyaçlar bile bu görsel şölenin bir parçası hâline gelmiştir. Saha araştırması sırasında Kâğıthane’de yeni yapılan yapılardan birinde yer alan bir kafe çalışanına söz konusu yeni karakterler sorulduğunda onları ne yedikleri ne izledikleri ve nelerden hoşlandıkları üzerinden tanımlamıştır:

“Yeme zevkleri de dünya mutfağına daha yakın, daha açıklar, farklı şeyleri denemeyi seviyorlar. (...) Herkes futbol izlerken, burada basketbol izleyen insanlar var. Türkiye’de varsa yoksa futbol gibi bir algı var (...) bunu aşmış insanlar da var burada (...) Hepsinde farklılık var. Mesela yabancı dizi kültürü buradaki hemen hemen herkeste vardır. Yabancı kanallardan haberleri vardır, yurtdışından gündemden haberleri vardır. (...) Ekonomiden konuşuluyorsa hapsinin kuracak bir cümlesi çıkar.”²⁸³

Kimlikler başkalarına gösterildiği ölçüde gerçek bir kimlik olarak algılanmaktadır. Başkasına gösterilmediği sürece nerede ne yenildiği veya boş zamanların nasıl geçirildiğinin bir anlamı yoktur. Bu gösteriler, başlangıçta kimliği ifşa etmenin aracı iken zamanla gösterinin devam etmesi ana gaye hâline gelmiştir. Yukarıda bahsedilen kafenin bir diğer çalışanı ise yeni karakterlerin sürekli değişen hayatlarını gözetlediğini şu cümlelerle ifade etmiştir: *“Sürekli seyahat ediyorlar, sürekli geziyorlar, sürekli eğleniyorlar. Anlatıyorlar, instagramda da takip ediyoruz.”²⁸⁴*

Gösterinin devam etmesi için sürekli yeni faaliyetler içerisinde bulunma ihtiyacı hisseden yeni karakterlerin imdadına planlanmış makine-binalar yetişmektedir. Plancı, makine-binanın içerisine farklı deneyimlerin yaşanabileceği

²⁸² Bauman, **Bireyselleşmiş Toplum**, s.182.

²⁸³ [K4] 22.10.2016 tarihli görüşme.

²⁸⁴ [K3] 22.10.2016 tarihli görüşme.

mekânlar tasarlamaktadır. Kâğıthane’de yer alan rezidanslardan biri olan Nef’te *Foldhome* olarak isimlendirilen etkinlik odaları mevcuttur. Bu odalarda karaoke şarkı söylenebilir, tek başınıza –sinema ortamında– film izlenebilir, spor yapılabilir, misafir ağırlanabilir ya da çok amaçlı salonlarda her gün farklı bir etkinliğe dahil olunabilir. Foldhome, “1+1 24 odalı evler” sloganıyla pazarlanan ve boş zaman geçirme alanları sunan farklı deneyim ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik konsept bir çözümdür. Bu konsept bir emlak sitesinin web sayfasında şu cümlelerle potansiyel müşterilerine tanıtılmaktadır:

“Foldhome, evinizi salon ve oda kavramından öteye taşıyan bir yaklaşım. Bir evin ya da ofisin içine sığamayacak, hatta güvenli sitelerin sosyal tesislerinin kapsayamayacağı kadar farklı üniteler sunan Foldhome sistem, ihtiyaç-istek üzerine ödemesi yapılarak kullanılan yedek odaları tanımlıyor. Nef 163’de kiralama sistemi ile kullanılabilen, içerdiği aktiviteye özel tasarlanmış yirmi dört yedek oda bulunuyor. Misafir, Çalışma, Playstation, Sanat, Parti & Müzik, Karaoke, Gusto Odaları yanısıra farklı tasarımda Sinema Salonları kapalı foldhome ünitelerinden bazıları. Açık Hava Sineması, Gökyüzü Gözlemevi, Açık Hava Barbekü ve Parti alanı, Teras Jakuzi ve Güneşlenme Alanları ise açık foldhome birimleri. Yirmi dört katlı bloğun en üst kotuna alınan Roof Fitnes salonu aidata dâhil ama kişisel spor stüdyoları diğer foldhome birimler gibi kiralama sisteminde kullanılabiliyor.”²⁸⁵

Foldhome’da etkinliklerin pazarlamasından sorumlu olan katılımcı ise foldhome’u şu cümlelerle özetlemeyi seçmiştir: “1+1 alıyorsun, 1+24 senin oluyor. Her şey içinde.”²⁸⁶ Küresel sistem, yarattığı yeni karakterlerine arzu ettikleri özgürlüğü verirken sınır kavramının yapısı ile oynamıştır. Kişiler sınırsızca özgür olmak isterken aynı zamanda başkalarının kendi sınırlarına yaklaşmamasını istemektedir. Etkinlik sorumlusunun söz ettiği gibi her şeyi içine alan 1+1 bir yaşam alanı, sınırların esnemesine bir örnektir. Bu esneklik yalnızca mekânsal anlamdaki

²⁸⁵ <http://htemlak.haberturk.com/diger-haberler/haber/839587-foldhome-anlayisi-ile-24-odali-11-daireler> (Erişim Tarihi 10 Kasım 2020)

²⁸⁶ [K8] 19.11.2016 tarihli görüşme.

sınır söz konusu olduğunda gerçekleşmez. Kişilerin ötekiler ile kurdukları ilişkilerin de çeperi esnemiş, sınırların yapısı değişmiştir.

Bu durum Kâğıthane’de ise şöyle gerçekleşmektedir. Kişilerin akrabalık bağları zayıflamıştır. Yalnız yaşamayı tercih eden bu kişiler şehir ile doğrudan ilişki kurmayan daha içe dönük bir yaşam tarzına sahip binalara yönelmişlerdir. Ancak, bu yapı içerisindeki kendine ait küçük mekânında şehrin farklı yerlerine giderek yapabileceği tüm faaliyetleri yapabilmek istemektedir. Bu talebi görmezden gelmeyen küresel sermaye ise sınırları zorlayarak bir yapının hatta 1+1 bir odanın içerisine bir şehirde yapılabilecek birçok sosyal faaliyete alan açmıştır. Etkinlik pazarlama sorumlusunun da vurguladığı üzere “her şey 1+1’in içindedir”.

Fotoğraf 8. Foldhome²⁸⁷.

Bir diğer deformasyon ise kişinin kendi ve öteki ile kurduğu ilişkide olmuştur. Kişiler kendilerini şehirden yalıtarak içe kapanmıştır. İçe kapanmak için tercih ettikleri rezidanslarda ise kendileri ile baş başa kalmaya, kendileriyle karşılaşmaya neredeyse hiç fırsat bulamamaktadırlar. Bir makine gibi tasarlanmış bu yapılar içerisinde ilgiyi dağıtacak, kişiyi bir faaliyetten diğerine sürükleyen çok sayıda etkinlik kurgulanmıştır. Bu faaliyetlerde yer almaya çalışanlar, kendileri ile gerçek anlamda yüzleşmemekte ve kendilerini inşa edebileceği bir ötekiyle de ilişki kuramamaktadırlar.

Şehrin bu yeni karakteri, yoğun olmaktan şikâyet ettiği gibi makine-binaların zamanının her dakikasını doldurmasına da ihtiyaç duymaktadır. Esnek bir zaman ve

²⁸⁷ Görsel için bkz. <https://www.nef.com.tr/projeler/nef-kagithane-11> (Erişim Tarihi 12 Kasım 2020)

mekânda yaşamakta zorlanmaktadır. Bu nedenle foldhome gibi hazır kurgulanmış ve ona sunulmuş etkinlikler içerisinde yer almaktan memnun görülmektedir. Bu noktada çalışmanın birinci bölümünde yer verilen Richard Sennett'in narsist tanımı, yeni yapılardaki yeni karakterleri anlamlandırmada ufuk açııcıdır.

Sennett, 18. ve 19. yüzyıllarda dönüşen kamusal alanı, mekânların işlevlerini ve şehrin yerleşim düzenini merkeze alarak, bireyin davranış kalıpları bağlamında tartışmaktadır. Bu tartışma özellikle gündelik yaşam, kamusal roller, davranış kalıpları ve giyim alışkanlıkları gibi kişiye ve kişiliğe özgü pratiklerin, benliğin kendine kapanma ve boşluk hissiyle var olma biçimleri (narsisizm) üzerinde durmaktadır. Sennett, kişinin/bireyin kendi içine kapanmasını bir çeşit narsistik varoluşa geçiş olarak nitelendirmekte ve bu davranış değişikliğini de bireyin kamusal alandan çekilmesi olarak görmektedir. Buradaki kamusal alandan çekilme, bireyin öteki ile ilişki kurma temasını gerçekleştirememesidir. Kendini bulma ve toplumla ilişki kurma hususlarında, varoluşsal bir ötekiye ihtiyaç duyan birey, kamusal alandan çekilerek bu ihtiyacını kendi içine kapanma ve boşluk hissiyle ikame etmektedir.²⁸⁸

Sennett'e göre narsist kişi, kendini dış dünyaya kapatıp kendiyile baş başa kalarak benliğine anlamlar yüklememektedir. Yaratılan bu nadide benliği mutlu etmek için ise yeni deneyimler ve hazlar peşinde koşmaktadır. Sennett'e göre narsist kişilik, kendine hayran değildir; aksine kendi kimliğini, arzularını ve nasıl tatmin olacağını henüz çözememiştir ve çözmek arzusuyla kendine yönelmiştir. Narsist, kendi yansımaya hayranlıkla bakmaz, bu yansımanın izini sürer. Gündelik yaşamındaki tüketim alışkanlıklarının çeşitliliği ve yeni deneyimlerle kendini anlamaya çalışmaktadır.

Rezidans tipi konutlarda yaşayanlar, bulundukları konumda sokak, cadde ve mahalle ile ilişki kurmadan bina/yapı içerisinde kendi gibi olanlarla etkinlikler gerçekleştirerek boş zamanlarını geçirmektedirler. Foldhome ise etkinlik kavramını bir sunuma ve gösteriye dönüştürerek âdeta yaşam tarzı olarak ayrı bir alan yaratmaktadır. Bu alanda gerçekleştirilen her etkinlik, bir anlamda Sennett'in narsist kişilik

²⁸⁸ Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, s. 95- 426.

tanımındaki gibi kendini dış dünyaya kapatarak boşluk hissini doldurma yönelimindedir. Foldhome tam da bu noktada narsist kişiliğin boşluk hissini gidermek için gündüz ve akşam saatlerinde çeşitli etkinlikler sunmaktadır. Nef'te oturan ve aynı zamanda emlakçı olan katılımcı, katıldığı etkinliği ve katılım amaçlarını şöyle aktarmıştır:

“Genelde akşam etkinliklerine katıldım. Viski tadım günü yaptılar mesela, üç defa yaptık herhâlde. Viski tadımı var, yedi çeşit viski sunuyorlar ücretsiz, sıcak bir ortam, niye katılmayayım ki? O akşam işten gelmişim yorgun argın evde oturup televizyon izleyeceğime...”²⁸⁹

Narsist kişiliğin gerçek ihtiyacı, deneyimin kendisidir. “O deneyimde hep kendi kendisinin bir ifadesinin ya da yansımasının peşinden koşar, her bir özel ilişkiyi ya da anı değerden düşürür, çünkü kendisinin kim olduğu sorusuna asla yeterli yanıt alamayacaktır.”²⁹⁰ Kendini dinlemeyi, gerçek anlamda kendisiyle yüzleşmek için ötekiyle ilişkide olmayı tercih etmeyen narsist kişilik, yorgun argın işten döndükten sonra dinlenmeyi tercih etmek yerine hemen bir etkinliğe dâhil olmayı istemektedir. Bu istek bir nevi kendinden kaçışın göstergesidir.

Kâğıthane'deki bu yapılarda yaşamayı tercih eden kişiler üst gelir düzeyine mensup değillerdir. Bu etkinlikler rezidansta yaşayan kişilerin ortak zevkleri veya alışkanlıkları olduğu için de yapılmamaktadır. Tam aksine katılımcıların için birçoğu ilk kez tecrübe edilen şeylerdir. Foldhome'un sunduğu etkinlerden bazıları viski tadımı, mutfak sanatları, kahve tadımı ve suşi yapımı şeklindedir. Rezidansta yaşayanların birçoğu daha önce tecrübe etmedikleri bu etkinliklere katılmaktadır, dolayısıyla bu etkinlikler bir sınıfın kültürel ortaklıkları veya ortak zevkleri olan bir insan topluluğunun bir araya gelme faaliyeti şeklinde gerçekleşmemektedir. Katılımcıları bu etkinliklere çeken şey narsist kişikte ifade edilen deneyim odaklı yaşam biçimleridir. Foldhome sorumlusu ve emlakçı iki farklı katılımcının deneyimleri de söz konusu çıkarımları destekler niteliktedir:

²⁸⁹ [K9] 19.11.2016 tarihli görüşme.

²⁹⁰ Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, s. 416.

“Guatemala’den, Kenya’den gelen özel çekirdekleri kendileri çekiyor nasıl hazırlanıyor nasıl yapılıyor... Size bir kültür veriyor, o saatten sonra gidip Starbucks’ta içmiyorsun mesela...”²⁹¹

“Aynen, çok doğru. Ben kahvenin o kadar detayına girmemiştım, damıtma kahve gibi (...) Evet, suşi yıllardır duyduğumuz suşi çiğ balık, adamlar geldi burada suşinin nasıl çıktığını nasıl yapıldığını, bir sürü nasıl değişik tatlandırıldığını bize anlattı. Hayatımda bana deseler ki gel sana suşi öğreteceğiz, ne katılacağım! Ama sitenin içinde pat katıldım. Suşi ile ilgili bir sürü şey öğrendim.”²⁹²

Tim Buttler’ın İngiltere’de yaptığı araştırma ile ortaya koyduğu süper-soylulaşma kavramı, kentsel dönüşüm sonrası Kâğıthane’de yaşamaya başlayan kişileri de tanımlamak için de uygun mudur? Kâğıthane’nin yeni yapılarındaki bu yeni sakinler de İngiltere’de olduğu gibi sınıfsal açıdan arada kalmışlardır. Eğitim seviyeleri anne babalarına göre, gelir seviyeleri ise bir önceki nesle oranla daha yüksektir. Ancak, İngiltere’den farklı olarak bu kişiler bu bölgede yaşamaya sonradan başlamışlardır. İngiltere tecrübesinde ise dönüşmüş bir bölgenin tekrar dönüşüme uğraması sonucu süper soylulaşmış olarak isimlendirilen bir sınıf oluşmuştur. Kâğıthane’de rezidanslarda yaşamaya başlayan kişilerin ortak zevkleri ve ilgi alanları olduğunu söylemek zordur. İngiltere’de ise bir kültürel habitustan bahsetmek mümkündür. Süper-soylulaşmış gruptan ayıran en belirgin özellik ise Kâğıthane’de rezidansta yaşayan kişilerin gündelik hayatlarında katıldıkları etkinlikler ya da sosyalleşme biçimleri, başkaları tarafından kurgulanmıştır. Tercihleri kendi seçimleri değildir. Daha küçük metre karelerde yalnız başına yaşayan bu karakterlere aslında dayatılan bir yaşam biçimi söz konusudur.

“Ücretsiz etkinlik düzenliyorlar, çoğu kişinin ilgisini çekmeyebilir ama biz hepsine katılıyoruz. Viski tadımı, bir şef getiriyor mesela, Mutfak Sanatları Akademisi’nden aşçılar geliyor yemek yapıyorlar. Biz onları tadıyoruz. İyi yani. Bedava yemek yiyoruz (...) Kahve etkinliği mesela çok iyiydi, hayatımda içmediğim kahveleri orada içtim mesela.”²⁹³

²⁹¹ [K8] 19.11.2016 tarihli görüşme.

²⁹² [K9] 19.11.2016 tarihli görüşme.

²⁹³ [K9] 19.11.2016 tarihli görüşme.

Nef sakini ve aynı zamanda emlakçı olan katılımcının sözlerinden anlaşıldığı üzere etkinlikler, rezidansta yaşayan kişilerin bu yapıda yaşamaya başlamadan önce tecrübe ettikleri deneyimler değildir. Etkinliğin gerçekleşeceği o an için orada olmak katılımcıyı yeterince tatmin etmektedir. Sonrasında bu deneyimin hayatının bir parçası hâline gelip gelmeyeceği ise belirsizdir. Söz konusu deneyimler başkalarına gösterildiği ölçüde bireyin hayatının bir parçası olmaktadır. Bu gösteriler, zamanın yeni yapay kimlikleri için önemli verilerdir. Aynı katılımcı etkinliklere bakış açısını ve deneyimlerini şu sözlerle paylaşmıştır:

“Bir teraryum etkinliği oldu, kendi oksijeninde yaşayan bitkiler, cam fanus içinde. Su koymuyorsun, kendi kendine oksijenini alıyor, besliyor, büyüyor (...) Evde bir sürü bitki var annemin evinde, onları her gün suluyor, ediyor. Annem bir gidiyor şehir dışına, kim sulayacak onları, kimse. O yüzden o cam fanus baya ilgimizi çekmişti. (...) Dışarıda ben onu almak için sordum, Kanyon’da gördüm üç yüz yirmi TL cam fanus. Ben onu bedava aldım etkinliklerden, o da iyiydi.”²⁹⁴

Yapılan etkinliklerden bir şey öğrenmenin, bir kültürel birikim elde etmenin yanında kişileri en çok tatmin eden şey ise etkinliğe katılmış olmaktır. Etkinliğin ne olduğu önemli değildir. Önemli olan tek şey kendini bulmaya çalışan kişinin etkinlik anında haz alıp almamasıdır. Bu karakterin kendini gerçek anlamda tanıyabilmesi için deneyimlerden öte bir ötekine ihtiyacı vardır.

Sennett, narsist kişiliği tanımlarken kendine kapanmanın doyum sağlamadığını ve benliğine zarar verdiğini söyler²⁹⁵. Foldhome’un birçok etkinlik odası, bireysel olarak kullanıldığı gibi başkaları ile birlikte yapılan etkinlikler için de kullanılır. Örneğin sinema salonunda tek başına film izlenebilir. Çok amaçlı salonlarda düzenlenen gündelik etkinlikler ise başkaları ile birlikte gerçekleştirilir. Saha araştırması kapsamında katılan bir etkinlikte rezidans sakinine etkinlik sırasında ötekiler ile kurduğu ilişki hakkında soru sorulmuş ancak alınan cevapla etkinlikler sırasında katılımcıların kendi zevklerini çözmeye yoğunlaştığı, bir başkası ile bedenlen aynı ortamda bulunmanın ötesine geçmediği görülmüştür.

²⁹⁴ [K9] 19.11.2016 tarihli görüşme.

²⁹⁵ Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, s. 416.

Katılımcılara, yer aldıkları etkinliklerde önceden tanımadıkları kişilerle tanışma imkânları sorulduğunda, yeni kişilerle tanıştıkları ancak bu tanışmanın kısa süreli olduğu paylaşılmıştır. Hukuk fakültesi öğrencisi ve aynı zamanda tasarımcı olan katılımcının yeni kişilerle tanışma deneyimleri şöyledir:

“Asansörde gördüğünde merhaba merhaba en fazla, 1-1,5 saat sürüyor etkinlikler. O sırada siz önünüzdeki şey ile meşgul oluyorsunuz, o yüzden sosyalleşme adına bir etkinlik olmuyor. Anlatan kişiyi dinliyorsunuz, önünüzdekini yapıyorsunuz. O yüzden birebir muhabbet ettiğiniz öyle bir zaman yok. İş biten de çıkıyor gidiyor zaten.”²⁹⁶

Öteki ile kurulan ilişkilerin dönüştüğü bir diğer foldhome hizmeti ise misafirler için hazırlanmış suit odalardır. Rezidans sakini katılımcı, foldhome tecrübelerini şu şekilde anlatmıştır:

“(…) Bir sistemi var, sistemden bakıyorsun. Önceden randevu yapman lazım. Mesela benim Trabzon’dan akrabam geldi, burada kalacaklar. Ya annemlerin evinde kalacaklar ya benim evimde. Kapatıyorum abi beş günlük, otele göndersek para, al diyorum yeğenim, beş gün burada kaldılar. Ve mutlu olup gittiler. NEF’i burada tanıdılar, orada bir anlatıyorlar. Trabzon’da da NEF yapsalar, böyle anlatıyorlar. Çünkü misafir odasını geldi kullandı, sinemayı kullandı, barbekü yaptık, parti- karaoke yaptık. Misafir geldi, burada mutlu olup gitti Trabzon’a.”²⁹⁷

Katılımcı, bu deneyimini bahsettiği şekilde değil de kendisinin ve ailesinde alışageldiği şekilde evinde ağırlayarak yaşasaydı aynı süreci akrabalarıyla geçirecek, akrabalarını memnun etmek için onlara ne yapmak istediklerini soracaktır. Bir yapının içinde farklı aktivitelere katılmak yerine tercihleri doğrultusunda şehrin farklı bölgelerine gidip gelecekler, belki bir ormanda piknik yapacaklar, şehrin en işlek caddesinde yürüyecekler, farklı dükkânlara girip çıkacaklar, bir sinema salonuna gidecek, bir akşam eğlenmek için sokaklarda yürüyeceklerdir. Ancak, yukarıdaki örnekte, başka bir şehirden İstanbul’a gelen bir aile tüm tatil zamanını bir yapıya kendini kapatarak geçirmiştir.

²⁹⁶ [K13] 22.11.2016 tarihli görüşme.

²⁹⁷ [K9] 19.11.2016 tarihli görüşme.

Bu deneyim göstermektedir ki makine-bina olarak isimlendirilen bu yapılar, esnek mekâna ve zamana fırsat tanımayan bir şekilde kurgulanmıştır. Bu yapı sakinleri bir ev satın alırken önceden kurgulanmış bir hayat tarzını da satın almaktadırlar. Makine-binalar; bireylere kişisel beğenilerini tanıma ve bu doğrultuda seçim yapma fırsatı tanınmayarak önceden hazırlanmış paket bir program sunmaktadır. Şehrin farklı yerlerinde tecrübe edilebilecek faaliyetlerin önemli bir bölümü (yeme-içme, sinema, yürüyüş, piknik vb.) bir yapının içinde öteki ile karşılaşmaya imkân tanımadan yapılabilmektedir.

Kamusal alan kavramı açısından değerlendirildiğinde foldhome'ların kamusal alan mı, yarı kamusal alan mı olduğu tartışmak anlamsızdır. Üzerinde durulması ve tartışılması gereken nokta ise kendi kendine yeten kurgulanmış makine-binaların şehrin bütününde yaratabileceği etkilerdir. Bu yapılar, şehrin bütününden ziyade bir gruba yönelik planlanmaktadır. Farklılıkların yer almadığı ve ötekiyle ilişki kurmanın mümkün olmadığı bu yapıların sakinleri, sokak veya mahalle benzeri gerçek kamusal alanlardan da çekilmiştir. Böylelikle söz konusu yapı sakinleri ile kentin diğer sakinleri arasında bir toplumsal ilişki geliştirme imkânı da azalmıştır.

Konut tercihi doğrultusunda yaşanan bu mekânsal tercihlerin yanı sıra kamusal alanın en aktif mekânları arasında yer alan iş yerleri de plancılar tarafından kullanıcıları için tasarlanan mekânlar haline gelmiştir.

Fotoğraf 9. Foldhome odası²⁹⁸.

3.1.3.3.2.3. Kampüs-Ofis: Bir Kurgu İçinde Yaşamak

Modernleşme sonrası gündelik hayatın önemli bir parçası hâline gelen mekânlardan biri de iş yerleridir. Küreselleşme sürecinde eski sanayi yapıları da ofis alanlarına evrilirken, Kâğıthane’de de ofis binaları da yeni konsept tasarımlarla sanayi yapılarının yerini almaya başlamıştır. Dönüştürülen bu yeni alanlar, planlamacılar tarafından en küçük detayına kadar planlanmış, bütün mekânların ne şekilde kullanacağı belirlenmiştir.

²⁹⁸ Görsel için bkz. <https://www.nef.com.tr/projeler/nef-kagithane-11> (Erişim Tarihi 12 Kasım 2020)

Fotoğraf 10. Kampüs - Ofis²⁹⁹.

Rezidanslarda olduğu gibi bu binalarda da yapının dışına çıkmadan tüm ihtiyaçların karşılanabileceği ortak alanlar oluşturulmuştur. Ortak alan kullanımı ise eski ofis yapılarından farklılaşmaktadır. Kâğıthane’de bir yapı firması tarafından inşa edilen ofis projesinin koordinatörü olan katılımcı, yeni konsepti şu cümlelerle anlatmıştır:

*“Buranın konsepti, bedava ofis konsepti. Mesela herkes kendisi için birer tane asistan yerine ortak kat asistanları kullanıyor. Dışarıdan bir telefon geldiği zaman ofisinde asistan yok, kadın asistanı telefonu açıyor. Ne yaptık burada, daha kompakt Türkiye’deki normal ofis sisteminin dışında bir konsept geliştirdik.”*³⁰⁰

Proje koordinatörünün de belirttiği üzere, iş organizasyonu ve asistanlık görevleri de binanın hizmeti olarak sunulmaktadır. Bu binada bir ofis kiralamak ya da satın almak; planlayan bir asistana, konferans salonlarına, toplantı odalarına, havuza, helikopter pistine, sosyalleşme alanlarına sahip olmak anlamına da gelmektedir. Foldhome’larda olduğu gibi tüm bu hizmetler bir ekip tarafından yönetilmektedir. Çizgileri çok net olan ve esnekliğe izin tanımayan mekânlarda çalışırken bununla

²⁹⁹ Görsel için bkz. <http://www.smartproje.com/10-dap-ofis-vadisi-kagithane.html> (Erişim Tarihi 12 Kasım 2020)

³⁰⁰ [K22] 05.07.2017 tarihli görüşme.

birlikte zamanın yönetimi de binanın kontrolündedir. Kampüs-ofis sorumlusu olan katılımcı, yapı içerisindeki zaman kontrolünü şu şekilde anlatmaktadır:

“Sabah geldiğimizde, kat malikleri ile ilgi teknik ekibimiz bütün kontrolleri yapar. Sahadaki ortak alanlar toplantı salonları, konferans salonları, asansörler, işletmenin ortak alanında bulunan havuzlar, helikopter alanı kontrol edilir.. Aynı zamanda, elektronik sistemler, kamera sistemleri ve bunların kontrollerini de yaparlar. Eğer herhangi bir sorun varsa bunlarla ilgili olarak bizimle iletişim kurar, sorunlarla ilgili takiplerini yaparlar. Kat sekreterlerimiz, bulunduğu katlardaki kat sakinlerinin talep ya da istekleri varsa onları alırlar. Toplamda şu an yirmi beş kişilik bir ekiple bunu sağlıyoruz, beş yüz yirmi beş tane bağımsız bölüm var. Sizin de ifade ettiğiniz gibi bir belde belediyesi kadar hizmet veriyoruz burada.”³⁰¹

Kampüs-ofislerde yani ihtiyaç duyulabilecek birçok fonksiyonu tek bir yapıya toplayan bu binalarda iş yeri sahibi olan kişilerle; derinlemesine mülâkatlar gerçekleştirilerek kendilerine ihtiyaçlarını nereden karşıladıkları ve Kâğıthane ile kurdukları ilişki hakkında sorular yöneltilmiştir. Kampüs sorumlusu olan katılımcı, yapı içerisinde tüm ihtiyaçlarını karşıladığını ve kampüs-ofisin dışına çıkma ihtiyacı hissetmediğini şu cümleler ile anlatmıştır:

“Bütün her şeyimizi burası karşılıyor. Başka bir alana çıkmıyoruz (...) Buradaki firmaların personelleri zaten başka bir alana çıkmıyorlar. Biz de işte zorunlu olduğumuz hallerde, tekstil konsepti olmadığı için sadece Axis'i kullanıyoruz. Onun dışındaki yeme-içme ve sosyal faaliyetlerimiz, ev yemeğine varana kadar her şeyimiz burada var.”³⁰²

Kampüs-ofisin sosyal alanlarında bir restoran işletmecisi olan katılımcıya Kâğıthane ve Kâğıthane'de yaşayan kişilerle kurduğu ilişki sorulduğunda da katılımcı benzer şekilde çevre halkıyla hiç temasının olmadığını ifade etmiştir: *“Doğrusu pek çıkamıyoruz, iş nedeniyle çıkamıyorum. Alışverişe gidiyorum, Metro'ya gidip dönüyorum. Kâğıthane halkıyla benim de çok bir ilişkim yok. İşten eve, evden işe.”³⁰³*

³⁰¹ [K23] 05.07.2017 tarihli görüşme.

³⁰² [K23] 05.07.2017 tarihli görüşme.

³⁰³ [K25] 05.07.2017 tarihli görüşme.

Aynı katılımcıya, çevrede yaşayanların kampüs-ofisle kurduğu ilişki sorulduğunda ise bu kez çevredekilerin kampüs-ofise hiç uğramadıklarını söylemiştir:

“Bunca zamandır şu apartmandan bir karı koca geldi bana, bir de iki hanım çocuklarıyla geldiler, o kadar (...) Kâğıthane sakinlerinden çok az gelen oluyor. Biraz değişik geliyor onlara burası. Çok az geliyorlar, bazen gelip resim çekiyorlar ‘aa ne açılmış buraya’ diye, enteresan geliyor onlara. Onların yaşam tarzına uygun mu burası bilemiyorum, çünkü çok fazla gelmiyorlar.”

Çalışma binalarının arasında geniş gezinti alanlarının, kafelerin, restoranların bulunduğu ve bu rekreasyon alanının erişime açık olduğu halde, çevrede yaşayan kişiler tarafından kullanılmıyor olması derinlemesine mülakatlar esnasında gözlemlenen bir başka durumdur. Kâğıthanelilerin neden bu mekânlara gelmedikleri sorulduğunda ise bölgenin yeni yapıların onlara farklı geldiği ve bu alanları yabancıladıklarını paylaşmıştır:

“Birkaç tane yorum oldu. Kimisi ‘Avrupa gibi burası’ dedi, kimisi ‘Nişantaşı gibi olmuş’ dedi. Yabancı geliyor onlara, belki ürküyorlar bir miktar, fiyatlardan ürküyorlar, alıştıkları konseptte uymuyor buralar belki ondan gelmiyorlar diye düşünüyorum.”³⁰⁴

Saha araştırması sırasında mülakat gerçekleştirilen bir diğer ofis projesi ise Ofispark’tır. Bir avlu etrafında toplanmış dokuz ofis binası ile kampüs-ofis fikrine benzer bir yaklaşımla tasarlanan bu yapı, “A sınıfı ofis kompleksi” söylemiyle tanıtılmaktadır. Ofispark oldukça ilgi çekici bir cephe tasarımına sahiptir. Tanıtım sayfasında bu tasarımın çıkış noktasının çevresinde yer alan konut dokusu olduğu belirtilmiş ve cephe tasarımı çevre dokunun modern yorumu olarak sunulmuştur. Binaların etrafında toplandığı avlu ise ortak bir yaşam alanı vadetmektedir.³⁰⁵ Saha araştırması sırasında bu ortak alanın boş olduğu gözlemlenmiştir. Yapı içerisinde hizmet veren kafe çalışanına mahalle-çevre sakinlerinin bu alanları kullanıp kullanmadıkları sorulduğunda gözlemleri destekleyen bir yorum paylaşmıştır. Kafe

³⁰⁴ [K25] 05.07.2017 tarihli görüşme.

³⁰⁵ <https://www.kagithaneofispark.com/mimari/> (Erişim tarihi 20 Aralık 2020).

çalışanı katılımcının “Çevreden gelen oluyor mu?” sorusuna verdiği yanıt şu şekildedir:

“(...) Ben hiç denk gelmedim. İster istemez önyargı oluşur, zaten bizi almazlar diye düşünürler. Çünkü öyle bir algı var. Büyük iş merkezleri, belli insanlar girebilir katı kurallar. İnsanların bakış açısı öyle. Bir de garibim yurdum insanı çok görmemiş tabii ki çekinir bilmediği yerden.”³⁰⁶

Görünürde erişimle ilgili bir sorun yoktur, ortak alanlar olarak tarif edilen bu mekânlar erişime açık alanlardır. Ancak mülakatlarda edinilen bilgiye göre çevre halkı bu ortak alanları hiç kullanmamaktadır. Bu yapı çevreye uyum, kamusal alan oluşturma, yeşil alan üretme gibi konusunda ödül almıştır. Ancak bu ödülün gerçek hayatta bir karşılığının olduğunu söylemek zordur. Yukarıda bahsedilen her iki ofis kompleksi de (Ofispark ve Kampüs-ofis) ödüllü yapılardır. Ancak yeni bir yapının çevreyle bütünleşmesini sağlamak, kâğıt üzerinde planlamak kadar kolay değildir.

Derinlemesine mülâkatlarda görüşülen ofis çalışanları (Ofispark ve Kampüs-Ofis) Kâğıthane’de yaşamamaktadır. Burada çalışmaya başladıktan sonra Kâğıthane’ye taşınan az sayıda kişinin ise yeni yapılan rezidanslarda yaşamayı tercih ettiği gözlenmiştir. Ofispark’ta bir kafede çalışan katılımcıya, Ofispark çalışanlarının ve çevredeki mahallelinin aynı kafede oturabilmeleri imkanları; *“iki paralel yol gibi düşünün kesişmeleri imkânsız”³⁰⁷* diyerek yanıt vermiştir. Kafe çalışanı, Ofispark kullanıcıları (içeri) ile çevre-mahalle sakinleri (dışarı) arasındaki etkileşim ve karşılaşmalar hakkında da şu ifadeleri kullanmıştır:

“Plaza insanı dışarı çıkıp yemek yerse, dışarda bir-iki insan görür onun dışında akşam servislere biner giderler (...) Birçoğu mahalle halkı ile birarada olmak istemez, isteselerdi biraz belli olurdu ya dışarıya buraya gelirdi ya burası dışarıya çıkardı.”³⁰⁸

Cendere Vadisi boyunca konumlanan bu yapılarda çalışan kişilerin, yemek yemek gibi gündelik ihtiyaçlarını yine bu yapılar bünyesinde hizmet veren restoran

³⁰⁶ [K4] 22.10.2016 tarihli görüşme.

³⁰⁷ [K4] 22.10.2016 tarihli görüşme.

³⁰⁸ [K4] 22.10.2016 tarihli görüşme.

veya kafelerden karşıladıkları görülmüştür. Bünyesinde bu tip hizmet alanları olmayan ofis binalarının çalışanları ise Kâğıthane’de uzun süredir bulunan restoranlar yerine, yeni yapılan diğer ofis komplekslerinin içerisindeki restoran ve kafeleri tercih etmektedirler. Nef 11’de yaşayan ve yine Kâğıthane’de bir ofiste çalışan katılımcı, ortak alan kullanımı ve dışardan kullanım hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Ortak alanlara tanıdığı olmadan girebilen yok, ama aşağıdaki kafelere dışarıdan da gelen çok oluyor.”³⁰⁹

Kâğıthane’de açılan ofis yapılarının çevre halkı için de yeni iş imkânları oluşturacağı düşünülmüştür. Derinlemesine mülâkatlarda yeni iş yerlerinin Kâğıthaneliler için istihdam oluşturup oluşturmadığı sorulmuştur. Bir ofis çalışanının ve bir mahallelinin ilgili soruya vermiş oldukları yanıtlar, düşünülenin aksini gösterir niteliktedir. “Etraftaki insanlara iş imkânı sunuldu mu?” sorusuna verdikleri yanıtlar şöyledir:

“Diğer firmalarda çok bilmiyorum ama, bu bölgede çalışan da birkaç kişi hatırlıyorum. Bizde de oldu ama çok tutunamadı, ayak uyduramadı, bilgi birikimi seviyesi, iş üzerindeki beklentiler biraz tutmadı. Sonra ayrılmak zorunda kaldı. Başka bir iş buldu.”³¹⁰

“Hayır, neyine sunacak iş imkânı. Kapıcısı, zaten şirket bakıyor. Onların kapıcıları yok ki, onlar şirketli. Şimdi kapıcı yok, şirket temizliğe bakıyor. (Güvenliğe) Güvenlik şirketleri bakıyor. Mesela sen, bu iş merkezleri güvenlik şirketine telefon ediyor, diyor ki işte bana yüz tane güvenlikçisi lazım. Güvenlik şirketi, artık Gaziosmanpaşa’dan mı, Bakırköy’den mi, eleman bulur. Sen gidip ben güvenlikçi olmak istiyorum diyemiyorsun. .”³¹¹

Kâğıthane’nin merkezî konumlarında inşa edilmesine rağmen Kâğıthane ile mekânsal ve toplumsal bir ilişki içinde bulunmayan bu yapıların dünyanın herhangi bir yerinde olması ile Kâğıthane’de olması arasında hiçbir fark yoktur. Yeni inşa edilen yapılar, kendi müşteri kitlesi için yarattığı dünya içerisinde onların tüm

³⁰⁹ [K4] 22.10.2016 tarihli görüşme.

³¹⁰ [K4] 22.10.2016 tarihli görüşme.

³¹¹ [K2] 22.10.2016 tarihli görüşme.

ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bölgele halkından farklı yaşam tarzlarına sahip bu kişiler, mekânsal anlamda ötekilere çok yakın durmakta ancak onlara temas etmeden yaşamaktadırlar. Ortak alanları görünürde erişime açık olan bu yerleşim alanlarının görünmeyen duvarları bulunmaktadır. Bu duvarlar, yaşam tarzları ve sosyo-ekonomik farklar üzerine inşa edilmişlerdir.

Kentsel ayrışma, ötekileştirmeye dayalı bir dışlama ve ayrıştırmayı üreten dinamikleri içermektedir. Bu mekânsal ayrışma, sadece çeperlerde veya coğrafi uzaklık ölçekleriyle belirlenen bir ayrışmaya işaret etmemektedir. Kentsel müdahale süreçleriyle de bu ayrışma çeşitlenmektedir. Özellikle planlı veya proje bazlı müdahaleler sonrası oluşan mekânsal ayrışmalar; kent merkezlerinde, yan yana konumlanmış farklı yapı veya konut tipleriyle, aynı sokak üzerinde mikro ölçekte gözlemlenebilmektedir.

Şehirlerin yeni gerçekliğİ olan *mikro ayrışmalar*da, mimari tasarım alanında çevreyle uyum ödölü alan bu tarz yapılar, kendi içlerinde kurgulanmış yaşam alanları sunmaktadırlar. İnşa edilen bu yaşam alanlarının duvarları da sosyo-ekonomik ve yaşam tarzı farklılıklarıyla örölmüştür. Mekânsal esnekliğe izin vermeyen ve her noktası plancı tarafından kurgulanmış bu yapıların içersine kimlerin alınıp alınmayacağı da önceden planlanmış gibidir. Bu yapıların “*kendine has yer[ler]*”³¹² olduğİ da kullanıcıları ve diğİr evre sakinleri tarafından belirtilmekte, yaşam tarzları da bu kabul çerçevesinde şekillenmektedir. Bu yaşam tarzlarında, önceden var olan ancak yeni yapılar ve kullanıcıları tarafından yeniden anlamlandırılan spor salonları ve otopark gibi ortak kullanımlı mekânlar da bulunmaktadır.

³¹² [K2] 22.10.2016 tarihli görüşme.

Fotoğraf 11. Kampüs-Ofis³¹³.

3.1.3.3.2.4. Spor Salonları: Kamusal Alanı Pazarlamak

Kâğıthane’de, sanayileşme sonrası spor faaliyetleri özellikle futbol kulüpleri bünyesinde yapılmaktaydı. Genellikle aynı mahallede yaşayan kişiler, gençleri bedensel ve zihinsel olarak geliştirme amacı doğrultusunda bir araya gelerek bu kulüpleri kurmuşlardı. Maddi sürdürülebilirliği için de kulüp yararına bağışlar toplanmaktaydı. Gençler, boş zamanlarını bu kulüplerde idman yaparak geçirirken, takım olma ve seyircilerin (genellikle mahalleliler) katılımı da kulüp futbolunu insanları bir araya getiren bir aktiviteye dönüştürmekteydi. Küreselleşme sonrası spor yapma biçimleri de değişime uğramıştır.

Küreselleşme sonrasında spor faaliyetleri, yalnızca profesyonel kulüplerde takım olarak yapılmaya başlamıştır. Kentin yeni karakterleri için ise spor tek başına yapılan bireysel bir faaliyet hâline gelmiştir. Spor yapan kişilerin genellikle amaçları fiziksel görünüşlerini daha iyi hale getirmektir. Bu iyi hal ise bedenin sağlıklı olmasından daha çok küresel dünyada estetik açıdan güzel olarak sunulan figürlere benzeme ile ilişkilidir. Sporun amacı kişinin kendi bedeni ile kurduğu ilişkiye indirgenince spor faaliyetleri de toplu olarak yapılan aktivite olmaktan çıkmıştır. Spor, artık bireylerin aletler ve makinalar aracılığıyla, bireysel olarak hizmet aldıkları spor eğitmenleriyle veya tek başlarına yaptıkları bir faaliyet hâline gelmiştir. Toplu yapılan

³¹³ Görsel için bkz. <http://www.premierkampusofis.com/galeri.aspx> (Erişim Tarihi 14 Kasım 2020)

fiziksel aktivitelerde de ana gaye bireyin kendi içine dönebilmesidir. Bu süreçte spor da artık parayla satın alınan bir meta haline gelmiştir.

Kent plancıları bu talebin farkında olarak, yaptıkları kapalı yerleşkeleri ayrıcalıklı kılmak ve tercih edilir hale getirmek için, ortak alanlara spor merkezleri eklemiştir. Kâğıthane’de saha çalışması amacıyla bulunan kapalı sitede ve rezidansta da spor salonu mevcuttur. Spor salonları öncelikle müteahhitlerin yatırım aracı olarak görülmüştür. Kâğıthane’de karşılaşılan özgün durumlardan biri de spor salonları üzerinden kâr amacı güden kişilerin, yalnızca kapalı siteleri inşa eden yatırımcılardan ibaret olmamasıdır. Kapalı sitelerde yaşamayı tercih eden kişiler, yaşadıkları sitenin aylık giderlerini karşılamak için spor salonlarının işletmesini devretmiş ve işletmecinin spor salonunu site dışındakilere de pazarlamasına izin vermişlerdir. Planlama süreçlerine dâhil olan ve Kâğıthane Belediyesi’nde başkan yardımcılığı görevinde bulunan katılımcı, süreci şu şekilde anlatmıştır:

“Aidat ödemek istemiyor insanlar. İnsanların ortak alanları ne kadar fazla olursa bu sefer giderleri de fazla oluyor, giderler fazla olunca da herkes oturamıyor. Bizim sitede aidat giderlerini azaltmak için ortak alanları dışarıya kiraya vermeye başladılar. Spor alanları mesela bir firma tarafından işletiliyor.”³¹⁴

Spor salonu ve sosyal alanların nasıl pazarlandığını müteahhit olan katılımcı kendi yaptığı sitedeki uygulamaları örnek göstererek şu şekilde anlatmıştır:

“Bizde sosyal alanlar bol miktarda var. Biz yeni bir sistem daha geliştirdik, bu site sakinleri tarafından da seviliyor. Biz diğer müteahhitler gibi sosyal tesisler yapıp kendimiz bir şekilde işletmiyoruz. Mesela bizim oturduğumuz sitede aylık aidat kaç para biliyor musunuz? Yüz elli lira. Az değil komik. Neden? bizimkisi kırk dairelik bir site, az olduğundan aidatından daha yüksek olması lazım. Biz ne yaptık müteahhit olarak; burada spor salonları, havuz var, gidip bir işletmeciye kiraya verdik. Şimdi spor salonundan her ay on iki-on üç bin lira kira geliyor. Havuzların bakım masraflarından da kurtuluyorsun. Bu çok ciddi paradır bak. Havuz işletmesi çok ciddi maliyettir. (...) İnsanların bu uygulamadan çok

³¹⁴ [K15] 25.11.2016 tarihli görüşme.

memnun. Ben size şunu söyleyeyim, daire fiyatlarının satışını aidatlar çok ciddi etkiliyor.”³¹⁵

İçerdekilerin dışardakilere kapılarını açtıkları nadir yerlerden olan spor salonlarında, site sakinlerinin dışarıdan gelen kişilerle karşılaşmaması için gerekli görülen bazı düzenlemeler yapılmıştır. Dışarıdan gelen kişilerin sadece belirlenen saatlerde spor salonunu kullanmasına izin verildiği gibi giriş çıkışlar da karşılaşmayı engelleyecek şekilde düzenlenmiştir. Spor salonuna dışarıdan gelen kişiler, site sakinlerinin giriş çıkış yaptığı kapıyı kullanamamaktadır; ayrıca bu kişilerin spor salonu dışında sitenin geri kalan ortak alanlarına girmeleri de mümkün değildir. Site sorumlusu olan katılımcı ve müteahhit katılımcı spor salonundaki karşılaşma(ma) durumları hakkında şu yorumları paylaşmışlardır:

“Dışardan gelen insanlar ile sitede oturan insanların arasında her zaman bir saygı vardır. Yani kimseye ne geldin diyebilirsiniz ne gittin. Çünkü orası resmiyette kiralanmış. Bu kiralama sayesinde aidatlar iki yüz TL. Diğer sitelerde beş yüz TL’dir.”³¹⁶

“Ben size söyleyeyim hiçbir sıkıntı yok sitede yaşayanlar gayet memnun. ? Bizim projenin spor salonuna gidiş tamamen ayrı. Binayı etkilemiyor. Binadakilerin girişi ayrı, spor salonuna dışarıdan giriş ayrı.”³¹⁷

Aynı bölgede spor, birkaç yıl önce burada yaşayan kişileri bir araya getiren bir aktivite iken küreselleşme ile başkasına pazarlanabilen bir eşyaya dönüşmüştür. Spor salonları, ötekilerin bir araya geldiği yerler olmaktan çıkmış pazarlanan yerler hâline gelmiştir. Bu pazarlama sırasında alıcı ve satıcıların karşılaşmaması için ise gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Site görevlisi katılımcının spor salonlarında kurulan ilişkiler ve komşuluk üzerine söyledikleri de dikkat çekicidir:

“(…) komşuluk sitenin içerisindekiler ile. Belediye başkan yardımcısının eşidir, fitness için buraya girmez. Burada çalışan erkek vardır, tesettürlüdür çünkü. Burada çok fazla kullanan [Fitness center] yok. Şöyle söylüyim genç kız gider

³¹⁵ [K20] 04.07.2017 tarihli görüşme.

³¹⁶ [K27] 06.07.2017 tarihli görüşme.

³¹⁷ [K20] 04.07.2017 tarihli görüşme.

havuza girer sporunu yapar, ama yetişkin bir insanı tutup buradan havuza götürmek imkansızdır. Ben beş yıldır kimsenin o havuza gidip girdiğini hiç görmedim. Spor salonuna dahi girdiğini görmedim, gidenler de genelde gençlerdir hep.”³¹⁸

Görüşmeler ve saha gözlemleri doğrultusunda, spor salonlarının site içi ve site dışı kullanımlarındaki temassızlık durumunun planlı bir kurguya dayandığı sonucuna ulaşılmıştır. Yeni tip konut alanlarının gelişimiyle ortaya çıkan ortak (kamusal) alan kullanımlarındaki söz konusu planlı kurgu, özelleşmiş bir mekâna işaret etmektedir. Kapalı siteler ve korunaklı rezidanslarda ortaya çıkan bu ‘özelleşmiş kamusal mekânlar’, çevrenin/mahallenin ve kentin bütününden kopuk yeni bir kamusallaşma biçimine de işaret etmektedir.

3.1.3.3.2.5. Bir Kamusal Alan Olarak Otopark

Kâğıthane’de planlama yoluyla gerçekleştirilen müdahalelerle, sadece çevreden kopuk yeni kamusallaşma biçimleri ortaya çıkmamakta yüksek gelir grubundaki sınıflar için tasarlanmış yeni tip yapılar inşa edilmemektedir. Bu müdahale süreçlerinde, ada bazlı dönüşüm ve kentsel dönüşüm yöntemleriyle alt gelir grubunun barındığı gecekondü mahalleleri ve apartmanların olduğu adalar da dönüştürülmektedir.

Güvenlik görevlisi olarak çalışan katılımcı, öncesinde bir gecekonduda yaşarken Gecekondü Önleme Müdürlüğü tarafından yapılan müdahaleyle yeni yapılan bir toplu konuta taşınmıştır. Güvenlik görevlisi, mahallesinde yaşanan dönüşümü ve yaşadığı toplu konuttaki ilişkileri şu şekilde ifade etmiştir:

“Belediye zorunlu kaldırdı. Tapusu olanları borçsuz kat karşılığı ikna ettiler, tapusu olmayan yerlerde borçlandırarak yüz-yüz on beş neyse, on sene vadeli (...) Ben kendimize göre konuşayım. Binadaki herkesi tanıyoruz. Devamlı görüşüyoruz, üst komşu ile Ayten ablamız var hemen gelir patates kızartmasının kokusu geldi der. Eski mahallelerimiz olduğu için statü olarak herkes birbirine yakın, birbirini hor görme durumu yok. Buradakileri lüks bir semte taşısalardı,

³¹⁸ [K27] 06.07.2017 tarihli görüşme.

insanlar zorlanırdı, denizden çıkmış balık gibi olurlardı. Ama şimdi alıştığımız eski mahalleliler ile birlikteyiz.”³¹⁹

Devletin planlama yoluyla, bu müdahalelerdeki nihai amacı yalnızca konutları yenilemek değildir. Yeni yapıların inşası (rezidans, ofis vb.) o bölgeye yeni bir nüfusun taşınması anlamına gelmektedir. Kâğıthane’de gözlemlendiği gibi yeni gelenler, yalnızca kendi yaşam alanlarında var olmak istemektedirler. İlçenin ve çevrenin geri kalan kısmına değmeden yaşamayı tercih etmektedirler. Çevreyle ilişki kurmamanın yolu ise hızlıca geçip gitmektir. Bu hızı sağlayan otomobiller ise bir planlama sorunu olarak plancının önüne geri gelmektedir.

Plancı bu noktada bir çözüm yöntemi olarak rezidansların çevresinde kalan sokakları ve yolları yeniden düzenlemektedir. Bu süreçte gecekondü mahallelerinin dönüşümünde sadece konutlar yenilenmez aynı zamanda otomobiller için yeni yollar-güzergâhlar ve otoparklar da üretilmektedir. Kâğıthane’de birçok projede yer alan müteahhit ve aynı zamanda bir yapı şirketinin sahibi olan katılımcı, otopark sorununu şu sözlerle tanımlamıştır:

“Bence Kâğıthane planlarının biraz daha küçük parsellerden kurtulması lazım. Otopark sıkıntısı var. Elli metre, yüz metre parseller içerisine 60 metrekare bina yapıyorsun, otoparkı nereye yapacaksın. Yapamazsınız. Kâğıthane’de bu kadar yapılaşma yoktu, dolayısıyla otopark insanlar için sorun değildi. Ama şimdi nüfus bu kadar çoğalınca, caddeler araba dolu.”³²⁰

Planlama süreçlerine müdahil ve bir yapı firmasının da proje koordinatörlüğü pozisyonunda çalışan katılımcı benzer şekilde büyük alanların dönüşümüyle otoparkların daha kolay üretilebileceğinden bahsetmiştir:

“Çünkü küçük bir bina bazında yapılan kentsel dönüşüm otopark imkânı sağlamıyor. Bunun kesinlikle önüne geçilmesi lazım. Yirmi-otuz dönüm üzerinde yapılan her projede otoparklar altlarda.”³²¹

³¹⁹ [K1] 25.06.2016 tarihli görüşme.

³²⁰ [K20] 04.07.2017 tarihli görüşme.

³²¹ [K22] 05.07.2017 tarihli görüşme.

Planlama süreçlerine müdahil, ilçe belediyesinin Şehircilik ve İmar Müdürlüğü'nde görevli olan katılımcı, dönüşüm sırasında yeni otoparkların üretilmesi için alınan planlama kararlarını anlatırken, dönüşüm sırasında belli oranda toprağın kamuya devredilmesi şartı getirildiğinden bahsetmektedir:

“Olmazsa olmaz bir diğer şartımız, burada kaç tane bağımsız birim varsa o kadar otoparkın bina bazında tesis edilmesi. Mülkiyeti kendine ait olan yüzde altmışa tekabül edilen kısımda zorunlu çocuk parkı şartı getirdik. Gene o binaya ait olmakla birlikte katlı otopark şartı getirdik. Bunu da mülk sahibi eliyle yapmış olduk. Buradaki parklar yeşil alanlar her ne kadar kullanımı o binaya ait olsa da bunun geri dönüşü o sokağa olacak.”³²²

Belediye mensuplarıyla gerçekleştirilen görüşmelerde her bir bürokrat, otopark ihtiyacına vurgu yapmış, yeni yapılan otoparkların çokluğundan övgü ile söz etmiştir: *“Biz son iki yılda on bin araçlık otopark elde ettik.”³²³* Saha araştırması sürecinde otopark konusu, derinlemesine mülâkatlarda görüşülen belediye mensupları tarafından kamusal alan olarak nitelendirilmiştir. Belediye mensubu birçok katılımcı, ilçedeki kamusal alanlar sorulduğunda yanıt olarak otopark ve otopark çözümleri hakkında paylaşımlarda bulunmuşlardır:

“Bir yandan bakıyoruz milyon otopark alanı üretmişiz, otopark ihtiyaç. Geçmişte Çeliktepe Mahallesi'nde araba da değil bir at arabası varken şimdi binaların her birisinde araba var. Her birimizin ihtiyacına göre şehri yeniliyoruz ama yenilerken kamu alanlarını üretmek, kamunun menfaatini gözetmek önemli. Bunu gözeterek yeni şehirler üretiyoruz.”³²⁴

“(…) Şimdi mesela camilerimizin yenilenmesi için çalışıyoruz. Camilerimizin hepsinin altına otopark koyacağız. Camiler mahallenin aynı zamanda otopark ihtiyacını karşılayan alanları olacak. Eski külliye tarzında yapmaya çalışacağız çoğunu.”³²⁵

³²² [K5] 31.10.2016 tarihli görüşme.

³²³ [K7] 07.11.2016 tarihli görüşme.

³²⁴ [K6] 04.11.2016 tarihli görüşme.

³²⁵ [K15] 25.11.2016 tarihli görüşme.

Planlama süreçlerine müdahil aktörlerin, kamusal alan konusunda ilk bahsettikleri yerler otoparklar olurken aynı zamanda dönüşüm süreçleriyle elde edilen bu otoparklar kullanıcılar tarafından da bir araya gelmek amacıyla kullanılmaktadır. Saha araştırması ve mülâkat verileri doğrultusunda tespit edilen bu durum, yeni yapılar bütününde otoparkları da birer kamusal alana dönüştürmektedir. Plancının belki kavram kargaşasıyla dile getirdiği kamusal alan ve otopark ilişkilendirmesi, gündelik hayatta söz konusu çelişkiye yer bırakmayacak şekilde kullanılmaktadır:

“Bizim binadakilerle aramız iyi olduğu için otoparka çıkıyoruz, binadaki çoğu genç. Banklarımız var, yazın semaverimiz var, kim varsa gelir otoparka.”³²⁶

Güvenlik görevlisi katılımcının söz ettiği yerleşim alanı, eski bir gecekodu mahallesi dönüştürülerek kurulan küçük bir toplu konut alanıdır. Bu bölgeye yerleştirilen eski mahalle sakinleri, otoparkı bir araya gelmek için kullanırken, konut sakinlerinin çocukları da burayı oyun alanı diğer bir ifadeyle çocuk parkı olarak kullanabilmektedir. Geçmişin gecekodu, günümüzün toplu konut sakinleri için otopark, bir araya gelinen bir sosyalleşme ve oyun alanına dönüştürülmüştür. Bu örnekte otopark, temel işlevi olan araç park etmenin yanı sıra kamusal alan işlevine de sahip bir yerdir. Güvenlik görevlisi katılımcı bu durumu şu şekilde anlatmaktadır:

“Çocuk çok var. Bizim otoparkta gündüzleri araç olmağı için çocuklar otoparkta oynuyorlar. İki binanın kullanacağı otopark var. Top oynuyorlar. Bizim zamanımızda öyle geniş düz alan yoktu. (...) Sitenin olmazsa olmazı otopark... Şimdi otopark olmadığını, herkesin [arabasını] yola çektiğini düşünün, imkânsız.”³²⁷

Sadabad Parkı’nda gerçekleştirilen derinlemesine mülâkatlarda, mahalle sakinlerine belediyeden beklentileri sorulduğunda ihtiyaç olarak yalnızca otoparkı dile getirmişlerdir. Proje ve plan üreticileri ile mahalle sakinleri için otoparkın anlamı ve işlevi farklılaşsa da her iki grup için otopark kamusal bir önem taşımaktadır. Mahalle

³²⁶ [K1] 25.06.2016 tarihli görüşme.

³²⁷ [K1] 25.06.2016 tarihli görüşme.

sakini baba ve kızı da bir hizmet olarak otopark talebini şu sözlerle ifade etmişlerdir: *“Otopark istiyoruz başka bir şey istemiyoruz!”*³²⁸

Plancıların kamusal alan olarak nitelendirdikleri ve gündelik hayatta insanların bir araya gelmek için kullandıkları otoparklar, gerçek anlamda birer kamusal alan mıdır, sorusunun yanıtı tartışılmaya değerdir. Bina-konut sakinlerinin bir araya gelmek için kullandıkları bu otoparklar, gecekonduların bulunduğu küçük bir bölgenin dönüştürülmesi sonucu üretilmiştir. Otoparkı kullanan kişiler, belediyenin Gecekondu Önleme Müdürlüğü tarafından üretilmiş toplu konutta yaşayan eski gecekondu sakinleridir. Gelir seviyesi düşük kimseler için üretilen bu yerleşim alanındaki otoparklar, her ne kadar insanların bir araya gelmek için kullandıkları bir mekân olsa da, gerçek bir kamusal alan olduğunu söyleyebilmek zordur.

Bu otoparkın gerçek bir kamusal alan olarak nitelendirilememesinin nedeni ise şehrin geri kalanıyla kurduğu ilişkidir. Söz konusu ilişkideki sorun otoparkın kendisi değildir. Otoparkın bulunduğu yer bu ilişkiyi engelleyebilecek kadar erişime kapalı bir yer değildir. Sorunun kaynağı, şehrin geriye kalanından kaynaklanmaktadır. Birbirine bitişik şekilde konumlanmış bölgelerde birbirleriyle hiçbir şekilde temas etmeyen yaşam alanları kurulmuştur. Bu yaşam alanları, kullanıcılarına yalnızca konut ya da iş yeri hizmeti sunmamaktadır. Bu alanlar bir şehirde karşılaşılabilecek sosyal etkinlikleri veya sosyalleşme mekânlarını kendi içlerine taşımışlardır. Bu yapılarda yaşayanlar, yeni yerleşim alanlarından dışarıya çıkmadan sosyalleşebilmekte gündelik ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Böyle bir ayrışmanın olduğu bir kentte; otopark, sokaklar, parklar, yeme içme mekânları veya spor salonları gerçek bir kamusal alan niteliğinde değildir. Ötekiyle karşılaşma imkânı sunmayan bu alanlar, görünürde ve plan üzerinde birer kamusal alandır. Ancak, gerçek anlamda kamusal alan olup olmadıkları tartışmalıdır.

Şehrin merkezî bir noktasında bulunan, herkese erişim imkânı tanıyan bir parkın gerçek bir kamusal alan olduğunu söyleyebilmek zorlaşmıştır. Bu kamusal alanlar için yapısı veya kodlarıyla oynanmış yerler benzetmesi yapılabilmektedir. Görünürde

³²⁸ [K19] 21.06.2017 tarihli görüşme.

herkese açık, ötekileri bir araya getirdiği düşünülen bir kamusal alan aslında ayırışmayı pekiştirmektedir. Ötekiyle karşılaşamayan bir kamusal alanda, öteki üzerinden kendini inşa etmek yerine ötekine karşı bir nefret söz konusu olabilmektedir. Bu noktada ayırıştırmayı tetikleyen kamusal alanlara yeni bir başlık altında detaylı biçimde yer vermek, saha verilerinin özgünlüğünü ve kentin bütününde gözlemlenen benzer durumları anlamlandırmada ufuk açıcı olacaktır.

3.1.3.3.3. Ayırış(tır)an Kamusal Alanlar

Richard Sennett, 18. ve 19. yüzyıllarda kamusal alanın zamanla “ölü kamusal alana” dönüştüğünü söylemektedir. Amerikan sosyolog, insanların birbirleriyle ilişkiye girmeden kendi varoluşlarını inşa ettiklerini söylemiş ve bunu kamusal insanın çöküşü olarak nitelendirmiştir. Kamusal alanın çöküşünden bahsederken ise *ölü kamusal alan* ifadesini kullanmıştır.³²⁹ Narsist benliğin ortaya çıkışıyla ölü kamusal alan oluşmuştur. Narsist benlik, toplumdaki her ilişkide ve durumda kendisinin ne hissettiğine odaklanmaktadır. Böylelikle bireyler, öncelikle kendileriyle ilgilenmekte ve kendi çevresi (kendi gibiler) dışındaki öteki-yabancılarla kamusal alanda karşılaşmamaktadırlar.³³⁰ Sennett, kamusal alanın ölü bir kamusal alan hâline gelmesini kent tasarımı üzerinden de değerlendirmekte ve kentte gerçekleşen üç farklı yalıtım biçiminden örnekler vermektedir.

Bu yalıtım örneklerinden ilki, New York'ta yer alan Lever House binasıdır. Lever House, çevresiyle ilişki kuramaz, duvar ve camlarla içerisi ile dışarıyı birbirinden ayırmıştır. Dışarıdan görünür olduğu kısımlarda dahi toplumsal bir ilişki kurulması mümkün değildir.³³¹ İkinci yalıtım biçimi hareketin kolaylaşması ve *hareket özgürlüğünün temel hak olarak görülmesi* ile başlar. Otomobilin hareket etmenin yaygın aracı hâline gelmesiyle, hareket A noktasından B noktasına ulaşmaya indirgenmiştir. Bu iki nokta arasında bulunan yerler, hareket eden kişi için bir anlam ifade etmez. İçinden hızla geçip gidilen ve asla temas edilmeyen cadde ve sokaklar, şehrin atar damarları hâline gelmiştir. Bu noktalarda yaşanan tıkanıklıklar, tüm şehri

³²⁹ Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, s. 27.

³³⁰ A.e., s. 285.

³³¹ A.e., s. 27.

yaşanmaz bir yer hâline getirebilir. Üçüncü yalıtım şekli için ise Sennett, açık ofisleri örnek gösterir. Duvarların olmadığı bu ofislerde, herkes birbirinin gözetimi altında çalışmaktadır. Sürekli izleniyor olma hissi ise kişileri sessizliğe ve kendi içine kapanmaya iter.³³²

Sennett, kamusal alanı öldüren üç yalıtım şeklini cam bina, hızla geçip gidilen sokaklar ve açık ofisler üzerinden tanımlamıştır. Bu yalıtım biçimlerini ve oluşturduğu ölü kamusal alanı Kâğıthane’de de gözlemek mümkündür. Yukarıda bahsedilen yeni yerleşim biçimlerinden kapalı siteler ve rezidansların çevresiyle kurduğu ilişki, birinci tür yalıtım biçimine ve oluşan ölü kamusal alana örnek olarak gösterilebilir. Özellikle rezidans ve kampüs-ofislerde yaşayan kişilerin çevreyle kurdukları ilişki yani araçlarını kullanarak çevreyle temas etmeksizin evden-işe, işten-eve gidip gelmeleri Sennett’in bahsettiği ikinci yalıtım tipinin Kâğıthane’de var oluş şeklidir. Foldhome’lar, açık ofisler ve spor salonlarında oluşan yalıtım biçimi ise Sennett’in ölü kamusal alanı açıklarken bahsettiği üçüncü tür yalıtım biçimine örnek olarak gösterilebilir. Kâğıthane’deki bahsi geçen yapılarda bireyler etkinlik formları değişse de birbirinden bağımsız ama birbirini gözetler hâldedir. Mesela bir spor salonunda başkaları ile fiziksel olarak bir arada ancak kendi içine dönmüş yani kendini yalıtmışlardır.

Sennett’in bu yalıtım biçimlerinin üzerinden kavramsallaştırdığı “*ölü kamusal alan*” yukarıda bahsedildiği üzere Kâğıthane’de de gözlemlenmiştir. Ancak Kâğıthane örneği, Sennett’in bahsetmiş olduğu yalıtım biçimleri dışında farklı bir toplumsal gerçekliğe işaret edilebilir. Saha araştırmasında gözlemlenen bu toplumsal gerçekliği ‘*ayrış(tır)an kamusal alan*’ olarak ifade etmek uygun bulunmuştur. Şehirde var olan bu durum ölü değil canlı bir yapıdadır ancak bu canlılık yapısal olarak bozulduğu için bir kanser hücresi gibi şehrin bütününe zarar vermekte ve yayılmaktadır. Şehirde yalıtımla ayrışan kamusal alanlar şehri var eden gerçek kamusal alanların da ayrıştırıcı bir özellik kazanmasına neden olmaktadır. Ayrışan ve ayrıştıran ifadelerini kapsayan ayrış(tır)an tabiri bu nedenle tercih edilmiştir.

³³² A.e., s. 28.

Erişim sınırı olmayan, herkese açık, yürüyerek hareket edilebilen ve gözetimden uzak en eski kamusal alanlar da ayrış(tır)an bir nitelik kazanmıştır. Bu ayrışma sokaklarda, yeşil alanlarda, parklarda, alışveriş yerlerinde görölmektedir. Bu alanlar görünürde hareketli kalabalıkların bulunduğu canlı mekânlardır. Bu kamusal alanları sorunlu kılan ise ötekini/yabancıyı kaybetmesidir. Öteki-yabancıya alan açmayan bu kamusal alanlar ölü değildir, bilakis şehrin en hareketli mekânları olarak yaşamayı sürdürürler. Ancak bu canlılık biçimi, yapısı-gerçekliği bozulmuş bir kamusal alana işaret etmektedir. Buradaki bozulma, ötekinin/yabancıнын olmayışı ile kentin bütününde mekanın ve insanın ayrış(tır)an bir özellik kazanmasına ilişkindir.

Çalışmanın başlarında kamusal alan, ötekiyle karşılaşılan ve öteki üzerinden kişinin kendisini inşa ettiği bir alan olarak tanımlanmıştı. Sennett'in ölü kamusal alanında ise ötekilerin bir araya gelmesi bir şekilde engellenmiştir. Ayrış(tır)an kamusal alanlarda ise ötekilerin bir araya gelmesini engelleyen herhangi bir durum (duvar, hız ve gözetim) yoktur. Bu alanları sorunlu kılan ise belli bir sınıfın bu alanı kullanmayı reddetmesidir. Yeni tip yerleşim alanları içerisinde bir şehirde bulabileceği her imkâna ulaşabilen kişiler bu yapılardan dışarıya çıkmayı tercih etmezler; çıktıklarında ise yine tasarlanmış sosyalleşme mekânlarına, kendine benzer kişilerin bulunduğu yerlere gitmektedirler. Kentin en bilindik kamusal alanlarına karşı yapılan bu reddediş, bu alanlarda ayrış(tır)mayı tetiklemektedir.

Örneğin yeni yapıların gölgesinde kalan eski bir parkın (Sadabad Parkı) kullanıcıları, ötekilerin (yeni yapılarda çalışan-yaşayan kişiler) bu parkı kullanmayı tercih etmediklerinin farkındadırlar. Bu farkındalık ötekine karşı ayrıştıracı bir tutuma ve belirli bir ölçüde de nefret söylemine dönüşmektedir. Bu noktada, kamusal alanın yapısı ve gerçekliği de hasar görmektedir. Ölü kamusal alanlar, kendi içine dönük ve kendini tatmin etmeye çalışan narsist bireyler-topluluklar yaratırken, ayrış(tır)an kamusal alanlar ötekine karşı bir nefret yönelimini desteklemektedir. 26 Haziran 2016-28 Haziran 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen saha araştırmasında da söz konusu yorumu destekleyici kamusal alanlar ve kullanıcı yaklaşımları gözlenmiştir. Çalışmanın son üç başlığı altında ayrış(tır)an kamusal alanlar alış-veriş alanları, kapalı cadde ve park kullanımları üzerinden anlatılacaktır.

3.1.3.3.3.1. Alışveriş Alanları: Benimki-Ötekininki

Kentsel mekânda görülen mikro ayrışmalar, kamusal alanda çatışmalar yaşanmasına neden olmaktadır. Önceki bölümlerde İngiltere örneğinde (Londra-Barnsbury) bu çatışmalara yer verilmişti. Kâğıthane’de gözlenen mikro ayrışmalar da katılımcılara gündelik alışverişlerini nasıl ve nerede yaptıklarına dair sorular yöneltilerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu sorularla, yeni yapılarda yaşayanlar ile mahalle sakinleri arasında kesişim noktaları olabilecek sokakların, alışveriş yerlerinin, yeşil alanların ve parkların karşılaşmalara imkân sağlayıp sağlamadıkları sorgulanmıştır. Kontrol sorularından ilki, alışveriş mekânları üzerine olmuştur. Saha araştırmasının yürütüldüğü tüm yeni yerleşim birimlerinde görüşülen kişilere ve çevre mahallelerde yaşayanlara yöneltilen ilk soru ile alışveriş mekânlarının karşılaşmalara imkân tanıyıp tanımadığı irdelenmiştir.

Bu doğrultuda rezidans sakinlerine³³³ günlük alışverişleri için nereyi kullandıkları sorulduğunda, önceleri yakında yer alan Mert Gıda isimli küçük bir esnaftan telefonla sipariş vererek alışveriş yaptıklarını paylaşmışlardır. Rezidans sakinleri, alışveriş için yaşam alanlarından dışarıya çıkmayı tercih etmemektedirler. Elde edilen bir diğer önemli bilgi ise rezidans çevresine yapılan ve ihale yoluyla kiralanmış dükkanları daha büyük firmaların aldığı ve çevrede yer alan küçük esnafın bu süreçten olumsuz etkilendiğidir. Bu veriler doğrultusunda, çevrede yer alan alışveriş mekânlarının rezidans sakinleri ile mahalle sakinlerinin karşılaşmalarına imkân sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer rezidans sakinine de aynı soru yöneltildiğinde online alışveriş yaptığını söylemiş ve bu bilgiyi teyit eden yanıtlar vermiştir:

*“Migros’tan sipariş ediyorum. Aşağıda küçük bir market [Nef’in yanında] var, oradan alıyoruz. Çok zorda kalırsam da yanda Metro market var orayı kullanıyorum. Genelde sipariş veriyorum Migros’tan Al Marketi kullanıyorum.”*³³⁴

³³³ 19.11.2016 tarihli görüşmeler.

³³⁴ [K11] 22.11.2016 tarihli görüşme.

Londra'nın Barnsbury semtindeki dönüşüm sürecine benzer bir çatışmanın kamusal alan üzerinden yaşandığını gösteren diğer bir bilgi, rezidans işletmesinin küresel firmalar ve markalarla yaptığı anlaşmalara dairdir. Anlaşma yapılan büyük firmalar rezidans sakinlerine indirim uygulamaktadır. Rezidans sakinleri bu indirimleri, *“Uber diye bir firma var, NEF’lilere özel bizim böyle yüzde yirmi indirimimiz var”*³³⁵ veya *“mesela Boğaz Steakhouse yüzde on yaptı”*³³⁶ örnekleriyle paylaşmışlardır. Böylelikle rezidans sakinleri çevrede yer alan esnaftan alışveriş yapmak yerine rezidansın anlaşma içerisinde olduğu daha büyük firmaları tercih etmektedir. Bu ise çevrede yer alan eski esnafı bölgede tutunamaz hale getirmektedir.

Alışveriş mekânlarıyla ilgili yöneltilen bir diğer soru ise kıyafet alışverişi gibi gündelik olmayan ihtiyaçların nasıl karşılandığı olmuştur. Bu soruya verilen yanıtlar ise her biri yeni yapılmış ve içerisinde benzer markaların yer almasına rağmen rezidans sakinleri ile mahalle sakinlerinin farklı alışveriş merkezlerini kullandıklarını göstermiştir. Rezidans sakinlerinin kıyafet alışverişi için tercih ettikleri AVM’ler Axis, Vialand, Kanyon, İstinye Park ve Özdilek’tir. Katılımcıların bir kısmı tercihlerini *“İstinye Park’ı tercih ediyorum, bazen de Kanyon’a Özdilek’e gidiyoruz”* veya *“tabii ki Kanyon, Özdilek ve İstinye Park. En çok İstinye Park”*³³⁷ ifadeleriyle paylaşmışlardır.

Aynı sorular lüks kapalı sitede yaşayan kişilere sorulduğunda, onların da günlük alışverişleri için sitenin dışına çıkmadıkları, genel gıda alışverişlerini online ya da telefonla sipariş vererek yaptıkları, acil ihtiyaçları için ise site görevlisini kullandıkları anlaşılmıştır. Site görevlisi, kapalı yerleşimde oturanların alışveriş tercihleri hakkında şu bilgileri paylaşmıştır:

*“Market alışverişlerini buradaki insanlar genelde büyük marketlerden toplu şekilde yaparlar. Bir ekmek, bir gazete bir süt alır onların tedarikini de ben hallederim.”*³³⁸

³³⁵ [K10] 19.11.2016 tarihli görüşme.

³³⁶ [K8] 19.11.2016 tarihli görüşme.

³³⁷ [K9] 19.11.2016 tarihli görüşme.

³³⁸ [K27] 06.07.2017 tarihli görüşme.

Kapalı site sakinlerinin kıyafet alışverişlerini nereden yaptıkları sorulduğunda ise site görevlisi açıkça burada yaşayan kişilerin Kâğıthane’de alışveriş yapamayacaklarını dile getirmiştir. Yüksek gelir grubuna hitap eden birkaç markanın ismini vererek ancak bu ayarda firmalardan alışveriş edebileceklerini söylemiştir.

“Açıkçası söylemek gerekirse Kâğıthane bölgesinden dışarıda alışveriş yapıyorlar. Çünkü geneli tesettürlü aile, iyi büyük mağazalara gidiyorlar, markalı olan, aklınıza gelebilecek. Buradaki insanların geneli ne bir pazardan ne de ufak bir mağazadan alışveriş yapacak insanlar değil. Aldıkları genelde Beymen’dir Işıl’dır... Axis’e gidiş buradan olmuyor, genelde Nişantaşı’ndan ya da büyük alışveriş merkezlerinden alıyorlar.”

Kampüs-Ofiste kafe sahibi olan katılımcı da rezidans ve site sakinleri gibi benzer yerlerin isimlerini vermiş, Kâğıthane’den alışveriş yapmadığını dile getirmiştir: *“Genellikle Nişantaşı İstinye Park, Akmerkez. Gidip ihtiyacımı görüp alışverişimi yapıp çıkmak daha rahat geliyor bana. Göktürk tabii yakın, trafiğe de girilmiyor.”*³³⁹

Çevre mahallede yaşayan, güvenlik görevlisi katılımcıya ise aynı soru (kıyafet alışverişi) yöneltildiğinde şu cevap alınmıştır:

*“Axis açıldı büyük alışveriş merkezi, orada her şeyi bulabiliyorsun, önceden Şişli’ye gidiyorduk. Sinema için Taksim’e gidiyorduk. Burası ayağımızın dibinde, düşündüğünde standart mağazalar var. Orada (Metrocity, Kanyon, Büyükdere Caddesindeki AVM’ler) ne varsa burada da var.”*³⁴⁰

Katılımcı, mahalleli ile yeni yerleşim alanlarında yaşayan kişilerin farklı alışveriş mekânlarını kullandıklarını ifade ederken, bu ayrışmanın yeni başlamadığını daha önceki yıllarda inşa edilen kapalı sitelerde de benzer süreçlerin yaşandığını dile getirmiştir. Kâğıthane’ye 1990’ların ikinci yarısında ilk yapılan kapalı sitelerden Başak Konutları’nın içerisinde siteye ait ve daha yüksek fiyatlı satış yapan bir alışveriş yerinin olduğunu belirtmiştir.

³³⁹ [K25] 05.07.2017 tarihli görüşme.

³⁴⁰ [K1] 25.06.2016 tarihli görüşme.

“Başak Konutları’nın içinde de kendi bakkalları vardı. Oradan alışveriş yapıyorlardı. Biz de gidebiliyorduk o bakkala, daha ucuz oluyordu. Bizim bakkalda 10 kuruş ise orada 25 kuruş oluyordu, orada yaşayanlar biraz daha elit olduğu için.”

Sadabad Parkı’nda görüşülen mahalle sakini kadın katılımcı da benzer şekilde yeni yerleşim alanlarında yaşayanların kendi yaşam alanları içerisindeki imkânları kullandıklarını söylemiştir:

“Görüyoruz hani televizyonlarda da çıkıyor evlerinin altında alışveriş merkezleri var marketleri var, zaten temel ihtiyaçları buralardan karşıyorlar. Bir asansörle aşağıya inseler her şey ayaklarının altında.”³⁴¹

Bu ayrışmanın nedeni sorulduğunda ise Ofispark çalışanı katılımcı, kendisinin ve arkadaşlarının Kâğıthane’deki alışveriş merkezini bilinçli olarak kullanmayı reddettiklerini dile getirmiş, bunun nedenini ise kalite ve hizmet farkı olarak açıklamıştır. Ona göre aynı markaların hizmet standartları bölgelere göre farklılaşmaktadır. Katılımcının gözlemlerine göre Kâğıthane’de hizmet kalitesi daha kötüdür ve burada yaşayan insanlar ise bu kaliteyi talep etmemektedir:

Aynı lokantalar tüm AVM’lerde var. Mesela bir lokantaya gidiyorsun hizmet farkını görüyorsun. Ben dikkat ediyorum mesela buradaki (Kâğıthane) AVM’lerde bir boş vermişlik var. Franchising hizmet alacağın zaman o markanın bir sıralaması olur, şu hizmeti göreceksin mesela. Burada dikkat ediyorum, çoğu gıda sektöründe kurallara uymuyorlar. Ama diğer yerlerde kurallar uygulanıyor (...) Senden sipariş alacak kişi böyle turnağıyla oynarken diyorsun ki yani birazdan yemek yiyeceğim! Hijyenik açıdan. Ne bileyim işte eldiven kullanmadığını görüyorsun çok global yabancı bir markadan ama diğer tarafta bakıyorsun tertemiz ortam.

Katılımcının cümlelerinde bölgedeki alışveriş merkezlerinin kalite ve standartlarına dair söylemler yer alsa da bu cümlelerde dikkat çekici olan ofis çalışanının bölge halkını dışlayan sözleridir. Bu ötekileştirmenin farkında olan bölge sakinleri ise Kâğıthane’nin yeni sakinleri hakkında daha sert söylemlere sahiptirler.

³⁴¹ [K1] 25.06.2017 tarihli görüşme.

Yeni yapılarda yaşayanlara ve onların mahalleyle olan ilişkisine dair bölge sakini katılımcının yorumları şu şekildedir:

“Gelirler, arabalarıyla girerler evlerine. Bazılarının ki zaten stüdyo evdir. Bazılarının ki ofis evdir, kendi işini evinden görüyor. Hiç dışarı çıkmıyor (...) Ya kendisi alıyor büyük marketlerden, Metro’dan toptan alıyor. Hazır yemek yiyor, sipariş ediyor lüks lokantalardan. Lüks dediğim yani Boğazdakileri kastetmiyorum. Pizzacılar, hazır yemekçiler... Onun yemek kültürü yok ki! Yani diyeceksin ki o insan değil mi? Bence insan değil! Bence kuru fasulyenin tadını almamış; insan değil! Karısıyla tartışmamış, buna niye tuzu fazla attın dememiş, bence o insan değil! Çimende oturup çay içiyoruz bu parkta, işte Allah ona onun tadını vermiyor, bize veriyor.”³⁴²

Şehirde insanların karşılaşmasını sağlayan en eski mekânlardan olan alışveriş yerleri, günümüzde bu işlevini sürdürmemektedir. Herhangi bir sınır, duvar olmamasına, erişimle ilgili bir kısıtlama getirilmemesine rağmen yeni yerleşim bölgelerinde yaşayan kişiler ve eski mahalle sakinleri birbirlerinden farklı alışveriş merkezlerini ve yöntemlerini kullanmaktadır. Bu karşılamama durumunun farkında olan bazı mahalleliler ise ilçenin yeni sakinlerine karşı nefret duyguları içeren cümleler kurabilmektedirler. Farklı şehir veya kültürlerde de olsa uzun yıllardır insanları bir araya getiren bakkallar, fırınlar, kafeler vb. mekânlar karşılaşma ortamları olmaktan çıkmıştır. Alışveriş yerleri *ayrış(tır)an* kamusal alanlara dönüşmüşlerdir.

³⁴² [K21] 20.06.2017 tarihli görüşme.

3.1.3.3.2. 6. Cadde: Kapalı ve Yapay Sokak

Fotoğraf 12. 6. Cadde³⁴³.

Sokaklar, farklı kültürlerde farklı biçimler alsalar da tüm şehirlerde hayatın geçtiği yerler olma özellikleri değişmemiştir. Ancak, gündelik hayatta da gözlemlendiği üzere küreselleşme sonrası yaşanan dönüşümlerle sokakların da yapısı bozulmuştur. Bazısı görünürde canlılığını yitirmiştir bazıları ise bakıldığında hâlâ birbirleriyle karşılaşan insanların geçiş mekânıdır, ancak bu kalabalıklar ötekisini yitirmiş topluluklardır.

Kâğıthane’de planlama yoluyla gerçekleştirilen müdahalelerin sokaklar üzerinde yarattığı etkiyi anlamak için derinlemesine mülâkatlarda; planlamada rol alan aktörlere ve bölge kullanıcılarına sorular yöneltilmiştir. Rezidanslar, ofisler gibi yerleşim alanlarında yaşayan kişiler ile çevredeki mahalle sakinlerinin karşılaşma durumları sorulduğunda bölgede birçok kapalı sitenin müteahhiti olan katılımcı şu dikkat çekici yorumu paylaşmıştır:

*“Aynı Amerika’yla Rusya gibi birbirlerini hiç tanımıyorlar. Herkes [kendi] yaşantısını yaşıyor. Birbirlerini rahatsız da etmiyorlar, birbirlerini tanımıyorlar da.”*³⁴⁴

³⁴³ Görsel için bkz. <https://www.arkitera.com/proje/trump-cadde/> (Erişim Tarihi 21 Kasım 2020)

³⁴⁴ [K20] 04.07.2017 tarihli görüşme.

Planlama süreçlerinde bulunmuş bir diğer aktör ve belediye mensubu da benzer şekilde iki grup arasında bir etkileşim oluşmadığını dile getirmiştir. Sokakların karşılaşmalara imkân tanıyan yerler olmaktan uzaklaştığı bu açıklamadan da anlaşılabilmektedir:

“Aslında bu konuda da objektif bir cevap vermek gerekirse, bu tarz projelerle alakalı. Buralarda oturanlar ile bölge halkı arasında çok ciddi bir kaynaşma söz konusu değil. Çünkü bu tarz yerlerde farklı yaşam şekilleri olan insanlar yaşamakta. Çok ciddi bir sosyal etkileşim açıkçası gözlemlemedim.”³⁴⁵

Ofispark çalışanı bir katılımcı ise karşılaşma durumlarında ofis çalışanlarının tedirginlik yaşadığını, çalışanların iş yerlerinin çevresinde kendilerini güvende hissetmediklerini dile getirmiştir:

“Biz buraya ilk geldiğimizde (...) personeller bu cadde üzerinde, özellikle bayan personeller geçerken çok tedirgin oluyorlardı.”³⁴⁶

Saha araştırması sırasında rezidansın çevresinde yer alan mahallede yaşayan bir baba ve kızının mülakat sorularına verdikleri yanıtlar, mahalleli tarafından rezidansların nasıl algılandığını tanımlayabilmek için dikkat çekici bir veri niteliği taşımaktadır. Sadabad Parkı’nda görüşülen baba ve kızın “Nef’e hiç girdiniz mi?” sorusuna verdikleri yanıt şu şekilde olmuştur:

“Açıkçası bu yerlere girmeyi hiç denemedik. Alırlar mı diye de çok düşündük. Kapılarında güvenlik var, girmeyi denesek siz kimsiniz diyecek; bin bir soru soracak.”³⁴⁷

Sadabad Parkı’nda karşılaşılan bir diğer mahalle sakini, on iki yaşındaki çocuk da doğrudan rezidans sakinleri ile sokakta hiç karşılaşmadığını ifade etmiştir. Saha verileri doğrultusunda, mahallelerin orta yerlerine kurulan bu yeni yapılarda yaşayanların kendilerini sokaklardan tecrit ettikleri gözlemlenmiştir.

³⁴⁵ [K5] 31.10.2016 tarihli görüşme.

³⁴⁶ [K2] 22.10.2016 tarihli görüşme.

³⁴⁷ [K19] 21.06.2017 tarihli görüşme.

Şehirde karşılanabilecek birçok ihtiyaç pazarlamacıların satış politikalarını, plancıların ise hayal güçlerini zorlayarak kapalı duvarların arkasına taşınmıştır. Böylece yeni yerleşim alanlarında yaşayan kişilerin dışarıya çıkma ihtiyaçları azalmıştır. Sokakta bulunma isteğini de bu ihtiyacın bir parçası olarak gören bir yatırımcı, şehrin en temel parçası olan sokağı da alıp kapalı duvar arkasına taşımayı denemiştir. Bu deneme, sokaktaki karşılaşmaların nasıl sonlandığını anlama bakımından önem arz etmektedir.

İşletmeci ve yatırımcı İzzet Çapa, gazeteci Ayşe Arman’a 14 Aralık 2013’te *Hürriyet* gazetesinde verdiği röportajda, *Trump Tower* adlı karma kullanımlı yapıda gerçekleştireceği proje hakkındaki konuşmasına *“bir çatının tepesine ‘Cadde’ kuruyorum”* ile başlamıştır. İşletmeci, cadde projesinin konseptini ise *“Trump Cadde. Bu projeyle birlikte Trump adının tüm dünyadaki hafif ‘elitist’ imajını, sokak ruhuyla buluşturuyoruz”* ve *“tekdüzelikten, kasıtlılıktan uzak, sokağın neşesi ve rahatlığıyla insanların ruhlarını tazeleyebilecekleri, vitrinlere bön bön bakıp ‘klasik AVM turunu’ tamamlamak yerine gerçekten keyifli vakit geçirebilecekleri bir hayat var hayalimde”* sözleriyle açıklamıştır.

Yatırımcı, her ne kadar şehirden alışveriş yerlerini, sinemaları, tiyatroları, kafeleri ve diğer birçok sosyal aktiviteyi sokaklardan kapalı duvarlar arkasına taşımış olsa da şehrin renkliliğini, ötekilerin birlikteliğinden doğan karmaşayı, hareketliliği yani hayatın kendisini taşıyamadığının farkındadır. Sokağın çeşitliliği ve neşesini bir binanın içerisine, 6. Cadde’ye taşımayı denemiştir. Ancak yatırımcının gözden kaçırdığı şey, ötekisi olmayan bir sokağın gerçek hayatı, renkliliği, karmaşayı barındırmayacağıdır. Bütün yapaylığıyla 6. Cadde var olmaya devam edecektir. Şehrin renkli sosyal hayatını bir yapının içerisinde yaratmayı ancak bunu steril bir biçimde yapmayı hedefleyen yatırımcı, ötekileri dışarıda bırakmıştır.

Sadabad Parkı’nda gerçekleştirilen saha çalışması sırasında karşılaşılan çocuklar, *Trump Tower*’ın yer aldığı mahallede yaşamaktadırlar. Onlara yapı ile kurdukları ilişki ve bu yapıda yaşayan kişilerle karşılaşma durumları sorulduğunda,

alışveriş merkezine “kaçak giriyoruz, otoparktan giriyoruz”³⁴⁸ yanıtı alınmıştır. Parkta görüşülen on ila on beş yaş arasındaki üç erkek çocuğa, alışveriş merkezinde neler yaptıkları ve Trump Tower’daki konutlarda yaşayanlarla karşılaşp karşılaşmadıkları da sorulmuştur. Çocukların yanıtları şöyledir:

“Ben çatıya kadar çıktım. Küçük bir çatısı var. Bir ağaç var, ona çıkıp Trump’ın içine atlıyoruz (...) Bir de otoparktan giriyoruz (...) Oyun oynuyoruz, yemek yiyoruz. Oyuncaklara biniyoruz (...) Artık kimseyi almıyorlar. Çünkü içeriye giren çocuklar hırsızlık yapıyor. Cevahir’e gidiyoruz. Orada tanıdığımız güvenlikler var, bizi içeri sokuyorlar (...) [Orada yaşayanları] Çok nadir görüyorum. Oradan çıkan hiç kimseyi görmedim ben (...) Çünkü onların arabası var. Onlar durumlu insanlar, arabaları var, otoparktan giriyorlar, çıkıyorlar. O yüzden görmüyorsunuz. (...)”³⁴⁹

Çocukların “durumlu insanlar” olarak nitelendirdiği yeni yapı sakinleriyle karşılaşmaları ve alışveriş merkezlerine girişleri, açık erişimli bir şekilde değil de otoparktan kaçak girişlerle olmaktadır. Seçili bir yapaylıkla gerçekleştirilen sokak projesi de kent sokaklarının canlı, hareketli, farklılıkları barındıran her yaştan insanın kullanımına imkân sağlayan ortamından uzaktır.

Sokağı bir yapının içine taşıma projesi, kentlerin gerçek kamusal alanları arasında yer alan sokakların içini boşaltmaktadır. Bu planlamayla sokağın doğal yapısının nasıl oynandığı görülebilmektedir. Ötekisi olmayan –sözde– bir sokak yaratma arzusunda olan yatırımcılar, plancılar marifetiyle yarattıkları mekânlarda gerçek bir sokak veya cadde oluşturmadıklarının farkındadırlar. Farkında olmadıkları ise bu yaptıkları müdahale ile gerçek sokağın doğal yapısının bozulduğudur. Yetişkinler ve çocuklar ötekilerin yer almadığı bir sokakta bulunduklarının çoğu zaman farkındadırlar. Sokak, bu nedenle yukarıda bahsedilen alışveriş yerleri gibi ayrış(tır)an bir yapıya dönüşerek, ötekine karşı nefret söylemini destekleyen bir içerik kazanabilmektedir.

³⁴⁸ [K37] 29.06.2018 tarihli görüşme.

³⁴⁹ [K37] 29.06.2018 tarihli görüşme.

3.1.3.3.3. Sadabad Parkı'nda Karşılaşmamak

Fotoğraf 13. Sadabad Parkı³⁵⁰.

Saha araştırması kurgulanırken yerleşim alanlarının seçimi şu şekilde yapılmıştır: Kâğıthane'yi ikiye bölen Cendere Deresi ve çevresinde yer alan yeşil alan yani eski Sadabad Mesire Alanı merkez olarak belirlenmiş; derenin sağ ve sol yakasında yer alan iki farklı yeni yerleşim alanında derinlemesine mülâkatlar gerçekleştirilmiştir. Mülâkatlarda yeni yerleşim alanlarında yaşayan kişilere gündelik hayatlarında kullandıkları mekânlar, alışveriş alışkanlıkları, boş zaman geçirme şekilleri hakkında çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bu sorularla yeni yerleşim alanlarında yaşayanların nasıl sosyalleştikleri ve başkalarıyla bir araya geldikleri mekânlar hakkında bilgi edinilmiştir. Ayrıca çevre halkıyla kurdukları ilişki ve karşılaşma şekilleri irdelenmiştir.

Araştırmanın kontrolü ise ilçenin ve hatta şehrin en önemli yeşil alanlarından biri olan Sadabad Parkı'nda yapılmıştır. Yoğun bir biçimde kullanıldığı gözlemlenen Sadabad Parkı'nın ilçenin yeni sakinleri tarafından kullanılıp kullanılmadığı sorgulanmıştır. Park odağında analiz edilmeye çalışılan bir diğer mesele ise parkın

³⁵⁰ Görsel için bkz. http://www.kagithane.istanbul/kagithane_hakkinda/detail/Parklarimiz/616/6689/0 (Erişim Tarihi 21 Kasım 2020)

‘ötekiler’i bir araya getiren bir ortak alan olup olmadığıdır. Bu amaçla Sadabad Parkı’nda farklı tarihlerde gözlemler yapılmış, araştırmanın güvenilirliği adına görüşmeler aralara uzun zaman dilimleri bırakılarak birkaç aşamada tamamlanmıştır.

Görüşmelerin bir bölümü, akşam kullanımının yoğun olduğu ve farklı etkinliklerin düzenlendiği Ramazan ayında (Haziran 2017), diğer bölümü ise bir yıl sonra gündüz saatlerinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca planlama süreçlerinde rol alan aktörlerden de parkın kullanım biçimleri hakkında bilgi edinilmiştir. Bu aktörlerden biri olan belediye mensubu, parkın yoğunluğu hakkında konuşurken şu bilgileri paylaşmıştır:

*“Yaz döneminde burası muazzam kalabalık oluyor. Belki otuz-kırk bin insan hafta sonu buraya mesire için, piknik yapmaya geliyor. Hafta sonu burada bizim Ramazan faaliyetlerimiz oluyor, yaz faaliyetlerimiz oluyor, sportif faaliyetlerimiz oluyor. Dernekler kullanıyorlar şu an, farklı STK’lar kullanıyorlar. Tam bir mesire alanı. Şehrin içerisinde bir mesire alanımız var aslında. Kâğıthane bu manada şanslı. Mahallelerimiz yoğun ama Hasbahçe mesire alanı bizi bu mahallede çok rahatlatıyor. Yeşil alan olarak da çok rahatlatıyor.”*³⁵¹

Yukarıda bahsi geçen derneklerin kullanım şekilleri hakkında detay öğrenilmek istenildiğinde, parkın yoğun kullanıldığı tekrar edilmiş ve bu yoğunluk nedeniyle dernek piknikleri için başka bir mekânın kiralandığı bilgisini verilmiştir.

*“Dernekler kendileri de bireysel olarak geliyorlar, haftada belli bir sayıda derneğe burayı tahsis ediyoruz, kullanıyorlar ama yeni bir uygulama yapacağız. Bahçeköy’den yeni bir orman kiraladık belediye olarak, birçok belediye bunu yapıyor şu an, dernekleri oraya yönlendireceğiz inşallah. Çünkü Mesire alanına gelen vatandaşlar yer bulmakta zorlanıyorlar, çok yoğun geçiyor dernek faaliyetleri.”*³⁵²

Saha araştırması gözlemleri de belediye mensubu katılımcının paylaşmış olduğu bilgiyi desteler niteliktedir. Yılın ve günün farklı zaman dilimlerinde araştırma yürütülen Sadabad Parkı’nda genç, yaşlı, kadın, erkek ve çocuk ayrımı olmadan her

³⁵¹ [K15] 25.11.2016 tarihli görüşme.

³⁵² [K37] 29.06.2018 tarihli görüşme.

yaş ve cinsiyetten kişilerin çeşitli etkinliklerle (piknik, oyun, iftar vb.) burada vakit geçirdiği gözlenmiştir. Yaşları on ila on beş arasında değişen çocuklarla gerçekleştirilen görüşmelerde, çocukların parka oldukça uzak bir mahalleden bisikletlerle geldikleri ve haftanın iki-üç günü parkta vakit geçirdikleri öğrenilmiştir. Çocuklar, park kullanımları ve neden Sadabad'a geldiklerini ise şu sözlerle anlatmışlardır:

“Biz Mecidiyeköy’e bağlıyız, Kuştepe’ye... Mecidiyeköy’de oturuyoruz. Orada çok park yok. [Oradaki parklar] büyük çocuklara göre değil, açık alan değil, ufak parklar. Biz bisiklete biniyoruz, oyun oynuyoruz. Orada parklarımız olmadığı için buraya geliyoruz.”³⁵³

Ramazan ayının akşam saatlerinde Sadabad Parkı’nda çocuk oyunları, konserler, sohbetler gibi çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Parkı kullanan kişilerin birçoğu iftar saatinde burada piknik yaparak oruç ibadetlerini tamamlamakta ve akabinde bu faaliyetlere katılmaktadır. Hacıvat ve Karagöz gösterisini izlemeye gelen yaşları on beş ila yirmi arasında değişen kız arkadaş grubundaki bir lise öğrencisiyle görüşülmüştür. Hamidiye Mahallesi’nde yaşayan lise öğrencisi, Ramazan ayı boyunca parkı kullanma sıklığı ve burada düzenlenen etkinliklerden nasıl haberdar olduğu hakkında şu bilgileri paylaşmıştır:

“[Etkinliklerin] çoğuna katıldım, üç dört kere geldim. Kardeşlerim ve arkadaşlarımla geliyoruz. Bu akşam gölge oyunu var. (...) Belediye düzenliyor, Ak Parti teşkilatının düzenlediklerine geldim. Teşkilat dolayısıyla haberdar oluyoruz.”³⁵⁴

Bir diğer park kullanıcısı ise Ramazan ayında parkta gerçekleşen etkinlikleri telefonlara gönderilen mesajlarla belediyenin duyurduğunu ve bu şekilde haberdar olarak etkinliklere katıldıklarını belirtmiştir. Parkta düzenlenen bir söyleşiye katılmak

³⁵³ [K37] 29.06.2018 tarihli görüşme.

³⁵⁴ [K18] 20.06.2017 tarihli görüşme.

için eşiyle birlikte geldiğini belirten katılımcı, bu süreci şu şekilde anlatmıştır: “Ben belediyeye kayıtlıyım, mesaj geliyor, arıyorlar da. Haberdar ediyorlar.”³⁵⁵,³⁵⁶

Ramazan ayındaki bir diğer görüşme ise piknik yapan bir aileyle gerçekleştirilmiştir. Anne, baba ve iki genç kızıdan oluşan aile, parka yaz akşamlarında çok sık geldiklerini dile getirmişlerdir. Bu aile, önce gecekonduda yaşayan, sonrasında bir apartmana yerleşen mahalle sakinlerindendir. Anne, Ramazan boyunca parka kaç kez ve ne amaçla geldiklerini şu sözlerle anlatmıştır:

“4-5 kere gelmişizdir. Evet, ailecek geliyoruz genelde iftar için. Kış aylarında çok kullanılmıyor. Genelde yazın akşamları kullanılıyor.”³⁵⁷,³⁵⁸

Parkta piknik yapan başka bir aileye parkta kimlerle karşılaştıkları ve parkın başkalarıyla tanışma imkânı sağlayıp sağlamadığı sorulduğunda; bazen mahalleden komşuları veya iş arkadaşlarıyla karşılaştıklarını, tanımadıkları kişilerle ise çocukları aracılığıyla tanışma imkânlarının oluştuğunu dile getirmişlerdir. Saha araştırması sırasında da öncesinde birbirini tanımayan çocukların park içerisinde yer alan oyun alanlarında birlikte vakit geçirdikleri gözlemlenmiştir.

Parkta farklı zamanlarda yapılan görüşmelerle, görüşülen kişilerin tamamının ilçenin farklı mahallelerinde yaşayan kimselerden oluştuğu, yeni yerleşim alanlarında yaşayan kişilerin ise parkı kullanmayı tercih etmediği görülmüştür. Ayrıca, önceki görüşmelerde yeni yerleşim alanlarında yaşayan kişilere Sadabad Parkı’nı kullanıp kullanmadıkları sorusu yöneltildiğinde; üç rezidans sakini parkı güvenli bulmadıklarını, “değişik” kişilerin parkı kullandıklarını ve o kişilerle bir arada olmak istemediklerini dile getirmişlerdir. Rezidans sakini kadın katılımcı park için güvenlik kaygısını dile getirerek şu ifadeleri kullanmıştır:

³⁵⁵ [K21] 20.06.2017 tarihli görüşme

³⁵⁶ [K37] 29.06.2018 tarihli görüşme.

³⁵⁷ [K19]21.06.2017 tarihli görüşme.

³⁵⁸ [K37] 29.06.2018 tarihli görüşme.

“Akşam gidip geçebileceğin güvenli bir yer değil (...) Orada yürüyeceğime Alibeyköy’ün köşesindeki, Haliç’in sınırını çizen Miniatürk’e doğru giden bir yol var, orada yürürüm daha iyi.”³⁵⁹

Rezidans sakini erkek katılımcı ise park deneyimini şu sözlerle paylaşmıştır:

“Bir kere kız arkadaşım ile girmiştik oraya, 5-10 dakika yürümeye gidelim dedik ama içeride bira içen tipler vardı. Ondan sonra bir daha oraya gitmedik.”³⁶⁰

Rezidans sakinleri parkı güvenli bulmaz ve alkol kullanan kişilerin parkta bulunduğunu söylerken mahalle sakini bir aile ise aksine parkın çok güvenli olduğunu, alkol kullanıcılarının parktan çıkarıldığını ve ilerde başka bir bölgeye yönlendirildiğini dile getirmişlerdir. Aile, parkın güvenliği için şu yorumu paylaşmıştır:

“Güvenlik var tabii, mesela güvenlikçiler içki içenleri gönderiyor. Aile bahçelerinde hiç sorun yok.”³⁶¹

Yeni yerleşim alanlarından bir diğeri olan Ofispark çalışanı ise parkın ilçede yer alan yoğun inşaat faaliyetleri nedeniyle toz içerisinde olabileceğini, kendisinin parkı kullanmadığını ve iş arkadaşlarının da kullandıklarını düşünmediğini söylemiştir. Ofispark çalışanı katılımcı kendisinin ve iş arkadaşlarının parkı kullanımları hakkında şu yorumu paylaşmıştır:

“Sadabad Parkı dediğimiz yerler daha yeni yeni yapılan yerler. Bir de çok inşaat var, bu nedenle çok toz oluyor etrafta. Özellikle Ayazağa, Cendere Yolu’nda akşam saatlerinde sis var zannediyorsunuz bazı havalarda. Çünkü inşaat tozu öyle bir kalkıyor ki bu nedenle insanların parklara çok gideceğini zannetmiyorum.”³⁶²

Çok uzun yıllar boyunca parkta balon satarak geçimini sürdüren bir katılımcıyla da derinlemesine mülakat yapılmıştır. Baloncu, park kullanıcılarını çok iyi bildiğini dile getirerek, Kâğıthane’nin farklı mahallelerinden kullanıcıların

³⁵⁹ [K10] 19.11.2016 tarihli görüşme.

³⁶⁰ [K37] 29.06.2018 tarihli görüşme.

³⁶¹ [K21] 20.06.2017 tarihli görüşme.

³⁶² [K2] 22.10.2016 tarihli görüşme.

olduğunu hatta şehrin çok uzak bölgelerinde yaşayan kişilerin parkı merak edip geldiklerini söylemiştir. Baloncı yeni yerleşim alanlarında yaşayan kişilerin parka gelmeyi tercih etmemelerinin sebebini mahalle sakinlerinin parkı temiz kullanmamalarına bağlamıştır. Saha araştırması sırasında her ne kadar parkın kirliliğine dair bir gözlemde bulunulmasa da baloncı özellikle parkın geç saatlerde kullanıcıların çöpleri nedeniyle kirlendiğini dile getirmiştir. Uzun yıllardır parkta balon satan katılımcı, parka kimlerin nerelerden geldiğini ve parkın kimler tarafından tercih edildiğini şu sözlerle anlatmıştır:

“Gültepe gelir, Çeliktepe gelir, Gürsel Mahallesi ve Çağlayan gelir, Kuştepe gelir buraya... Ta İzmit’ten geliyor adam. Burayı merak ediyorlar, Hasbahçe ve tarihî bir yer olduğu için. Ta Silivri’den geliyorlar (...) Rezidanslardan çok nadir gelirler buraya. Arabası olmayan, sıcaktan bunalan buraya geliyor, ne yapsın adam gidecek yeri yok parası yok. Burası yaz kış devamlı serin. Böyle bir park bulamazsın.”³⁶³

Elli yaş üstü olan baloncı, parası olmayan kişiler buraya geliyor derken on-on beş yaş aralığındaki çocuklar da benzer ifadelerle park kullanıcılarını “çok zenginler değil de orta hâlliler şeklinde tanımlamışlardır:

“Zenginler buraya pikniğe gelmiyor. Onlar başka özel yerleri tercih ediyorlar. Kemberburgaz ormanları gibi. Burada ben onları arada sırada görüyorum. O da durumu iyi olanlar, çok zengin olanlar değil.”³⁶⁴

Parka sık geldiğini söyleyen çocuklardan bir diğeri ise bir kapalı sitede oturan arkadaşının parka gelemediğini anlatmıştır. Bunun nedenini ise arkadaşının ailesinin çocuklarının sitenin dışında oynamasına izin vermediği şeklinde açıklamıştır. Farklı yaş grubundan kullanıcılar, parkın yalnızca belli sınıftan kişiler tarafından kullanıldığını sık sık dile getirmiştir. On iki yaşındaki park kullanıcısı kız çocuğu, parka ne sıklıkla geldiğini, kapalı sitede oturan arkadaşı ve onunla nerelerde oynadıklarını şu sözlerle anlatmıştır:

³⁶³ [K36] 29.06.2018 tarihli görüşme.

³⁶⁴ [K37] 29.06.2018 tarihli görüşme.

“(...) yaz tatilinde çok geliyoruz. Bazen akrabalarımız da geliyor. Benim sitede oturan bir arkadaşım var. Sitenin havuzu var, girmedim ama o siteye gidiyorum. İki üç kere gittim (...) Arakdaşım [mahalleye] gelmiyor. Ailesi izin vermiyor herhalde. Parka da göndermiyorlar. Ailesi izin vermiyor dışarı çıkmasına. [Siteye ait] bahçede oynamasına izin veriyor sadece.”³⁶⁵

Park kullanıcıları arasında derinlemesine mülâkat yapılan kişilerin tamamına yakını, parkın yalnızca gelir düzeyi düşük kişiler tarafından kullanıldığını dile getirmişlerdir. Mülâkat yapılan bir çift ise bu ayrışmayı öfke ile anlatmış ve yeni yerleşim alanlarında yaşayan kişilere yönelik olarak eleştirel bir dille ifade etmiştir:

“Hayır, hayır. Onlar için kurulmadı buralar. Onlar gelmez. Onların zaten rezidansta gereken eğlenceleri var. Sinemaları var, buralar yetmez onlara, onlar başka yerlere giderler. Onlar gelip burada oturmazlar (...) Neden gelsin? Kendini aşağıda görür. O insan kendini aşağıda göreceksen, rezidans denen şey dört yüz-beş yüz milyarlık daire. Bilemedin, dokuz yüz milyar, bir trilyon. O insan gelip de seninle burada çimende oturur mu? O sana kapıcı gözüyle bakar.”³⁶⁶

Yukarıda bahsedilen diğer örneklerde olduğu gibi herkesin erişimine açık bir kamusal alan, gelir seviyesi yüksek olan kişiler tarafından kullanılmamaktadır. Bu durum ise parkı kullanan kişiler tarafından bilinmektedir. Böylece, Sadabad Parkı’nı yapısı ve gerçekliği bozulmuş bir kamusal alan örneği olarak değerlendirmek mümkündür.

Park, ötekileri bir araya getiren yerler olmaktan çıkmıştır. Bu bilgiyi destekleyen bir diğer veri ise başka bir parkta yaşananlardan elde edilmiştir. Derinlemesine mülâkatların yapıldığı kapalı sitenin hemen yanında yer alan parkın girişine site yönetimi kilitli bir kapı taktırmıştır. Bu parkın kimler tarafından ne zaman kullanılacağına yönetimin vazifelendirdiği site görevlisi karar vermektedir. Site görevlisi bu parkın kullanımı hakkında şu ifadeleri paylaşmıştır:

“(...) o parkı genelde kullanan gençler madde bağımlısı, orası normalde serbest giriş çıkışlı olan bir parktı... Biz parkın girişine kapı taktırdık. Çevre açısından,

³⁶⁵ [K38] 29.06.2018 tarihli bir görüşme.

³⁶⁶ [K21] 20.06.2017 tarihli görüşme.

komşuların buna ilişkin rahatsızlığından dolayı belediye ile bir görüşme sağlandı. Hem içinde hem dışında parkın görünümünü komple değiştirdik. Şu anda kapımız takıldı saat 10 gibi park hizmete kapanıyor. Üç aydır o park kitlenip açılıyor (...) Şu anda güvenlik görevlisi yok, aslında çevrenin düzeni için oranın açıp kapama görevini ben üstlendim, anahtar bende. Ailenizle beraber geldiniz parka saat 10 baktım ki aile geldi parktan yararlanmak istiyor, hemen kilidi açıyorum aileyi parka alıyorum (...) Söylüyorum anahtarın bizde olduğunu, açıp kapama işlemini bizim yaptığımızı biliyorlar. Burada huzurlu güzel bir aile ortamını oluşturmak istiyoruz. Nurtepe'den gelen belirsiz şahıslar ortam bozukluğu yaratıyor. O ortam bozukluğunu iyi bir hale getirmek açısından Kâğıthane belediyesi park işler müdürlüğünden bir destek istedik. İlk etapta bir destek göremeyince üst kademeye başvurduk, baktık üst kademededen de ses çıkmayacak en sonunda onun bir üstü olan başkan yardımcısından istedik.”³⁶⁷

Kamusal alanın nasıl ne zaman ve ne şekilde kullanılacağı bir kapalı sitenin görevlisinin inisiyatifine bırakılmıştır. Belediye, site yönetiminin istek ve arzuları doğrultusunda hareket ederek kamuya açık bir alanın kullanımının sınırlandırılmasına izin vermiştir. Bu sınırlandırmanın nasıl olacağı ise belediye tarafından değil özel şahıslar tarafından belirlenmektedir. Yapılan tüm bu müdahaleler, parkların da yapısını bozmuştur.

Biri diğerinin hemen yanında yer alan iki farklı yerleşim alanında yaşayan farklı gelir gruplarından kişiler, birbirlerine hiç değmeden yaşamaktadırlar. Ayrış(tır)an kamusal alanlar ise Kâğıthane'nin iki farklı toplumsal grubunu bir araya getirememektedir. Ötekileştirici yaklaşımlarla her iki grup arasında nefret yönelimini destekleyen bir bakış oluşabilmektedir. Kâğıthane'de birbiri ile karşılaşmadan yaşayan iki farklı insan tipini anlatmak için mülâkatlarda dikkat çeken iki söyleme bu noktada yer vermek yerinde olacaktır. Kâğıthane'de doğmuş büyümüş yıllarını Kâğıthane'de geçirmiş eski bir Kâğıthaneli olan yapı şirketi sahibi katılımcı, ilçeyle kurduğu ilişkiyi şu cümlelerle anlatmıştır:

³⁶⁷ [K27] 06.07.2017 tarihli görüşme.

*“Ben Kâğıthane’de yaşıyorum. Evim burada, işim burada. Dışarıya belki ayda bir defa, İstanbul’a ancak çıkarım. Burayı seviyorum. Mezarlığımız da burada, fark eden bir şey yok. Böyle bir üçgen içerisindeyiz.”*³⁶⁸

Kâğıthane’ye yeni taşınan aynı zamanda yeni yapılan rezidansta yaşayan ve foldhome sorumlusu olan bir diğer katılımcının ise ilçeyle kurduğu ilişkiyi şu sözlerinden anlamak mümkündür:

*“Ya bu adam ne yapsın (yeni yapılarda yaşayanlar kastediliyor) Kâğıthane’de. Otoparka aracıyla geliyor, asansörle çıkıp dairesine geçiyor.”*³⁶⁹

Saha verileri değerlendirildiğinde özellikle yeni inşa edilen yapılarda yaşayanların, mekânla ve dolayısıyla çevreyle ilişkisi “kendi içinde-kendisi gibilerle” sınırlı kalmaktadır. Yakın çevredeki diğer yerleşim alanlarında yaşayanları dışlayan bir tercih söz konusudur. Bu nedenle, öteki ile ilişki kurma imkânı sağlayan bir kamusal alan oluşumundan ve kullanımından söz etmek mümkün görünmemektedir. Gündelik hayatın yaşam alanları olan alışveriş merkezleri, küçük esnaf dükkanları, yapay sokaklar, otoparklar, spor salonları, yeşil alanlar, parklar ve sokaklar ayrış(tır)an bir nitelik kazanmaktadır.

Tez çalışmasının ana gövdesini oluşturan üçüncü ve son bölümde, söz konusu ayrışmalar detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılarak; Kâğıthane’deki mekânsal ve toplumsal değişimler, öncelikle 18. yüzyıl modernleşme hareketlerinden etkilenen Sadabad’ın dönüşümü ile ele alınmıştır. Bu dönemde başlayan dönüşüm hareketleriyle Sadabad, Saray’ın kullanımına mahsus olmaktan tedricen uzaklaşmış, halkın kullanımına açılma süreci Cumhuriyet’le birlikte devam ettirmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde de özellikle sanayileşme hareketi, Prost Planları ve akabinde Anadolu’dan İstanbul’a yaşanan iç göçlerle Kâğıthane yeni bir değişimin parçası olmuştur. Kâğıthane; İmparatorluk’tan ulus-devlete geçiş sürecinden Balkanlar’dan gelen göçmenlere, bölge yangınlarından sanayileşme ve iç göçlere kadar birçok toplumsal, siyasi ve ekonomik değişimden etkilenmiştir. Cumhuriyet sonrasında, özellikle kanun ve imar planı değişikliklerinin sürece dâhil olmasıyla Kâğıthane’deki dönüşümler, devlet

³⁶⁸ [K20] 04.07.2017 tarihli görüşme.

³⁶⁹ [K8] 19.11.2016 tarihli görüşme.

himayesinde merkezî ve yerel yönetimler ile kentsel müdahalelerin ortaya çıkardığı aktörler eliyle gerçekleşmeye başlamıştır.

1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile tarıma uygun araziler, çiftçilere ve bölge sakinlerine yirmi yıllığına tarım amaçlı kullanılması için verilmiştir. Bu kanunla tarıma elverişli ve kullanılmayan arazilerin tarım amaçlı kullanımı hedeflense de Kâğıthane köy sakinleri, çeşitli arazilerin mülkiyetlerini almışlardır. Böylelikle muhtarlık, vakıf ve bireysel mülk sahiplikleriyle birçok arazi mülkiyeti gerçekleşmiştir. 1963 yılına kadar köy statüsünde olan Kâğıthane, bu tarihten itibaren belediyeye dönüşmüş ve arazi mülkiyetine sahip olanlar satışlarını sürdürmüştür. Böylelikle yeni mahallelerin gelişiminin önü açılmış, erken dönemde başlayan gecekondulaşma da devam etmiştir. Gecekondulaşmanın artmasıyla mahallede yeni parselizasyonlar ve aktörler ortaya çıkmış, bu süreçte kabadayılar önemli aktörler olmuşlardır. Dayanışma ağları ve hemşehrilik ilişkileri de mevcut gecekondulu mahallelerdeki parsel satışlarını ve gecekondulu yapımını şekillendirmiştir.

Bu dönemde gecekondulaşma, konut ihtiyacının en hızlı çözümü olmasının yanı sıra mekânsal ve toplumsal bir yaşam alanı da inşa etmiştir. Gecekondulu etrafında gelişen bu toplumsal ve mekânsal ilişkiler futbol kulüpleri, sinemalar, kahvehaneler, hemşehri dernekleri, belediye meclisi, yerel gazeteler ve halk meclisleri odağında incelenmiştir. Devamında ise 1975'te Kâğıthane'nin ilk imar planının onaylanmasıyla 1980'li yıllardan itibaren ülke ve kent ölçeğinde küreselleşme sürecine yer verilmiştir. 1980'lerden itibaren Kâğıthane özelinde nazım imar planları ve ıslah imar planları hazırlanmış; her bir planlamayla ticaret, sanayi ve otopark, yerleşim alanı gibi çeşitli kentsel müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Merkezî ve yerel yönetimlerce uygulanan bu planlamalar, bölgede eski yapıları dönüştürürken yenilerinin yapılmasının önünü açmıştır. Yaşanan bu dönüşümler ise *Kâğıthane'nin Sesi* yerel gazetesi ve mülâkatlardan elde edilen verilerle analiz edilmiştir.

1994 Nazım İmar Planı ve akabinde 2006-2009 yılları arasındaki kentsel dönüşüm ve imar planlamaları, Kâğıthane'deki kentsel müdahaleleri ve dönüşümü tetikleyen önemli planlamalardır. Bu planlamalar ve yasal düzenlemeler ile parseller birleştirilmiş, yeni yerleşim ve ticaret olanakları belirlenmiştir. 2011 yılında da

revizyon planlarıyla öncesinde birleştirilen parsellere yenileri eklenmiş ve bazı bölgeler için de kamulaştırma kararı alınmıştır. Devlet eliyle gerçekleştirilen tüm planlamalar; yapı firmaları ve müteahhitler tarafından Kâğıthane’de yeni projeler inşa edilmesine, gecekondular ve sanayi bölgeleri gibi eski alanların da dönüştürülmesine imkân sağlamıştır. Böylece, uzun yıllar çeper yerleşim bölgesi olarak görülen Kâğıthane, yıllar içerisinde planlama yoluyla gerçekleştirilen müdahalelerle şehrin merkezlerinden biri hâline gelmiştir.

Yaşanan bu değişimle, demografi ve yapı stoklarının yanı sıra sokak dokusu ve kamusal alanlar da dönüşüme uğramıştır. 2000’li yıllarla birlikte Kâğıthane’deki kentsel müdahaleler; kapalı site, rezidans ve Kampüs-Ofis gibi yeni yapı tarzlarıyla devam etmiştir. Söz konusu dönüşümler saha gözlemleri ve derinlemesine mülâkat verileriyle analiz edilmiştir. *Küreselleşme Sürecinde Kâğıthane’deki Kentsel Müdahaleler* ana başlığı altında detaylı bir şekilde yer verilen mekânsal ve toplumsal dönüşümler dokuz tematik alt başlıkla değerlendirilmiştir. Her bir başlık altında Kâğıthane’deki kentsel müdahaleler, sürecin aktörleriyle ve yapı kullanıcılarıyla gerçekleştirilen mülâkatlar eşliğinde analiz edilmiştir. Yeni inşa edilen rezidans, kapalı site ve ofis yapılarında yaşayanlar ve çalışanlar ile mahalle sakinleri arasındaki ilişki ise mikro ayrışma, ayrıştırma, dışlama, izolasyon, narsist benlik ve kamusal alan kavramları çerçevesinde ele alınmıştır.

Fotoğraf 14. Sadabad Park görünüm³⁷⁰.

³⁷⁰ Görsel için bkz. http://www.kagithane.istanbul/kagithane_hakkinda/detail/Parklarimiz/616/6689/0 (Erişim Tarihi 21 Kasım 2020)

SONUÇ

“Kendi içine kapanmış her insan, bütün öteki insanların kaderlerine ilgisiz bir yabancı gibi davranır. O insan için tüm insan türü, çocuklar ve yakın arkadaşlarından oluşur. Hemşerileriyle ilişkilerine gelince, aralarına katılır ama onları görmez, dokunur ama hissetmez; yalnız kendi başına ve kendisi için vardır. Ve bu şartlarda kafasında bir aile mefhumu kalmışsa bile artık bir toplum mefhumu yoktur.”¹

Amerikalı sosyolog Richard Sennett’ten alıntılanan Alexis de Tocqueville’e ait bu sözler, bir toplumdan söz edilebilmesi için birbirini gören ve hisseden bireylere ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Birbirini görebilmek ve hissedebilmek için öncelikli olan şey ise karşılaşabilmektir. Toplumsallığı oluşturan karşılaşmaların mekânı ise kamusal alandır. Kamusal alan, ötekilerin bir araya gelerek birbirlerini gözlemlediği, konuştuğu, tartıştığı, anlaştığı veya anlaşılamadığı ama bir iletişim geliştirdiği ve bu tecrübeler üzerinden bireylerin kendini inşa etme imkânı bulduğu yerdir. Bu nedenle bireylerin birlikteliğinden doğan toplumdan bahsedebilmek için irdelenebilecek kavramlardan biri kamusal alandır.

Bu çalışmada kamusal alan alt bileşenleri olan mekân ve toplumsal ilişkiler bağlamında ele alınmıştır. Kamusal alan canlı bir organizma olarak düşünülmüş farklı zaman ve toplumlarda farklı anlamlar taşıdığı göz önüne alınarak kamusal alanın tarihsellik bağlamında nasıl dönüştüğü incelenmiştir. Bu dönüşümü irdelemek için kentsel müdahale kavramına başvurulmuştur. İstanbul’un Kâğıthane ilçesinde üç farklı zaman diliminde kentsel müdahalelerin yalnızca devlet eliyle ve planlama yoluyla gerçekleştirilen uygulamaları dikkate alınmıştır. Niteliksel araştırma çerçevesinde durum araştırılması (mülakat, yerel gazete, plan notları incelemesi) yapılmıştır. İstanbul’un Kâğıthane ilçesinde yürütülen araştırmada, üç farklı dönemde (modernleşme, sanayileşme, küreselleşme) gerçekleştirilen kentsel müdahaleler beş farklı bölge üzerinden incelenmiştir.

¹ Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, s. 11.

Habermas’a göre kamusal alan, devlet ile sivil toplum arasında duran iletişimsel bir alandır. Söze dayalı eleştirel bir kamusal alanı öne çıkaran Habermas’a göre bu alan, çeşitli güçlerin kontrolü altında yönlendirilmeye başladığı andan itibaren yapısal olarak çözülmüştür. Habermas’ın yaklaşımında iletişim öne çıkartılırken mekân büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Çalışmada ele alınan bir diğer düşünür Hannah Arendt ise kamusal alan tartışmasında görünürlüğü ön planda tutmuştur. Bu yaklaşımı itibarıyla Arendt, kamusal alan tartışmalarında mekâna Habermas’a nazaran daha fazla vurgu yapmıştır. Arendt, Habermas’tan farklı olarak ideal kamusal alanı 18. yüzyıl burjuva kamusal alanında değil Antik Yunan Atina’sında bulur. Özel ve kamusal alan ayrımını öne çıkararak konuyu tartışan Arendt’e göre aile, iş gibi hayatı devam ettirmek için zorunlu olan faaliyetler özel alana aittir. Kamusal alan ise zorunluluklardan uzak özgürlüğün alanı olmalıdır; siyasetin alanı bu nedenle kamusaldır. Arendt’in yaklaşımında toplumsal ilişkilerle birlikte mekân da öne çıkar. Goodsel ve Brodin’in kamusal alanı sınıflandırma çalışmaları da göz önüne alındığında böyle bir araştırmanın disiplinlerarası bir yaklaşımla yapılabileceği görülmüştür.

Mekân ve toplumsal ilişkiyi bir arada tartışan Richard Sennett ise Habermas ve Arendt’in yaptığı gibi tarihsel bir yaklaşımla kamusal alan kavramını ele alır. Sennett, her iki düşünürden farklı olarak ne Antik Yunan kamusal alanını ne de 18. yüzyıl burjuva kamusal alanını idealize etmiştir. Sennett’e göre kamusal alan öteki ile karşılaşılacak ve öteki üzerinden kendini inşa edebildiğin her yerdir. Kamusal alanın dönüşümünü şehirlerin yaşadığı tecrübeyle birlikte okuyan ve tarihsel bir süreç çerçevesinde tartışan Sennett’e göre kamusal insanın çöküşü bireylerin içe kapanmasıyla başlar. Kendini ötekilerden yalıtmış, yalnızca kendi ile ilgilenen yeni bir karakter ortaya çıkmıştır. Sennett, bu karakteri “narsist” olarak isimlendirir. Ancak, Sennett’in yapmış olduğu narsist tanımı kendine hayranlıkla ilişkili değildir. Sennett’e göre narsist karakter, kendini bulma amacıyla içine kapanmıştır. Arayışını ise kendini tatmin eden hazların peşinden giderek sonuçlandırabileceğine inanır. Sennett, kamusal alanın dönüşümünü şehirlerin yaşadığı süreçlerle birlikte ele alır.

Mekâna uygulanan her bir müdahale, mekânı dönüştürmenin yanı sıra toplumsal ilişkileri de etkilemektedir. Bu tez, mekân ve toplumsal ilişkilerin bir arada tartışılması

gerektiğini vurgulamaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde kentsel müdahalelerin kamusal alana etkileri mekân ve toplumsal ilişkiler bağlamında ayrı ayrı incelenmiştir. Böylelikle planlama ve sosyoloji disiplinlerinin konuları ele alış biçimleri ortaya konulmuş, mekân ile toplumun birbirinden ayrılmazlığı vurgulanmıştır. Örneğin soylulaştırma kavramı daha çok planlama disiplininin tartıştığı bir konu olarak görülmektedir. Oysa bu kavram, en basit tanımıyla, kentsel müdahaleler sonucu bir bölgede yaşayan insanların yerinden edilerek boşaltılan bölgeye daha yüksek gelir seviyesine sahip başka bir grubun yerleş(tiril)mesidir. Tanımından anlaşılacağı üzere planlama disiplininin mekân üzerinden ele aldığı bu kavram, aslında toplumsal ilişki ve dönüşümlerden bütünüyle azade değildir. Benzer şekilde sosyoloji disiplinde tartışılan çeşitlilik, dışlama, yalıtım gibi kavramlar, yalnızca toplumsala ya da bireylerin ilişki ağlarına gönderme yapmaz. Kısacası, planlama ve sosyoloji disiplinlerinin yürüttüğü araştırmalarda sıklıkla karşılaşılan yalnızca mekânsal ya da toplumsal açıdan sınırlı bakış açısıyla yapılan tartışmaların aksine bu çalışmada kente yapılan müdahalelerin oluşturduğu yeni mekânlar ve yarattığı toplumsal ilişkiler bir arada ele alınmıştır.

Bu tartışmayı yapabilmek amacıyla İstanbul'un Kâğıthane ilçesi araştırma alanı olarak seçilmiştir. Söz konusu tercih, kamusal alan tartışmalarında tarihselliğin önemi göz önüne alınarak yapılmıştır. Kâğıthane, kentsel müdahaleler açısından oldukça eskiye dayanan bir tecrübeye sahiptir. 18. yüzyılda Sadabad mesire alanının da oluşmasını sağlayan imar faaliyetleri, devletin içerisinde bulunduğu politik ve ekonomik şartlar nedeniyle önceki yıllarda gerçekleşen imar faaliyetlerinden ayrışır. Kâğıthane'de bu dönemde yaşanan imar faaliyetlerinin ayırt edici özelliği, Osmanlı Devleti'nin ilk toprak kaybından sonra yani politik ve ekonomik olarak zayıfladığı yıllarda gerçekleşmiş olmasıdır. Bu süreçteki imar faaliyetleri Batılı devletlerde karşılaşılan mekânların güzelliği ve mimari yaklaşımların etkisi altında gerçekleşmiştir.

Literatürde geleneksel Osmanlı mahallesinin sokaklarını yarı kamusal alan olarak niteleyen çalışmalar mevcuttur. Mahalle, birbirini tanıyan insanların yaşadığı, sokak ise bu insanlar tarafından gözetlenen ve denetlenen bir yerdir. Sadabad mesiresi

gibi kentin merkezinden uzakta kalan mesire alanları bu gözetimi zayıflatmıştır. Mesire yerlerinde birbirini tanımayan zengin, fakir, farklı din ve ırklara mensup kişiler bir araya gelir. Farklı gruplar hâlinde eğlenseler de kadınlar ve erkekler de birbirleriyle karşılaşır. Toplum, tüm çeşitliliğiyle mesire yerlerinde bir aradadır. Mevcut kamusal-özel alan sınırı, mesire yerlerinin toplumsal hayatta yerini almasıyla değişmiştir. Sadabad mesiresinin bir isyanla tahrip edilmesinin nedenini tarihçiler genellikle ekonomik sebeplere dayandırır, ancak toplumda var olan görünürlük-gizlilik, kamusal-özel sınırının esnemesi de bu isyanlara neden olmuştur. Daha sonraki yıllarda mesire yerlerinde uyulması gereken kurallar hakkında kararların olması da bu görüşü destekler niteliktedir. Habermas, Arendt ve Sennett'in yapmış oldukları kamusal alan tartışmalarındaki tarihsellik bağlamında Kâğıthane'nin kentsel müdahaleler açısından kronolojik olarak illiyet bağıyla bağlı bir tecrübeye sahip olduğu ortaya konmuştur. Yaşanan bu mekânsal dönüşümün toplumsal yapıda var olan görünürlük-gizlilik, kamusal-özel alan sınırlarını değiştirdiği anlaşılmıştır.

Kâğıthane'de mekânsal ve toplumsal ilişkileri derinden etkileyen bir diğer süreç ise Cumhuriyet sonrası sanayileşme etkisinde yaşanmıştır. Devlet, sanayileşmenin başladığı ilk yıllarda doğrudan Kâğıthane'yi etkileyen kararlar almamıştır. İstanbul'un merkezî bölgelerinde yapılan şehir planı ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi bazı kanunların etkisiyle Kâğıthane de dönüşmeye başlamıştır. Bu süreçte yaşanan kentsel müdahale esnek bir müdahale biçimi olarak nitelendirilebilir. Yani devlet planlama kararları almış ancak kadastro sınırları, hangi yapının nereye yapılacağı, yapıların oturacağı toprak sınırları ya da yapıların ne amaçla kullanılacağı gibi kararlar devlet tarafından belirlenmemiştir. Şehrin bütününe ilgilendiren planlama değişiklikleri Kâğıthane'yi de etkilemiştir. Bu süreçte ortaya çıkan yerel aktörlerin kontrolünde şehre yeni gelen göçmenler kendi yaşam alanlarını oluşturmuş, sınırlarını kendileri belirlemiş ve gecekondularını kendileri tasarlamıştır. Devletin parselleme yapmadığı geniş bir alanda kimin nereye, ne şekilde ev yapacağı, kişilerin birbirleriyle konuşup anlaşmasını yani iletişim hâlinde olmalarını mecbur kılmıştır. Böylelikle gecekondu mahalleleri dayanışma ve iletişim gerektiren bir ortamda oluşmuştur. Anadolu'dan İstanbul'a göç eden nüfusun şehrin eski sahipleri tarafından dışlanması ise gecekondu mahallesinde dayanışmayı güçlendiren bir diğer nedendir.

Devletin almış olduğu planlama kararları neticesinde şehirde gecekondulaşmalarının oluştuğu yadsınamaz bir gerçektir. Ancak, mahallede üretilen sosyalleşme mekânları devletin ya da planlama disiplininin kontrolünde ortaya çıkmamıştır. Kahvehaneler, sinema salonları ve futbol kulüpleri göçmenlerin şehre tutunma süreçlerinde birbirlerine destek oldukları, iletişim kurdukları yerler olmuştur. Yine bu süreçte ortaya çıkan *Kâğıthane'nin Sesi* yerel gazetesi de özellikle Habermas'ın idealize ettiğı iletişimsel burjuva kamusal alanının bir benzeri olarak düşünülebilir. Eleştirinin özgürce yapıldığı, dönemin yerel aktörlerinin, kent mekânını kontrol eden güçlerin kıyasıyla eleştirilebildiğı, kadınların dahi kahvehanede vakit ve nakit harcayan eşleri hakkında haber yaptırabildiğı bir mecra olmuştur. Bu gazetenin Kâğıthane'de oluşturduğı ses, dönemin yerel güçleri, belediye başkanı ve yöneticiler tarafından da fark edilmiştir. Önce, kendileri de gazetede kaleme aldıkları yazılarla eleştirilere cevap vermeyi denemişlerdir. Ancak eleştirilerin önüne geçilemediğı görülünce gazetenin büyütüleceğı öne sürülmüş, el değiştirmiş ve sonunda kapanmıştır. Eleştirel bir kamusal alanın iktidar ya da farklı güçlerin kontrolüne geçmesini Habermas kamusal alanın yapısal dönüşümü olarak isimlendirmektedir. *Kâğıthane'nin Sesi* gazetesinin kapatılması sürecini de benzer şekilde yorumlamak mümkündür.

Arendt'in Antik Yunan agorasında bulduğı, tartışmaların özgürce yapıldığı, jestlerin mimiklerin ve retorığın yani görünürlüğün öne çıktığı kamusal alan, Kâğıthane Mahallesi'nde de bir şekilde hayat bulmuştur. Hakkında uluslararası medyanın haber yaptığı, akademide tez çalışmalarına konu olan, gazetelere doğrudan demokrasi başlığı ile haber yapılan halk meclisleri, Arendt'in kamusal alanına bir örnek olarak gösterilebilir. Kâğıthane'yi yöneten belediye mensupları ve halkın bir araya geldiğı toplantılarda ilçenin geleceğı, beklentiler, alınması gereken kararlar gibi birçok konuda katılımcılar özgürce konuşmuşlardır. Kurulduğı ilk yıllardaki hâliyle Kâğıthane Belediye Meclisi de benzer bir başlık altında tartışılmıştır.

Sanayileşme sürecinde Kâğıthane'de ortaya çıkan gecekondulaşmalarını konumları itibarıyla şehrin merkezinden uzak tutulmuş, diğeri bir ifadeyle –ulaşım ağı olmaması nedeniyle– şehirden dışlanmış mekânlardır. Kendi içinde dayanışma

kültürüyle oluşan mekânlar ve kurumlar, kamusal alan bağlamında tartışılabilir ilişkiler içerir. Ancak belediyenin kurulması akabinde ilk imar planlarının hazırlanmasıyla mekânsal sınırlar planlamacılar tarafından kağıtlar üzerine işlenmiştir. Plancılar bu sınırları belirlerken mahalledeki ilişki ağlarından habersizdir. Çok katlı apartmanların yapımına izin veren kararlar ya da gecekonduların bahçelerini yok eden bina sınırları, mahallede cari olan toplumsal ilişkilere zarar vermiştir. İnşaat sektöründe yapsatçılığın ortaya çıkması ve göçmenlerin konut ihtiyacının şehrin önemli kazanç araçlarından biri hâline gelmesi, yeni gelen göçmenleri geldikleri bölgelere göre gruplaşmaya itmiştir. Böylece hemşehri dernekleri ortaya çıkmıştır. Hemşehri dernekleri göçmenlerin birbirlerini dışladıkları ve mekânsal olarak ayırdıkları ilk yerlerdendir.

Dönemin politik hayatının çalkantılı olması, ideolojik grupların çatışmaları, zamanla gecekonduların mahallelerine de yansımıştır. İdeolojik gruplar, gecekonduların mahallesindeki nüfusu yanlarına çekebilecekleri bir potansiyel olarak görmüşlerdir. Mahalledeki kamusal alanların farkına varan siyasi gruplar ve işçi sendikaları, kahvehane ya da futbol kulüplerinde propaganda yapmışlardır. Zamanla kahvehaneler farklı siyasi örgütlerin kontrolüne geçmiştir. Kahvehaneler arası silahlı çatışmalar yaşanmış, bu tip adli vakalar iddianamelere yansımıştır. Kamusal alanları kendi çıkarları doğrultusunda yönetmek isteyen güçler, gecekonduların mahallesinde de dışlamanın yaygınlaşmasına neden olmuşlardır.

Küreselleşme sürecinde ise inşaat sektörünün ekonomide önemli bir kalkınma aracı olduğu gerçeğinden hareketle devlet planlama araçlarıyla yatırımcı Kağıthane'ye çekmiştir. Kentsel dönüşüm yasasının çıkması ve Kağıthane Belediyesi'nin yapmış olduğu plan değişiklikleriyle eski sanayi alanları rezidans, ofis, alışveriş merkezlerinin bulunduğu karma kullanımlı yapılara dönüşmüştür. Yüksek kazançlar sağlayan bu inşaat faaliyetleri konut alanlarına da sıçramış, farklı konut adalarının ve sokakların bir araya getirilip tek bir parseli dönüştürülmesini kolaylaştıran planlama kararları alınmıştır. Böylece konut bölgeleri de yıkılıp yeniden yapılmaya başlamıştır. İlk kez sokak dokusunu ortadan kaldıran bu denli sert bir müdahale yapılmıştır.

Şehrin geri kalanıyla ayrışarak, kendi gibi olan kişilerle bir arada bulunma arzusu Kâğıthane’de kapalı sitelerin ortaya çıkmasının nedenlerinden biridir. Kapalı sitelerin genellikle gelir seviyelerine göre ayrıştığı bilinmektedir. Kâğıthane’de yaptığımız araştırma, sitelerin yaşam biçimlerine göre de ayrıştığını göstermiştir. Kâğıthane’de yer alan kapalı siteler, kentin eski dokusunun hemen yanında bir duvarın arkasına inşa edilmiştir. Yani bir gecekondu mahallesinin arka sokağı bir kapalı siteye açılabilmektedir. Bu kent dokusunda karşılaşılan ayrışma biçimi mikro ayrışma olarak isimlendirilmiştir; tıpkı sitelerin kendi içlerinde yaşam biçimlerine göre ayrışması veya site içi mekânların yalıtılması gibi. Kâğıthane’de mikro düzeyde yaşanan bu ayrışmaların nedeni ise kısaca planlama kararları olarak özetlenebilir.

Planlama disiplini bu süreçte önceki yıllara göre daha net ve güçlü kararlar ile kente müdahale etmiştir. Bu müdahalelerle yalnızca, kentsel mekânda nasıl bir yapının üretilceği plancılar tarafından belirlenmemiştir. Firmaların talepleri doğrultusunda her bir yapının içi en ince ayrıntısına kadar tasarlanmıştır. Bu planlama uygulamaları ile bir evin içinde nerede, ne şekilde oturulup, nerede yatılacağından öteye geçilmiş; yapıların içerisinde nasıl sosyalleşileceği, nerede nasıl eğlenileceği, nasıl spor yapılacağı vb. birçok konu tasarımcılar tarafından en başında planlanmıştır. Bu basit bir pazarlama politikası olarak görülebilir ancak yapıların içerisindeki yaşamın, kurgulananın ötesine geçemediği de bir gerçektir. Bu yapılar, esnekliğe hiç imkân tanımamakta, önceden tasarlanan bir yaşamı dayatmaktadır. Konsept projeler bir paket olarak sunulmakta, içerisinde yaşayanlar ise bu konseptin birer parçası olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Plancılar ise tasarlanmamış tek bir metre kare ve organize edilmemiş tek bir zaman dilimi bırakmamak adına yeni aktiviteleri, yapıların içine enjekte etmeye devam etmektedir.

Bu yaşam şeklini tercih eden kişilerin kültürel bir habitus oluşturdıklarını söylemek ise mümkün değildir. Zira yapıların içerisinde sunulan aktiviteler, yaşayanların istekleri doğrultusunda şekillenmemektedir. Binanın organizasyonundan sorumluların hazırladığı aktivitelere katılan kişiler, kendi tercihlerini değil başkalarının kurguladıkları bir hayatı yaşamaktadırlar. Sennett’in “narsist” karakteri bu noktada akla gelir. Narsist kendini beğenen değil kendini arayan ancak bu arayışı

da yaşadığı farklı deneyimlerden, aldığı hazları sorgulayarak kendini ve arayışını sürdüren kişidir. Binaların sunduğu her bir aktivite, şehrin yeni narsist karakteri için bir deneyimdir. Her ne kadar şehrin bütününden kendini yalıtmış ve içe dönük bir karakter olduğu düşünülse de aslında gerçek anlamda kendi ile yüzleşmeye hiç açık olmayan biridir. Kendini inşa etmek yerine, yaşanan her bir deneyim üzerinden kendine yine yeniden bir kimlik inşa etme çabasıdır. Nitekim yaşadığımız çağda kimlik, her daim yeniden ve yeniden inşa edilen değişken bir hâl almıştır. Artık kimliğin bir kutsiyeti kalmamıştır. Mekân ve deneyimler ise başkalarına gösterilen ve her daim yenilenen kimliğin değişen unsurlarından ibarettir. Yaşanılan ev, çalışılan iş yeri, yapılan her aktivite aslında kimlik oluşturma bir aracı, narsistin kendini tatmin etme çabasının bir ifadesidir. Bu çaba sadece kendi içine dönme, öteki ile ilişki kurmaya son verme anlamına da gelir. Narsist kişi kendini kamusal alandan çekmiştir.

Narsist kişiliğe hizmet eden bu yapılar, bir yandan kendi içlerinde ayrılmış kamusal alanlar yaratırken, diğer yandan şehrin gerçek kamusal alanlarının yapısal olarak bozulmasına neden olmaktadır. Bu araştırma kapsamında, günlük karşılaşmaların yaşanabileceği aktivitelerin nerelerde yapıldığı; şehrin alışveriş yerlerinin, sokaklarının, parklarının hâlen ‘ötekiler’i bir araya getirme işlevini görüp görmediği de sorgulanmıştır. Sahadan elde edilen veriler, yeni konsept yapılarda yaşayan kişilerin Kâğıthane’de yer alan bakkal, kafe, alışveriş merkezi gibi mekânları kullanmadıklarını göstermiştir.

Ayrıışan kamusal alanlar, şehrin gerçek kamusal alanlarının ayrış(tır)an bir nitelik kazanmasına neden olmaktadır. Bu durumu teyit etmek için, yüzyıllar boyunca mesire olanı olarak kullanılan Sadabad Parkı’nda (Hasbahçe), park kullanıcılarına ötekilerle karşılaşp karşılaşmadıkları sorulmuştur. Mülâkatlarda yeni konsept yapılarda yaşayan kişilerin bu parkı kullanmadığı çok sık dile getirilmiş, bu kişilere karşı öfke içeren cümleler kurulmuştur.

Sennett duvarlarla ayrılmış, hız nedeniyle çevreyle teması kesilmiş ya da narsist karakterin içe dönmesi sonucunda oluşan kamusal alanı, “ölü kamusal alan” olarak nitelendirmektedir. Ölü yani cansız olanın bir işlevi yoktur. Bu çalışmada karşılan şehrin gerçek kamusal dokularının, diğer bir ifadeyle yeşil alanların, sokak ve

çarşıların, parkların barındırdıkları kalabalıklar itibariyle canlı oldukları aşîkardır. Ancak, söz konusu canlılığı sağlayan şeyin değışmesiyle kamusal alanın da yapısı bozulmuştur. Bu durumda kamusal alan ötekileri karşılaştıran değîl, artık ötekinden ayrıştıran bir nitelik arz etmeye başlamıştır. Şehrin gerçek kamusal alanları kendi bedenini yok eden kanserli bir hücre gibi şehrin bütününe zarar vermektedir. Ayrış(tır)an kamusal alanlarda toplumsal da yok olmaktadır.

Kâğıthane’de üç farklı dönemde gerçekleştirilen kentsel müdahalelerin oluşturduğu mekânlar ve bu mekânlarda hayat bulan toplumsal ilişkiler birbirinden farklıdır. Bu farklılaşma, planlama disiplininin esnekliğini kaybetmesiyle ilişkilendirilebilir. 18. yüzyılda yaşanan kentsel müdahaleler, doğrudan devlet kontrolünde gerçekleşmiştir. Sanayileşme sürecinde ise devlet kontrolü esnemiş planlama yoluyla kente müdahale edilmek istense de çok sert yaptırımlarda bulunulmamıştır. Bu esnek süreçte kişiler yaşam alanlarını daha çok kendi istekleri doğrultusunda oluşturabilmişlerdir. Küreselleşme sürecinde de planlama disiplini kenti ve gündelik yaşamı en küçük ayrıntıya kadar tasarlamaktadır. İlk dönemde uygulanan müdahaleler sonrasında toplumsal hayatta var olan kamusal-özel sınırının değıştiğı, devlet adamlarının görünürlük biçiminin farklılaştığı toplumda ise çeşitliliğin öne çıktığı bir süreç yaşanmıştır. Planlamanın çok esnek olduğu sanayileşme sürecinin ilk evrelerinde ise toplumun kendi mekânlarını ürettiğı ve toplumda bir dayanışma ilişkisinin mevcut olduğu görölmüştür. Planlama disiplinin mekânsal müdahaleyi artırması ve mekânın kâr elde edilebilen bir meta olarak görölmeye başlamasıyla dayanışma ilişkileri bozulmuş, dışlama mekanizmaları ortaya çıkmıştır. Planlama uygulamalarının esnekliğe izin vermediğı süreçlerde yalıtım artmış, toplumu bir araya getiren kamusal alan yapısal olarak dönüşmüş, ayrış(tır)an bir nitelik kazanmıştır.

Ancak planlama ve sosyoloji disiplinin kesişiminde oluşan ortaya konabilen bu çalışma Kâğıthane’nin yüzyılı aşkın bir süreç içerisinde yaşamış olduğu dönüşümün mekânsal ve toplumsal etkilerini ortaya çıkarma denemesidir. Elde edilen veriler ise hem planlama disiplinine hem de sosyoloji disiplinine katkı sağlamıştır. Bu çalışmanın sonucunda önemi ortaya çıkan esnek planlama yaklaşımı, planlama disiplinde

bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda daha çok gündeme gelecektir. Modern insanın dünyayı kontrol etme arzusunun bir sonucu olarak ortaya çıktığını söyleyebileceğimiz planlama disiplini, bu kontrol arzusunun kontrolsüzlüğünden kaynaklanan sorunlar ile yüzleşmektedir. En ince ayrıntıya kadar her şeyi tasarlayan ve esnekliğe izin vermeyen bir planlama yaklaşımının şehirlere ve yaşam biçimlerine etkisi olumsuz olmuştur. Nereden bakılırsa bakılsın planlama disiplini aracılığıyla kontrol edilmesi düşünülen yaşam alanları ve yaşam biçimleri kontrol edilemez sorunlar olarak geri gelmiştir. Bu çalışmada yaşam alanlarında ortaya çıkan sorunlar olarak bahsedilen mekânsal ayrışma biçimlerinin planlama disiplinde yapılacak olan yeni çalışmalarda daha çok ele alınacağı düşünülmektedir. Mekânın toplumsallığa olan etkisi ise elbetteki sosyoloji disiplini bünyesinde yapılan tartışmalarda daha sık gündeme gelecektir.

Her ne kadar tüm çalışma boyunca kamusal alana dair net bir tanımlama yapmaktan kaçınılsa da son söz olarak kamusal alanın farklılıkların birliği olduğu söylenebilir. Böyle bir birlik içinse çok şeye değil çok *farklı* şeye ihtiyaç vardır. Aynı şeyin nicel fazlalığı birlikten ziyade ayniyete neden olur. Bugün modern insanın yaşadığı en büyük yanılsamalardan biri belki de budur. Günümüzde modern insan, kendi gibi olan kalabalıklar içerisinde kendini inşa edecek bir farklılık ve farkındalık arayışı içindedir. Ancak yanlış yerde yapılan ve sonuçsuz kalan bu arayış insanın kendini çevreden yalıtması ile sonuçlanmaktadır. Her anı farklı aktivite ve uğraşlar ile doldurulmuş modern insan, kendini yalıtığında bile kendi ile başbaşa kalmakta zorlanmakta, gerçek anlamda bir yüzleşme yaşayamamaktadır. Kentsel müdahalelerin kamusal alana etkisi, modern insanın içinden çıkamadığı bir durum yaratmıştır. Zamanın Sisifos'u kendini çevresinden yalıtığında hiç bu kadar kalabalık olmamış, kalabalıklar içerisinde hiç bu kadar yalnız kalmamış, kalabalıklar ise hiç bu kadar ayrış(tır)an bir nitelik kazanmamıştır.

KAYNAKÇA

- Akbar, Jamel: **Crisis in the Built Environment. A Mimar Book**, Singapore, Concept Media, 1998.
- Akın, Hüseyin: **Ayağımda Kırk Numara Kâğıthane**, İstanbul, Heyamola Yayınları, 2010.
- Akpınar, İpek: “İstanbul’u (Yeniden) İnşa Etmek: 1937 Henri Prost Planı,” **2000’den Kesitler II: Cumhuriyet’in Mekânları/Zamanları/İnsanları**, Doktora Araştırmaları Sempozyumu kitabı içinde, Ed. Elvan Ergut, B. İmamoğlu, Ankara, Dipnot Yayınları, 2010, s. 107-124.
- Ayda, Arel: **Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci**, İstanbul, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, 1975.
- Aydın, Zafer: **İşçilerin Haziranı: 15-16 Haziran 1970**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2020.
- Aydoğan, Ahmet: **Şehir ve Cemiyet: Georg Simmel, Max Weber, Ferdinand Tönnies, Don Martindale**, İstanbul. İz Yayınları, 2010.
- Aral, A., Ela: **“Kentte Kamusal Alan İçin Bir Değer ve Potansiyel Olarak Artık Mekân”**, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2003.
- Arendt, Hannah: **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.

- Aslan, Şükrü ve Şen, Besime: **Sözlü Tarih Görüşmeleriyle Kâğıthane**, İstanbul, Kâğıthane Belediyesi Yayınları, 2014.
- Aslanoğlu, A., Rana: **Kent, Kimlik ve Küreselleşme**, Bursa, Asa Yayınları, 1998.
- Baudelaire, Charles: **Paris Sıkıntısı**, Çev. Erdoğan Alkan, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Baskı Yayın, 2001.
- Bauman, Zygmunt: **Bireyselleşmiş Toplum**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Baley, Nathan: **An Universal English Dictionary**, London: T. Osborne, 1761.
- Balkız, Bekir: “Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori: Sosyolojik Pozitivizmin Eleştirisi”, **Sosyoloji Dergisi**, sayı 12-13, 2014, s. 135-158.
- Berktaş, Fatmagül: “Çoğulluk Yeryüzünün Yasasıdır”, Ed. M. Özbek, **Kamusal Alan** içinde, İstanbul, Hil Yayıncılık, 2004, s. 551-557.
- Berman, Marshall: **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, İstanbul, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Bilgicioğlu, Banu: “Sâdâbâd”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, TDV İslam Araştırmalar Merkezi, cilt 35, 2008, s. 379-381.
- Bourdieu, Pierre: **Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste**, Londra, Routledge and Kegan Paul, 1984.

- Bourdieu, Pierre: **Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi**, Çev. Derya F. Şannan, Ayşe G. Berkut, Ankara, Heretik Yayınları, 2015.
- Brodin, James: **“Public Space: Exploration of a Concept”**, California Politics and Policy “Policy Perspectives”, 2007, s. 47- 65.
- Bozdoğan, Sibel: **Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür**, İstanbul, Metis Yayınları, 2012.
- Bozdoğan, Nadir, Mehmet: **Kâğıthaneli Hasan. Bir Gönül Evi**, y.y., t.y.
- Butler, Tim and Less, Loretta: “Super-gentrification in Barnsbury, London: Globalisation and Gentrifying Global Elites at the Neighbourhood Level”, **Institute of British Geographers**. Transactions, vol. 34, 2006, s. 467-468.
- Castells, Manuel: **İsyen ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Castells, Manuel: **Kent, Sınıf, İktidar**, Çev. Asuman Erdil, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1977.
- Castells, Manuel: “The World has Changed: can Planning Change?”, **Landscape Urban Planning**, Amsterdam, Elsevier Science Publishers B.V. vol. 22, 1992, s. 73-75.
- Coşkun, İsmail ve Duman, Betül: **Neden Nasıl ve Kim İçin Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2015.

- Carmona, Michel: **Paris'in Kentsel Dönüşümü. Hasussmann Uygulamaları**, Çev. Murat A. Erginöz, İstanbul, Genar, 2000.
- Creswell, W., John: **Nitel Araştırma Yöntemleri**, Çev. Mesut Bütün, Selçuk B. Demir, Ankara, Siyasal Yayınları, Ankara, 2018.
- Çetinkaya, Kalender, Seher: “Kentsel Müdahale ve Toplum: Kâğıthane Örneği”, Ed. Güliz Orhan ve İrem Bayraktar, **Mita 2018 Mimari Tasarım Araştırmaları ve Kentlerin Geleceği** içinde, İstanbul, Özyeğin Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 254-276.
- Dacheux, Eric: **Kamusal Alan**, Çev. Hüseyin Köse, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Eldem, H. Sedat: **Sadabad**, İstanbul, Kâğıthane Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.
- Erdem, Arzu ve Yıldırım, Birge: “Taksim Meydanının Cumhuriyetin Kamusal Alanı Olarak İnşası”, **İstanbul, Tasarım Kuram**, 2015, s. 5-106.
- Erder, Sema. **İstanbul Bir Kervansaray (Mı)? Göç Yazıları**, Der., Nesrin Uçarlar, İstanbul, Bilgi Üniversitesi, 2015.
- Erten, T., Özlem: **“Kamusal Alanın Özelleştirilmesini Sorgulamak: Alışveriş Merkezlerinin Kamusalılığı”**, yayımlanmamış doktora tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, 2011.
- Erkan, E., Nihal: **Şehir Kavramlarının Yolculuğu**, İstanbul, İdeal Yayınları, 2014.

- Erickson, M., Ingrid: “Fighting Fire with Fire: Jane Elliott's Antiracist Pedagogy”, *Counterpoints*, vol. 240, Democratic Dialogue in Education, 2004, s. 145-157.
- Erman, Tahire ve Özaloğlu, Serpil: **Bir Varmış Bir Yokmuş: Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar**, Der., İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Eyice, Semavi ve Erdoğan, Aynur: **Bir Zamanlar Kâğıthane**, İstanbul, Kâğıthane Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.
- Freud, Sigmund: **Uygarlığın Huzursuzluğu**, Çev. Haluk Barışcan, İstanbul, Metis Yayınları, 2014.
- Fraser, Nancy: **Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy**, Duke University Press, no 25/26, 1990, s. 56-80.
- Giddens, Anthony: **Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum**, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, Say Yayınları, 2014.
- Goodsell, T., Charles: “The Concept of Public Space and its Democratic Manifestations”, **American Review of Public Administration**, vol. 33 no 4, 2003, s. 361-383.
- Goffman, Erving: **The Presentation of Self in Every Day Life**, Edinbourg, University of Edinbourg Social Sciences Research Centre, 1956.

- Gündüz, Nurullah: **Uydu Kentin Mekânsal Üretimi: Başakşehir 4. ve 5. Etaplar**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, yayımlanmamış doktora tezi, 2015.
- Habermas, Jürgen: **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- Hamadeh, Shirine: **Şehr-i Sefa: 18. Yüzyılda İstanbul**, Çev. İlknur Güzel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- Harvey, David: **Social Justice and City**, London, Edward Arnold Publisher Ltd., 1973.
- Harvey, David: “The Political Economy of Public Space”, **The Politics of Public Space**, Ed. Neil Smith, Setha Low, New York, London, Routledge, 2006, s. 21.
- Harvey, David: **Kent Deneyimi**, Çev. Esin Soğancılar, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- Hawkins, B., Harriett: “All The World’s Stage” Some Illustrations of The Theatrum Mundi, Shakespeare Quarterly, Washinton D.C., George Washington University, vol.17, no 2, 1966, s. 174-178.
- Hekimoğlu, Murat, Saylan: **Yılmayan Adam Kemal Coşkun**, Haz., İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.
- Hekimoğlu, Gülsüm: **“Televizyonda Kamusal Dayanışma Ağları: Bir Kamusal Alan İmkânı Olarak Televizyon”**, yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

- Irmak, Hüseyin: **Sadabad Bülteni**, İstanbul, Kâğıthane Belediyesi Yayınları, sayı 1, 1992
- Irmak, Hüseyin: **Osmanlı Belgelerinde Kâğıthane**, Kâğıthane Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- Irmak, Hüseyin ve Behar, Rıfat: **Seyahatnamelerde Kâğıthane**, İstanbul, Kâğıthane Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.
- Işık, Oğuz: **“Denizli ve İstanbul Dersleri”**, Birikim, sayı 86-87, 1996, s. 42-47.
- İslam, Tolga ve David Behar, **İstanbul’da “Soylulaştırma”: Eski Kentin Yeni Sakinleri**, Der. İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- İslam, Tolga: **“Devlet Eksenli Soylulaşma ve Yerel Halk: Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri (Sulukule) Örneği**, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, yayımlanmamış doktora tezi, 2009.
- Jacobs, Jane: **Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı**, Çev. Bülent Doğan, İstanbul, Metis Yayınları, 2009.
- James, E., Alana and Slater, Tracesea **Writing Your Doctoral Dissertation**, London, Sage Publications, 2014.
- Kahraman, Tayfun: **“Kent Hukukunun Yeni Yüzü: Düzenleyici Devletten Seçkinleştirici Devlete”**, **İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali** içinde, Der., Ayşe Çavdar, Pelin Tan, İstanbul, Sel Yayınları, 2013, s. 17-51.

- Kant, Immanuel: **Seçilmiş Yazılar**, Çev. Nejat Bozkurt, Bursa, Sentez Yayınları, 2015.
- Keddie, Jamie, at.: “The Market and the Plan: Housing, Urban Renewal and Socio-Economic Change in London”, **City, Culture and Society**, vol. 1, 2010, s. 57-67.
- Keser, İnan: **“Kentsel Dinamikler ve Kamusal Alan Farklılaşması: Adana Nusayrileri”**, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Keskin, Ahmet: **İpin Ucu**, İstanbul, Mat Yapım, 2001.
- Keleş, Ruşen: **Şehirciliğin Kuramsal Temelleri**, Ankara Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1972.
- Keleş, Ruşen: **100 soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu**, İstanbul, Cem Yayınevi, 2014.
- Kıray, Mübeccel: “Gecekondu: Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Topraktan Kopma ve Kentle Bütünleşememe”, **Ankara Üniversitesi SBF**, cilt 27, sayı 3, 1972, s. 561-573.
- Kocabaş, Arzu: **Kentsel Dönüşüm (Yenileştirme) İngiltere Deneyimi ve Türkiye’deki Beklentiler**, İstanbul, Nobel Kitap, 2006.
- Kohn, Margaret: **Brave New Neighborhoods: The Privatization of Public Space**, New York, Routledge, 2004.
- Kömeçoğlu, Uğur: **Kimlik, Mekân ve Gündelik Hayat**, İstanbul, Ufuk Yayınları, 2012.

Kurtuluş, Hatice: **İstanbul’da Kentsel Ayırışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar**, Haz., İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005.

Kurtuluş, Hatice, v.d.: **İstanbul’da Yeni Konut Sunum Biçimleri ve Orta Sınıfların Sosyo-Mekânsal Yeniden İnşası**, TUBİTAK Proje No: 110K061, 2012.

Lash, Cristopher: **The Culture of Narcissism**, United States, W. W. Norton, 1979.

Lefebvre, Henri: **The Urban Revolution** (trans. R. Bononno), Minneapolis, University of Minnesota Press, 2003.

Less, Loretta: “Super-gentrification: The Case of Brooklyn Heights, New York City”, **Urban Studies**, vol. 40, 2003, s. 2487-2509.

Lewis, Bernard: **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Çev. Boğaç Babür Tuna, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2014.

Madinapour, Ali: **Urban Design Space and Society: Planning, Environment, Cities**, Macmillan Education UK, 2014.

Marshall, Gordon: “Kamusal Alan”, **Sosyoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2009, s. 380.

Marshall, Gordon: “Burjuvazi”, **Sosyoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2009, s. 84-85.

- Marshall, Gordon: “Kent Sosyolojisi”, **Sosyoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2009, s. 397-398.
- Massey, S., Douglas at.: “The Changing Bases of Segregation in the United States”, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, vol. 626, The Shape of the New American City, Nov., 2009, s. 74-90.
- Mongin, Oliver: “Métamorphose de l’espace Public”, **Esprit**, vol. 11, 2012, s. 257.
- Mümtaz, S., Ahmet: **Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler**, İstanbul, Hilmi Kitapevi, 1948.
- Örer, Bige: Politique culturelle et refondation d’une identité urbaine: la municipalité “Vision Nationale” de Kâğıthane, Mémoire de DEA de Sociologie, Université de Toulouse II – le MIRAIL.
- Sassen, Saskia: “Cityness in the Urban Age”, **Urban Age Bulletin 2**, http://www.intelligentagent.com/ME/Saskia_Sassen_2005-Cityness_In_The_Urban_Age-Bulletin2.pdf, 2005 (Erişim tarihi 20.10.2018).
- Sennett, Richard: **Gözün Vicdanı**, Çev. Süha Sertabiboğlu, Can Kurultay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Sennett, Richard: “İstanbul ve Şehirler Avrupası”, **Urban Age Project; İstanbul Kesişimler Şehri**, London School of Economics and Political Science and Alfred Herrhausen Society, İstanbul, 4-6 November 2009, s. 12-14.

- Sennett, Richard: **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010.
- Sennett, Richard: **Building and Dwelling Ethic for the Cities**, New York, Farrar-Straus and Giroux, 2018.
- Sevengil, A., Refik: **İstanbul Nasıl Eğleniyordu**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2014.
- Scaglia, Antonio: “Kent”, **Sosyolojik Düşünce Sözlüğü**, Haz. Massimo Borlandi vd., İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 398.
- Shay, Lucille, Mary: **Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası**, Çev. Münir Akın, İstanbul, Özgü Yayınları, 2009.
- Sombart, Werner: **Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki ve Entelektüel Tarihine Katkı**, Çev. Oğuz Adanır, Ankara, Doğu Batı Yayınları 2017.
- Sönmez, Beril: “Soylulaştırmanın Yeni Biçimleriyle Yerinden Edilmeyi Yeniden Düşünmek”, **Planlama**, cilt 24, 2014, s. 42-53.
- Şen, Zekai: **Bilim ve Bilimsel Araştırma Teknikleri**, İstanbul, Su Vakfı Yayınları, 2011.
- Şentürk, Murat: **“Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul”**, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Şenyapılı, Tansı: **“Baraka”dan Gecekonduya: Ankara’da Kentsel Mekânın Dönüşümü 1923-1980**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

- Tanyeli, Uğur: **İstanbul’da Mekân Mahremiyetinin İhlali ve Teşhiri**, İstanbul, Metis Yayınları, 2012.
- Tanyeli, Uğur: **Yıkarak Yapmak Anarşist Bir Mimarlık Kuramı İçin Altlık**, Metis Yayınları, İstanbul, 2017.
- Tekeli, İlhan: “Gecekondu”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, cilt 3, 1994, s. 382.
- Tekeli, İlhan: **Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- Tekeli, İlhan: “Türkiye’de Kent Tarihçiliği”, **Urban Age Project. İstanbul Kesişimler Şehri**, London Scholl of Economics and Political Science and Alfred Herrhausen Society, İstanbul, 4-6 November 2009, s. 16-19.
- Tekeli, İlhan: **Türkiye’de Yaşamda ve Yazında Konutun Öyküsü (1923-1980)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayıncılık, 2012.
- Tekeli, İlhan: “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, Der., Yıldız Sey, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık** içinde, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
- Tekin, Latife: **Berci Kristin Çöp Masalları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Tenekeci, İbrahim: **Ağır Misafir, Üç Saniye Koridoru**, İstanbul, Profil Kitap, İstanbul, 2011.

- Turner, S., Brayn: “Jürgen Habermas”, **Sosyoloji Sözlüğü**, Ed. Brayn, T., Turner, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2020, s. 795.
- Turner, S., Brayn: Hannah Arendt”, **Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2020, s. 73.
- Turner, S., Brayn: “Richard Sennett”, **Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2020, s. 795.
- Turner, S., Brayn: “Ayrıştırma”, **Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2020, s. 81-83.
- Tümertekin, Erol: **İstanbul İnsan ve Mekân, İstanbul**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.
- Uzun, Nil: “İstanbul’da Seçkinleştirme (Gentrification): Örnekler ve Seçkinleştirme Kuramları Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Der. Tolga İslam ve David Behar, **İstanbul’da “Soylulaştırma”: Eski Kentin Yeni Sakinleri** içinde, İstanbul, Bilgi Ü. Yayınları, 2006, s. 31-43.
- Ünal, Z., Ahmet: “Bourdieu’nün Tabakalaşma Teorisi Bağlamında Üst Sınıftan Alt Sınıfa Doğru Hayat Tarzı Tahakkümü”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar**, c.10, sayı 49, 2017, s. 380-388.
- Onat, Nazım: **Kamusal Alan ve Sınırları Hannah Arendt ve Jürgen Habermas’ın Yaklaşımları**, İstanbul, Uluslararası Akım Tanıtım Yayıncılık, 2013.
- Otaner, Füsün: **“Uygulanabilir ve Sürdürülebilir Kentsel Geliştirme İçin Kamusal Alanların Kullanımı ve Türkiye İçin Bir Çerçeve**

Önerisi", yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2003.

Özbek, Meral: "Giriş: Kamusal Alanın Sınırları", Ed. M. Özbek, **Kamusal Alan** içinde, İstanbul, Hil Yayıncılık, 2004, s. 19-91.

Paugam, Serge: "Dışlama", Haz. M. Borlandi, R. Boudon vd., **Sosyolojik Düşünce Sözlüğü**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 192-195.

Park, E., Robert ve Burgess, W., Ernest: **Şehir: Kentsel Ortamdaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Bir Deneme**, Çev. Pınar K. Kayalığıl, Ankara, 2015.

Pardoe, Miss: **Sultanların Şehri İstanbul**, Çev. Banu Büyükkal, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.

Parker, Peter: **An English Dictionary**, 1676 Elisha Coles (Lexicographer), London 1685.

Pérouse, Jean-François: **İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İstanbul, İletişim, 2011.

Pınarcıoğlu, Melih ve Işık, Oğuz: **Nöbetleşe Yoksulluk**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

Valade, Bernard: "Burjuva ve Burjuvazi", Haz. M. Borlandi, R. Boudon vd., **Sosyolojik Düşünce Sözlüğü**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 120-122.

Veinsten, Gilles: **İlk Osmanlı Sefiri 28 Mehmet Çelebinin Fransa Anıları**, Çev. Murat Ergingöz, İstanbul, Ark Yayınları, 2002.

- Wacquant, Loic: **Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi**, Çev. Mehmet Doğan, İstanbul, Boğaziçi Ü. Yayınları, 2011.
- West, David: **Kıta Avrupası Felsefesine Giriş**, Çev. Ahmet Cevizci, İstanbul, Paradigma Yayınları, 1998.
- Williams, Peter ve Neil Smith: “Rönesans”tan Yeniden Yapılandırmaya: Çağdaş Kentsel Gelişimin Dinamikleri”, **Kentin Mutenalaştırılması** içinde, Çev. Melike Uzun, İstanbul, Yordam, 2015, s. 271-298.
- Wirth, Louis: “The Ghetto”, The University of Chicago Press, **The American Journal of Sociology**, vol. 33, no. 1, Jul., 1927, s. 57-71.
- Wirth, Louis: “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”, Çev. Ayten Alkan, **20. Yüzyıl Kenti** içinde, Ankara, İmge Yayınevi, 2002, s. 77-106.
- Yetman, Fahri: **Kâğıthane İmar Planı Araştırmaları**, İstanbul, Kâğıthane Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.
- Yıldırım, Birge: **“Kamusal Alanın Üretimi: Taksim Meydanı”**, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2014.
- Yılmaz, Zafer: “Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımının Tarihsel Temelleri
“Antik Yunan”, **KKEFD**, sayı 14, s. 359-371.
- Yılmaz, Zafer: **Hannah Arendt’te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan**, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009.

Yükselbaba, Ülker: “Habermas'da Kamusal Alan/Özel Alan Ayrımı”, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Zabcı, Çulha, Zeynep: **Siyasal Alanda Kamusal Alan Sorunsalı: Habermas ve Arendt**, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

Localism Act 2011: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/20/pdfs/ukpga_20110020_en.pdf (Erişim tarihi 25.10.2018).

London Plan 2004: <https://www.london.gov.uk/what-we-do/planning/london-plan/past-versions-and-alterations-london-plan/london-plan-2004> (Erişim tarihi 25.10.2018).

Foldhome: <https://www.nef.com.tr/tasarim-ve-inovasyon/foldhome> (Erişim tarihi 3 Kasım 2020).

Gökdelenin tepesinde ezber bozan bir cadde: <https://www.hurriyet.com.tr/gokdelenin-tepesinde-ezber-bozan-bir-cadde-25354552> (Erişim tarihi 6 Kasım 2020).

Ofis Park <https://www.kagithaneofispark.com/mimari/> (Erişim tarihi 20 Aralık 2020).

Henri Prost Planı: <https://istanbulsenin.org/timeline/henri-prostun-istanbul-plan/> (Erişim tarihi 10 Haziran 2021).

Diğer Kaynaklar

1966 tarihli İstanbul Sanayi Sahaları Planı.

1968 tarihli belediye meclis kararı ve İstanbul Sanayi Sahaları Plan tadilatı.

05.04.1974 tarihli Kâğıthane İmar Planı İzah Raporu.

1975 tarihli Kâğıthane İmar Planı İzah Raporu.

1980 tarihli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı.

1983 tarihli Şişli ve Ayazağa Çevre Düzeni Nazım İmar Planı.

1986 tarihli Şişli Kâğıthane Sular İdaresi ve Hasdal Mevkilerine Ait İmar İslah Planları ve İnkişaf Alanları Planlaması

1994 tarihli Kâğıthane Revizyon Nazım İmar Planı.

İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı.

Şişli ve Ayazağa Çevre Düzeni Nazım İmar Planı.

Kâğıthane İmar Planı İzah Raporu.

2001 tarihli Kâğıthane 2. Revizyon Nazım İmar Planı.

2006 tarihli Uygulama İmar Planı.

2006 tarihli Kâğıthane 2. Revizyon Nazım İmar Planı.

2007-2009 Uygulama İmar Planı Notu.

2009- Sadabad Tarih Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı ve Etkileşim Geçiş Alanı Nazım İmar Planı.

2016 yılı hazırlanan Kâğıthane ve Sarıyer ilçeleriyle Büyükdere Caddesi ve Çevresine Ait 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı.

2011 tarihli 1/5000 ölçekli Kâğıthane II. Revizyon Nazım İmar Planı.

13 Aralık 1985 tarihinde imzalanan İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Meclis Kararı.

15 Haziran 1945, 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu.

7 Haziran 1986, 2981/3290/3366 sayılı Af Kanunu.

1981 yılında Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Savcılığı tarafından THKP/C ve Devrimci-Sol iddianamesi.

1983 yılında Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Savcılığı iddianamesi.

Cumhuriyet gazetesi, 17 Şubat 1992.

Çağlayanın Sesi gazetesi, sayı 2, 1970.

Kâğıthane'nin Sesi gazetesi, yıl 1, sayı 2, 27 Aralık 1963.

Kâğıthane'nin Sesi gazetesi, yıl 1, sayı 3, 31 Aralık 1963.

Kâğıthane'nin Sesi gazetesi, yıl 2 sayı 5, 7 Ocak 1964.

Kâğıthane'nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 6, 10 Ocak 1964.

Kâğıthane'nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı: 7, 14 Ocak 1964.

Kâğıthane'nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 8, 17 Ocak 1964.

Kâğıthane'nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 9, 21 Ocak 1964.

Kâğıthane'nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 10, 24 Ocak 1964.

Kâğıthane'nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 11, 28 Ocak 1964.

Kâğıthane'nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 12, 31 Ocak 1964.

Kâğıthane'nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 14, 14 Şubat 1964.

Kâğıthane'nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 15, 21 Şubat 1964.

Kâğıthane'nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 16, 28 Şubat 1964.

Kâğıthane'nin Sesi gazetesi, yıl 2, sayı 17, 6 Mart 1964.

EK 1: Katılımcı Tablosu

	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Meslek	Görüşme Yeri (Yapı Tipi)	Görüşme Tarihi
Katılımcı 1 Hasan Kaya	Erkek	Lise	Güvenlik Görevlisi	Dönüşen Siteler	25.06.2016
Katılımcı 2 Görey Konuk	Erkek	Lise	E. Elektrik Çalışanı	Ofis/OFİSPARK	22.10.2016
Katılımcı 3 Ümmühan K.	Kadın	Üniversite	H. Kafe Çalışanı 1	Ofis/OFİSPARK	22.10.2016
Katılımcı 4 Özlem T.	Kadın	Lise	H. Kafe Çalışanı 2	Ofis/OFİSPARK	22.10.2016
Katılımcı 5 Davud P.	Erkek	Üniversite	Kâğıthane Bld. Şehircilik ve Bölge Müdürlüğü	Belediye Çalışan/ Mahalle sakini	31.10.2016
Katılımcı 6 Fazlı K.	Erkek	Üniversite	Belediye Başkanı (F. K)	Belediye Çalışanı/ Site Sakini	04.11.2016
Katılımcı 7 Ömer K.	Erkek	Üniversite	Belediye Bşk. Yardımcısı (Ö. K)	Belediye Çalışanı/ Site Sakini	07.11.2016
Katılımcı 8 Ceyhun B.	Erkek	Üniversite	Foldhome Sorumlusu	Rezidans/NEF11	19.11.2016

Katılımcı 9 İbrahim K.	Erkek	Lise	Emlakçı	Rezidans/NEF11	19.11.2016
Katılımcı 10 Demet D.	Kadın	Üniversite	Üniversite Öğrencisi	Rezidans/NEF11	19.11.2016
Katılımcı 11 Sude ve annesi	Kadın (Anne-kız)	Üniversite	Muhasebeci-İlkokul Öğrencisi	Rezidans/NEF11	22.11.2016
Katılımcı 12 Öğrenci 1	Kadın	Hukuk Fak. Öğrencisi	Üniversite Öğrencisi	Rezidans/NEF11	22.11.2016
Katılımcı 13 Öğrenci 2	Kadın	Hukuk Fak. Öğrencisi (Bilgi Ü.)	Üniversite Öğrencisi/Tasarımcı	Rezidans/NEF11	22.11.2016
Katılımcı 14 Hasan Ç.	Erkek	Üniversite	Belediye Bşk. Yardımcısı (H. Ç)	Belediye Çalışanı/ Site Sakini	25.11.2016
Katılımcı 15 Kemal Ç.	Erkek	Üniversite	Belediye Bşk. Yardımcısı (K. Ç)	Belediye Çalışanı/ Site Sakini	25.11.2016
Katılımcı 16 Berna Akbaş	Kadın	İlkokul	Ev Hanımı	Hasbahçe Kullanıcısı/ Mahalle Sakini	20.06.2017
Katılımcı 17 Ahmet Akbaş	Erkek	İlkokul	İşçi	Hasbahçe Kullanıcısı/ Mahalle Sakini	20.06.2017
Katılımcı 18 Esra Ş.	Kadın	İHL Öğrencisi	Öğrenci	Hasbahçe Kullanıcısı/ Mahalle Sakini	20.06.2017
Katılımcı 19	Baba ve kızları	İlkokul - Lise	İşçi	Hasbahçe Kullanıcısı/	21.06.2017

Yeşim ve babası-ailesi				Mahalle Sakini	
Katılımcı 20 İbrahim Gen.	Erkek	Üniversite	Müteahhit-Yatırımcı/G. Yapı	Site/Osman Paşa Konakları	04.07.2017
Katılımcı 21 Okan ve eşi	Erkek	İlkokul	İşçi	Hasbahçe Kullanıcısı/ı Mahalle Sakini	20.06.2017
Katılımcı 22 Uğur B.	Erkek	Üniversite	Proje Sorumlusu	Ofis/Z Yapı	05.07.2017
Katılımcı 23 İbrahim A.	Erkek	Lise	Kampüs Sorumlusu	Ofis/Z Yapı	05.07.2017
Katılımcı 24 Veli Gök.	Erkek	İlkokul	Ofis ve Steak House sahibi	Ofis/Z Yapı	05.07.2017
Katılımcı 25 Gül Hanım	Kadın	Üniversite	Kafe sahibi (Kafe 1)	Z Yapı	05.07.2017
Katılımcı 26 Beyhan H.	Kadın	Lise	Fitness Center Çalışanı	Site/Osman Paşa Konakları	06.07.2017
Katılımcı 27 Şeref B.	Erkek	Üniversite	Site Sorumlusu	Site/Osman Paşa Konakları	06.07.2017
Katılımcı 28 Ceren H.	Kadın	Üniversite	Ev Hanımı	Site/Arya Sitesi	06.07.2017
Katılımcı 29 Süleyman G.	Erkek	Üniversite	Eski Milletvekili	Site/Arya Sitesi	06.07.2017

Katılımcı 30 Fahri M.	Erkek	Üniversite	Kâğıthane Bld. Kültür F. Organizasyonu	Hasbahçe Kullanıcısı/ Mahalle Sakini	22.07.2017
Katılımcı 31 Arif Ç.	Erkek	Üniversite	Eski Belediye Başkanı (A. Ç)	Site Sakini	20.06.2018
Katılımcı 32 Hüseyin I.	Erkek	Üniversite	Kâğıthane Bld./Basın Danışmanı	Belediye Çalışanı/Mahalle Sakini	26.06.2018
Katılımcı 33 Hüseyin Ak.	Erkek	Üniversite Mezunu	Eski Kâğıthaneli Yazar (H.A)	Mahalle Sakini	28.06.2018
Katılımcı 34 İbrahim T.	Erkek	Lise terk	Eski Kâğıthaneli Yazar (İ.T)	Mahalle Sakini	28.06.2018
Katılımcı 35 Yunus funda..	Kız –erkek karışık grup	Ortaokul	Öğrenci	Hasbahçe Kullanıcısı/ Mahalle Sakini	29.06.2018
Katılımcı 36 Cevdet	Erkek	İlkokul	Baloncu	Hasbahçe Kullanıcısı/ Mahalle Sakini	29.06.2018
Katılımcı 37	Çocuklar (Üç erkek çocuğu)	İlkokul	Öğrenci	Hasbahçe Kullanıcısı/ Mahalle Sakini	29.06.2018
Katılımcı 38 Çiğdem	Kadın	-	Ev Hanımı	Hasbahçe Kullanıcısı/ Mahalle Sakini	29.06.2018
Katılımcı 39 (Eyüp, Mualla vd.)	Kadın	Ortaokul	Öğrenci	Hasbahçe Kullanıcısı/ Mahalle Sakini	29.06.2018
Katılımcı 40	Erkek	Ortaokul	Öğrenci	Hasbahçe Kullanıcısı/	29.06.2018

Nur, Melih vd)				Mahalle Sakini	

EK 2: Mülâkat Soruları

MÜLÂKAT SORULARI

Demografik Yapıyı Tanımaya Yönelik Sorular:

1. Adınız
2. Cinsiyet
3. Yaşınız
4. Doğum Yeriniz
5. Eğitim Durumunuz
6. Mesleğiniz
7. Kâğıthane’de nerede oturuyorsunuz?
8. Şu an ikamet ettiğiniz yerde kaç yıldır oturmaktasınız?
9. Öncesinde nerede oturmaktaydınız?

Kâğıthane’de Kamusal Mekânları Belirlemeye Yönelik Sorular:

1. Oturduğunuz mahallede günlük yaşantı içinde en çok kullandığınız mekânlar nerelerdir?
2. Günlük ekmeğinizi nereden almaktasınız?
3. Kıyafet, ayakkabı gibi genel ihtiyaçlarınızı nereden karşılamaktasınız?
4. Çalıştığınız yer Kâğıthane sınırları içinde mi?
5. İşe gitmek için kullandığınız vasıta nedir?
6. İşe gitmek için kullandığınız yol güzergâhını anlatınız?
7. İşe gitmek için şahsi otomobilinizi mi toplu taşımayı mı kullanıyorsunuz?
8. Toplu taşıma kullanıyor musunuz, kullanıyorsanız en çok kullandığınız duraklar nerelerdir?
9. Mahallenizde bireysel olarak sizin en çok kullandığınız mekân neresidir?
10. Mahallenizde en sık kullandığınız mekânı ne amaçla kullanmaktasınız?
11. Mahallenizde en sık kullandığınız mekânda kimler le karşılaşmaktasınız?

Kâğıthane’de Kamusal Mekân Kullanımın Kalitesi ve Biçimlerinin Öğrenmeye Yönelik Sorular:

12. Mahallenizde en sık kullandığınız mekânda karşılaştığınız kişiler ile olan ilişkinizi nasıl tanımlarsınız?
13. Gündelik hayatınızda mahallenizde yaşayan kişilerle komşuluk ediyor musunuz?
14. En sık görüştüğünüz arkadaşlarınız nerede oturmaktadır?
15. Arkadaş veya komşularınızla görüşmek için nerede buluşuyorsunuz?
16. Mahallenizde komşularınız, arkadaşlarınızla görüşmek için en çok kullandığınız mekân neresidir?
17. Çocuklarınız mahalle de en çok hangi mekânı kullanmakta?
18. Çocuklarınız oynamak için nereyi kullanıyor?
19. Evinizde yaşayan genç bireyler mahallenizde en çok hangi mekânı kullanmakta?
20. Mahallenizde oturan 60 yaş üstü kişiler mahalle içerisinde en çok hangi mekânı kullanmaktadır?

Kâğıthane’de Kentsel Müdahale Sonucu Farklılaşan Kamusal Alanların Birbiriyle Kurdukları İlişkiye Yönelik Sorular:

21. Oturduğunuz mahallede yaşamayı seviyor musunuz, bu mahallede yaşamak size ne hissettirmekte?
22. Yaşadığınız mahallenin fiziksel şartlarından memnunsunuz?
23. Yaşadığınız mahallede eksikliğini en çok hissettiğiniz şey nedir?
24. Bu mahallede yaşamıyor olsaydınız Kâğıthane ilçesi sınırları içinde nerede yaşamak isterdiniz? Neden ... da yaşamak isterdiniz?
25. Mahallenizin karşısında yer alan sitesinde hiç bulundunuz mu?
26. sitesinde yaşayan kimseyi tanıyor musunuz?
27. Bu site içerisinde yer alan park, bahçelerden ve sosyal imkânlarından hiç faydalandınız mı?
28. Bu site içerisinde yaşayan kişilerle hiç karşılaşıyor musunuz?
29. Karşılaşıyorsanız nerde ve ne zaman karşılaşıyorsunuz?
30. Karşılaştığınız bu mekânlarda Sitesinde yaşayan kişilerle hiç iletişime geçtiniz mi? Geçtiyseniz nasıl bir görüşme gerçekleştirdiniz.
31. Bu sitede yaşayan insanların sizden farklı bulduğunuz yönleri nelerdir?
32. Bu sitede yaşayan insanların sizinle benzer bulduğunuz yönleri nelerdir?
33. Kendi mahallenizde var olan komşuluk ile mahalleniz yanında bulunan sitede yer alan komşuluk ilişkileri farklı mı? Farklı ise neler farklıdır?
34. Çocuklarınız ya da ailenizdeki genç bireyler sitesinde bulunuyorlar mı?
35. Çocuklarınız ya da ailenizdeki genç bireyler sitesinin sosyal imkânlarından faydalanmaktalar mı?
36. sitesinde yer alan kişilerle sizin mahallenizde yaşayan kişiler arasındaki farkı nasıl anlatırsınız?
37. Sizce sitesinde yaşayan kişilerin sizin mahallenizde yaşasa mahallenize uyum sağlayabileceğini düşünüyor musunuz?
38. Siz Sitesine taşınırsanız bu sitedeki yaşam biçimine uyum sağlayabileceğinizi düşünüyor musunuz?
39. Sitesinde yaşarsanız nelere alışmakta zorlanırsınız?
40. sitesinde yaşayan kişiler sizin mahalleye taşınsa hangi konularda zorlanırlar?
41. Mahallenizin hemen yanında yer alan ... sitesi (bu yerleşim yeri) nelerinden rahatsız olmaktadır?
42. Sitesinin (bu yerleşim yerinin) değiştirme imkânınız olsa neleri değiştirirdiniz?

ÖZGEÇMİŞ

Seher Kalender Çetinkaya lisans eğitimini 2007 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümünde tamamlamıştır. Yüksek lisans eğitimini ise 2007-2010 yılları arasında İstanbul Bilgi Üniversitesi Mimari Tasarım Programında aldı. 2008-2010 yılları arasında Güngören Belediyesi bünyesinde mimar olarak çalıştı. 2011 yılında İstanbul Üniversitesinde Sosyoloji Bölümünde doktora çalışmalarına başladı. 2015-2016 yılları arasında TÜBİTAK desteği ile Londra’da Prince’s Foundation for Building Community hakkında bir araştırma yaptı. 2018-2019 yıllarında ise Strazburg Belediyesi iş birliği ile Fransa’da Türk Mahalleleri ve Kamusal Alan konulu bir araştırma yürüttü. 2012 yılından bu yana Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.